

Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

Қонунгузорӣ

Законодательство

№ 3 (11), 2013
июль - сентябрь

Нашрияти мазкур бо дастгирии Барномаи «Мусоидат ба давлатдорӣ ҳуқуқи дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) нашр шудааст.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкорӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро менамояд.

Хулосаҳо, ақидаҳо ва интерпретатсияҳои дар нашрияти мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменамоянд.

Барои паҳн намудани ройгон (бепул) пешбинӣ шудааст.

Данное издание было опубликовано при поддержке Программы GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

Предназначено для бесплатного распространения.

german
cooperation

DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Исполнитель:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Сармухаррир

Главный редактор

Раҳимов М.З. – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор

Ҳайати таҳририя

Редакционная коллегия

Баҳриддинов С.Э.
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
Зоиров Қ.М.
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Меликов У.А.
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Менглиев Ш.
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Муртазоқулов Қ.С.
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Саидвалиева Б.С.
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Селиверстов В.И.
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
ходими шоистаи илми Федератсияи Россия
доктор юридических наук, профессор
заслуженный деятель науки РФ

Шӯрои машваратӣ

Редакционный совет

Худоёров Б.Т.
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ
кандидат юридических наук, доцент
Давлатов Қ.М.
мушовири давлатии Президенти ҚТ оид ба
сиёсати ҳуқуқӣ-намоёндаи комилҳуқуқи Президенти ҚТ
дар Маҷлиси Олии ҚТ
государственный советник Президента РТ по
правовой политике-полномочный представитель
Президента РТ в Маҷлиси Оли РТ
Салимзода Ш.О.
Прокурори генералии ҚТ
Генеральный прокурор РТ
Маҳмудов М.А.
раиси Суди конституционии ҚТ
профессор, академики АИ ҚТ
председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
Абдуллоев Н.А.
раиси Суди Олии ҚТ
председатель Верховного суда РТ
Мансуров Н.М.
раиси Суди Олии иқтисодии ҚТ
председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.
ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
уполномоченный по правам человека в РТ
кандидат юридических наук, доцент

Мухаррирон: М.Зайниддин

Редакторы: Таиров С.С.

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» нашрияи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, 17 декабри соли 2010 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 0137/мҷ ба қайд гирифта шудааст. Дар маҷалла маводи илмӣ, илмӣ-оммавӣ, таҳлилӣ, тафсириҳо ба санадҳои меърию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризо, саволу ҷавобҳо оид ба масъалаҳои ҳуқуқ ва маводи дигари вобаста ба ҳуқуқ ва давлатдорӣ ба таъби мерасанд.

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маънои ҳамакидаи муаллифон будани ҳайати таҳририяро ифода намекунад. Масъулият барои интиҳоб ва дақиқии фактҳо, далелҳо ва иқтибосҳо бар дӯши муаллифон аст.

Ба дастнависҳои, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақризи дода намешавад. Дастнависҳо ба муаллифон баргардонида намешаванд.

Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Журнал «Законодательство» - издание Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан - зарегистрирован 17 декабря 2010 года в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Регистрационный № 0137/мч. В журнале публикуются научные, научно - популярные, аналитические статьи, комментарии к нормативным правовым актам Республики Таджикистан, рецензии, вопросы и ответы, связанные с законодательством, а также другие материалы, относящиеся к государству и праву.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор, точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются.

При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

МУНДАРИЧА СОДЕРЖАНИЕ

Назарияи давлат ва ҳуқук	Теория государства и права
Абдуллоев Н. Инкишофи ҳокимияти судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	4
Гаибов Р.Д. Судебное правоприменение при пробелах в нормативных актах	9
Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Муҳофизати ҷиноятӣ	Уголовное право. Уголовный процесс
Баҳриддинов С.Э. Ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон ва пешгирии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	15
Ходжаева Н.Б. К вопросу о понятии предмета доказывания в уголовном процессе	19
Шарипов Ш.Т., Азимов Н.Б. Ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон ва роҳҳои пешгирии намудани он	26
Ҳуқуқи граждани, соҳибкорӣ ва аграрӣ	Гражданское, предпринимательское и аграрное право
Муртазоқулов Ҷ.С. К вопросу о значении государственных корпораций в свете разработки нового Гражданского кодекса Республики Таджикистан	33
Меликов У.А. Баъзе масъалаҳои тақмили қонунгузорӣ дар партави ташаккули ҳуқумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	38
Исмоилов Ш.М. К вопросу аграрного права Таджикистана	44
Ҳуқуқи байналхалқӣ	Международное право
Идиев Ф.Ф. Незаконный оборот огнестрельного оружия как угроза международному миру и безопасности	48
Минбари олимони ҷавон	Трибуна молодых ученых
Табаров Ф.Д. Доир ба мафҳум ва нишонаҳои корхонаҳои давлатӣ	52
Раҳимов И.М. Некоторые вопросы наследственного права в мусульманском праве	57
Таҳлили қонунгузорӣ	Анализ законодательства
Раҳимов М.З. Сравнительное исследование международного права и национального законодательства о правовом статусе лиц, пропавших без вести и их семей	66
Бобоев Ҷ.Қ., Азизов И.М. Таҳлили андозбандии соҳибқорони инфиродӣ тибқи Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон	69
Таҷрибаи хорича	Зарубежный опыт
Йорг Пуделька Становление и перспективы развития административного права на постсоветском пространстве и в государствах центральной Азии	75
Таҷрибаи судӣ	Судебная практика
Ҷамъбасти таҷрибаи судӣ аз рӯи парвандаҳо вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида, аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъиноти эътибори қонунӣ пайдонамуда	84
Тафсир	Комментарии
Тафсири кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисми 3	89
Навигариҳо дар қонунгузорӣ	Новое в законодательстве
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи сохтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқук, муҳофизат ва амният	121
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи граждани, оилавӣ ва соҳибқорӣ	128
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ илм ва маориф	130
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ	133
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист	137
Иттилоот	Сообщения
Конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Ҷавобгарии ноболиғон: масоил ва роҳҳои ҳалли он»	140
Мизи мудаввар дар мавзӯи «Қонунгузори андоз: инкишоф ва проблемаҳои он»	143
Круглый стол на тему «Актуальные вопросы имплементации международного гуманитарного права в Центральной Азии»	147
Новости программы	149

Абдуллоев Нусратулло,
Раиси Суди Олии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИНКИШОФИ ҲОКИМИЯТИ СУДӢ ДАР ДАВРАИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: ҳокимияти судӣ, Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ

Ключевые слова: судебная власть, Государственная независимость Республики Таджикистан, Конституция Республики Таджикистан, Верховный суд Республики Таджикистан, судебно-правовая реформа.

Keywords: judicial authority, The state independence of the Republic of Tajikistan, the Constitution of the Republic of Tajikistan, the Supreme Court of the Republic of Tajikistan, judicial and legal reform.

Халқи сарбаланду фарҳангдӯст ва тамаддунсози тоҷик рӯзи 9 сентябри соли чорӣ муқаддастарин ва бузургтарин чашни умумилӣ 22-юмин солгарди истиқлолияти давлатиро чашн гирифт.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Суханронии табрикиашон бахшида ба 22-юмин солгарди Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон кайд карданд, ки «Ҳастии ҳар давлату ҷомеа, рушди озодона ва сарбаландии ҳар як фарди он маҳз ба истиқлолияти озодӣ ҳамчун кафолати асосии бақои миллатҳо вобастагии мустақим дорад. Ҳамин дастоварди бузург дар тӯли таърихи башарият имкон фароҳам овардааст, ки мардумони ҷаҳон соҳиби ҳаққи табииву таърихӣ худ бошанд. Мояи ифтихори мардуми Тоҷикистон аст, ки мо баъди садсолаҳои зиёд маҳз ба шарофати ин неъматӣ бебаҳо, яъне истиқлолияти давлатӣ бодарназардошти анъанаву суннатҳои таърихӣ аҷодидомон ва бо истифода аз таҷрибаи кишварҳои мутамаддину пешрафта бисту ду сол қабл ба бунёди давлатдорӣ миллии худ оғоз кардем. Истиқлолият барои мо яке аз муқаддастарин арзишҳои миллӣ ба ҳисоб меравад. Зеро ин дастоварди бузург натиҷаи талошу муборизаҳои фарзандони бонангу номуси тоҷик ба хотири амалӣ намудани ормони чандинасраи халқамон, яъне эҳёи давлатдорӣ миллии тоҷикон мебошад. Мардуми Тоҷикистон Рӯзи истиқлолияти давлатии кишварро чун нишонаи кадршиносӣ

арҷузорӣ ба ин санаи тақдирсози миллӣ ҳар сол ҳамчун чашни бузурги умумимиллӣ дар фазои бошукӯҳи идона таҷлил менамоянд ва шукрона мекунанд, ки давлати соҳибистиқлолу Ватани соҳибхатиёр доранд!»¹

Бешубҳа Истиқлолият бузургтарин дастоварди халқи Тоҷикистон мебошад, ки саҳифаи навро дар таърихи Ватан бо иштироки бевосита ва фаъолонаи мардуми тоҷик дар барқарорсозии давлатдорӣ миллии оғоз бахшид. Дар ин марҳилаи кӯтоҳи таърихӣ маҳз бо кӯшиш ва ғайрати беандозаи Президенти кишварамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон асосҳои сохтори конститутсионӣ, рукнҳои нави идоракунии давлат ва меъёрҳои танзимкунандаи ҳаёти ҷомеа гузошта шудаанд.

Имрӯз мо аз он ифтихормандем, ки халқи Тоҷикистон бо роҳбарии Сарвари давлатамон, бо дарки баланди масъулиятшиносӣ дар назди наслҳои гузашта, ҳозира ва оянда соҳибхатиёрии давлати худ ва рушду камолӣ онро таъмин намуда, ҷомеаи демократию ҳуқуқбунёд ва адолатпарварро бунёд карда истодааст.

Боиси сарфарозист, ки баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳиби рамзҳои муҳими давлатӣ - Парчам, Нишон ва Суруди миллӣ гардид ва

¹Ниг.:Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи истиқлолияти давлатӣ, 7 сентябри соли 2013 //www.prezident.tj/node/5068.

хамасола 24 ноябр ҳамчун Рӯзи Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тантана қайд карда мешавад.

Маҳз истиқлолияти давлатдории миллӣ ба мо имкон дод, ки ба таърихи миллати кӯҳанбунёди худ беҳтару бештар ошно шавем, решаҳои тамаддуни гузаштаро ҷустуҷӯ карда, онро барои таҳкими ватандӯстию худшиносӣ, ҳувияти миллию ифтихори ватандорӣ ва тақвияти пояҳои давлати мустақилу соҳибхитиёрамон истифода барем.

Баъд аз соҳибхитиёр гаштани ҷумҳурӣ, инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ зарурати гузаронидани ислоҳоти сиёсӣ ҳуқуқиро ба миён гузошт. Аввалин санадҳои ҳуқуқии Тоҷикистони соҳибхитиёр Эълумия «Дар бораи истиқлолияти давлатии Тоҷикистон» ва Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991, №392 «Дар бораи эълон намудани истиқлолияти давлатии Тоҷикистон» мебошанд, ки вазъи муносибатҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳуқуқии кишварро ба кулӣ тағйир дода, ба рушди онҳо заминаи воқеӣ фароҳам оварданд.

Давраи навини давлатсозӣ давлатдории мустақилро ба роҳбарият ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият дод, ки дар роҳи дигаргун сохтани шакли моликият, ташаккули иқтисодиёти миллӣ ва сохторҳои нави идоракунӣ, ислоҳоти судӣ-ҳуқуқиро пеш гирифта, ба таҳкими минбаъдаи ҳокимияти судӣ, баланд бардоштани нақши суд дар ҳифзи ҳамаҷонибаи ҳуқуқу озодиҳои инсон, ҳимояи манфиатҳои қонунии давлат, корхонаҳо, муассисаҳо ва дигар ташкилотҳо, тақмили сохторҳои судӣ ва тақвияти фаъолияти онҳо, беҳдошти вазъи моддию ҳуқуқии мақомоти судӣ ва судяҳо, инчунин мукамал намудани қонунҳо, як қатор пешравиҳои назаррас ба даст оварда шаванд.

10 март соли 1992 бо Қарори Совети Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи додгоҳҳои ҳақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи тартиби ҳалли баҳсҳои хоҷагӣ дар додгоҳҳои ҳақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шуданд¹, ки дар онҳо ба ғайр аз равшан намудани масъалаҳои вобаста ба вазифаҳо, мақом ва фаъолияти додгоҳҳои ҳақамӣ тартиби ҳалли баҳсҳои иқтисодӣ низ инъикоси худро ёфтанд.

Дар ҳамин радиф барои амалӣ гардонидани адолати судӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳи

Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1993 бо Қарори Раёсати Маҷлиси Олӣ Коллегиаи ҳарбии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва моҳи июни соли 1994 судҳои ҳарбии гарнизонҳо таъсис ёфтанд.

Ҳанӯз соли 1993 Раёсати Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори худ «Дар бораи тадбирҳои ташкилӣ оид ба таҳияи концепсияи сохтмони давлатию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон» комиссияи корӣ таъсис дода, баъдан ҳуди ҳамон сол Иҷлосияи ҳабаҳуми Шӯрои Олӣ ҳайати нави Комиссияи конституциониро таҳти роҳбарии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тасдиқ намуд, ки ин падида дар эъмори давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёду шахрвандӣ, нақши муҳим бозида, барои оғози ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар ҷомеаи навини мо замина гузошт.

Аз тариқи раёспурсии умумихалқӣ қабул гардидани Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 ҳамчун ҳуҷҷати сарнавиштсоз барои давлату миллати тоҷик ба раванди ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ тақвияти нав бахшид. Принципи конституционии таҷзияи ҳокимият дар он баён карда шуд, ки он инкишофи муътадили демократикунонии ҷамъият, ҳифзи ҳуқуқ, озодии инсонро шахрванд, манфиати давлат, ташкилоту муассисаҳо ва қонуниятро адолат мусоидат менамояд.

Қайд кардан ҷои аҳамият аст, ки таҳкими воқеан демократии ҳокимияти судии Тоҷикистон танҳо баъди ба даст овардани Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (9 сентябри соли 1991) ва қабули Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (6 ноябри соли 1994) оғоз гардид.

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намуд, ки инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олӣ мебошад, ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд².

Дар амалӣ намудани ин ҳадафи олӣ ва рушди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ низоми дақиқан муайяншудаи мустақил ва бегарази судӣ ҳамчун як шохҳои мустақили ҳокимияти давлатӣ нақши муҳим мебозад.

Дар роҳи таҳкими ҳокимияти судӣ ва ба амалбарории адолати судӣ нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон басо муҳим аст.

² Моддаи 5 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.

¹ Сарчашма: www.mmk.tj/legislation/base/.

Ҳокимияти судӣ дар шаклҳои муайянкардаи Конститутсия ва қонунҳо татбиқи адолати судиро таъмин менамояд. Татбиқи адолати судӣ аз тарафи Суди конститусионӣ, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ, Суди ҳарбӣ, Суди Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе мувофиқан аз тариқи мурофияи судии конститусионӣ, граждони, иқтисодӣ, ҷиноятӣ ва маъмурӣ ба амал бароварда мешавад, ки ин як қомебии назаррас дар низоми судии кишвар мебошад.

Дар натиҷаи таҳкими ваҳдату субот ва ризоияти миллӣ аз тариқи раёйпурсии умумихалқӣ 26 сентябри соли 1999 ба Конститутсияи (Сарқонуни) кишвар як қатор тағйироту иловаҳо ворид гардида, Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақоми нави давлатии дастҷамъӣ таъсис ёфт, ки вазифаҳои он аз пешниҳод намудани тақлифҳо оид ба тақмили низоми судӣ-ҳуқуқӣ ва мусоидат намудан ба таҳкими мустақилияти судҳо, таъмини ташкилӣ, молиявӣ, моддию техникаи судҳо, хоста гирифтани ва тайёр намудани номзадҳо ба вазифаи судьягӣ ва қоромӯз-судья, тақмили ихтисоси судьяҳо ва қоромӯз-судьяҳо ва қоромандони дастгоҳи судҳо, ба истиснои Суди конститусионӣ, Суди Олӣ ва Суди Олии иқтисодӣ иборат аст.

Бо дарназардошти пешравии дар қомеа маротибаи дуҷум ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тариқи раёйпурсии умумихалқӣ 22 июни соли 2003 тағйироту иловаҳои нав ворид шуданд, ки дар асоси онҳо муҳлати вақолати судьяҳо аз 5 то 10 сол, синну соли ниҳоми дар мансаби судьягӣ будан аз 60 то ба 65 сол муқаррар гардид.

Мувофиқи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар кас қафолати ҳифзи судӣ дорад. Ҳар шахс ҳуқуқ дорад талаб намояд, ки парвандаи ӯро суди босалоҳият, мустақил ва беғараз, ки тибқи қонун таъсис ёфтааст, баррасӣ намояд¹. Аз ин рӯ, адолати судӣ яке аз зухуроти ба амал баровардани адолати иҷтимоӣ буда, дар самти ҳифзи намудани ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд мавқеи хоса дорад, яъне хусусияти хоси адолати судӣ, ба мисли мустақилияти беғаразии судьяҳо ва танҳо ба Конститутсия ва қонун итоат намудани онҳо, принципҳои демократии мурофияи судӣ, аз

ҷумла баробарии ҳама дар назди қонун ва суд, дар асоси мувоҳида сурат гирифтани мурофияи судӣ, баробарҳуқуқии иштирокчиёни мурофияи қафили муҳими таҳкими қонуниятро адолат ва рушди демократии қомеаю давлат мебошад.

Тавре аз талаботи Конститутсия ва қонунҳои конститусионии марбут ба судҳо бармеояд, ба ҷуз аз судҳо дигар мақомоти давлатӣ ва ё қамъиятӣ ҳуқуқи ба амал баровардани адолати судиро надоранд.

Бояд зикр кард, ки давлату ҳукумат ва алалхусус Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба мақомоти судӣ ҳамчун шоҳаи мустақили ҳокимияти давлатӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир намуда, дар рушду такомилу соҳа, қиҳати риояи ҳуқуқу озодиҳои инсонро шаҳрванд ва таъмини адолати иҷтимоӣ пайваста ғамхорӣ менамоянд. Аз ин қост, ки Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 апрели соли 1997 тахти №692 «Дар бораи баъзе тадбирҳо оид ба таъмини мустақилияти ҳокимияти судии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба имзо расонида шуда буд². Тибқи он ҳаллу фасли як қатор масоил, аз қабили таъсис додани вазифаҳои приставҳои судӣ ва ёрдамчиёни раисони судҳо, шумораи мувофиқи қотибони маҷлиси судӣ, қудо қардани маблағҳо барои таъмини моддии судҳо, пардохти муқофотпулӣ ба машваратчиёни халқӣ, таъминоти моддии судьяҳо ва аъзои оилаи онҳо, таъмиру тармим ва таҷҳизонидани биноҳои судҳо, бо воситаҳои нақлиёт ва техникаи ёрирасон таъмин намудани судҳо пешбинӣ қарда шуд, ки онҳо марҳила ба марҳила ҳалли қудро ёфтаанд.

Дар 13 соли охири даврони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи судьяҳои Суди Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, судҳои ҳарбии гарнизонҳо, шаҳр ва ноҳия, судҳои Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон, вилоят ва шаҳри Душанбе аз 282 то ба 378 адад афзоиш ёфта, нисбат ба соли 2000-ум шумораи онҳо 34% зиёд гардид.

Қоло бо назардошти судьяҳои Суди конститусионӣ, Суди Олӣ ва Суди Олии иқтисодӣ шумораи судьяҳо 443 нафарро ташкил медиҳад.

Махсус бояд зикр кард, ки ба масоили ҳуқуқии сиёсати гендерӣ, аз ҷумла баробарҳуқуқии занон то соли 1991 қандон эътибори қиддӣ зоҳир намегардид. Баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ Ҳукумати

1 Моддаи 19 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.

2 Қарорҳои Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, март-апрели соли 1997. Душанбе, 1997.

Тоҷикистон, алалхусус Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ин масъала таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, онро ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати ҳуқуқии давлати Тоҷикистон мубаддал гардониданд. Дар ин самт Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» аз 3 декабри соли 1999¹ ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолати давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» аз 1 марти соли 2005², Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 августи соли 2001 «Дар бораи Барномаи давлатии «Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини имкониятҳои баробари мардон ва занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2010»³, аз 1 марти соли 2005 «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо», аз 29 майи соли 2010 «Дар бораи тасдиқи Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020», аз 1 марти соли 2012 «Дар бораи тасдиқи «Барномаи давлатии тайёр кардани мутахассисон аз ҳисоби занон ва мусоидат ба шуғли онҳо барои солҳои 2012-2015»⁴ ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи «Пешгирии зӯрварӣ дар оила» аз 19 марти соли 2013⁵ қабул гардиданд, ки барои баланд бардоштани нақши зан дар ҷомеаи навини тоҷикон мусоидат намуда истодаанд. Дар кишвар ҷиҳати амалӣ гардидани санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда тадбирҳо андешида мешаванд.

Чунончӣ, имрӯз дар низоми ҳокимияти судии мамлакат аз ҷумлаи 443 нафар судяҳо 91 нафари онҳоро занон ташкил медиҳанд, ки онҳо ба сифати раисони суд, муовинони раис, раисони коллегияҳои судӣ ва судяҳо фаъолият дошта дар таъмини баамалбарории адолати судӣ саҳми назаррас мегузоранд.

Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2007, №271 «Дар

1 Қарорҳои Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ноябр-декабри соли 1999. Душанбе, 1999. С.189.

2 Сарчашма: www.mmk.tj/legislation/base/2005/

3 Қарорҳои Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, июл-августии соли 2001. Душанбе, 2001. С.229.

4 Қарорҳои Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-мартии соли 2012. Душанбе: нашриёти «Шарқи озод», 2012. С.159.

5 Сарчашма: www.mmk.tj/legislation/base/2013/

бораи Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010» ба таҳкими мақомоти судӣ ва иҷрои вазифаҳои дар назди онҳо гузошташуда роҳи васеъ кушод⁶. Барномаи номбурда дар баробари фаъолияти ҳокимияти судӣ фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқро низ, ки бо раванди ба амал баровардани адолати судӣ робитаи бевосита доранд, дар бар гирифтааст.

Ҷиҳати иҷрои Нақшаи тадбирҳо оид ба татбиқи Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидани як силсила қонунҳо, аз ҷумла Кодекси мурофиавии граждани, иқтисодӣ, ҷиноятӣ, Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истехсолоти иҷро», «Дар бораи судҳои ҳакамӣ», «Дар бораи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»⁷, ки дар даврони истиқлолият таҳия ва қабул гардиданд, инчунин дар ҳамин раванд дар судҳои вилоятӣ, суди шаҳри Душанбе, Суди Олӣ ташкил гардидани коллегияҳои судӣ оид ба парвандаҳои оилавӣ ва ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба таҳкими ҳокимияти судӣ мусоидат карда истодаанд.

Мутобиқи меъёрҳои Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои дар боло зикршуда, адолати судӣ дар асоси баробарии шаҳрвандон дар назди қонун ва суд, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил, молу мулк ва ҳолатҳои дигар сурат мегирад. Шаҳрвандони хориҷӣ ва шахси бетабаа дар қаламрави Тоҷикистон ба мисли шаҳрвандони Тоҷикистон аз ҳуқуқи ҳифзи судӣ баробар истифода мебаранд. Суд мустақилият, бегаразӣ ва ҳолиси худро нигоҳ дошта, роҳбарии мурофиаро анҷом медиҳад. Суд ҳуқуқ надорад, ки ба яке аз тарафҳои имтиёз дода, ҳуқуқҳои тарафи дигарро маҳдуд намояд.

Ин меъёрҳо ба моддаи 7-и Эълонияи умумии ҳуқуқи башар дар хусуси баробарии ҳама дар назди қонун ва бидуни ҳеч як тафовут ба ҳимояи ҳуқуқи озодаҳои асосии инсон ҳақ доштан пурра мувофиқат мекунанд⁸.

Асоси ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ тақвият бахшидани мақоми суд, ҷараёни демократикунонии

6 Қарорҳои Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, апрел-июни соли 2007. Душанбе: нашриёти «Шарқи озод», 2007. С.186.

7 Сарчашма: www.mmk.tj/legislation/base/

8 Ниг.: Маҷмӯи ҳуҷжатҳои байналмиллалӣ ва қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқи инсон. Душанбе: нашриёти «Мастер-Принт», 2006. С.6.

мурофияи судӣ ва дар пояи он куллан тағйир додани фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад.

Масъалаҳои дар Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013 пешбинигардида, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми январи соли 2011 таҳти №976 тасдиқ гардида буд¹, амалӣ шуда истодаанд ва дар ҳамин чода Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 апрели соли 2013 қайд намуданд, ки «Воқеан, раванди ташаккули ягон давлати муосирро бе фаъолияти самараноки мақомоти судӣ, ки асоси таъминкунандаи адолати иҷтимоӣ мебошад, тасаввур қардан ғайриимкон аст. Чунин ҳолат моро водор менамояд, ки ислоҳотро дар самти тақмили сохтор ва рушди минбаъдаи фаъолияти мақомоти судӣ идома бахшем»².

Вобаста ба ин гуфтаҳо айни замон оид ба таҳия намудани лоиҳаи Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ барои солҳои 2014-2016 гуруҳи корӣ фаъолият қарда истодааст ва қабули Барномаи нав дар тақвияти минбаъдаи ҳокимияти

судӣ, таъмини қонуниятӣ адолат, бунёди давлати воқеъан демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ мусоидат хоҳанд қард.

Боиси хушҳолист, ки низоми давлатдорӣ, муносибатҳои сиёсӣ иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бомаром инкишоф ёфта, қабул намудани Кодексҳои ҷиноятӣ, граждани, меҳнат, манзил, замин, иҷрои ҷазои ҷиноятӣ, оила, ҷазои ҳавоӣ, гумрук, андоз, об, чангал, ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, мурофияви ҷиноятӣ, граждани, иқтисодӣ, мурофияи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»³ ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф қардааст, мутобиқ мебошад ва барои рушди ҷомеа, гузаронида ни ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар самти таҳкими ҳокимияти судӣ саҳми беандоза доранд, ки ин ҳама неъматҳои бебаҳои даврони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши бе-назири Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад.

Аннотатсия

Инкишофи ҳокимияти судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур оид ба инкишофи ҳокимияти судии Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан меравад. Муаллиф инкишофи ҳокимияти судиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба марҳалаҳои муайяни таърихӣ таҳлил намуда, рушди онро нишон додааст. Ҳамзамон оид ба дурнамои инкишофи ҳокимияти судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва проблемаҳои он дар мақола изҳори ақида қарда мешавад.

Аннотация

Развитие судебной власти в Республике Таджикистан

В статье рассматриваются вопросы развития судебной власти в Республике Таджикистан. Автор анализирует отдельные периоды развития судебной власти в Республике Таджикистан. Вместе с тем автором отмечаются перспективы развития судебной власти в Республике Таджикистан и связанные с этим проблемы.

Annotation

The development of the judicial authority in the Republic of Tajikistan

The article examines the development of the judicial authority in the Republic of Tajikistan. The author analyzes the different periods of development of the judicial authority in the Republic of Tajikistan. However, the author notes perspectives of development of the judicial authority in Republic of Tajikistan and the associated problems.

1 Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013. Душанбе, 2011.

2 Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. шаҳри Душанбе, 26 апрели соли 2013. Душанбе: нашриёти «Шарқи озод», 2013. С. 51.

3 Сарчашма: www/mmk.tj/legislation/base/.

Гаибов Р. Д.,

*доцент кафедры экономического
и финансового права Института
финансов и экономики Таджикистана,
кандидат юридических наук*

СУДЕБНОЕ ПРАВОПРИМЕНЕНИЕ ПРИ ПРОБЕЛАХ В НОРМАТИВНЫХ АКТАХ

Калидвожаҳо: Пробел, пробелҳои расмӣ, санадҳои меъёрӣ, айнияти қонун, айнияти ҳуқуқ, айнияти байнисоҳавӣ, дараҷаи шабоҳат, мавқеи ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: Пробел, формальные пробелы, нормативные акты, аналогия закона, аналогия права, межотраслевая аналогия, степень сходства, правовое положение.

Keywords: Space, formal spaces, regulations, the analogy of the law, the analogy of law, inter-industry analogy, similarity, legal standing.

Среди нетипичных ситуаций, которые могут возникать в правоприменительном процессе, наибольшей сложностью отличается правоприменение при пробелах в праве.

В русском языке слово «пробел» имеет два значения:

- 1) незаполненное место, промежуток;
- 2) недостаток, упущение.

Необходимо подчеркнуть, что пробелы в нормативных актах могут устраняться только нормотворческими органами. Правоприменительные же органы в процессе рассмотрения конкретных дел могут лишь обнаруживать и преодолевать пробелы нормативных актов для данного случая посредством выработки положений, правовой базой которых является не субъективная воля правоприменителей, а нормативные акты данной и смежных отраслей законодательства.

Существенное теоретическое и практическое значение имеет проблема классификации пробелов в нормативных актах. В литературе называют различные примеры выделения отдельных видов пробелов. Например, В.В.Лазарев подразделяет пробелы с точки зрения содержания и структуры правового материала; в зависимости от причин и времени появления; по отношению законодателя к пробелам и его “вины” в их появлении; по способам установления и восполнения¹. В принципе разделяя представленную точку зрения, дополним, что,

анализируя содержание правового материала, можно также выделять полные и неполные пробелы. Полные пробелы в нормативных актах характеризуются абсолютным отсутствием нормативного материала. Неполные пробелы в нормативных актах выражаются в отсутствии детального регулирования каких-то отдельных сторон общественных отношений, подлежащих правовому опосредованию.

Дифференцируя пробелы с точки зрения причин их появления, возможно выделять пробелы, возникшие как по объективным, так и по субъективным причинам.

Среди объективных причин появления пробелов можно назвать: многообразие и развитие общественных отношений, устаревание правил законодательной техники, ограниченность предвидения и др. Вместе с тем значительно чаще пробелы в нормативных актах вызываются субъективными причинами, например: отставанием нормотворческих органов от развивающихся общественных отношений, «намеренным молчанием» законодателя, недостаточным научным обеспечением нормотворческой деятельности, неполным и несвоевременным изучением правоприменительной практики. Последние две причины являются наиболее характерными и типичными. Например, в районах высокогорья Памира и приравненных к ним местностях в связи с переходом на контрактную форму труда возник обоснованный вопрос: может ли срочный трудовой договор быть расторгнутым досрочно и возможно

¹ Лазарев В.В. Применение советского права.- Казань, 1972.-С.107.

ли заключение контракта с соблюдением льгот, предусмотренных ранее действовавшим срочным трудовым договором? На наш взгляд, в соответствии со ст. 31 Трудового кодекса Республики Таджикистан достижение такого соглашения между работником и работодателем возможно. Однако с целью единого правового регулирования подобных казусов данная проблема должна найти и свое нормативное закрепление¹.

С позиции времени возникновения пробелов допустимо подразделять первоначальные и последующие пробелы. Первые возникают по вине нормотворческих органов уже при издании нормативных актов. Вторые - по объективным причинам вследствие развития общественных отношений. Так, проводимая ранее политика нашего государства по обеспечению каждого гражданина рабочим местом с фиксированным верхним пределом заработной платы обеспечивала сравнительно равные трудовые права на низком социальном уровне, но снимала проблему обеспечения граждан работой. Предоставление в 2004 году хозрасчетным предприятиям, бюджетным организациям и учреждениям права самостоятельно разрабатывать штатное расписание и устанавливать договорную заработную плату предопределило необходимость принятия Закона Республики Таджикистан «О государственных предприятиях»². Таким образом, проведение государством новой экономической политики обусловило и появление объективных пробелов в законодательстве.

Представляется спорным мнение Э.Ш.Кемулария о возможности существования формальных пробелов, под которыми он понимает такое положение, когда тот или иной вопрос законом не урегулирован, но ответ на него может быть найден с помощью различных приемов анализа и толкования правовых норм³. Возможность толкования и анализа правовых норм уже предполагает их наличие, а толкование норм может привести лишь к их уяснению и разъяснению, но не восполнению пробелов в законодательстве.

В литературе имеется значительное число определений пробела в законодательстве. Так,

1 Трудовой кодекс Республики Таджикистан. Официальный текст. - Душанбе, 2008. -С.114.

2 Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. -2004.- №2. -Ст. 42; 2008.- №10. -Ст. 807.

3 Кемулария Э.Ш. Проблемы применения уголовно-процессуального закона по аналогии: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. - М., 1983. -С. 10.

А.Т.Боннер под пробелом в гражданском процессуальном законодательстве понимает неурегулированность либо недостаточную урегулированность конкретной нормы ГПК либо иного источника гражданского процессуального законодательства процессуальных отношений, закрепленных в его общей форме⁴. Вместе с тем данное определение носит несколько общий характер, не содержит целый ряд необходимых признаков, поэтому мы разделяем взгляд В.В. Ершова, т.е. пробел в нормативном акте можно определить как полное или частичное отсутствие нормативного регулирования общественных отношений, находящихся в сфере правового воздействия, появившееся по объективным или субъективным причинам, необходимость восполнения которого обусловлена нормами данной и смежных отраслей законодательства, его общим смыслом, целями и принципами, конституцией, международными договорами, правосознанием и устоявшимися общечеловеческими ценностями⁵.

Важнейшее теоретическое и практическое значение имеют проблемы, связанные со средствами преодоления пробелов в нормативных актах. В.В.Ершов в качестве способов восполнения пробелов в нормативных актах считает аналогию закона и аналогию права, регулирующих сходные общественные отношения. Аналогичную позицию занимает Р.Ш.Сативалдыев⁶.

Хотя в литературе имеются другие взгляды по данному вопросу⁷, однако мы солидарны с позицией В.В. Ершова и Р.Ш. Сативалдыева.

В логике аналогией называют умозаключение, в котором от сходства предметов в одних признаках делается вывод о сходстве этих предметов. Таким образом, суть применения нормативных актов и права по аналогии состоит в выработке умозаключения (правоположения), в соответствии с которым в результате сходства в одних признаках общественных отношений делается вывод о возможности их регулирования подобным образом. В этой связи деятельность судьи в процессе применения нормативных актов и права по аналогии необходимо разграничить их два этапа: 1) установление степени

4 Боннер А.Т. Применение нормативных актов в гражданском процессе. - М., 1960. -С. 71.

5 Ершов В.В. Указ. соч. - С. 261.

6 Ершов В.В. Указ. соч.- С. 262. Аналогичную позицию имеет Сативалдыев Р.Ш. См.: Проблемы теории государства и права: Учебник. Ч. 2. - Душанбе, 2010. - С.569 (на тадж. яз).

7 Боннер А.Т. Указ. соч. - С. 86-157.

сходства общественных отношений, урегулированных нормативными актами и правом, с общественными отношениями, подлежащими опосредованной в данном случае; 2) выработка и применение правоположений (обыкновений) на основе имеющихся правовых норм.

Аналогия закона – решение дела или отдельного юридического вопроса на основании закона, регулирующего сходные отношения.

Аналогия права – решение дела или отдельного юридического вопроса на основе общих начал и смысла законодательства.

Условия применения аналогии закона и аналогии права в настоящее время прямо предусмотрены в действующем гражданском законодательстве. В соответствии со ст. 6 ГК Республики Таджикистан аналогия закона используется в случаях, когда отношения, подлежащие гражданско-правовому регулированию, «прямо не урегулированы законодательством или соглашением сторон и отсутствует применимый к ним обычай делового оборота». При использовании же аналогии права (п. 2 ст. 6) необходимо исходить не только из общих начал и смысла гражданского законодательства, но «и требований добросовестности, разумности и справедливости»¹.

Аналогия должна применяться строго в соответствии с требованиями законности. Поэтому и использовать аналогию могут только органы правосудия – суды, с соблюдением всех процессуальных норм и процессуальных гарантий (с заслушиванием мнения сторон в процессе, с указанием в решении, что оно принято на основании применения аналогии, с возможностью обжалования и опротестования такого решения и др.). Выработанное с помощью аналогии решение юридического дела не должно противоречить действующему законодательству.

В то же время решения суда в случаях, когда применяется аналогия, содержат правоположения, которые существенно обогащают юридическую практику и могут послужить основой для развития законодательства.

В литературе по проблемам аналогии закона высказываются самые различные позиции. Так, Е.А.Голованова под аналогией закона понимает применение правовой нормы в ситуациях, которые ею прямо не предусмотрены, но аналогичны регулируемым данной

нормой случаям². Эту точку зрения разделяет и А.С.Пиголкин³. Однако А.С. Пиголкин занимает достаточно противоречивую позицию, считая, что при применении аналогии права «исполнитель как бы создает в своем сознании общее правило для решения соответствующей категории дел и решает рассматриваемое дело на основе этого правила в условном смысле»⁴.

На наш взгляд, более реалистической, отражающей судебное правоприменение при пробелах в нормативных актах является точка зрения С.Н. Братуся и А.Б.Венгерова⁵, обоснованно считающих, что пробел в законе преодолевается не путем подведения не урегулированных нормой права ситуаций под сходную норму, а путем создания судом по аналогии с ней другой нормы, на основе которой и выносится решение.

Учитывая отсутствие во многих отраслях законодательства прямого применения аналогии нормативных актов, ряд ученых считают ее применение недопустимым⁶, исходя из принципа: действия граждан разрешены в пределах, не запрещенных законом (разрешено все то, что прямо не запрещено). С такой точкой зрения согласиться трудно. И наоборот, такой подход вполне соответствовал ограничению права законом, стремлению ущемить реальные права по индивидуализации правоотношений между физическими и юридическими лицами. Реальная жизнь показала ошибочность такой концепции, потребовала предоставить субъектам правоотношений и судьям большие возможности по индивидуальному регулированию в пределах действующего законодательства и права.

Современная законодательная практика уже сделала первые шаги в этом направлении. Так, ст. 7 УК Республики Таджикистан уголовная ответственность построена согласно личной ответственности и виновности. В то же время ст. 8 Гражданского кодекса Республики

2 Голованова Е.А. Применение аналогии при увольнении по инициативе администрации. //Советское государство и право. – 1984.- №. 2. -С. 118.

3 Пиголкин А.С. Обнаружение и преодоление пробелов в праве //Советское государство и право.- 1970. - №. 3. -С. 57.

4 Там же.

5 Судебная практика в советской правовой системе/ Под ред.С.Н.Братуся.-М.,1975. -С. 47.

6 Добровольская Т.Н., Каминская В.И. Рецензия на книгу: Элькин П.С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права //Советское государство и право.- 1979.- №. 1. -С. 157-158.

1 См.: Гражданский кодекс Республики Таджикистан (ч. 1, 2 и 3). – Душанбе: Матн, 2011. – С. 193-194.

Таджикистан предполагает возможность возникновения гражданских прав и обязанностей не только из оснований, предусмотренных законодательством, но и из действий граждан и юридических лиц, которые хотя и не предусмотрены им, но в силу общих начал и смысла гражданского законодательства порождают гражданские права и обязанности¹.

В этой связи, на наш взгляд, аналогия законов является не только возможным, но и необходимым «естественным» юридическим средством, способствующим оптимальному регулировавшему общественных отношений, находящихся в сфере правового воздействия, и применяется в случаях пробелов в нормативных актах посредством правоположений (судебных обыкновений), выработанных на основе норм данной отрасли законодательства. При таком подходе аналогию законов можно рассматривать в качестве специфического правоприменительного процесса, в ходе которого вырабатываются правоположения (судебные обыкновения) на основе логических приемов и правил, в пределах имеющихся норм данной отрасли законодательства.

Разновидностью аналогии нормативных актов является их межотраслевая аналогия, характеризующаяся выработкой правоположений (судебных обыкновений) на основе норм смежных отраслей законодательства. Некоторые ученые недостаточно аргументированно отрицают ее возможность². Другие исследователи называют выработку правоположений судебной практики на основе смежных отраслей законодательства субсидиарным (дополнительным) правоприменением³. На наш взгляд, более точную позицию занимает В.Н.Карташов, считающий, что применение норм одной отрасли права к неурегулированным отношениям, которые входят в сферу правового регулирования другой отрасли, следует рассматривать в пределах межотраслевой аналогии закона, тем более, что сходство в отношениях, приемах правового воздействия устанавливается с логи-

ческой и юридической стороны в рамках аналогии, с соблюдением условий и требований, характерных для нее, а использование норм по аналогии в пределах одной отрасли тоже носит субсидиарный (дополнительный) характер⁴.

Межотраслевая аналогия нормативных актов достаточно широко применяется в законодательной и судебной практике. Например, согласно п. «д» ст. 231 Гражданского кодекса Республики Таджикистан, на требования собственника или других лиц о признании недействительными актов органов государственного управления и местной власти, которыми нарушаются права указанных лиц о владении, пользовании и распоряжении принадлежащим им имуществом, исковая давность не распространяется. Поэтому, когда экономические суды рассматривают дела о признании недействительными актов органов государственного управления, воспользовавшись межотраслевыми аналогиями закона, то разрешают спор по существу⁵.

Так, при рассмотрении в Высшем экономическом суде Республики Таджикистан по первой инстанции дело по иску председателя дехканского хозяйства «Джавод» Джаводова З. и др. к ответчику - председателю дехканского хозяйства «Камол» Файзову С. о признании решения Комиссии о легализации имущества исполнительного органа района Рудаки недействительным, в суде ответчиком было заявлено ходатайство об отказе в удовлетворении иска по основаниям просрочки срока исковой давности. Суд, отказав в ходатайстве ответчику, своим решением от 22 декабря 2011 года удовлетворил исковое требование истца, при этом приняв во внимание п. «д» ст. 231 ГК Республики Таджикистан.

Как пример межотраслевой аналогии можно рассматривать также следующую ситуацию. Среди оснований к изменению или отмене решения или постановления экономического суда в ст. 176 ХПК Республики Таджикистан (в редакции от 4 ноября 1995г.) называлось неправильное применение норм материального права. При этом в самом Кодексе не перечислялись виды нарушений или неправильного применения норм материального права. Данный пробел восполнялся судьями экономических судов

1 Ахбори Маджлиси Оли Республика Таджикистан.- 1998. -№10.- Ст. 68, 306; 1999. -№12. -Ст.316; 2001. -№4. -Ст.149,167. 2002.- №11. -Ст.675;750; 2003. -№8. -Ст. 456;468; 2004. -№5. -Ст346; 2004. -№7. -Ст.432, 453. – Ст.432, 453.

2 Акимов В.И. Аналогия в советском гражданском праве: Автореф. дис.канд. юрид. наук. – Л., 1970. – С. 7.

3 Бару М.И. О субсидиарном применении норм гражданского права к трудовым правоотношениям // Советская юстиция.- 1963. - № 14. -С. 17-18.

4 Карташов В.Н. Применение права. – Ярославль, 1992. -С. 29-31.

5 Архивные материалы Высшего экономического суда Республики Таджикистан за 2011 г.

кассационных инстанций именно благодаря использованию межотраслевой аналогии, в частности, положений ст. 351–352 ГПК Республики Таджикистан, согласно которой нарушение или неправильное применение норм материального права может проявиться в применении ненадлежащего закона, неприменении закона, подлежащего применению, в неправильном истолковании закона¹.

В литературе в качестве необходимых условий применения межотраслевой аналогии нормативных актов справедливо называют действительную неурегулированность общественных отношений, сходство методов регулирования, наличие аналогичных признаков в общественных отношениях и генетическую связь смежных отраслей законодательства². На наш взгляд, в числе других обязательных условий применения межотраслевой аналогии нормативных актов необходимо выделить выработку правоположений на основе и в пределах имеющих норм смежных отраслей законодательства, соответствующих их целям, принципам и общему смыслу. Отсюда аналогия межотраслевых нормативных актов возможно рассматривать в качестве специфического правоприменительного процесса, в ходе которого вырабатываются правоположения на основе логических приемов и правил, в пределах имеющих норм смежных отраслей законодательства, в случае действительного пробела и схождения нормативно урегулированных и не урегулированных общественных отношений в каких-нибудь явлениях с целью поддержания правовой системы в состоянии динамического равновесия.

Восполнение пробелов в нормативных актах посредством аналогии права является более сложным способом преодоления пробелов из-за отсутствия нормативно закрепленного «аналога». Поэтому в литературе³ обоснованно отмечается определенная условность понятия

1 Сегодня Кодекс Республики Таджикистан «Об экономическом судопроизводстве» (в редакции от 1 января 2008г.) перечисляет случаи неправильного применения норм материального права. Согласно ст. 267 названного Кодекса неправильным применением норм материального права являются: (1) неприменение закона, подлежащего применению; (2) применение закона, не подлежащего применению; (3) неправильное истолкование закона.

2 *Карташов В.Н.* Указ.соч. -С.31-32.

3 *Вильнянский С.И.* Значение логики в применении правовых норм: Ученые записки Харьковского юридического института. – Харьков, 1948. -Вып.3. -С. 105.

«аналогия права», так как собственно норма и нормативно урегулированные общественные отношения, отдельные признаки которых можно было бы перенести на неурегулированные общественные отношения, отсутствуют. Таким образом, аналогия права предполагает не только возможность, но и необходимость выработки правоположений на основе общего смысла, целей и принципов законодательства, конституции, ратифицированных международных договоров и общечеловеческих ценностей.

Ряд ученых полагают применение аналогии права невозможным либо нежелательным, так как «она в меньшей мере отвечает задачам укрепления законности и создает больше возможностей для проявления субъективного усмотрения должностных лиц»⁴. На наш взгляд, такая позиция не соответствует законодательной и судебной практике. Так, у судей часто возникает вопрос: обязан ли работодатель заниматься трудоустройством беременных женщин и женщин, имеющих детей в возрасте до 3 лет, в случаях их увольнения по окончании срочного трудового договора? Исходя из одной из целей трудового законодательства, состоящей в охране труда и защите права на труд беременных женщин и женщин, имеющих несовершеннолетних детей, судебной практикой было выработано правоположение, согласно которому суды в названных случаях обязывали работодателей заниматься их обязательным трудоустройством. 15 мая 1997 года это правоположение было воспринято и закреплено в ст. 172 Трудового кодекса Республики Таджикистан⁵. В соответствии с конституционной нормой права граждан на труд судебной практикой было выработано и другое важное правоположение о недопустимости отказа в приеме на работу беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей. В настоящее время запрещается необоснованный устный отказ в приеме на работу беременных женщин и женщин, имеющих детей до 3 лет, соответственно по мотивом их беременности или наличия детей.

На наш взгляд, восполнение пробелов в нормативных актах посредством аналогии права возможно в отраслях законодательства, кроме тех, где она прямо запрещена законом, поскольку правоположения, выработанные на

4 *Пиголкин А.С.* Обнаружение и преодоление пробелов в праве//Советское государство и право. - 1970. -№.3. -С. 52.

5 Трудовой кодекс Республики Таджикистан. - Душанбе, 2008. -С.112-113, 179-178.

основе аналогии права, являются объективным средством регулирования общественных отношений, находящихся в сфере правового воздействия.

Принимая во внимание проанализированные особенности, аналогию права можно рассматривать в качестве специфического правоприменительного процесса, в ходе которого вырабатываются правовые положения в пределах общечеловеческих принципов, целей и общего смысла законодательства в случае действительного пробела в тех отраслях законодательства, где ее применение не запрещено законом, с целью правового регулирования общественных отношений.

Необходимо согласиться с позицией В.Н.Карташова, рассматривающего аналогию закона, межотраслевую аналогию закона и аналогию права в рамках единого института¹. Такой подход позволяет, во-первых, исследовать родовое понятие - «аналогию» как общее универсальное средство восполнения неполных и полных пробелов; во-вторых, изучать аналогию нормативных актов, аналогию межотрас-

левых нормативных актов и аналогию права в качестве разновидностей аналогии в целом, акцентировать внимание на их общих и специфических чертах. В числе универсальных явлений аналогии можно назвать выработку правовых положений в процессе правоприменительной деятельности, в пределах имеющихся норм или общечеловеческих принципов и целей законодательства.

Некоторые ученые и практические работники отрицают возможность применения аналогии, затрудняя ее использование², поэтому, на наш взгляд, необходимо дополнить действующее отраслевое законодательство нормами следующего содержания: «При разрешении споров, связанных с пробелами в нормативных актах, вырабатываются правовые положения на основе и в пределах норм данной или смежных отраслей законодательства, регулирующих сходные отношения, общего смысла, принципов и целей законодательства, Конституции и ратифицированных международных договоров».

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур масоили вобаста ба мавҷуд будани пробел дар қонунгузорӣ ва амалияи судӣ баррасӣ шудааст. Фикру андешаҳои гуногуни олимони оиди мафҳуми пробелҳо ва воситаҳои пурра қардани ҷойи онҳо бо дигар воситаҳо, монанди меъёри ҳуқуқи айнӣ истифода шудааст. Ҳамзамон дараҷаҳои гуногуни шабоҳати меъёрҳо дар қонунгузорӣ бо роҳи истифодаи предмет ва методҳои байнисоҳавии соҳаҳои мазкур таҳлил қарда шудааст.

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы касающиеся понятий пробела в законодательстве и судебной практики. Были раскрыты разные точки зрения ученых по поводу понятий пробелов и способов дополнения их другими средствами как аналоговая правовая норма. А также анализированы различные степени сходства норм в законодательстве по межотраслевому применению предметов и методов данных отраслей.

Annotation

The questions relating to the concepts of space in the law and judicial practice. Were revealed different points of view of scientists about the concepts of gaps and ways to supplement them by other means as the analog rule of law. And analyze the degree of similarity between different standards in the legislation on the use of cross-sectoral subjects and methods of these industries.

¹ Карташов В.Н. Указ.соч. -С. 39-47.

² Гражданский процесс. - М., 1972, -С. 18.

Бахриддинов С.Э.,

муовини аввали директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент.

ҚИНОЯТҚОРӢ ДАР БАЙНИ НОБОЛИҒОН ВА ПЕШГИРИИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: *Қинойатқорӣ, ноболиғ, қонугузори қинойатӣ, кодекс, қинойатҳо, ҷавобгари қинойатӣ, пешгирии қинойатқорӣ.*

Ключевые слова: *Преступность, несовершеннолетнее лицо, уголовное законодательство, кодекс, преступления, уголовная ответственность, предупреждение преступности.*

Keywords: *Crime, minor person, criminal legislation, code, crimes, criminal liability, crime prevention.*

Яке аз масоили ҳалталаби замони муосир ин қинойатқорӣ дар байни ноболиғон мебошад, зеро он ба тағдири ояндаи ҷамъият таъсир мерасонад. Аз ҳалли самараноки ин муаммо дар ҷамъият ояндаи ҷомеа вобастагӣ дорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масоили қинойатқорӣ дар байни ноболиғон ва роҳҳои пешгирии он як қатор дастовардҳои илмӣ ба ҷоп расидаанд. Таҳлили ҳамаҷаҳади ин падида дар ҷамъият як қатор олимони тоҷик, ба мисли Т.Ш.Шарипов, Н.Б.Азимов, А.И.Сафаров, Б.С.Саидалиева, Ш.Н.Саидов ва дигарон дар қорҳои илмӣ худ зеро таҳқиқ қарор доданд. Таҳлили илмӣ масъалаи мазкур дар дастоварди Н.Б.Азимов назаррас аст¹.

Дар баробари ин дар соли 2013 бо пешниҳоди Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба масъалаи зерин дар арсаи ҷумҳуриявӣ конференсияи илмӣ-амалӣ гузаронида шуд, ки дар он ҷабҳаҳои гуногуни ҷавобгари ноболиғон зеро таҳлил қарор дода шуд. Аз ҷумла масоили қинойатқорӣ дар байни ноболиғон, пешгирии он ва монанди инҳо².

1 Ниг. Азимов Н.Б. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних по новому уголовному законодательству РТ. Душанбе, 2010; Қинойатҳо ба муқобили инқишофи муътадилӣ ноболиғон ва манфиатҳои оила. Душанбе, 2010.

2 Ниг.: Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Ҷавобгари ноболиғон: масоил ва роҳҳои ҳалли он» (дар зеро таҳрири д.и.х., проф. Раҳимов М.З.). Душанбе, 2013.

Таҳлили қинойатқорӣ дар байни ноболиғонро аз таҳлили мафҳуми ашхоси ноболиғ оғоз намудан ба маврид аст. Тибқи Кодекси қинойатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «ашхосе ноболиғ эътироф мегардад, ки дар вақти содир намудани қинойат синни қордаҳсолагиро пур кардаанд, вале ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ нарасидаанд» (қисми 1 моддаи 86). Қолиби диққат аст, ки на ҳамаи ин категорияи шахсон дар ҳолати содир қардани қинойат дар синни қордаҳсондаҳсолагӣ ба ҷавобгари қинойатӣ кашида мешаванд. Танҳо барои содир намудани қинойатҳои дар моддаи 23 ҚҶ ҚТ номбаршуда ноболиғ аз синни қордаҳсолагӣ ба ҷавобгари қинойатӣ кашида мешавад, зеро синну сола, ки аз он ҷавобгари қинойатӣ фаро мерасад, шонздаҳсолагӣ муқаррар қарда шудааст (қисми 1 моддаи 23 ҚҶ ҚТ).

Тибқи нишондодҳои оморӣ ноболиғон садҳо қинойатҳои гуногунро содир мекунанд. Ҷунончи, агар дар соли 2009 шумораи қинойатҳои аз қониби ноболиғон содир қарда ба 563 қинойат расида бошад, пас дар соли 2010 519 қинойат, дар соли 2011 -545 қинойат ва дар соли 2012 625 қинойатро ташкил додааст³. Таҳлили шумораи қинойатҳои содиршудаи аз қониби ноболиғон нишон медиҳад, ки онҳо асосан қинойатҳои дуздӣ, авбошӣ, қасдан расонидани зарар ба

3 Нишондодҳои омили қинойатӣ аз сарҷаммаҳои расмӣ («Тоҷикистон дар рақамҳо 2012. <http://www.stat.tj/>» ва «Вазъи иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Январ-декабр 2012») (Душанбе, 2012. саҳ.102-103) дастрас шудаанд.

саломатӣ (зарари сабук, миёна ва ё вазнин), дигар чиноятҳои бо вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ алоқамандбуда ва ғайраро содир кардаанд. Ба ин чинояткорон ҳисси худнишондихӣ дар байни ҳамсолон, ҳатто бо роҳи содир кардани ҳуқуқвайронкунӣ, аз ҷумла вайрон намудани тартиботи ҳуқуқӣ, авбошӣ, лату куб, қасдона расонидани зарар ба саломатӣ ва ғайра, ба тариқи «анъана» даромадааст.

Дар яке аз баромадҳои худ Вазири қорҳои дохилии кишвар Р.Ҷ.Раҳимов қайд мекунад, ки «зиёдшавии содир кардани чиноятҳо аз ҷониби ноболиғон асосан дар шаҳри Душанбе, ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ бештар ба назар мерасад. Таҳлили амиқ ва омӯзиши омилҳои рӯ ба афзоиш ниҳодани ин падидаи номатлуб нишон медиҳад, ки яке аз сабабҳои асосии содиршавии чиноят, ин муҳити носолим ва дӯстиву рафоқати онҳо бо ашхоси бадахлоқу бадрафтор, бепарвоиву бемасъулияти волидайн ва пайвандони онҳо мебошад»¹.

Тибқи нишондодҳои омӯри шумораи шахсоне, ки дар солҳои 1991-2003 дар муқоиса бо солҳои 2006-2011 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чиноят содир кардаанд, дар чунин ҳолат қарор доштанд:

Шахсони чиноят содиркарда	1991	1998	2000	2001	2002	2003	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ҳамагӣ:	11112	7825	8906	9384	8691	7821	8328	8940	8363	8462	7116	10423
Мардон	9982	7015	7904	8392	7780	6915	7118	7432	6877	7062	6144	9117
Занон	1130	810	1002	992	911	906	1210	1508	1486	1400	972	1306
Аз ҷумла ноболиғон:												
Ҳамагӣ:	1528	509	482	409	502	510	520	554	467	390	374	484
14-15-сола	417	118	139	106	126	116	140	133	117	86	46	121
16-17-сола	1111	391	343	303	376	394	380	421	350	304	328	363

Аз ин ҷо маълум мегардад, ки қисми зиёди чинояткорони ноболиғ синну соли 16-17-сола мебошанд. Дар муқоиса бо соли ҳисобии аввала дар даврони истиқлолият шумораи ҳарсолаи ба ҳам монанд дар назар мерасад.

Яке аз сабабҳои содир намудани чинояткории ноболиғон ҳаракатҳои ҷавобии ӯ нисбат ба зӯрварӣ дар ҷамъият, оила, атрофиён ва ғайра аст, махсусан дар байни ҷинси мард. Дар нишондодҳои омӯри қайд карда шудааст,

ки қисми зиёди ноболиғи чиноят содир кардари ҷинси мард (тақрибан 96-97%) ташкил медиҳад.

Тафаккури ашхоси ноболиғ ба пуррагӣ ташаккул наёфтааст. Дар он таъсири калонсол дида мешавад. Ин ҷараён асосан дар оила ва муҳити зист сарчашма мегирад. Аз ин сабаб дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешгирии зӯрварӣ дар оила, дар ҷойҳои ҷамъиятӣ дар татбиқи ҷорӣ пешгирии чинояткории ноболиғон ҳамчун маҳаки асосии фаъолияти пешгирӣ дар сиёсати давлат мавқеи хосро ишғол мекунад.

Ҳолати чинояткории ноболиғон дар ҷамъият аз сатҳи мубориза бо он дар ҷамъият, аз дараҷаи зери назорат гирифтани ноболиғ аз ҷониби падару модар, шахсоне, ки онҳоро иваз мекунанд, мактаб ва дигар институтҳои иҷтимоӣ вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ татбиқи фаъолияти субъектони пешгирии чинояткорӣ дар байни ноболиғон на фақат дар ҷойи содир намудани чиноят, инчунин дар ҷойи хониш ва маҳалли зист ба мақсад мувофиқ аст.

Пинҳон нест, ки шумораи чинояткорони ноболиғ аз ҳисоби шахсоне, ки аз мактаб ронда шудаанд, дар ягон ҷой таҳсил надоранд ва ё аз назорати падару модар дар айёми камолот берун монда зиёд мешавад. Махсусан, бояд ба

ашхосе, ки баъди хатми синфи 9-ум аз мактаби таҳсилоти миёнаи умумӣ бо сабаби паст будани дониш аз он ҷо берун мемонад, диққатро ҷалб мекунад. Дар натиҷа онҳо бекоранд, қасбу ҳунар надоранд, дар ихтиёри худ ва беназорати падару модар мемонанд. Ин ҳолат бештар дар маҳалҳои аҳолинишини шаҳрӣ ба назар мерасад. Ҳолати мазкур дар навбати худ худидоракуниро дар байни ноболиғон паст мекунад, дар натиҷа ноболиғ дар зери таъсири ҷузъҳои манфӣ, калонсолони редсидивист ва монанди инҳо монда, ба оворагардӣ ва бекорӣ дучор

¹ Сарчашма: <http://www.mvd.tj/index.php/uk-UA/konfronso-va-koroi-ilm/1164-2012>.

гардида ва дар ниҳоят ба марказҳои дилхушӣ раҳсипор мегардад. Бояд қайд кард, ки дар марказҳои дилхушӣ доштани маблағи муайян зарур аст. Ба ҳамагон маълум аст, ки ин гуна маблағро наҳамаи ноболиғон дар даст доранд. Дар ниҳоят вай кӯшиши ба даст овардани ин маблағро карда дар зерӣ таъсири манфии калонсолон мемонад ва ба ҷиноят даст задани он аз эҳтимолият дур нест. Дар баробари ин тибқи нишондодҳои оморӣ аз 10 ҷинояти содир карда аз ҷониби ноболиғ 7 адади он ба тасарруфи моликияти ғайр равона карда шудааст, ки ин исботи моилшавии ноболиғ ба ҷиноят бо мақсади ба даст овардани маблағи муайян аст.

Масъалаи дигар ин ба кори ҷамъиятӣ ва ё машғулияти гуногун ҷалб намудани ноболиғ аст, зеро ба ягон кори ғоиданоки ҷамъиятӣ машғул шудани ноболиғ аз таъсири манфӣ ўро дур месозад.

Аз ин ҷо дар маҳалҳо дастгирии ноболиғ ба роҳ монда шавад, вақти фориғ аз дарсу таҳсил ба ташаккулёбии ноболиғ ва манфиати ҷомеа равон карда шавад. Пешбинӣ намудани ҷораҳои профилактикӣ пеш аз ба вуқӯъ омадани ҳуқуқвайронкунӣ самаранок мебошад. Инчунин пешгирии ҷинояткориҳои ноболиғон ба шароити иқтисодию иҷтимоии оила вобастагӣ дошта, мебоист дар ин самт ҷораҳои мушаххас дида шаванд.

Ҳамзамон дар самти пешгирии ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон аз ҷониби мақомоти давлатӣ дидани ҷораҳои таъсиррасонӣ ба мақсад мувофиқ аст. Вобаста ба ин бояд қайд кард, ки нисбат ба ашхоси ноболиғи ҷиноятҳои наҷандон вазнин ва ё дараҷаи миёна татбиқи ҷораҳои маҷбуркунии дорои характери тарбиявӣ дошта ба тариқи ҷораи аввалиндараҷа таъин карда шаванд. Гарчанде ки дар Кодекси ҷиноятӣ ин дарҷ гардидааст, вале дар Кодекси мазкур қонунгузор эҳтимолияти истифодаи онро қайд кардааст («Ба ноболиғоне, ки ҷиноят содир намудаанд, мумкин аст ҷазо ё ҷораи маҷбуркунии дорои характери тарбиявӣ дошта таъин карда шаванд» қис.2 мод 86 ҚҚ ҚТ). Тибқи Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон «агар дар ҷараёни тафтиши пешакӣ аз рӯи парванда оид ба ҷинояти наҷандон вазнин ё дараҷаи миёна муқаррар гардад, ки ноболиғ ин ҷиноятро бори аввал содир намудааст ва ислоҳи ӯ метавонад бе ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидан имкон дошта бошад, прокурор, муфаттиш бо ризои прокурор ҳуқуқ доранд, ки парвандаро дар ҳаққи ноболиғ бо татбиқи

ҷораҳои маҷбурии дорои хусусияти тарбиявӣ дар қисми 2 моддаи 89 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбининамуда қатъ намоянд. Ин гуна қарор танҳо дар ҳолате қабул шуда метавонад, ки ба он айбдоршавандаи ноболиғ ва намоёндаи қонунии ӯ розӣ бошанд. Нусхаи қарор дар бораи қатъи парванда нисбат ба ноболиғ бо татбиқи ҷораи зикршуда ба комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдак фиристода мешавад» (қис. 1. мод.432). Ҳамзамон қонунгузори мурофиавӣ ҳамин гуна ҳуқуқро ба суд низ додааст, дар ду шакл: бе татбиқи ҷораҳои маҷбурии дорои хусусияти тарбиявӣ ноболиғро аз ҷавобгариҳои ҷиноятӣ озод кардани суд (мод.436 ҚҚ ҚТ) ва ноболиғро аз ҷазо озод кардани суд бо равон кардани ӯ ба муассисаи махсуси тарбиявӣ ё таъобатию тарбиявӣ (мод.436 ҚҚ ҚТ) пешбинӣ кардааст. Дар таҷриба ин ҳуқуқ аз ҷониби мақомоти салоҳиятдор кам истифода мешавад. Ба мақсад мувофиқ аст, ки татбиқи ин салоҳият дар амалия аз тарафи мақомоти дахлдор ба тариқи эҳтимолият таҷдиди назар карда шуда, нишон додани истифодаи ҳатмии он дар қонунгузорӣ ҷорӣ карда шавад.

Дар пешгирии ҷинояткориҳои ноболиғон субъектони гуногун иштирок мекунанд. Аз ҷаъолияти самараноки онҳо натиҷаи ниҳони ҷашмдошт вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, ҳамкориҳои низомнок ва ҳамоҳанги субъектони мазкур дар ин самт ба мақсад мувофиқ аст. Вобаста ба ин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» яке аз қадамҳои самараноки давлат ба шумор меравад.

Дар ҷаъолияти пешгирии ҷинояткориҳои ноболиғон асосҳои пешгирии ҷинояткорӣ мавқеи хоса доранд. Дар ин қор хусусиятҳои синну солӣ, давраҳои ба камолотрасӣ ва гузариш ба назар гирифта мешаванд. Қайд кардан ба маврид аст, ки бо назардошти ин омилҳо дар замони муосир сиёсати давлати Тоҷикистон баҳри пешгирӣ намудани ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон ба самтҳои зерин равона карда шудааст:

- бартариҳои татбиқи ҷораҳои умумии пешгирии ҷинояткорӣ нисбат ба татбиқи ҷазо;
- татбиқи ҳолати сабуқӣ нисбати ҷавобгариҳои ноболиғ дар ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кӯдакро амалисозанда;
- муқаррароти махсус нисбат ба пешгирии индивидуалӣ дар пешгирии ҷинояткориҳои ноболиғон;

- тайёр намудани кадрҳои махсусгардо-нидашуда, аз ҷумла кадрҳои омӯзгорӣ, равоншиносӣ, ҳуқуқшиносӣ дар ин самт ва ҷалби онҳо ба амалия;
- беҳтар гардонидани сатҳи зиндагонии оила ва тарбияи ноболиғ дар ҷамъият;
- эътироф кардани оила ва мактаб ба сифати маҳакҳои асосии мутобиқсозии ноболиғ ба талаботи ҷомеа;
- баланд бардоштани масъулияти падару модар ва шахсоне, ки онҳоро ивазкунанда дар таълиму тарбияи ноболиғ;
- пурқувват намудани ҳамкориҳои мақомотҳои салоҳиятнок бо оила ва ҷомеаи шахрвандӣ.

Аннотатсия

Қинояткорӣ дар байни ноболиғон ва пешгирии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур масоили қинояткорӣ дар байни ноболиғон ва пешгирии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст.

Аннотация

Преступность среди несовершеннолетних и её предупреждение в Республике Таджикистан

В статье рассматривается проблема преступности среди несовершеннолетних и ее предупреждение в Республике Таджикистан.

Annotation

Juvenile crime and its prevention in the Republic of Tajikistan

In the article considers the problem of of juvenile crime and its prevention in Republic of Tajikistan.

Ходжаева Н.Б.,

*ассистент кафедры судебного права и прокурорского надзора Таджикского национального Университета
Соискатель Академии Генеральной Прокуратуры
Российской Федерации*

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ ПРЕДМЕТА ДОКАЗЫВАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

***Калидвожаҳо:** Предмети исботкунӣ, далелҳо дар муурофиаи ҷиноятӣ, ҳолатҳое, ки бояд аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ исбот карда шаванд.*

***Ключевые слова:** Предмет доказывания, доказательства в уголовном процессе, обстоятельства подлежащие доказыванию по уголовному делу.*

***Keywords:** Fact in proof, evidence in the criminal process, circumstances to be proven in a criminal case.*

В научной литературе неоднократно подчеркивалось значение предмета доказывания в уголовном судопроизводстве. Правильное определение содержания предмета доказывания обеспечивает целенаправленность и плановость действий следователя, прокурора и суда.¹ Кроме упорядоченности производства по делу в целом, установления направления и пределов расследования, предмет доказывания имеет значение для определения целенаправленности следственных версий, отдельных процессуальных действий, а также для разработки тактических операций (комбинаций), т.е. комплекса процессуальных и или иных действий. Не менее важен предмет доказывания в качестве определяющего фактора при разработке криминалистических характеристик преступлений, а значит и структурного элемента в частной методике расследования.

В уголовно-процессуальной и криминалистической литературе до настоящего времени не сложилось единого понимания сущности предмета доказывания, несмотря на то, что данный термин широко используется как в теории доказывания, так и в криминалистике.

При определении понятия предмета доказывания в юридической литературе большин-

ство авторов основывается на философском определении объекта и предмета познания². В философской литературе существуют различные взгляды на соотношение объекта и предмета познания. Приведем наиболее характерные из них.

Одни авторы полагают, что «объект» и «предмет» – это однозначные понятия.³ Другие считают, что предметом являются материальные вещи, а объектом свойства и отношения, выявленные в предмете посредством метода и зафиксированные при помощи знаковых систем⁴. Третьи проводят принципиальное различие между значениями понятий «объект» и «предмет познания»⁵. При этом следует подчеркнуть, что большинство авторов склоняется к третьей точке зрения. Далеко не полное перечисление различных точек зрения, существующих в философии по данному вопросу, преследует единственную цель – показать многозначность понятий и соотношений объекта и предмета.

2 См.: Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. Тольятти, 1998. С. 23;

3 См.: Щедровицкий Г.П. Проблемы методологии системного исследования. М., 1964. С. 14.

4 См.: Грязнов Б.С. и др. Теория и ее объект. М., 1973. С. 42.

5 См.: Щедровицкий Г.П. Проблемы методологии системного исследования. М., 1964. С. 14.

1 См.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. В 2-х т. перераб. и доп. изд. Т. 1. М., 1968. С. 361.

Наиболее часто встречающиеся определения объекта в философской литературе позволяют сделать вывод, что под ним понимается часть объективной реальности, которая представляет собой «то, на что направлена познавательная и иная деятельность субъекта».¹ Сюда относят различные материальные и духовные образования: предметы и явления природы, общества, человека, его сознания и сам процесс познания. Предмет познания есть вовлеченные в процесс практической деятельности человека стороны, свойства, отношения реальных объектов, которые в данных исторических условиях подлежат познанию. Предмет познания не тождественен объекту. Последний есть фрагмент мира самого по себе, тогда как первый есть фрагмент мира для нас. Один и тот же объект может быть предметом познания различных дисциплин. Например, человек изучается социологией, биологией, анатомией и т.д. С гносеологической точки зрения противопоставление предмета познания и объекта относительно. В той мере, в какой объект дан субъекту через призму практики и познания, он является предметом познания. В свою очередь, развитие практики и познания влечет расширение предмета познания, актуализирует для субъекта новые измерения объекта. С формированием науки выделяется и предмет научного познания.²

Познавательная деятельность органов расследования направлена, прежде всего, на изучение (исследование) такого социального явления, как преступление, которое в единстве всех своих сторон, свойств и отношений с окружающей действительностью и выступает в качестве объекта изучения (исследования) в рамках уголовного дела. Такой объект может именоваться объектом криминалистического (уголовно-процессуального и т.д.) познания.

Исследование преступления как объекта познания предполагает использование наряду с юридическими понятиями также философских положений теории познания. Подобный аспект исследования необходим для того, чтобы дать методологическое обоснование криминалистической характеристики объекта познания по уголовному делу, выявить специфику криминалистического познания в целом.

С уголовно-процессуальной, а значит и

криминалистической позиции деятельность по расследованию преступлений позволяет выделить две группы предметов (вещей) и явлений (процессов), вовлеченных в качестве объекта познания в сферу профессиональных интересов органа расследования. К *первой группе* относятся, прежде всего, событие преступления и иные, связанные с ним обстоятельства. *Вторую группу* составляют объекты, являющиеся носителями следов преступления или информации о преступлении.

Исследование *первой группы объектов* является, по существу, целью уголовного судопроизводства и требует от органа расследования особой реконструирующей активности, выраженной в способности воспроизведения в наглядных образах отдаленных во времени и пространстве предметов (вещей) и явлений (процессов) преступного деяния посредством сохранившихся и обнаруженных следов (информации). Данную группу объектов уголовно-процессуального познания принято называть «объект-цель».³

Ко *второй группе объектов* относятся все предметы материального мира (вещи), посредством которых, и через которые, орган расследования (суд) реконструирует событие преступления в целом, выясняет мотив его совершения и дает юридическую оценку содеянному. Данная группа объектов уголовно-процессуального познания является, по существу, средством, которое используется органом расследования (судом) для достижения основных задач уголовного судопроизводства. В связи с этим данные объекты познания в уголовном процессе называют «объект-средство».⁴

Резюмируя изложенное, объект уголовно-процессуального познания можно определить как преступное деяние, и связанные с ним обстоятельства, предусмотренные законом, а также предметы (вещи) и явления (процессы) действительности (материальные и идеальные, природные и социальные), возникшие в результате этого деяния и вовлеченные в сферу деятельности органов уголовного судопроизводства для решения стоящих перед ними задач.⁵ При этом и криминалистика и уголовный процесс исследуют преступление с разных позиций,

1 См.: Философский словарь / Под ред. М.М. Розенталя. - 3-е изд. М., 1975. С. 339.

2 См.: Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. М., 1991. С. 359.

3 См.: Давлетов А.А. Основы уголовно-процессуального познания. Свердловск, 1991. С. 16.

4 См.: Там же. С. 16.

5 См.: Корнев Г.П. Методологические проблемы уголовно-процессуального познания. Н.Новгород, 1995. С. 100.

хотя и во многом идентичных.

Следует заметить, что этот объект (преступление) изучается не только науками криминалистики и уголовного процесса, но и другими отраслями знаний и практической деятельности: уголовным правом, криминологией, психологией и т.д. Каждая из этих отраслей знаний изучает свой аспект этого объекта, т.е. свой предмет. При этом и криминалистика и уголовный процесс исследуют преступление с разных позиций, хотя и во многом идентичных.

Трактуя предмет познания как стороны, свойства и отношения объектов, исследуемые субъектом с определенной целью, в данных условиях и обстоятельствах, закономерно следует признать, что в теории уголовно-процессуального доказывания это философское понятие является предметом доказывания, ибо оно, как раз, и охватывает не любые стороны изучаемого органом расследования и судом события, а лишь те из них, которые могут характеризовать деяние, как общественно опасное, а степень такой опасности проявляется в его преступном характере. Иными словами, в ходе уголовно-процессуальной деятельности должно быть установлено основание уголовной ответственности (или его отсутствие) и какое наказание следует назначить виновному (или освободить от него). В то же время, в ходе криминалистической деятельности последнее (вид и размер наказания) не может служить предметом этой деятельности.

В связи со сказанным, интерес представляет точка зрения некоторых ученых криминалистов и процессуалистов, которые отвергают необходимость различий между предметом познания и предметом доказывания по делу, т.к., якобы, первое из этих понятий шире второго.¹ В действительности любое обстоятельство, подлежащее познанию в уголовном судопроизводстве, входит в предмет доказывания по делу и, наоборот, всякое обстоятельство, относящееся к предмету процессуального (если угодно криминалистического) доказывания, должно быть познано и удостоверено органами расследования (судом) в предусмотренном законом порядке, так как с гносеологической точки зрения доказывание есть разновидность опосредствованного познания и не может иметь предмет, отличный от предмета такого познания.

¹ См.: Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. Казань, 1976. С. 48;

Как известно, каждое уголовное дело неповторимо. Вместе с тем, из множества различных факторов можно выделить то, что является общим, наиболее типичным для каждого уголовного дела. Предмет доказывания как раз и определяет это общее, устанавливаемое по всем уголовным делам.

Термин «предмет доказывания» используется в теории доказывания, но не в уголовно-процессуальном законе. Так, статья (ст.) 68 уголовно-процессуального кодекса (УПК) РСФСР (с изменениями и дополнениями на 1.03.1964 г.), ст.60 УПК Таджикской ССР (с изменениями и дополнениями на 1.01.1988 г.), ст. 85 УПК Республики Таджикистан (РТ) (3.12.2009 г.) назывались «*Обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу*», но ст. 73 УПК Российской Федерации (РФ) называлась «*Обстоятельства, подлежащие доказыванию*». Вместе с тем, несмотря на некоторые терминологические отличия, речь идет об одном и том же, поскольку в предмет доказывания входят обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу. На основании изученной научной литературы и проведенного исследования можно сделать вывод, что большинство авторов определяют предмет доказывания как совокупность обстоятельств, подлежащих доказыванию по каждому уголовному делу.

Такие обстоятельства объединяет то, что они имеют процессуальное (правовое) значение по уголовному делу, то есть либо влияют на квалификацию преступления, либо имеют значение для разрешения гражданского иска, либо могут учитываться при назначении меры наказания. Поэтому неустановление этих обстоятельств означает неполноту и односторонность расследования.

Типовой перечень таких обстоятельств, подлежащих доказыванию по любому делу, приводится в ст. 85 УПК РТ:

- 1) событие преступления (время, место, способ и другие обстоятельства совершения преступления);
- 2) обстоятельства, определяющие личность обвиняемого;
- 3) обстоятельства, исключающие преступность деяния;
- 4) обстоятельства, которые могут способствовать освобождению лица от уголовной ответственности и наказания;
- 5) обстоятельства, определяющие виновность обвиняемого в совершении преступления;

ния и способствующие его совершению, степень виновности и его мотивы;

8) обстоятельства, влияющие на степень и характер ответственности обвиняемого, указанные в ст.ст. 61 и 62 УПК РТ, а также иные обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого;

9) обстоятельства, определяющие характер и размер ущерба, причиненного преступлением;

10) обстоятельства, способствовавшие осуществлению преступления.

На последнем пункте следует остановиться более подробно. Как известно, в ст. 60 УПК Таджикской ССР (с изменениями и дополнениями на 1.01.1988 г.), ст. 68 УПК РСФСР (с изменениями и дополнениями на 1.03. 1964 г.) эти обстоятельства выделялись из общего перечня. Требования к ним закон предъявлял более мягкие. Это же сделано и в ч.10 ст.85 УПК РТ, (ч.2 ст.73 УПК РФ), хотя терминология несколько изменена. Между тем, в ходе предварительного расследования причины преступления, как правило, установить не удается, да такая задача нередко органом расследования и не ставится. Не очень четкий смысл имел и термин условия. Поэтому в теории доказывания и криминалистической методике обычно говорили о доказывании обстоятельств, способствовавших совершению (и сокрытию) преступления. Ныне действующий УПК РТ воспринял замечание ученых и изменил старую формулировку.

Принимая во внимание дополнительное значение обстоятельств, способствовавших совершению преступления, по отношению к обстоятельствам, перечисленным в ст.85 УПК РТ, (ст.73 УПК РФ), законодатель устанавливает необходимость их выявления, а не включает в число обстоятельств, подлежащих доказыванию.

Обстоятельства, подлежащие доказыванию, в своей совокупности образуют органическое целое, они взаимосвязаны и в определенной мере обуславливают, дополняют друг друга. Поэтому установление одних из них имеет значение для более полного исследования других – связанных с ними обстоятельств.

Это тот минимум обстоятельств, установление которых является обязательным условием разрешения уголовного дела по существу. Такой модельный перечень обстоятельств, составляющих предмет доказывания, конкретизируется в соответствии с уголовно-правовой ква-

лификацией преступления, а также дополняется с учетом положений иных норм уголовно- процессуального законодательства.

Анализ научной литературы показал, что одни авторы предметом доказывания считают соответствующие факты¹, другие – фактические обстоятельства,² третьи – и факты, и обстоятельства дела,³ четвертые не делают различий между фактами и обстоятельствами.⁴ Причем подчас особо отмечается не идентичность этих положений. Термин «обстоятельство» шире термина «факт», он означает как события и действия, так и отдельные стороны, черты, детали, подробности этих фактов.

В этимологическом плане «факт» означает «действительное, вполне реальное событие, явление; то, что действительно произошло», а «обстоятельство – явление, сопутствующее какому-нибудь другому явлению; условия, определяющие положение, существование кого-чего-либо.»⁵ С этой точки зрения было бы неверно свести предмет доказывания по уголовному делу только к самим фактам, поскольку им должны охватываться и некоторые другие явления, относящиеся к категории «обстоятельства».

В уголовном процессе термином «обстоятельства» обозначаются реальные, имеющие или имевшие место в действительности явления и процессы, связанные с преступным деянием. Обстоятельства устанавливаются в ходе расследования с использованием информации, носителями которой являются объекты материального мира, посредством отображенных на них следов преступного деяния, сохранившихся на момент его расследования.

Поэтому представляется, что при научном определении предмета процессуального доказывания следует иметь в виду и соответствующую

1 См.: Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств. М., 1960. С.69; Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. В 2-х т. перераб. и доп. изд. Т. 1. М., 1968. С.363.

2 См.: Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / Ред. коллегия: д-р юрид. наук Н.В. Жогин (отв. ред.) М., 1966. С. 105; Советский уголовный процесс. М., 1980. С. 130-131.

3 См.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1958. С.191; Арсеньев В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. М., 1964.

4 См.: Ларин А.М. Эффективность правовой регламентации доказывания // Советский уголовно- процессуальный закон и проблемы его эффективности. М., 1979. С.257.

5 См.: Ожегов С.И. Словарь русского языка. Около 53000 слов. изд. 4-е, испр. и доп. М., 1960. С. 425-834.

щие факты, и связанные с ними обстоятельства, имеющие значение по делу. Но поскольку эти два понятия соотносятся как общее и целое, нет необходимости называя обстоятельства, упоминать и о фактах, так как они охватываются обстоятельствами. Таким образом, под обстоятельствами в данном контексте подразумеваются любые объекты окружающего мира (предметы, явления и т.п.), имеющие значение для успешного выполнения задач уголовного судопроизводства.

Некоторые ученые криминалисты и процессуалисты выделяют в предмете доказывания главный факт и вспомогательные факты.¹ Однако среди авторов, разделяющих это мнение, не было достигнуто единства относительно того, какие же обстоятельства должны включаться в этот «главный факт». Кроме того, некоторые авторы стали применять вместо термина «вспомогательный факт» термин «побочный факт».²

Представляется необходимым поддержать мнение тех ученых, которые отрицают само понятие главного факта, так как все обстоятельства, включаемые в предмет доказывания, считаются «главными», т.е. в равной мере подлежащими доказыванию.³

В литературе иногда применяются разные термины для обозначения обстоятельств, подлежащих доказыванию. Так под предметом доказывания понимают «искомые обстоятельства», либо реальные обстоятельства прошедшего события, на установление которого направлена доказательственная деятельность. По существу под ними понимаются все те же обстоятельства, подлежащие доказыванию. Справедливости ради следует заметить, что существуют определения предмета доказывания, отличные от вышеуказанного.

Так, А.М. Ларин полагает, что в ст.68 УПК СФСР (с изменениями и дополнениями на 1.03.1964 г.) и ст.73 УПК РФ описывается не общее родовое понятие предмета доказывания, а один из его видов, а именно «предмет обвинения». Он дает следующее определение: «Предмет доказывания в уголовном судопроизводстве – это система фактов (обстоятельств),

необходимых и достаточных в качестве основания для применения норм материального (уголовного и гражданского) и уголовно-процессуального права при разрешении уголовного дела».⁴

Прежде всего, А.М. Ларин предпринял попытку классифицировать предмет доказывания, но не довел ее до конца. Во-вторых, указанное определение представляется «усеченным», раскрывает только одну сторону предмета доказывания, а именно, основание деятельности при разрешении уголовного дела. Вместе с тем, предмет доказывания, прежде всего, является обстоятельством, подлежащим доказыванию, как таковым. Основанием же применения норм материального и процессуального права является возбуждение уголовного дела (правовое) по факту совершения противоправного деяния (фактическое).

В-третьих, небесспорной является используемая А.М. Лариным конструкция, согласно которой предмет доказывания определяется через систему фактов (обстоятельств). Как известно, система в философском смысле слова представляет собой «совокупность элементов, находящихся в отношениях и связях друг с другом, которая образует определенную целостность, единство».⁵ Применительно к предмету доказывания речь идет не просто о системе вообще, а о качественно определенной системе – информационной. При чем эта информационная система может существовать в качестве определенных знаков (знаковых значений), существующих в форме языка соответствующих норм права. Если же взять за аксиому сказанное, то с учетом положений таких наук как логика, методология и семиотика, в качестве знаковой системы, замещающей реальный объект с целью получения о нем информации, рассматривается модель.⁶

Опираясь на собственные исследования, Г.П. Корнев дал следующее оригинальное определение. Предмет доказывания, по его мнению, это установленная нормами уголовно-процессуального закона идеальная информационно-поисковая модель любого исследуемого преступления, конкретизированная нормами уголовного права с учетом обстоятельств

1 См.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1958. С. 197.

2 См.: Уголовный процесс: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Под ред. В.П. Божьева. М., 2002. С. 159.

3 См.: Курс советского уголовного процесса. Общая часть. М., 1989. С. 545.

4 См.: Ларин А.М. Эффективность правовой регламентации доказывания // Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности. М., 1979. С.257.

5 См.: Философский энциклопедический словарь. М., 1983. С. 610.

6 См.: Там же. С. 116.

каждого конкретного уголовного дела.¹ Приведенное определение во многом лишено тех типичных недостатков, которые присущи, в том числе, и проанализированным в настоящей статье взглядам. Тем не менее, ряд положений в определении Г.П. Корнева представляются неоспорными.

Во-первых, предмет доказывания определяется не только нормами уголовно-процессуального и уголовного права, но, как представляется, и других отраслей права, в том числе административного, гражданского, финансового, банковского и т.п.

Во-вторых, попытка соединить в одном определении, без каких-либо оговорок, общее (информационно-поисковая модель любого исследуемого преступления) и единичное (с учетом обстоятельств каждого конкретного уголовного дела), абстрактное и конкретное, приводит к необоснованному смешиванию научных категорий теории доказывания с непосредственным практическим применением этих категорий в деятельности органов расследования, что само по себе недопустимо.

В этой связи хотелось бы отметить, что на основе научного (теоретического абстрактного) понимания предмета доказывания вводят второй аспект - рассмотрение предмета доказывания применительно к конкретному делу (конкретный предмет доказывания). Хотелось бы отметить, что использование универсального, научно обоснованного терминологического аппарата в практической деятельности органов расследования (судов) заслуживает всяческого поощрения.

В-третьих, предмет доказывания хотя и выполняет информационную функцию уголовно-процессуального доказывания, но не может быть признано динамической (поисковой) моделью, так как он не призван разрешать задачи раскрытия, расследования и предупреждения преступлений. Назначение предмета доказывания проявляется в статистической процессуальной характеристике расследуемого события, а не только преступления, являющейся конечной целью предварительного расследования.

Последнее суждение основано на требованиях уголовно-процессуального закона, из смысла положений которого следует, что доказывание состоит в собирании, проверке и оценки доказательств в целях установления обстоятельств, предусмотренных ст.85 УПК РФ, в том числе, которые могут повлечь за собой освобождение от уголовной ответственности.

Предмет доказывания (в уголовном судопроизводстве) как абстрактное научное понятие об информационно-поисковой модели обстоятельств преступлений, основанное на нормах уголовно-процессуального и уголовного законов, а в ряде случаев, конкретизируемое нормами гражданского, финансового, банковского и других отраслей права.

Таким образом, можно предложить под предметом доказывания понимать абстрактное научное понятие об информационной модели обстоятельств расследуемого события, определяемые нормами уголовно- процессуального законодательства, конкретизированные уголовным законом, а в ряде случаев, нормами других отраслей права. При этом каждое обстоятельство в структуре предмета доказывания определяется не как единичная, а как общая категория, способная охватить все стороны отдельного расследуемого события. Специфика (оттенки) этих обстоятельств по разным категориям уголовных дел, а также стадиям уголовного судопроизводства, не дают достаточных оснований для утверждения об изменении предмета доказывания в зависимости от категорий дел или стадий процесса, которые еще можно встретить в научной литературе.

¹ См.: Корнев Г.П. Методологические проблемы уголовно-процессуального познания / МВД Рос. Федерации. Нижегород. высший школа Н. Новгород, 1995. С. 109.

Аннотатсия

Дар мақола дар асоси андешаи олимони дар адабиёти муурофиавӣ ва таҳлил қонунгузории амалқунандаи муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасавури муқамал оид ба масъалаи мафҳуми предмети исботқунӣ баррасӣ карда мешавад.

Муаллиф тақлифҳои мушаххасро оид ба тақмили қонунгузории муурофиавии ҷиноятӣ пешниҳод менамояд.

Аннотация

В статье на основе высказываний ученых в процессуальной литературе и анализа действующего уголовно – процессуального законодательства Республики Таджикистан рассматривается совершенное представление по вопросу о понятии предмета доказывания.

Автор вносит конкретные предложения по совершенствованию уголовно- процессуального законодательства в части рассматриваемого вопроса.

Annotation

On the basis of statements of scientists in the procedural literature and analysis of current criminal - procedural legislation of the Republic of Tajikistan is considered a perfect performance on the concept of the subject matter can be proved.

The author makes concrete proposals to improve the criminal-procedural legislation in terms of the issue.

Шарипов Т.Ш.,
мудири кафедраи ҳуқуқи ҷиноятии
факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор

Азимов Н.Б.,
дотсенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятии
факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

ҶИНОЯТКОРӢ ДАР БАЙНИ НОБОЛИҶОН ВА РОҶҶОН ПЕШГИРӢ НАМУДАНИ ОН

Калидвожаҳо: ҷиноят, ҷинояткорӣ, ноболиғ, коэффитсиенти ҷинояткорӣ, сохти ҷинояткорӣ.

Ключевые слова: преступление, преступность, несовершеннолетний, коэффициент преступности, структура преступности.

Keywords: offense, crime, juvenile, rate of crime, the structure of crime.

Мафҳуми ҷинояткорӣ ба таври васеъ дар адабиётҳои ҳуқуқӣ, аз ҷумла дар криминология, инчунин фалсафа ва сотсиология мавриди омӯзиш қарор гирифта, оид ба он андешаҳои гуногун баён шудаанд. Охири соли 60-уми асри ХХ олима Н. Ф. Кузнецова чунин мафҳуми ҷинояткориро муайян карда буд: «Ҷинояткорӣ – ин падидаи ҷамъиятии оммавӣ, таърихӣ – иҷтимоие, ки хусусияти ҳуқуқӣ ҷиноятӣ дошта аз ҳамаи маҷмӯи ҷиноятҳои иборат аст, ки дар замон ва вақти муайян ва дар дохили давлати муайян содир карда мешаванд»¹.

Чунин ақида яке аз шаклҳои оддӣ ва осонфаҳми мафҳуми ҷинояткорӣ мебошад. Ҷинояткорӣ, аниқтараш мазмуни худро ба воқеаи як қатор ҷиноятҳо мекушояд.

Дар адабиётҳои ҳуқуқии солҳои аввали давраи Шӯравӣ оид ба таърифи ҷинояткорӣ чунин андеша баён шуда буд: «Ҷинояткорӣ дар худ ҳамаи маҷмӯи ҷиноятҳои мушаххасро дар бар мегирад, ки дар вақти муайян дар байни ҷамъият содир карда мешавад»². Инчунин, дар баробари ин мафҳум, ҳолат, сохт ва динамикаи ҷинояткорӣ низ муайян шуда буд.

Ҳангоми омӯзиши асарҳои олимони соҳаи криминология ба чунин мафҳуми ҷинояткорӣ розӣ шудан мумкин аст: ҷинояткорӣ – ин падидаи таърихан тағйирёбанда, иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ – ҷиноиест, ки дар худ системаи ҳамаи ҷиноятҳоеро дар бар мегирад, ки дар дохили давлати муайян ва дар муддати муайян содир карда шудаанд.

Таърифи додасуда дорои як қатор аломатҳои ба худ хос мебошад:

1. Ҷинояткорӣ – ин падидаи таърихӣ аст. Бо сабаби тағйир ёфтани ҷамъият (тағйирёбии шароитҳои объективи он, ба монанди илм, техника, идеология, сиёсат, иҷтимоиёту иқтисодиёт, ташкилию идоракунӣ ва дигарҳо) аз нигоҳи сифатӣ ва шуморавӣ ҷинояткорӣ низ тағйир меёбад.

Ба ин монанд, дигар тағйиротҳо низ дида мешаванд (ҷараёни нобуд ё мурдашавии як шакли рафтори ҷинояткорӣ ва тавлид ё оғозёбии намудҳои дигари он). Масалан, дар давраи ҳокимияти Шӯравӣ дар ҚҶ РСС Тоҷикистон соли 1961 «спекулянтство – ҳанноӣ» яке аз ҷиноятҳои хавфноки иқтисодӣ доништа мешуд. Дар Кодекси ҷиноятии амалкунанда бошад, чунин кирдор ҷиноят ҳисобида нашуда, (декриминатсия карда шуд) ҳамчун як шакли расмии фаъолияти соҳибкорӣ эътироф карда

1 Кузнецова Н. Ф. Преступления и преступность. – М., 1969. – С. 173.

2 Криминология: Учебник / под. ред. А. А. Герцензона, И. И. Карпеца, В. Н. Кудряцева. М., 1966. С. 55-57.

шудааст. Чунин тағйирёбиҳо дар қонунгузори чиноятӣ бисёр буданд, ки онҳо ба нишондодҳои шуморавӣ ва сифатии чинояткорӣ таъсир мерасонанд. Таҳлили таърихӣ чунбишҳои қиддии ҳуқуқӣ– чиноятӣ нишон медиҳанд, ки онҳо асосан ба тағйирёбиҳои шароитҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва сиёсати ҳар як кишвар вобастагӣ доранд¹. Инчунин тағйирёбии ҳокимият, талаботҳои идеологию анъанавии давлат низ метавонанд ба тағйирёбии чинояткорӣ мусоидат намоянд.

2. Чинояткорӣ ин падидаи иҷтимоӣ мебошад. Ин маънои онро дорад, ки чинояткорӣ ба табиати биологии инсон вобаста набуда, балки вобаста ба муҳиту шароитҳо, тарзи ҳаёти инсоният ва ба рафтори ӯ таъсири манфӣ расонад. Барои асоснок кардани чунин ақида далелҳои қиддӣ бисёрранд.

Чинояткорӣ пайдоиши таърихӣ дорад. Чинояткорӣ пеш аз ҳама бо падидаю равиши чамъиятӣ вобастагӣ дорад. Сатҳ ва ҳислати он дар системаҳои иҷтимоӣ – иқтисодии давлатҳои гуногун бо ҳолатҳои таҳҷоии ҳаёт ва фаъолияти одамон тасхех (таносуб, вобаста) карда мешавад.

Шаклҳои амиқу дақиқи (намудҳои) чинояткорӣ бо шароитҳои иқтисодӣ– иҷтимоии ҳаёти ҷомеа ва давлат муайян карда мешаванд. Тағйирёбии нишондодҳои чинояткорӣ дар замон (аз рӯйи солҳо) ва дар макон (аз рӯйи ҳудуд) дар ҳадди як давлат аз чунбишҳои дақиқи шароитҳои ҳаёти одамон вобастагӣ дорад.

Чинояткорӣ дар худ натиҷаи ба чамъият хавфнокии ҳаёти иҷтимоӣ ва фаъолиятнокии онҳоро нишон дода, ба чамъият зарар мерасонад ва мубориза бар зидди он татбиқи чораҳои иҷтимоиро талаб мекунад. Маҳз чунин чораҳо дар назорат аз болои чинояткорӣ натиҷаҳои назаррас медиҳад. Худи иҷтимоиёти чинояткорӣ боиси тадқиқотҳои гуногуни илмию амалӣ дар дохили давлатҳои гуногун мегардид. Қарордодҳои, ки принципҳо, таҳлилҳо ва дигар маводҳои ҳашт анҷумани гузаштаи СММ-ро роҳбарӣ мекард (1955, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995) баҳри фаҳмондадихӣ, пешгири ва назорати чинояткорӣ равона шуда, нуқтаи назари санҷидаи байналхалқиро дар аҳамияти ин падида, ки аз табиати иҷтимоии чинояткорӣ бармеояд, баррасӣ менамояд².

1 Криминология: Учебник./Под ред. В. Н. Кузнецова, В. Е. Эминова.- М., 1999. - С. 74-75.

2 Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция.- М., Дело, 2000.- С. 83-85.

3. Чинояткорӣ – инчунин падидаи ҳуқуқӣ низ мебошад. Ҳуқуқ низ категорияи иҷтимоӣ буда, нишондодҳои, ки ба характери ҳуқуқии чинояткорӣ равона шудааст, характери иловагӣ надошта, ҳамчун характери базавии маҷбурӣ муқаррар шудааст. Он аз принципи умумиэтирофшудаи Қадим «Nulum crimen sine lege» (чиноят нест, бе муқарраркардаи Қонун) истилоҳ гирифта, дар системаҳои ҳуқуқии аксари давлатҳо муқаррар шудааст. Аз ҷумла, дар Сарқонун (Конститутсия) ва Кодекси чиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаҳои 4, 11, 12).

Чинояткорӣ объективона мавҷуд аст, но-вобаста аз он ки сазовори ҷазои чиноятӣ ҳаст ё не. Аммо мавҷудияти ба чамъият хавфнокии шакли он дар қонунгузори чиноятӣ, ки аломатҳои чиноятро тавсиф мекунанд чунин амали инсонро ҳамчун чиноят эътироф намуда, ба он ҷазои чиноятӣ татбиқ карда мешавад.

Чинояткорӣ нишондодҳои сифатӣ ва шуморавӣ дорад.

Вазъи чинояткорӣ дар нишондодҳои мутлақ (шумораи умумии чиноятҳо, сатҳи чинояткорӣ) ва нисбатан (шумораи кирдор ба 100 ҳазор аҳоли, индекси чинояткорӣ) чен карда мешавад.

Маълумотҳои мутлақ нисбати чинояткорӣ ва шахсони онро содирнамуда, нишон додан низ зарур аст, аммо онҳо на дар ҳама ҳолат метавонанд, чинояткориро дар минтақаи муайяни ҳамон як давлат объективона баҳогузори намояд. Барои муайян кардани номувофиқии нишондодҳо махсус коэффитсиенти чинояткорӣ ҳисоб карда мешавад, ки маънои аз пайдо намудани шахсонро ба ҳамон як қӯмаки аҳоли мефаҳмонид. Сатҳи чинояткорӣ– яке аз нишондодҳои зарурӣ ва муҳиме мебошад, ки шумораи умумии чинояткориро микдоран мутлақ кушода, ҳангоми интиқоли ба андозаи нисбатан– «коэффитсиентҳо» ҳисоб мешавад. Дар баробари сатҳи чиноятҳои ба инобат гирифташуда, инчунин оиди чиноятҳои ғаразнок, қасдона, чиноятҳои аз беэҳтиётӣ содиршуда, оиди сатҳи чинояткории ноболиғон ва занон, инчунин оиди дигар гуруҳҳои қонуншиканҳо ва намудҳои алоҳидаи чиноятҳо (одамқушӣ, дуздӣ, роҳзаниҳо ва ғайра) сухан кардан мумкин аст.

Сатҳи чинояткорӣ ин вазъи он ба ҳисоб меравад. Аммо баъзе олимони ин соҳа мафҳуми онҳоро ҷудо мекунанд. Профессор Г. А. Аванесов менависад, ки «вазъи чинояткорӣ– ин шумораи чиноятҳои содиршуда дар ин ё он

худуди муайян дар вақти муайян мебошад». Нишондодҳои вазъ танҳо дар ададҳои мутлақ инъикос ёфта, сатҳи ҷинояткорӣ бошад, аз шумораи ҷиноятҳое, ки дар ин ё он ҳудуд дар вақти муайян содир карда шудаанд, бароварда мешаванд. Нишондодҳои сатҳ танҳо дар ададҳои нисбӣ инъикос меёбад¹.

Оиди омӯзиш ва тадқиқоти масоили вазъи ҷинояткорӣ нуктаи назари банди бо нуктаи назари олим Г. А. Аванесов мувофиқат менамояд. Ин нуктаи назари худро бо он ҳолат асоснок менамоем, ки вазъи ҷинояткорӣ ба маънои тоҷаш дар худ шумораи ҷиноятҳо ва (ё ин ки) шахсон дар вақти муайян содиркардаи ҷиноятро дар бар гирифта, сатҳи ҷинояткорӣ бошад – ҷиноятҳои қатъшударо дар ҳаҷми мутлақ мекушоад.

Олим Г. А. Аванесов дар тадқиқоти илмии худ ақидаҳои дигар олимони Н. Ф. Кузнецова ва И. И. Карпецро инкор менамояд. Барои тавсифи вазъи ҷинояткорӣ олим Г. А. Аванесов чор аломатро муайян менамояд: 1) вазъ; 2) сатҳ; 3) сохт; 4) динамика.

Дар баъзе адабиётҳои криминология муаллифони дигар низ сатҳ ва вазъи ҷинояткориро ҷудо намудаанд.

Сатҳ – тавсифи шумораи буда, вазъ бошад ин тавсифи пурраи ҷинояткориро мефаҳмонад, ки ҳаматарафа сатҳ, сохт ва динамикаро дар бар мегирад.

Вазъи расмӣ сатҳи ҷинояткорӣ аз рӯйи шумораи ҷиноятҳои ба қайд гирифташуда, субъектони он ва аз рӯйи маълумоти омории доғи судидошта баҳогузорӣ карда мешавад.

Ҳангоми баҳогузорӣ кардани сатҳи ҷинояткорӣ, инчунин бояд ҷиноятҳои ба ҳисобнагирифта низ ба инобат гирифта шаванд (ҷиноятҳои зоҳирнашаванда – латентность).

Қайд кардан бамаврид аст, ки масъалаи ҷинояткории ниҳонӣ актуалӣ набуда, танҳо вазифаи решақан намудани ҷинояткориро дар дохили ҳар давлат гузошта буд. Ин ҳолат, танҳо оқибати бе исботи реалии ҷинояткории содиршударо ба миён овард. Чунин нуктаи назар оид ба масъалаи ҷинояткорӣ зарарро ба миён оварда буд ва меорад.

Дарк, таҳлил, қаър ва устувории падидаи ҷинояткории ниҳонӣ дар шароити имрӯза бениҳоят актуалӣ мебошад. Ҷинояткории ниҳонӣ – ин қисми ҷинояткории умумӣ ба ҳисоб меравад. Мавҷудияти ҷинояткории ниҳонӣ ба

ақидаи олим К. К. Горянов як қатор оқибатҳои манфиро ба миён меоварад²:

а) тасаввурот оиди ҳаҷми ҳақиқии ҷинояткорӣ ё ин ки оиди ҳаҷм ва характери зарари ба шахрвандону ҷамъият ва ташкилотҳо ғалат меравад;

б) оиди аниқ намудани ҳолатҳое, ки барои содиршавии ҷиноят оварда расонидааст, таҳлили ҷинояткорӣ ва коркарди барномаҳои махсус вобаста ба пешгирии ҷинояткорӣ мушкул мегардад.

Нишондоди муҳими сатҳи ҷинояткорӣ – ин коэффитсиенти он ба ҳисоб меравад, ки аз шумораи ҷинояткорӣ (инчунин шахс) дар ҳисоби ба 1000, 10000 ё ин ки 100000 аҳоли ё ин ки аз рӯйи синну соли муайяни гуруҳҳои иҷтимоӣ ба инобат гирифта мешавад.

Коэффитсиенти ҷинояткорӣ – ин нишондоди амиқи шумораи умумии ҷиноятҳои ба ҳисоб гирифташуда, мувофиқа бо шумораи аҳоли мебошад³.

Коэффитсиенти ҷинояткориро дар баъзе мавридҳо бо номи «индекси ҷинояткорӣ» истифода мебаранд, ки дар шакли формулаи риезӣ оварда мешавад.

Коэффитсиент аз рӯйи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад.

$$K \cdot C = \frac{C \times 10000}{A}$$

С – шумораи аниқи ҷинояткорӣ

А – шумораи аниқи аҳоли, дар баъзе ҳолатҳо аз рӯйи категорияи синну солӣ.

Чунин формула дар тадқиқоти илмии олимони кишварамон С. Э. Баҳриддинов низ оварда шудааст, аммо каме дар дигар сохт, яъне

$$A - C, K = C / (S \times X)$$

Ҳар ду формула як маъно ва як мазмун дошта (K – коэффитсиент, C – шумораи ҷиноятҳои ба қайдгирифташуда, A – шумораи аҳоли – синну сол, X – ҳамаҷагии шумораи аҳоли – 1000, 10000, 100000 – аҳоли) – ро маънидод менамояд.

Маълум кардани тамоюли умумӣ ва шахсӣ дар сатҳ ва сохти ҷинояткорӣ, барои баҳо додан ба вазъи ҷинояткорӣ, маълумотдиҳӣ – дуру наздик, коркарди барномаҳо дар самти мубориза ба ҷинояткорӣ ва ғайра аҳамияти ҷиддӣ дорад.

² Горянов К. К. Латентная преступность в России: Латентная преступность: политика, стратегия. - М., 1993. - С. 20.

³ Баҳриддинов С. Э. Преступность в г. Душанбе. – Душанбе, 1996. - С. 12

¹ Аванесов Г.А. Криминология: Прогностика. Управление. - Горький, 1975. - С. 51.

Ин ҳама ҳолатҳои қайдгардида барои омӯзиши криминологии сатҳи ҷинояткории ноболиғон ва роҳҳои пешгирии он характери хатмиро доранд.

Ҷинояткории ноболиғон – қисми таркибии ҷинояткории умумиро ташкил медиҳад. Ҷинояткории ноболиғон ҳамеша ҷолиби диққати олимону кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ қарор дорад.

Ҷинояткории ноболиғон – қисми ҷинояткории умумӣ буда, хусусиятҳои хоси худро дорост, ки онро ҳамчун объекти омӯзиши мустақил таҳқиқ намудан мумкин аст. Солҳои охир пастравии ҷинояткории умумӣ, аз ҷумла ҷинояткории ноболиғонро аз рӯи омӯрҳои сохторҳои кудратӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Аммо сифати вазнинии ҷиноят ҳамчун ҳолати пурҳаяҷон менамояд.

Қонунгузориҳои ҷиноятии амалкунандаи ҷумҳурӣ дар меъёрҳои худ хусусиятҳои хоси ҷавобгарии ҷиноятии ноболиғон, таъин намудани ҷазоро нисбати онҳо ва критерияҳои синну солии онҳоро муқаррар намудааст.

Аз рӯи маълумотҳои омории солонаи Агентии омили назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, шӯбаи омории Прокуратураи генералии ҚТ, шӯбаи омории ВКД-и ҚТ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи ҳафт соли охир (солҳои 2004-2010) 4105 ҷинояти аз ҷониби ноболиғон содиршуда ба қайд гирифта шудааст.

Чӣ тавре ки маълумотҳои омории нишон медиҳанд, солҳои 2010-2011 вазъи ҷинояткории ноболиғон дар ҷумҳурӣ дар ҷунин сатҳ қарор дошт.

Соли 2010: Соли 2011:

Ҳамагӣ: 519 Ҳамагӣ: 534

Суғд – 197 Суғд – 178

Хатлон – 74 Хатлон – 83

ВМКБ - ВМКБ – 8

Душанбе – 168 Душанбе – 163

НТЧ – 79 НТЧ – 98

Омӯзиши парвандаҳои ҷиноятии аз ҷониби судҳо баррасӣ гардида дар давраи солҳои 2004-2010, нисбати ноболиғон онро нишон доданд, ки ҷинояткорони ноболиғ бештар бо моддаҳои 244 – дуздӣ, 248 – ғоратгарӣ, 249 – роҳзанӣ, 237 – авбошӣ, 138 – таҷовуз ба номус маҳкум карда шудаанд. Аз ҷиноятҳои номбаршуда 60 – 70% дуздии ноболиғон ташкил медиҳад, ки ноболиғони зиёд бо модаҳои 244 ҚЧ ҚТ бо ҳукми суд маҳкум карда шудаанд.

Масалан, аз ҷониби ноболиғон соли 2004 – 470 ҷинояти дуздӣ, 2005 – 460 ҷинояти дуздӣ, 2006 – 379 ҷинояти дуздӣ, 2007 – 359 ҷинояти дуздӣ ба қайд гирифта шуда буданд¹.

Аз рӯи маълумотҳои омории Агентии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ҳолати ҷиноят содирнамудаи ноболиғон солҳои 2004-2009 ҷунин нишондодро нишон дод:

Синну сол Солҳо	14-15	16-17
2004	130	358
2005	119	318
2006	140	380
2007	133	421
2008	117	350
2009	86	304

Ҷинояткорӣ нишондодҳои шумораӣ ва сифатӣ дорад. Нишондодҳои шумораӣ – ин сатҳи ҷинояткорӣ, аз ҷумла сатҳи ҷинояткории ноболиғон низ мебошад, ки мо дар боло нишон дода будем. Нишондодҳои сифатӣ бошад, сохт ва характери кирдорро мекушояд, ки ба ҷинояткорӣ мутаносиб аст. Сохти ҷинояткорӣ бо вазни хос ё ин ки ҳаққи гуруҳҳои гуногун ва намудҳои ҷиноятҳо ба шумораи умумии он чен карда мешавад.

Сохти ҷинояткорӣ – ин нишондоди муҳими тавсифи сифатии ҷинояткорӣ ва индикатори ба ҷамъият хавфнокии ҷинояткорӣ ба ҳисоб меравад.

Сохт дар намуди тоҷаш характер ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии, ки маҷмӯи ҳамаи намудҳои ҷиноят, гуруҳҳои ҷинояткориро ташкил медиҳад, инъикос мекунад. Олим Н. Н. Данъшин сохти ҷинояткориро ҳамчун таносуби намуди алоҳидаи ҷиноятҳо ба ҳамаи ҷинояткорӣ дар пуррагӣ дар ин ё он ҳудуди муайян ва дар замони муайян, муайян менамояд².

Олими дигар И. И. Карпец оиди ҷинояткорӣ намегӯяд, ки ҳамаи намудҳои ҷинояткориро ҳамчун вазни хос ва таносуби намудҳои гуногуни ҷиноятро дар шумораи умумии он барои вақт ва ҳудуди муайян, муайян кардааст.

Ӯ нишондодҳои сифатии ҷинояткориро аниқ намуда, характери ҷинояткориро ҷудо ме-

1 Маълумоти омории аз шӯбаи омории ВКД ҚТ барои солҳои 2004-2007.

2 Данъшин Н. Н. Преступность: понятие и общая характеристика причины и условия. - Киев, 1988. - С. 22.

намояд, инчунин тавсифи шахсияти нафароне, ки чиноятро содир намудаанд, муайян менамояд.

Характер ва сохтро олим чудо намуда, ба хулоса меояд, ки характери чинояткорӣ ба во-ситаи сохти он чудо карда мешавад¹.

Сохти чинояткорӣ таносуби гуруҳ ё ин ки намудҳои чинояткориро дар маҷмӯи умумии чинояткорӣ ба ҳисоб гирифта, онро мекушояд. Ё ин ки таносуби категорияҳои гуногуни шах-сони чиноятсодиркардаро дар замони муайян (барои сол, моҳ, квартал), дар макони муайян (давлат, шаҳр, ноҳия, вилоят) мекушояд.

Сохти чинояткорӣ дар худ метавонад падидаҳои зеринро дар бар гирад:

1. вазни хоси намудҳои гуногуни чиноятҳо (аз рӯйи намудҳои гуногун аз рӯйи моддаҳои КҶ) ва аз рӯйи гуруҳҳои гуно-гуни чиноятҳо (аз рӯйи боб ва фаслҳои КҶ);
2. таносуби чиноятҳо аз рӯйи категорияҳо (начандон вазнин, дараҷаи миёна, вазнин ва махсусан вазнин);
3. тақсими чиноятҳо дар шаҳру ноҳияҳо, аз рӯйи фазои иҷтимоӣ, фазои иқтисодӣ, ҳудуд ва солҳо;
4. таносуби чиноятҳои қасдона ва аз беаҳтиётӣ;
5. вазни хоси чиноятҳои кушодашуда ва ку-шоданашуда;
6. аз рӯйи чинсиат (марду зан), синну сол (болиғ ва нобалиғ), аз рӯйи вазъи иҷтимоӣ, доғи судидошта ва надошта ва ғайра дигар ҳолатҳо.

Сохти чинояткорӣ пурра наметавонад бе муайян намудани чинояткориҳои нобалиғон тав-сиф дода шавад.

Дигар қисми зарурии нишондоди сохти чинояткорӣ вазни хоси чинояткориҳои гуруҳи нобалиғон ба ҳисоб меравад. Чунин намуди чинояткорӣ махсусан барои ҷамъият хавф-нок мебошад. Ҳолат аз рӯйи нишондод дар ҷумҳури чунин аст: тайи 6-соли охир, қариб аз 10-чинояти ошкорнамуда 7-8- тои он дар гуруҳ содир карда шудааст. Нишондодҳои сохти чинояткорӣ ин тақсими чиноятҳои аз ҷониби нобалиғон содиршуда дар шаҳру ноҳияҳо, ҳудуд, фазои иқтисодӣ – иҷтимоӣ, аз рӯйи солу моҳ ва ғайра мебошад.

Ғайр аз аломатҳои асосии ба ҷамъият

хавфнок, инчунин дигар аломатҳои хавфно-кии умумии чинояткорӣ дар ҷойҳои ҷамъиятӣ, кӯча, вақт, тарз, олот, шартҳои содири чиноят, хислати ҷабрдидагон ва ғайра ба инобат ги-рифта мешавад.

Динамикаи чинояткорӣ ҳаракатҳои чинояткориро дар пуррагӣ ва аломатҳои сох-ти онро дар замон нишон медиҳад (дар за-мон баландшавӣ, пастравӣ ва мӯътадилнокии чинояткориро нишон медиҳад).

Дар фарқият бо дигар нишондодҳо оиди мафҳуми динамикаи олимони И. И. Карпец, В. Н. Кудрявцев ва дигарон ҳамон ақидаеро, ки «динамикаи чинояткорӣ – ин тағйирёбии сатҳ ва сохторҳои он дар вақти муайян мебошад» дастгирӣ намудаанд².

Аслан чинояткорӣ дар динамикаи омӯхта мешавад, ки ин нишондоди муҳими он мебо-шад. Баъдан ба тартиби зерин фарқ менамояд:

а) таҳлили ҷорӣ – муқаррар намудани маълумот оиди чинояткорӣ дар давоми сол бо маълумотҳои соли сипаришуда;

б) таҳлили мунтазам, ки оиди чинояткорӣ мунтазам маълумотҳо дар вақтҳои муайян ги-рифта мешавад (панҷсола, даҳсола).

в) таҳлили мавсимии чинояткорӣ, агар ба он зарурат бошад. Чунин таҳлил актуалӣ мебошад, масалан, барои ҷойҳои истироҳатӣ марказҳои сайёҳӣ ва ғайра.

г) дар баъзе мавридҳо таҳлили чинояткорӣ аз рӯйи рӯзҳои ҳафта низ зарур мешавад (як-шанбе, идҳо ва ғайра).

д) аз рӯйи вақти шабонарӯзӣ (вақт, таҳсил, кор, бегоҳирӯзӣ, истироҳатӣ ва ғайра).

Ҳама нишондодҳои чинояткорӣ, аз ҷумла динамикаи он – бузургии доимӣ нест. Мувофиқи табиати чинояткорӣ – ҳамчун падидаи иҷтимоӣ – ҳуқуқии динамикаи чинояткорӣ аз ду гуруҳи сабабҳои калон вобаста аст.

Якум, ин сабаб ва шароитҳои чинояткорӣ, ичунин сохтори демографии аҳоли, ди-гар ҷараёнҳои иҷтимоӣ ва падидаҳои, ки ба чинояткорӣ таъсир мерасонанд.

Дуюм, тағйири қонунгузориҳои чиноятӣ фа-зои чиноят ва ҷазоеро васеъ ё танг менамояд, ки бандубасти чиноятро тағйир медиҳанд³. Чу-нин тағйирёбиро, тағйирёбии муқаррарнамоӣ ё тағйирёбии аз байнравӣ менаманд. Суръати омории динамикаи чинояткорӣ бо таъсирнокии

1 Карпец И. И. Проблемы преступности. - М., 1979. Преступность, иллюзии и реальность. - М., 1992; Криминология. - М., 1992. - С. 44.

2 Карпец И. И., Кудрявцев В. Н. Криминология. - М., Юрист, 1999. - С. 103.

3 Криминология: Учебник / Под. ред. Н. Ф. Кузнецова. - М., Изд-во. МГУ, 1994. - С. 69.

татбиқи ғаъолияти мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ оиди сари вақт муайян кардан ва бақайдгирии чиноятҳои содиршуда, кушодашавӣ ва муқаррар намудани чинояту шахсони гунаҳкор, таъмини фардияти ҷазо барои чинояти содиршуда, зич алоқаманд мебошад.

Ҳангоми омӯзиши чинояткорӣ дар динамика болоравии он чудо карда мешавад. Чунин истилоҳ, инчунин дар ҳолатҳои пастравии чинояткорӣ низ татбиқ карда мешавад. Масалан, агар шумораи чиноятҳо ба 10% паст рафта бошад, пеш аз нишондоди фоизи он аломати тарҳ монда мешавад. Суръати баландравӣ дар фоизҳо инъикос ёфта, онро нишон медиҳад, ки то кадом дараҷа фоизҳои чиноятҳои бақайдгирифта баланд ё паст рафтаанд.

Асосан чунин тарзҳо истифода карда мешаванд:

а) истифодаи нишондодҳои базавии динамикӣ, вақте ки маълумотҳо барои як қатор солҳо ба базаи доимӣ – маълумотҳои вақти муайяни оғозшавӣ – солҳои аввали вақти муайяни таҳлилшуда истода фарқ кунонида шаванд. Баландшавӣ ба .... сол, %;

б) истифодаи нишондодҳои печ дар печи динамикӣ, вақте ки маълумотҳои солона иҷро шуда бо маълумотҳои гузаштаи солона муқоиса карда мешаванд. Дар ин ҳолат нишон дода мешавад: «Баландшавӣ назар ба соли гузашта %».

Дар таҷриба васеътар тарзи яқум истифода карда мешавад – муқоисаи маълумотҳо бо базаи доимӣ, ё ин ки у қиёсазири нишондодҳоро таъмин менамояд – фоизҳо, ки таносуби нишондодҳои чинояткории ҳамон давраро ба даври гузашта инъикос менамояд.

Чинояткорӣ дар ягон ҷо, дар системаи иҷтимоӣ – сиёсӣ миқдоран тағйирёбанда набуд. Он ба қонуниятҳои дохилии худ (ҳамчун дигар падидаҳо) итоат мекард ва дар як замон дар инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ объективӣ ё субъективӣ зиддият менамуд ё ин ки боло рафта, дар як давраи муайяни вақт дар як сатҳ меистод¹.

Дар тадқиқоти илмӣ ҳангоми тадқиқ ва азхудкунии динамикаи чинояткории ноболиғон дар ҳудуди ҷумҳурӣ омилҳои зерин ба инобат гирифта шудаанд:

- тағйиротҳои таърихӣ ва иҷтимоӣ – иқтисодии шароитҳои тарзи ҳаёти ноболиғон дар ҷомеа ва характери ҳамон падидаҳои

иҷтимоӣ ва ҷараёнҳои, ки боиси сабаби чинояткории ноболиғон мегардад. Таъсири аз ҳама муҳимтар дар ин ҷо ҳолати демографияи ноболиғон ба ҷашм мерасад: (чиноят ва синну сол, инчунин сатҳи иҷтимоии аҳоли, тағйиротҳои қонунгузори чиноятӣ, ҳолат ва таъсиррасонии ғаъолиятҳои мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ).

Тадқиқоти гузаронидашуда нишон медиҳад, ки дар маҷмуъ чинояткории ноболиғон назар ба солҳои пешина (1992-2000) хеле ва хеле кам гардидааст. Аммо пастравӣ аз ҳисоби кам будани шумораи (контингенти) ноболиғон дида мешавад. Идора кардани адади чинояткорӣ аз ҳисоби пинҳон (рӯйпӯш) кардани кирдорҳои чинояткорӣ ва интиқоли онҳо ба дигар таркибҳо (ҳуқуқвайронкунонии маъмурӣ) нақши манфии худро дар ҷомеа мебозад.

Бо мақсади андешида шудани ҷораҳо оид ба пешгирии намудани чинояткории ноболиғон, пеш аз ҳама бояд сабабҳо ё ин ки ҳолатҳои, ки боиси даст ба чиноят задани ноболиғон мегарданд, муайян карда шуда, онҳо аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шаванд.

Дар зери сабабҳои аниқе содири чиноят ҷараён ва падидаҳои муайяне фаҳмида мешаванд, ки дар шуури инсон ҷой гирифта, нигоҳҳои зиддиҷамъиятӣ ва рӯҳияи ўро тавлид менамояд².

Вобаста аз мафҳуми додашуда ва таҳлили як қатор адабиётҳои махсус, мувофиқи мақсад мебуд, агар сабабҳои чинояткории ноболиғонро ба ду гуруҳ тақсим намоем³.

Ба гуруҳи аввал, сабабҳои умумии чинояткории ноболиғон дохил мешавад.

Ба гуруҳи дуюм бошад, сабабҳои чинояткории ноболиғон, ки ба шахсият дахл дорад дохил мешавад.

Сабабҳои умумии чинояткории ноболиғон инҳо дохил мешаванд:

1. Паст рафтани сатҳи иқтисодӣ кишвар.
2. Таъсири манфии оила.
3. Дур шудан аз таҳсил ва кам будани қорҳои таълимию – тарбиявӣ дар мактабҳо.
4. Таҳрибкорӣ аз ҷониби чиноятқорони қалонсол.

2 Ниг.: Мирский Э. Л. Преступность и виктимное поведение несовершеннолетних // Закон и право, № 7.-М., 2004.- С. 18.

3 Азимов Н. Б. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних.- Душанбе: «Маориф ва фарҳанг», 2006.- С. 37.

1 Бахриддинов С. Э. Преступность в г. Душанбе.- Душанбе, 1996.- С. 40.

5. Чавобгӯ набудани корҳои идеологӣ, фархангӣ– оммавӣ ва тарбияи ҷисмонии оммавӣ.
6. Таъсири манфии калонсолон ва муҳити зист.
7. Таъсири васоитҳои оммавии алоқа.
Ба сабабҳои қинояткории ноболиғон, ки ба шахсият дахлдошта:
  - 1) Ҳисси нодаркор, таҳқир ва хору зор шудан.
  - 2) Худсобиткунӣ, кӯшиши нишон додани аҳамияти худ, хоҳиши худро калонсол ҳис кардан.
  - 3) Натавонистани қабул кардани қарори мустақилона, инчунин фарқ карда натавонистани рости қач, хубу бад, сиёҳу сафед.
  - 4) Дуруст баҳогузори карда натавонистан ба рафтори худ.
- 5) Таҷовузкорӣ, барқасдкор будан, худписанд кӯшиши амали таҷовузкорӣ ва расонида ни дард ба каси дигар, захмдор будан, бераҳм будан, ғазабнок будан.
  - 6) Шавқу рағбати қасдона, кӯшиши аз ҳисоби молу мулки дигарон зиндагӣ кардан.
  - 7) Беҳуда вақтгузаронӣ, вучудияти паразитӣ.
  - 8) Чалб шудан ё ин ки ҳавас кардан ба расму оинҳои криминогенӣ (қинояткорӣ), алоқа бо қинояткорон, тақлид кардан ба онҳо.
  - 9) Оворагардӣ, гадоӣ ва ҳавас ба зулмгарӣ.
  - 10) Мунтазам истеъмоли машруботи спиртӣ, маводи нашъаовар, ба фоҳишагӣ машғул шудан.

Аннотатсия

Қинояткорӣ дар байни ноболиғон ва роҳҳои пешгирӣ намудани он

Дар мақолаи мазкур аз ҷониби муаллифон масоили қинояткории ноболиғон, инчунин сохт ва коэффитсиенти қинояткории ноболиғон ҳамачониба таҳлил шудааст.

Аннотация

Преступность среди несовершеннолетних и пути её предупреждения

В статье авторами анализируется проблема преступности несовершеннолетних, а также структура и коэффициент преступности несовершеннолетних.

Annotation

Juvenile crime and methods of its prevention

In this article the author analyzes the problem of juvenile crime, as well as the structure and rate of juvenile crime.

Муртазакулов Дж. С.,
доктор юридических наук, профессор
кафедры гражданского права
юридического факультета ТНУ

К ВОПРОСУ О ЗНАЧЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ КОРПОРАЦИЙ
В СВЕТЕ РАЗРАБОТКИ НОВОГО ГРАЖДАНСКОГО КОДЕКСА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: шахси ҳуқуқӣ, корпорасияҳо, корхонаҳои воҳид, корпорасияҳои давлатӣ, ҷамъияти саҳомӣ

Ключевые слова: юридические лица, корпорации, унитарные предприятия, государственные корпорации, акционерное общество

Keywords: Legal Entities, Corporations, Unitary organizations, Public corporations, Joint-stock company

С целью разработки проекта Гражданского кодекса Республики Таджикистан (ГК РТ) в новой редакции в соответствии с Распоряжением Президента РТ от 8.06.2013 г., № ПР – 2257, была создана рабочая группа из представителей Правительства Республики Таджикистан, министерств и ведомств, академических кругов. Тезис о том, что экономика и право меняют окружающий мир, не вызывает сомнений. Последние десятилетия показали, что любые кардинальные изменения в экономике требуют адекватного отражения в законодательстве, правовых механизмах, формах защиты прав участников общественных отношений. Однако крайне редко право может действовать на опережение тем или иным экономическим изменениям. Поэтому, главной задачей остается достижение некоторого баланса между потребностями оборота участников экономических отношений и правовыми моделями. Развиваются новые отношения, появляются новые возможности и вместе с ними новые угрозы, возрастает и цена экономических и правовых ошибок, что обуславливает задачи проведения научных исследований в приоритетных для экономики и права направлениях¹.

¹ Из выступления А.Н. Шохина, председателя Российского союза промышленников и предпринимателей. Цит. по: Нанба С.Б., Мещерякова М.А. Юридические аспекты поддержки инноваций в экономическом развитии // Журнал российского права. 2010. № 4. С. 149.

А.Н. Шохин привлек внимание участников круглого стола к необходимости проведения новых совместных исследований по таким актуальным темам, как ценности, традиции и институты континентального права, правовое обеспечение бизнеса с учетом международно-правовых норм и лучших «правовых практик» стран Европейского союза, гарантии трудовых и социальных прав.

Было отмечено, что основным вектором европейского развития становятся процессы интеграции государств Европы в экономической, социальной, политической и правовой сферах, что требует внимания юристов-ученых и практиков. Одним из наиболее важных направлений - совместный поиск оптимальных правовых решений, которые способствуют экономическому развитию, сдерживают кризисные явления, обеспечивают разумный баланс интересов государства, общества, личности и бизнеса².

В послании Президента РТ к Парламенту страны говорится, что «стратегические и текущие цели экономической политики РТ, механизмы их реализации подробно отражены в целом ряде программных и нормативных правовых актах, которые успешно осуществляются. Наряду с этим следует подчеркнуть, что главной нашей целью является последовательное укрепление стабильного экономического развития Таджикистана и на этой основе повы-

² Там же.

шение уровня благосостояния народа, особенно посредством обеспечения энергетической независимости, продовольственной безопасности и вывода страны из коммуникационной изоляции, и одновременно с этим, ускоренное развитие фундаментальных сфер на основе продвижения частного сектора, который обеспечивает стабильное развитие нашей экономики в переходном периоде¹».

Республика Таджикистан находится на пороге реформирования гражданского законодательства. Схожие процессы на опережение протекают и в Российской Федерации². Процесс изменения гражданского законодательства обусловлен и изменениями социально-экономического порядка, и обнаружением ряда недостатков нормативной базы частноправовых отношений, и стремлением к дальнейшей интеграции с мировым сообществом.

За прошедшие годы сформировалась значительная практика применения действующих норм гражданского законодательства, в том числе и в сфере управления юридическими лицами. Ряд решений, ранее включенных в нормы российского законодательства, были реализованы и в РТ. Однако формальное копирование достаточно кардинальных изменений Гражданского кодекса может сказаться отрицательно на экономике и социальной сфере. От того, как будет выстроена деятельность органов самой многочисленной группы юридических лиц – корпораций, зависит стабильность инвестиционных потоков, общее состояние правопорядка в частном праве. Вот одна из проблем ГК РТ, которую должна решать созданная рабочая группа по разработке нового ГК РТ.

Вопрос о смешанной форме некоммерческих организаций крайне мало разработан в современной литературе. Естественно, что подобные юридические лица не укладываются в традиционные схемы и классификации. Однако их существование объясняется в большей степе-

ни развитием гражданского общества и экономики в целом.

Во многих странах бывшего СССР в систему корпоративного управления государственной собственностью включаются и такие субъекты как государственные унитарные предприятия и учреждения. Но и в случае существования акционерных обществ, где государству принадлежит весь пакет акций, мы получаем смешанную форму. С одной стороны, формальной, это акционерное общество – корпоративная коммерческая организация. С другой, фактической стороны, это организация, обладающая признаками унитарного юридического лица. Именно по этой причине делается вывод при исследовании особенностей корпоративного управления федеральной собственностью, что отсутствует четкое разграничение функций, поскольку и акционер, и совет директоров представляют интересы государства³. Аналогичную картину можно наблюдать и в государственных корпорациях и компаниях. Только в этом случае картина становится несколько обратной. С формальной стороны, это унитарная организация. С фактической, государство искусственно создает там корпоративную систему управления, так как появляется близкая задача, свойственная, прежде всего, корпорациям – сбалансировать интересы различных субъектов, вовлеченных в процесс функционирования государственной корпорации. На основе иерархической системы управления появляется некоторая возможность не только контролировать деятельность исполнительных органов, но и на уровне высших органов корпорации создавать механизм повышения эффективности при выработке того или иного решения. Сойфер Т.В. однозначно указывает на корпоративную природу новых образований с участием государства, что напрямую связано с усилением роли государства в их регулировании⁴. Целью создания государственных корпораций являлось стремление к повышению эффективности управления государственной собственностью. Одновременно государство пыталось предложить форму сотрудничества с бизнес – сообществом.

Посмотрим, например, систему управ-

1 Послание Президента Республики Таджикистан Парламенту страны // Народная газета, №21 (19887), от 2 мая 2013 года

2 Концепция развития гражданского законодательства Российской Федерации (одобрена решением Совета при Президенте РФ по кодификации и совершенствованию гражданского законодательства от 07.10.2009)// Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ. 2009. № 11; Проект Федерального закона «О внесении изменений в части первую, вторую, третью и четвертую Гражданского кодекса Российской Федерации, а также отдельные законодательные акты Российской Федерации» // СПС «Консультант Плюс. Версия: Проф».

3 Бандурина Н.В. Правовое регулирование корпоративного управления федеральной собственностью в Российской Федерации. Автореферат дисс. ... д.ю.н. М., 2011. С.13-14.

4 Сойфер Т.В. К вопросу о совершенствовании гражданского законодательства о некоммерческих организациях // Адвокат. 2011. № 3. С. 6 - 7.

ления Государственной корпорации «Ростехнологии»¹. Целью деятельности данной корпорации является содействие разработке, производству и экспорту высокотехнологичной промышленной продукции путем обеспечения поддержки на внутреннем и внешнем рынках российских организаций – разработчиков и производителей высокотехнологичной промышленной продукции, организаций, в которых Государственная корпорация «Ростехнологии», в силу преобладающего участия в их уставных капиталах и в соответствии с заключенными между ними договорами, либо иным образом имеет возможность влиять на принимаемые этими организациями решения, а также путем привлечения инвестиций в организации различных отраслей промышленности, включая оборонно-промышленный комплекс (ст. 3 закона).

Государственная корпорация по атомной энергии «Росатом»² в соответствии с законом наделена полномочиями осуществлять государственное управление использованием атомной энергии. В соответствии со ст. 2 закона, ГК «Росатом» признается уполномоченным органом управления использования атомной энергии. В соответствии со ст. 4 закона, корпорация создается и действует в целях проведения государственной политики, осуществления нормативно-правового регулирования, оказания государственных услуг и управления государственным имуществом в области использования атомной энергии, развития и безопасного функционирования организаций данной сферы.

Если мы посмотрим на таджикский опыт, то увидим схожие параллели. В частности, из устава открытой акционерной холдинговой компании «Барки Точик»³ можно увидеть, что филиалами компании являются действующие ГЭС страны (Нурекская ГЭС, каскад Вахшских ГЭС, каскад Варзобских ГЭС и др.), компании, отвечающие за электроснабжение (Ленинабадские электрические сети, Раштские электрические сети и др.). В соответствии с п. 15 Устава основной целью ОАХК «Барки Точик» является обеспечение отраслей материального про-

изводства и коммунально-бытовых нужд населения электрической и тепловой энергией, повышение эффективности и технологического уровня производства. Таким образом, цель деятельности организации связана не с систематическим извлечением прибыли. Это выполнение важнейших государственных функций, во многом связанных с государственной и экономической безопасностью страны. По аналогии с российскими государственными корпорациями (ГК «Росатом») ОАХК «Барки Точик» вносит предложения, в соответствующие государственные органы, по разработке и совершенствованию правил, стандартов, нормативов для обеспечения безопасного производства; ценовой, тарифной, инвестиционной, социальной и научно-технической политики в энергетике; порядка лицензирования на осуществления деятельности в энергетике; принимает меры по повышению эффективности функционирования на основе внедрения передовых технологий и пр.

В связи с этим убедительным представляется вывод о сходстве используемых правовых форм с подходом, применявшимся в СССР. «Происходящие в настоящее время изменения в организационной структуре народного хозяйства, переход к более сложным организационным формам общественного производства, создание в целом хозяйственного механизма, который призван повысить эффективность общественного производства, остро выдвигают вопрос о правовых формах создаваемых подразделений»⁴.

Созданные государственные компании и корпорации в России, холдинговые акционерные общества в Таджикистане связаны с желанием создать эффективную внутреннюю организационно-управленческую структуру управления государственной собственностью. Еще раз можно удивиться прозорливости советских ученых, утверждавших, что «степень экономической развитости хозяйственного образования определяется не только тем, что ему придается статус юридического лица, но и его внутренней организационной структурой и системой внутривладельческих отношений, которые оказывают влияние и на внешние связи»⁵.

1 Федеральный закон РФ от 23.11.2007 г. «О Государственной корпорации «Ростехнологии» №270-ФЗ (в ред. от 10.07.2012 №108-ФЗ)

2 Федеральный закон РФ от 01.12.2007 г. «О государственной корпорации по атомной энергии «Росатом» № 317-ФЗ (в ред. от 25.06.2012 г. №93-ФЗ)

3 Постановление Правительства Республики Таджикистан от 31 октября 2008 года № 537 (в ред. от 31.08.2009 г., №498).

4 Якушев В.С. Институт юридического лица в теории, законодательстве и на практике / Антология уральской цивилистики. 1925-1989: Сборник статей. М.: «Статут», 2001. С. 390.

5 Там же. С. 395.

На наш взгляд, российский опыт создания государственных корпораций может оказать позитивное влияние на развитие таджикского законодательства. Для таджикской экономики актуальной задачей является привлечение инвестиций.

По мнению экспертов, «нередко институциональные инвесторы действуют в форме акционерных обществ открытого и закрытого типа. Яркий пример в Таджикистане – акционерное общество по строительству Рогунской ГЭС. Вообще же следует отметить, что в республике институциональные инвесторы еще не получили должного развития. Пенсионные фонды и страховые компании представляются очень слабыми. В стране не созданы государственный инвестиционный банк и национальные инвестиционные корпорации. Отсутствие современных институциональных инвесторов, например, привело к тому, что денежными ресурсами, собранными для строительства Рогунской ГЭС, некому управлять. Здесь не создано ни инвестиционных фондов, ни инвестиционных банков, ни других адекватных им институтов, Между тем, в стране имеются благоприятные условия для образования соответствующих институциональных инвесторов. Например, создание национального инвестиционного фонда было бы весьма важным для финансового обслуживания процесса строительства Рогунской ГЭС. Другие инвестиционные фонды, в соответствии с государственными координационными планами, могли бы заниматься оздоровлением самых важных подсистем экономики страны¹».

Однако использование традиционных форм, к каким относятся инвестиционные фонды, имеет существенные затруднения. Признается, что «в условиях Таджикистана инвестиционные фонды будут формироваться и действовать в условиях отсутствия полноценного рынка ссудных капиталов и вторичного рынка ценных бумаг. Такое обстоятельство чревато появлением элементов анархии в формировании и использовании инвестиционных ресурсов. Поэтому уже имеется необходимость в разработке и принятии Закона о национальных инвестиционных фондах (с включением в них порядка организации и функционирования обычных инвестиционных фондов)»². На наш

взгляд, учитывая потребность активного государственного участия в подобных фондах, следует изначально ориентироваться законодателя на использование российского опыта. Применение частно-правовой конструкции фонда может быть менее эффективным, чем применение механизма прямого государственного участия в регулировании инвестиционных процессов. Без учета существующих политических, социальных и экономических условий конкретного государства невозможно эффективное применение правовых механизмов. «Для суверенного Таджикистана, где успешно осуществляются реформы в экономической, социально-политической и духовной жизни, остро и принципиально значимо встает проблема обеспечения не только внутренней стабильности, но и внешней безопасности, что обуславливает необходимость всестороннего социально-философского осмысления конфликтов и их особенностей в условиях трансформации общества, в контексте обеспечения региональной безопасности»³.

Следует признать, что в современном Таджикистане невозможно отказаться от активного участия государства в экономических процессах. При этом должен анализироваться и отрицательный опыт, полученный в России. В частности, в отношении государственных корпораций законодателю пришлось вводить дополнительные требования, связанные с усилением контроля над их финансовой деятельностью. В связи с этим необходимо поддержать позицию Бердиева Р.Б. о том, что «институциональные инвесторы должны работать на базе тех стандартов, которые успешно используются в развитых странах. К ним относятся: а) полная прозрачность в сборе и использовании денежных средств; б) беспрепятственный контроль над их деятельностью со стороны общества и государства; в) правильное распределение рисков при формировании портфеля активов; г) наличие ограничительных критериев на объем заимствований; д) периодическая отчетность инвестиционных фондов перед соответствующими категориями акционеров»⁴. При этом

1 Бердиев Р.Б. Институциональные факторы инвестиционного развития в постсоветском пространстве (на материалах Республики Таджикистан). Автореферат дисс. ... д.э.н. Бишкек, 2012. С. 12-13.

2 Бердиев Р.Б. Цит. соч. С. 12-13.

3 Фаттоев С.С. Социально-политические конфликты и их особенности в условиях трансформации общества (на материалах Республики Таджикистан). Автореферат дисс. ... д. философ. наук. Душанбе, 2012. С.4. <http://vak.ed.gov.ru> (дата обращения – 01.08.2012).

4 Бердиев Р.Б. Институциональные факторы инвестиционного развития в постсоветском пространстве (на материалах Республики Таджикистан). Автореферат дисс. ... д.э.н. Бишкек, 2012. С. 12-13.

и национальные традиции, менталитет, существующий опыт хозяйствования не должны уходить от внимания законодателя. Только при учете всех названных особенностей, правовые

средства, создаваемые законом, могут эффективно обеспечивать решение государственных задач и отвечать потребностям участников оборота в целом.

Аннотация

Доир ба мазмуни корпорацияҳои давлатӣ дар партави коркарди Кодекси нави граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур қонунгузори Федератсияи Россия дар муқоиса бо нормаҳои Кодекси граждании ҶТ оид ба масъалаҳои моҳияти корхонаҳои давлатӣ (воҳид) баррасӣ шудаанд. Инчунин тақлифи пешниҳодҳои муаллиф ба кодекси нави граждании ҶТ ифода карда шудааст.

Аннотация

К вопросу о значении государственных корпораций в свете разработки нового Гражданского кодекса Республики Таджикистан

В статье проведено сравнительно-правовое исследование российского опыта создания государственных корпораций и нормы действующего Гражданского кодекса Республики Таджикистан. Данные организации в соответствии с законодательством РФ и РТ относятся к унитарным юридическим лицам. Однако анализ правовой природы государственных корпораций показывает о наличии корпоративного типа управления. Этот смешанный тип юридических лиц, по мнению автора, в наибольшей степени соответствует потребностям развивающихся экономик и их переходу к инновационному типу развития.

Annotation

On the question of the value of state-owned corporations in the light of the development of the new Civil Code of the Republic of Tajikistan

The paper conducted a comparative legal study of the Russian experience of creating public corporations and the norms of the Civil Code of the Republic of Tajikistan. These organizations, in accordance with the legislation of the Russian Federation and the Republic Tajikistan are unitary entities. However, an analysis of the legal nature of public corporations shows the presence of corporate control type. This type of mixed entities, in my opinion, is most relevant to the needs of developing and transition economies and innovative development.

Меликов У. А.,
номзади илмҳои ҳуқуқ

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ТАКМИЛИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР ПАРТАВИ ТАШАККУЛИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: ҳукумати электронӣ, технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, моликияти зеҳнӣ, имзои электронӣ, ҳуҷҷати электронӣ, ҳуҷҷатгузори электронӣ.

Ключевые слова: электронное правительство, информационно – коммуникационные технологии, интеллектуальная собственность, электронная подпись, электронный документ, электронное делопроизводство.

Keywords: e – government, information communication technology, electronic document, electronic documentation, electronicsignature, intellectually property.

Зарурати истифода аз технологияҳои замонавиро бори дигар исбот намудан шарт нест, балки дар ҳар соҳа усулҳои касбии татбиқи онро бояд омӯхт ва такмил дод. Дар шакли густурда истифода шудани технологияҳои замонавӣ дар идоракунии давлатӣ қомеаи ҷаҳониरो водор намуд, ки онро шартан «ҳукумати электронӣ» ном баранд. Солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ҳукумати электронӣ ҷорабиниҳои гуногун гузаронида шуда истодааст ва санадҳои махсус низ қабул шудаанд.

Пеш аз ҳама мафҳуми «ҳукумати электронӣ» бояд дуруст дарк карда шавад. Мафҳуми «ҳукумати электронӣ» аз ҷониби якчанд муаллифон пешниҳод шудааст. Дар энциклопедияи Википедия зикр шудааст, ки агар мафҳумҳои додашудаи ҳукумати электрониро ҷамъбаст намоем, чунин мафҳум ҳосил шуда метавонад « ҳукумати электронӣ - ин компютерикунони ҷараёнҳои ба қоғазгузорӣ («қоғазбозӣ») асос ёфта мебошад, ки дар натиҷаи он усули нави идоракунӣ, роҳҳои нави муҳофиза ва қабули қарорҳои тақдирсоз, роҳҳои нави пешбурди тижорат, роҳҳои нави муоширату шунидани мардум ва роҳҳои нави ташкилу коркарди иттилоот пайдо мегарданд.¹».

1 The common theme behind these definitions is that e-government involves the automation or computerization of existing paper-based procedures that will prompt new styles of leadership, new ways of debating and deciding strategies, new ways of transacting business, new ways of listening to citizens and communities, and new ways of organizing and delivering information.

Ҳамзамон дар банди 6 Консепсияи ташаққули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми «ҳукумати электронӣ» чунин пешбинӣ шудааст: «Дар зери мафҳуми ҳукумати электронӣ дар Консепсияи мазкур шакли нави ташкил намудани фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, ки аз ҳисоби истифодаи васеи ТИК сатҳи нави феврият ва муносиби аз ҷониби шаҳрвандон ва муассисаҳо дарёфт намудани хизматҳои иҷтимоӣ ва иттилоот дар бораи натиҷаҳои фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ таъмин мекунад, фаҳмида мешавад».

Мафҳумҳоро доир ба ҳукумати электронӣ таҳлил намуда, меҳодҳои элементҳои асосии онро мушаххас намоем. Ба назари мо дар мафҳумҳои ҳукумати электронӣ чунин элементҳои муҳим дида мешаванд.

1. Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (минбаъд - ТИК)
2. Татбиқи ТИК дар фаъолият
3. Мақсади татбиқи ТИК дар фаъолият

Таҳлили ТИК барои рушд дар доираи барномаҳои СММ² нишон медиҳад, ки ТИ-Каз маҷмӯи воситаҳои технологӣ (радио, телевизион, телефон, компютер, интернет, технологияҳои моҳворагию бесим ва ғ.) ва нармафзорҳое, ки барои истехсол, густариш, коркард, ҳифз ва мубодилаи иттилоот ис-

2 Information Communications Technology for Development. http://web.undp.org/evaluation/documents/essentials_5.PDF

тифода мешаванд иборат мебошад. Раванди рушди ТИК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи нишондодҳои оморӣ ва таҳлилҳо на он қадар бад аст. Масалан дар соли 2012 шумораи симкортҳои телефони мобилӣ аз шумораи умумии аҳолии ҷумҳурӣ зиёд шудааст, шумораи шахсони аз интернет истифодабурда ба 47 % аз шумораи умумии аҳоли расидааст¹.

Элементи дуюм, татбиқи ТИК дар фаъолияти мебошад. Ба назари мо татбиқи ТИК бояд фарогири фаъолияти тамоми мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон ва шахсони ҳуқуқӣ (ташкілотҳои тижоратӣ ва ғайритижоратӣ) бошад. Масалан агар мақомоти андоз ҳисоботхоро бо тариқи электронӣ қабул наояд, аммо тоҷирон ТИК – ро истифода карда на тавонанд, ё баръақс тоҷирон ТИК- ро истифода намуда тавонанду мақомоти давлатӣ не, пас “ҳукумати электронӣ” амалӣ намегардад. Агар ба Консепсияи ташаққули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон назар намоем, он ҷо бештар ба “фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ” ишора шудааст. Аммо ин ҳанӯз ҷамъбасти қор нест, яъне он қадар муҳим нест, ки мафҳуми “ҳукумати электронӣ” дар консепсияи зикршуда ҷӣ гуна дода шудааст, балки муҳимтар он аст, ки ҳукумати электронӣ ҷӣ гуна васеътар татбиқ мешавад, яъне натавонанд дар доираи фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, балки дар доираи дигар мақомоти давлатӣ низ он бояд татбиқшаванда бошад. Албатта тамоми фаъолиятро наметавонанд, ки тавассути ТИК ба роҳ монд. Масалан мешавад, ки қарорро бо шакли электронӣ қабул ва имзо кард, аммо баъзе ҳаракатҳои воқеии инсонро ба шакли электронӣ анҷом додан ғайриимкон мебошад (масалан таъмири бино аз ҷониби шахсе, ки ба бино зарар расонидааст). Мутахассисони рус тасдиқ менамоянд, ки 70% ҳадамоти давлатӣ имкони тавассути ТИК амалӣ шудан дорад. Яъне татбиқи ТИК дар фаъолият ба он ҳад зарур ва лозим аст, ки агар он имконпазир ва мақсаднок бошад. Масалан дар Қазоқистон то соли 2012 аллақай 126 намуди ҳадамоти давлатӣ ва дар Россия то соли 2011, 511² намуди ҳадамоти давлатӣ тавассути ТИК расонида мешавад. Дар Тоҷикистон низ баъзе ҳадамот бо тариқи электронӣ (масалан ҳисоботҳои электронӣ дар мақомоти андоз)

сурат мегирад, аммо онҳо хеле кам ҳастанд ва бо таври густурда ба низом оварда нашудаанд. Барои низомнокии ҳадамоти электронӣ, портали ягона муҳим аст, ки он ҷо шахс ворид шуда мебинад, ки қадом намуди хизматрасонии давлатӣ бо тариқи электронӣ дастрас аст³.

Элементи сеюм, мақсади татбиқи ТИК дар фаъолияти мебошад, ки ин албатта бо мақсади мусбӣ бояд фаҳмида шавад. Яъне сифат ва суръати фаъолият, муносибати тарафайн мунтазам бояд беҳтар гардад. Умуман, натавонанд ТИК, инчунин давлат, қонун ва дигар падидаҳо низ барои он заруранд, ки баҳри беҳтар намудани шароити инсон хизмат наоянд. Аз ҳамин хотир татбиқи ТИК дар фаъолият ин зинаи нави беҳбудии сифат ва суръати фаъолияти субъектҳо аст.

Яъне ҳукумати электронӣ, мақомоти нави давлатӣ нест, балки аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва дигар субъектҳои ҷомеа дар шакли электронӣ ба роҳ мондани қисме аз фаъолияти хеш аст, маҳз ҳамон қисме ки тавассути ТИК татбиқшаванда аст. Дар ин ҷараён давлат имконият ва нақши асосиро доро мебошад.

Қобили зикр аст, ки ҳукумати электронӣ яқлухт нест, воқеан чун як субъект вучуд надорад ва иборати шартӣ аст, ки аксари соҳаҳои фаъолияти давлат, ҷомеа ва инсонро метавонад фаро гирад.

Дар Тоҷикистон татбиқи ТИК дар якҷанд соҳаҳо аллақай рушду нумӯё дорад. Масалан: дар Тоҷикистон 3.7 миллион аз интернет истифода мебаранд, 8.3 миллион симкортҳои телефони мобилӣ фурухта шудааст, якҷанд лоиҳаҳои соҳавӣ бо истифодаи ТИК фаъол мебошанд (равзанаи ягона, ҳисоботсупории электронӣ дар мақомоти андоз, равзанаи ягонаи гумрукӣ ва ғ.), то марти соли 2013, 6158 домейни ТҶ таъсис дода шудааст, хизматрасонии пардохти электронӣ фаъол аст⁴ ва ғайра. Дар ҷаҳон соли 2012 доир ба рушди ҳукумати электронӣ Қазоқистон ҷойи 38 – ум, Россия ҷойи 27- ум ва Тоҷикистон ҷойи 121 – умро дар миёни 190 давлат ишғол намудаанд⁵. Мисолҳои овардашуда гувоҳи он мебошанд, ки дар Тоҷикистон ҳукумати электронӣ инкишоф ёфта истодааст, аммо мутаасифона суръати ин-

1 Ниг.: Пажӯҳиши омодагии электронии Тоҷикистон. Душанбе 2012. С. 12.

2 http://ru.wikipedia.org/wiki/Портал_государственных_услуг_Российской_Федерации

3 Чунин порталро дар Қазоқистон, Россия ва дигар давлатҳо дидан мумкин аст (<http://egov.kz/wps/portal?lang=ru> <http://www.gosuslugi.ru/>).

4 Ниг.: Пажӯҳиши омодагии электронии Тоҷикистон. Душанбе 2012. С. 8, 12, 47, 77-78.

5 <http://gtmarket.ru/ratings/e-government-survey/info> <http://gtmarket.ru/ratings/e-government-survey/info>

кишоф ба назари мо дар маҷмуъ қонеъкунанда нест. Зеро аз рӯи таҳлилҳои овардашуда, дастрасӣ ба ТИК дар Тоҷикистон хуб аст, аммо истифодабарии касбии ТИК дар соҳаҳои гуногун, махсусан ҳангоми расонидани хидматҳо аз ҷониби мақомоти масъули давлатӣ босуръат нест. Масалан Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз 11 ноябри соли 2011 қабул шуда буд, аммо то ҳол нақшаю чорабиниҳои мушаххас ва густурда ҷиҳати татбиқи он қабул нагардидааст.

Яке аз омилҳои пешбарандаи ҳукумати электронӣ қонунгузорӣ мебошад. Мутахассисони Сербия ба 4 масъалаи асосии рушди ҳукумати электронӣ тавачҷуҳ зоҳир кардаанд: 1) қонунгузорӣ, 2) инфраструктураи ҳукумати электронӣ, 3) муассисаҳо ва имконоти бунёди ҳукумати электронӣ, 4) хизматрасониҳои ҳукумати электронӣ¹. Дар ИМА ҳанӯз соли 1995 санад дар бораи кам кардани қоғазгузорӣ (Paperwork Reduction Act of 1995) қабул шуда буд. Яъне дар баробари рушди ҳукумати электронӣ бо мурур қонунгузорӣ низ бояд рушд ёбад. Зеро рушди истифодаи технологияҳои иттилоотии коммуникатсионӣ шароитҳо ва муносибатҳои навро ба вучуд меорад, ки асос барои такмили қонунгузорӣ дар ин соҳа мегардад. Масалан агар ба динамикаи рушди қонунгузорӣ вобаста ба калидвожаи «интернет» аҳамият диҳем (дар аксарияти санадҳои, ки калимаи мазкур вучуд дорад, албатта сухан дар бораи дигар элементҳои ТИК низ меравад ва ё истифодаи онҳо пешбинӣ шудааст) то 1 январи соли 2013 дар 222 санадҳои гуногун (Қонунҳо, Кодексҳо, Фармонҳои Президенти ҚТ, Қарорҳои Ҳукумати ҚТ, Консепсияҳо, Барномаҳо ва ғайра) истифодаи интернет пешбинӣ шудааст.

Қисми каме аз санадҳои зикршуда, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ буда (қонунҳо, кодексҳо, фармонҳои Президент, қоидаҳо ва ғ.), боқимондашон барномаҳои мебошанд, ки барои рушди соҳаҳои гуногун, аз ҷумла маориф, тандурустӣ, иқтисодиёт, фарҳанг ва ғайра қабул шудааст.

Агар ба низоми рушди санадҳои номбаршуда назар намоем, соли 2010, 2011 ва 2012 шумораи қабули санадҳои, ки дар онҳо истифодаи

«интернет» пешбинӣ шудааст нисбати солҳои то 2010 зиёд аст. Дар маҷмуъ санадҳои зикршударо омӯхта ба хулоса омадан мумкин аст, ки он санадҳои, ки доир ба ТИК то соли 2010 қабул шудаанд, бештар ба зиёдшавии ТИК бахшида шудаанд ва санадҳои, ки аз соли 2010 то инҷониб қабул шудаанд бештар ба самаранок истифода намудани ТИК ва ба вучуд овардани муҳтаво(content) бахшида шудаанд. Масалан Тартиби талаботи ягона барои веб-сайт ва шабакаи маҳдуди баҳисобирии мақомоти идораи давлатӣ (бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 апрели соли 2011, № 166 тасдиқ шудааст), Қоидаҳои пешбурди Феҳристи ягонаи давлатии электронии ҳуҷжатҳои иҷозатдиҳӣ (бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 майи соли 2012 тасдиқ шудааст) аз шумораи санадҳои мебошанд, ки барои ба вучуд овардан ва такмили муҳтаво (контент) тавассути ТИК ба шумор меравад. Аммо ҳанӯз ҳам қонунгузорӣ дар ин бахш нисбат ба такмил ва ҳамоҳангӣ дорад.

Таҳлили қонунҳои, ки ба танзими муносибатҳои иттилоотии электронӣ бахшида шудаанд, аз он дарак медиҳанд, ки бештари онҳо аз қонунҳои моделии ИДМ² (аз ҷумла қонунҳои моделии ИДМ дар бораи иттилооткунонӣ, ҳуҷҷати электронӣ, имзои электронии рақамӣ, ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот ва ғайра) сарчашма гирифтаанд. Дар Тоҷикистон то соли 2012, понздаҳ қонун қабул шудааст, ки бевосита ба муносибатҳои иттилоотӣ бахшида шудаанд ва қисме аз онҳо ҳуҷжатгузориҳои электрониро низ ба танзим мебарорад.

Дар мақолаи мазкур мо наметавонем тамоми масъалаҳои ҳуқуқии марбут ба қонунҳои зикршударо фаро гирем. Аммо кӯшиш менамоем, ки доир ба се масъалаи муҳими такмили қонунгузорӣ доир ба ҳукумати электронӣ (имзои электронӣ, ҳуҷжатгузориҳои электронӣ ва риояи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ) андешаҳои хурро ибраз намоем.

Бояд зикр намуд, ки имзои электронӣ дар бунёди ҳукумати электронӣ нақши асосӣ дорад. Зеро гардиши эътимодноки ҳуҷжатҳои электрониро маҳз имзои электронӣ таъмин менамояд. Дар ҳаёти воқеӣ масалан барои бастанӣ аҳди хаттӣ мавҷудияти имзо хатмӣ мебошад (моддаи 185 КҒ ҚТ). Айнан ҳамин гуна ҳолат дар ҳуҷжатгузориҳои электронӣ низ татбиқпазир аст. Тибқи моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон

1 Đorđe Krivokapić, Mirjana Drakulić, Ratimir Drakulić. Principles of upcoming e – government regulation in the Republic of Serbia. . http://www.nispa.org/files/conferences/2013/papers/201306051253060.Paper_Krivokapic_Principles%20of%20%20Upcoming%20EGovernment.pdf?fs_papersPage=6

2 Қонунҳои моделии ИДМ дар сайти Асамблеяи байни парлумони ИДМ дастрас аст. <http://www.iacis.ru/>

«Дар бораи хуччати электронӣ», хуччати электронӣ дар хомили мошинӣ ба хуччати хомили қоғазӣ баробар карда мешавад ва бо он эътибори ягонаи ҳуқуқӣ дорад. Ҳамзамон тибқи моддаи 1 ҳамин қонун имзои электронии рақамӣ қисми таркибии хуччати электронӣ мебошад. Яъне бидуни имзои электронии рақамӣ хуччатҳои электронӣ нокомил мебошанд. Дар таҷрибаи Тоҷикистон имзои электронии рақамӣ айнаи ҳол дар соҳаи фаъолияти бонкӣ ва ҳисоботсупории андоз истифода шуда истодааст, аммо чунин имзо дар коргузори васеъ истифода намешавад. Сабаб дар он аст, ки низоми додан ва мавриди ба истифода қарор гирифтани чунин имзоҳо вучуд надорад.

Дар қонунгузори Тоҷикистон истифодаи имзои электронии рақамӣ дар якҷанд санадҳо пешбинӣ шудааст, аз ҷумла: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хуччати электронӣ», моддаи 74 Кодекси муҳофизати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаҳои 2, 27 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таърихи қарз», моддаи 9 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳуқуқ ба дастрасии иттилоот», моддаи 14 Қонуни ҚТ «Дар бораи иттилоотонӣ», моддаи 185 ҚТ ҚТ, моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳазинадорӣ»¹ ва дигар санадҳои зерқонунӣ.

Қонуни ҚТ «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» дар таҷрибаи душворатдиқ мебошад. Шабоҳати он Қонуни ФР «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» аз 10 январи соли 2002, N 1-ФЗ, мебошад, ки аз 1 июни соли 2012 амали худро қатъ намуд. Қонуни ҚТ «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» танҳо як намуди имзо - «имзои электронии рақамӣ» - ро пешбинӣ менамояд, ҳол он ки дар замони муосир дигар намуди имзоҳои электрониро истифода бурдан мумкин аст. Дар Қонуни нави Россия «Дар бораи имзои электронӣ»² се намуди имзо – имзои оддии электронӣ, имзои мураккаби электронӣ ва имзои мураккаби махсуси электронӣ пешбинӣ шудааст. Тибқи моддаи 19 қонуни нави Россия «имзои электронии рақамӣ» ҳамвазн ба имзои мураккаби махсуси электронист. Яъне қонунгузори Россия, имкон додаст, ки дигар имзоҳои нисбатан оддии электронӣ дар таҷрибаи истифода шавад. Бо назардошти пешрави технология қонунгузори

Тоҷикистонро тарзе такмил додан зарур аст, ки дар мавридҳои гуногун имзоҳои гуногуни электронӣ истифодашаванда гардад.

Ҳангоме, ки имзоҳои гуногуни электронӣ мавриди истифода қарор дода мешавад, бояд ба инбат гирифта шавад, ки дар қонунгузори вобаста ба ҳолатҳои мушаххас талабот доир ба мавҷудияти имзои электронӣ гузошта шавад. Масалан, шояд ҳангоми муроҷиат намудани шаҳрванд имзои электронии оддӣ басанда бошад, аммо вақте ки муомилоти бонкӣ сурат мегирад, албатта имзои мураккаби электронӣ зарур мешавад. Яъне дар ҳар ҳолат вобаста ба муҳим будани имзо, талабот бояд гузошта шавад.

Имзои электронӣ ҷузъи таркибии хуччати электронӣ мебошад, аз ин лиҳоз хуччатгузори электронӣ низ бояд дар мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои мавриди назар бошад. Хуччатгузори электронӣ ҳамчун ҷузъи муҳими ҳукумати электронӣ буда ташкили он се давраро фаро мегирад: 1) таъсиси хуччатгузори электронӣ дар дохилӣ ҳар як мақомот ва ташкилоту муассиса, 2) ба роҳ мондани муносибати мутақобилаи электронии байни мақомоти давлатӣ, 3) аз ҷониби мақомоти давлатӣ ба аҳоли расонидани ҳадамоти давлатӣ тавассути хуччатгузори электронӣ.

Айни ҳол дар Тоҷикистон мувофиқи банди 9 Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон давраи аввал (2012-2013) бояд амалӣ гардад ва ташкили хуччатгузори электронии дохилӣ бояд ҷузъи таркибии он бошад. Барои ба вучуд овардани чунин муносибатҳо бештар корҳои ташкилӣ зарур мебошанд. Яъне аз шакли «қоғазии хуччатгузори» ба шакли электронӣ гузаштан зарур, ки ин кор пеш аз ҳама дониш, таҷриба ва эҷодкориро талаб менамояд.

Барои ба вучуд овардани системаи хуччатгузори электронӣ дар дохили ҳар як ташкилот лозим аст, ки аввалан дастурамали намунавии хуччатгузори электронӣ таҳия ва барои татбиқ пешниҳод карда шавад. Зеро бидуни яғонасозии усули корӣ дар ин самт ҳалли масъалаи мазкур ғайриимкон аст.

Айни ҳол коргузори «анъанавӣ» тибқи дастурамали намунавии коргузори дар вазорату кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти идоракунии давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳои ва корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2

¹Қонунҳо ва кодексҳо дар сайти Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дастрас аст (www.mmkt.tj).

² www.consultant.ru

декабри соли 2008 № 585 тасдиқ шудааст, амалӣ мешавад ва ин санад ҳуччатгузории электрониро фарогир нест. Дар бандҳои 17-19 ин Дастурамал талаботи мухтасар доир ба ҳуччатҳое, ки бо дастгоҳи электронӣ омода мешаванд пешбинӣ шудааст.

Зарур аст, ки чунин дастурамали коргузори бо назардошти коргузории электронӣ омода шавад. Ба назари мо ин масъала чандон мураккаб нест, зеро ҳуди ҳуччатҳо аллакай ба низом ворид шудаанд, онҳоро танҳо бо тариқи электронӣ, омода, нигоҳ ва ба гардиш ворид намудан зарур аст. Чунин таҷриба масалан дар Белоруссия аллакай татбиқ шудааст¹.

Ҳамин тариқ ба вучуд овардани шароит ва низоми имзои электронӣ ва ҳуччатгузории электронӣ аз қадамҳои қиддие мебошанд, доир ба он санадҳои зикршуда бояд такмил дода шаванд.

Масъалаи дигаре, ки ҷиҳати бунёди ҳукумати электронӣ муҳим мебошад, ин риояи ҳуқуқ ба моликияти зеҳнӣ мебошад. Ҳангоме ки мо компютер харида ҳуқуқи моликиятро ба он пайдо менамоем, компютер худ ба худ кор намекунад. Дар компютер барномаҳои МЭҲ–ро (махсусан нармафзорҳоро) насб намуда, онро ба кор мебароранд. Ин нармафзорҳо натиҷаи фаъолияти зеҳнӣ буда, соҳибдоранд ва аз онҳо бояд иҷозати истифодаи нармафзор гирифта шавад. Масалан Microsoft Word, office, exchange, MS SQL ва ғ. нармафзорҳоро қариб ҳар рӯз мо истифода мебарем. Тибқи нархномаи ширкати Softline, нармафзори Microsoft Office 2013 барои муштариён дар Тоҷикистон 1340 сомонӣ мебошад² ва онро бидуни душворӣ тавассути интернет харидорӣ карда мешавад.

Ҳамагон компютерро мехарем, аммо бисёре аз мо ба харидани нармафзор одат накардаем. Муносибати мардум ба нармафзор чунин аст:

1) иддае аз мардум, махсусан роҳбарони ташкилотҳо ҳатто дарак надоранд, ки дар компютерҳои ташкилоташон нармафзорҳоро ғайриқонунӣ истифода мекунанд. Онҳо аслан дар бораи моликиятҳои гуногуну мустақил будани **компютер** ва **нармафзор** маълумот надоранд;

2) иддаи дигари мардум дар бораи ду мо-

1 Постановление Министерства юстиции Республики Беларусь 19 января 2009 г. №4 об утверждении инструкции по делопроизводству в государственных органах и организациях республики Беларусь

2 <http://store.softline.ru/microsoft/microsoft-office-dlya-doma-i-biznesa-2013-elektronnaya-litsenziya/>

ликияти гуногун ва мустақил будани **компютер** ва **нармафзор** маълумот доранд, аммо компютерро мехаранд, нармафзорро не, барои он ки онҳо фикр мекунанд, ки нусхаи нармафзоре, ки барои онҳо дастрас аст (бепул ва ғайриқонунӣ) басанда аст ва зарур нест, ки пул дода онро харидорӣ намояд, яъне талаботи қонунро сарфи назар менамоем;

3) иддаи сеюми мардум, аз рӯи вичдон ҳам компютер ва ҳам нармафзорро мехаранд.

Яке аз сабабҳои риоя нашудани ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ ба нармафзорҳо агар сарфаҳм нарафтани он бошад, дигар сабаб он аст, ки ҳама имкони харидани нармафзорҳоро надоранд. Аммо ҳар ду сабаб ҳам, далел барои ғайриқонунӣ истифода кардани нармафзор шуда наметавонад.

Роҳи алтернативӣ вучуд дорад, ки нармафзорҳо бо тариқи қонунӣ ва ройгон истифода шаванд. Бо ҳамин мақсад, мутахассисони соҳаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ (ТИК) қайд менамоем, ки истифодаи дурусти барномаҳои кушодаасос (НОКА) барои таъмини бехатарӣ аз барномаҳои компютери пулакӣ (масалан, Microsoft) кам нестанд³. Мутахассисони ватанӣ низ истифодаи барномаи кушодаасосро (НОКА⁴) тавсия медиҳанд⁵. Агар ин тавсияро аз лиҳози ҳуқуқӣ таҳлил намоем, пас ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки истифодаи НОКА яке аз роҳҳои пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ дар соҳаи ТИК буда, аз тарафи дигар барои таъмини бехатарии иттилоотӣ низ мусоидат менамояд. Яъне яке аз роҳҳои таъмини риояи ҳуқуқ ба моликияти зеҳнӣ (аз ҷумла барномаҳои компютерӣ) ин истифода аз НОКА мебошад. Зеро НОКА ройгон буда барои мутобиқнамоӣ ба ниёзҳои истифодабаранда имконият медиҳад.

Ҳамин тариқ ҳангоми ташаккули ҳукумати электронӣ ҷанбаҳои ҳуқуқӣ низ бояд мавриди назар бошанд. Се ҷанбае, ки дар боло номбар намудем, ҳанӯз қатрае аз баҳр мебошанд. Бинобар ин дар тамоми соҳаҳо назари нави технологӣ барои ҳалли масъалаҳо зарур аст.

3 Михаил Рамендик. Безопасность компьютерных систем Microsoft и Open Source. <http://www.nestor.minsk.by/sr/2003/07/30711.html>

4 Силсилаи дастурҳо барои ТКР барои ҷавонон. Душанбе 2012. С. 65.

5 Иван Голодов, Талъат Нуманов. Свободное программное обеспечение – законно и доступно. //Asia-plus. №56(841). 25. 07. 2013.

Аннотатсия

Мақола таҳлили масалаҳои тақмили қонунгузорӣ доир ба имзои электронӣ, ҳуҷҷатгузори электронӣ ва риояи моликияти зеҳнӣ ба нармафзорҳоро фаро гирифтааст. Пешниҳод мешавад: 1) натавонӣ имзои электронии рақамӣ, инчунин дигар имзои электронӣ низ дар қонунгузорӣ пешбинӣ гардад, 2) Дастуралал доир ба ҳуҷҷатгузори электронӣ таҳия ва мавриди истифода қарор дода шавад, 3) нармафзор ҳамчун моликияти зеҳнӣ бо таври қонунӣ мавриди истифода қарор гирад.

Аннотация

В статье проводится анализ вопросов совершенствования законодательства об электронной подписи, электронной документации и соблюдении интеллектуальной собственности в программных обеспечениях. Предлагается: 1) предусматривать в законодательстве использование не только электронной цифровой подписи, но и других видов электронных подписей, 2) разработать инструкцию об электронной документации, 3) использовать программное обеспечение как интеллектуальную собственность на законном основании.

Annotatoin

Article has analyze about improvement legislation Republic of Tajikistan about electronic documentation, electronic signature and intellectually property. On article porpouse there: 1) foresee on legislation to use several type electronic signature, but not only electronic digital signature, 2) prepare the instruction about electronic documantation, 3) use software as intellectually property by legal basic.

Исмаилов Ш.М.,

*заведующий кафедрой экономического и финансового права
Финансового и экономического института Таджикистана
доктор юридических наук, профессор*

К ВОПРОСУ АГРАРНОГО ПРАВА ТАДЖИКИСТАНА

Калидвожаҳо: ҳуқуқи аграрӣ, муносибатҳои аграрӣ, қонунгузориҳои аграрӣ, субъектҳои ҳуқуқи аграрӣ.

Ключевые слова: аграрное право, аграрные отношения, аграрное законодательство, субъекты аграрного права.

Keywords: agrarian law, agrarian relations, the agrarian legislation, the subjects of agrarian law.

Таджикистан, более 93% территории которого занимают горы, а численность сельского населения превышает 70% от общей численности, относится к числу малоземельных стран.

Общая площадь пахотных земель страны составляет 720,2 тыс.га, из которых 502,8 тыс. га являются орошаемыми. Если в 1970 году на каждого гражданина республики приходилось 0,17 га пашни, то в 2004 году – 0,12 га, а в настоящее время – около 0,07 га (для сравнения в соседнем, считающемся малоземельным Кыргызстане, он составляет 0,3 га, в России – 0,9 га, в Австралии – 2,7 га). В большинстве районов Таджикистана сельскохозяйственная деятельность является единственным источником доходов местного населения. Учитывая полуаридный характер основной части территории страны, становится очевидным, насколько велика здесь зона рискованного земледелия.

Это обусловило высокий уровень бедности сельского населения в сравнении с городским, что требует от государства организации такой сельскохозяйственной деятельности и формирования таких правовых отношений в этом секторе экономики, чтобы обеспечить более эффективную занятость трудоспособного сельского населения, повысить экспортный потенциал и обеспеченность внутреннего потребительского рынка за счет собственного сельскохозяйственного производства, что, в свою очередь, снизит для сельского населения стимулы в трудовой миграции.

При государственном регулировании должны быть учтены условия осуществления сельскохозяйственной деятельности в Таджикистане:

(а) ограниченные объемы земель, пригодных для сельскохозяйственного производства;

(б) сохраняющиеся проблемы с обеспечением водой для обеспечения поливного земледелия;

(в) низкая производительность труда, обусловленная недостатком профессиональных знаний, использованием устаревших технологий и нехваткой сельскохозяйственной техники, необходимого сырья и материалов;

(г) недостаточность кредитных ресурсов и высокий уровень задолженности сельскохозяйственных производителей перед инвесторами;

(д) недостаточное применение современной техники и технологий, минеральных удобрений, ядохимикатов, качественного семенного материала из-за недостатка финансовых средств.

В результате этого производительность труда в сельскохозяйственном секторе сохраняется на низком уровне, сельскохозяйственные земли используются неэффективно, потребительский рынок в значительной степени обеспечивается за счет импортной сельскохозяйственной продукции, что свидетельствует, в том числе, о наличии проблем правового регулирования сельскохозяйственной деятельности.

Аграрная реформа в Таджикистане из-за объективных политических и экономических условий началась сравнительно поздно и осуществлялась неровно. Процесс передачи земли дехканам, изменение правовых и организационно-управленческих отношений, а также отказ государственных органов от прямого управления сельскохозяйственным производством производился крайне медленно и затянулся на дли-

тельный период.

Аграрное право – комплексная отрасль права Таджикистана, которое регулирует правоотношения в сфере производства продуктов питания, продовольствия и сырья растительно-го и животного происхождения, переработки и реализации последней субъектами сельскохозяйственного производства¹.

Субъекты аграрного права – это производители сельскохозяйственной продукции, которые владеют обособленным имуществом, наделенные специальной правоспособностью и дееспособностью (правосубъектностью), хозяйственная деятельность которых осуществляется при использовании земли как основного средства производства для обеспечения населения необходимыми продуктами питания, сырьем и продовольствием растительного и животного происхождения².

Производителей сельскохозяйственной продукции, как правило, законодательство называет «предприятиями» и «предпринимателями». В условиях рыночной экономики они могут быть основаны на любой форме собственности и самостоятельно выбирать организационно-правовую форму (Гражданский кодекс Республики Таджикистан (РТ), Законы РТ «О личном подсобном хозяйстве», «О дехканском (фермерском) хозяйстве», «О производственных кооперативах», «Об обществах с ограниченной ответственностью», «Об акционерных обществах» и пр.).

При этом аграрному предприятию (предпринимателю) присущи такие черты и принципы деятельности:

– основным предметом их деятельности является производство сельскохозяйственной продукции, при этом все другие виды сельскохозяйственной деятельности (в том числе переработка и реализация продукции) имеют вспомогательный характер;

– основным средством производства является, прежде всего, земля, а также другие природные ресурсы.

Решающим критерием для выделения аграрного права в качестве комплексной отрасли права является наличие комплекса аграрных отношений, объектом которых является преи-

мущественно производственно - хозяйственная деятельность субъектов сельскохозяйственной деятельности.

Одним из объективных факторов становления и развития аграрного права, как комплексной отрасли права, явилось возникновение и укрепление правовой связи между сельскохозяйственными товаропроизводителями и предприятиями, осуществляющими их производственно-техническое обслуживание, материально-техническое снабжение и переработку сельскохозяйственной продукции. Особенность экономической природы и правового регулирования отношений между этими предприятиями состоит в их направленности на эффективное производство конечной сельскохозяйственной продукции (продовольствия), удовлетворяющее потребности населения страны.

Это обуславливает определение цели развития аграрного права – установление правовых институтов, совокупность правовых норм которых регулируют аграрные (земельные, имущественные, трудовые, экологические, организационно-управленческие) правовые отношения субъектов сельскохозяйственного производства, связанные с реализацией аграрной политики страны.

Учитывая преимущественно ирригационный характер сельскохозяйственного производства, аграрное право Таджикистана также частично включает вопросы водного права и других смежных отраслей права. Также к аграрному праву относят отношения, связанные с социальным развитием села.

В качестве основного объекта аграрного права традиционно определяется сельскохозяйственная деятельность (производство сельскохозяйственной продукции), что позволяет выделить основные общественные отношения, составляющие предмет аграрного права.

Аграрное право Таджикистана основывается на прежних колхозном и сельскохозяйственном праве, хотя степень правопреемственности содержания этой отрасли права незначительна³. Содержание современного аграрного

1 Файзулин Г.Г., Касимов Т.С. Курс лекций по аграрному праву. - http://www.pravo.vuzlib.org/book_z494_17.html

2 Понятие субъектов аграрного права. - <http://agrpravo.ru/ponyatiya-sub-ektov-agrarnogo-prava-i-ih-klassifikatsiya.html>

3 Концептуальность норм прежнего колхозного и сельскохозяйственного права для современного аграрного права указывается также В.В.Ермоленко (Ермоленко В.М. Некоторые «узловые» моменты современной теории аграрного права /В сб. «Современные приоритеты в развитии аграрного, земельного и экологического права. – М.: Институт государства и права Российской академии наук, 2012. – с.25.

права практически полностью модернизировано с учетом независимого развития страны, формирования частной собственности и проводимых комплексных рыночных реформ в области сельскохозяйственного производства. При производстве новых видов сельскохозяйственных товаров (работ, услуг) их природа сама требует особого правового регулирования¹.

Правовые нормы не должны пассивно отражать объективно сложившиеся жизненные обстоятельства, а в известной степени опережать, прогнозировать, создавать условия для становления наиболее отвечающих потребностям субъектов рыночных отношений². Оптимальное правовое регулирование аграрных отношений может быть достигнуто только при полном учете всех особенностей сельского хозяйства, прежде всего многоукладности организационно-правовых форм сельскохозяйственного производства, базирующегося на многообразии форм и видов собственности³.

Предполагается, что в соответствии с аграрной политикой, аграрное право должно обеспечивать эффективное использование имеющихся ресурсов, а также создавать благоприятные условия для повышения жизненного уровня сельского населения Таджикистана.

В основе выделения аграрного права в комплексную отрасль права лежат⁴:

1) наличие предмета правового регулирования как главного материального основания разграничения норм права по отраслям, а именно специфического круга общественных отношений, обладающих достаточно крупной общественной значимостью и требующих специального правового регулирования, основу которых составляют отношения, складывающиеся в сфере производства, переработки и реализации сельскохозяйственной продукции;

2) методы и принципы правового регулирования;

1 Кулагин М. И. Основные направления развития буржуазного договорного права. В сб.: Гражданское, торговое и семейное право капиталистических стран: сборник нормативных актов. Обязательственное право. Учебное пособие. / Под ред. В. К. Пучинского, М. И. Кулагина. М.: Изд. -во УДН, 1989. С. 6.

2 Менглиев Ш.М. Гражданскому кодексу Республики Таджикистан 10 лет /Сб. «10 лет Гражданскому кодексу РТ» под ред. Менглиева Ш.М., Рахимова М.З. - Душанбе «Ирфон», 2010. – с.18.

3 Исмаилов Ш.М., Шонасридинов Н., Нодиров Ф.М. Сельскохозяйственное право: Учебник – Душанбе: Изд-во «Конуният», 2000. – с.6.

4 Завражных М. Аграрное право. - <http://www.e-reading-lib.org/book.php?book=98879>

3) существование необходимого нормативного материала и прежде всего наличие собственных источников (аграрного законодательства), которые не входят ни в одну из основных отраслей права;

4) аграрная политика государства как субъективная основа формирования и развития аграрного права. Аграрное право выступает в качестве правовой формы выражения и закрепления аграрной политики государства.

Система (структура) аграрного права представляет собой научно обоснованное, логически последовательное размещение аграрно-правовых институтов, нормами которых регулируются аграрные отношения субъектов сельскохозяйственной деятельности всех форм собственности и форм хозяйствования их представительских органов управления.

В систему аграрного права входят, кроме института права землепользования, также институты права членства и основания, институт права самоуправления, институт права коллективной собственности, институт правового регулирования производственно-хозяйственной деятельности и другие институты и нормы.

В соответствии с этим к общим правовым институтам отрасли аграрного права относятся⁵:

– правовые основы продолжающейся аграрной, в том числе земельной и водной реформ;

– организационно-правовые формы (деканское хозяйство, личное подсобное хозяйство и др.) сельскохозяйственной деятельности;

– правовые основы государственного регулирования сельскохозяйственной деятельности;

– правовые экологические требования к сельскохозяйственной деятельности;

– специфические особенности правового регулирования трудовых отношений в субъектах сельскохозяйственной деятельности;

– правовое регулирование предотвращения возникновения, распространения и ликвидации опасных вредителей и болезней растений и животных, а также заболеваний людей;

– правовое регулирование отношений, связанных с социальным развитием сельских поселений.

В аграрно-правовой литературе кроме указанных институтов аграрного права выделяют институты, не присущие этой отрасли права

5 Боголюбов С.А., Бринчук М.М., Ведышева Н.О. Аграрное право. Учебник. – М.: Издательство «Проспект», 2011. – с.4.

или дублирующие другие институты, такие как организационно-правовые формы сельскохозяйственных производителей, правовая защита прав потребителей, защита прав и привлечение к ответственности за нарушение аграрного законодательства, формы договорных отношений субъектов аграрных отношений.

Указанные общие и иные институты аграрного права, как отрасли права, рассматриваются в качестве основы содержания аграрного права как учебной дисциплины в Таджикистане.

Курс аграрного права не ограничивается изучением содержания аграрного права как отрасли права (соответствующих законов и других нормативных правовых актов). В задачу курса аграрного права входит также системное изучение теоретических положений, раскрывающих особенности аграрного права как отрасли права и ее источников, а также изучение практики применения аграрного законодательства органами государственной власти, органами местного самоуправления, сельскохозяйственными производителями, органами судов и прокуратуры.

Наука об аграрном праве за последние годы проходит этап осмысления кардинальных проблем, относящихся к раскрытию сущности и основных принципов организации правового регулирования аграрных отношений в современных рыночных условиях.

Анотатсия

Доир ба ҳуқуқи аграрии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур мафҳуми ҳуқуқи аграрӣ ҳамчун соҳаи комплекси ҳуқуқи Тоҷикистон баррасӣ гардида, предмети танзимнамоии ҳуқуқи аграрӣ, проблемаҳои имрӯзаи муносибатҳои аграрӣ, аз ҷумла муносибатҳои заминӣ ва ташкилию идоракунии он муайян карда мешавад.

Аннотация

К вопросу аграрного права Таджикистана

В статье рассматривается понятие аграрного права как комплексной отрасли права Таджикистана, определяется предмет правового регулирования аграрного права, современные проблемы аграрных отношений, в том числе земельных и организационно-управленческих отношений.

Annotation

On the question of agrarian law of Tajikistan

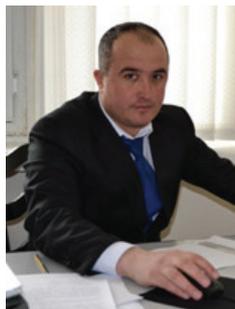
In the article considers the concept of of agrarian law as a complex field of law in Tajikistan, determining the subject of legal regulation of of agrarian law, modern problems of agricultural relations, including land and organizational-management relations.

Обсуждения по важнейшим теоретическим проблемам формирования аграрного права позволяют сформулировать основные понятия этой новой отрасли права, более четко определить предмет и систему аграрного права, основные факторы его формирования, источники и принципы, а также общие институты земельного права.

Отмечается, что оптимальное правовое регулирование аграрных отношений может быть достигнуто только при полном учете всех особенностей развития современного сельского хозяйства, прежде всего многоукладности организационно-правовых форм сельскохозяйственного производства, базирующегося на многообразии форм и видов собственности¹. Практика правоприменения также показывает, что нормы аграрных законов эффективны, когда учитывают и социально-правовую специфику: уклад сельской жизни, менталитет дехкан, сложившийся за десятилетия колхозного строя при отсутствии права частной собственности на землю и системы договорных отношений.

Материалы исследований юристов-аграрников изучаются и обобщаются экономистами, философами, социологами. Проводятся совместные обсуждения теоретических проблем развития сельского хозяйства, осуществляется совместная подготовка проектов нормативных актов в области сельского хозяйства.

¹ Диденко Н.Н. Сущность и задачи аграрной реформы на современном этапе. - Сборник научных трудов. Серия «Экономика»//СевКавГТУ. Ставрополь, 2002. – с.7.

Идиев Ф.Ф.,
*ассистент кафедры
 международного права
 юридического факультета ТНУ*

НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ КАК УГРОЗА МЕЖДУНАРОДНОМУ МИРУ И БЕЗОПАСНОСТИ

Калидвожаҳо: гардиши гайриқонунӣ, яроқи оташфшон, Шӯрои амният, низоъҳои мусаллаҳона.

Ключевые слова: *незаконный оборот, огнестрельное оружие, Совет Безопасности, вооруженные конфликты.*

Key words: *The illegal turnover, firearm, Security Council, armed conflicts.*

Незаконный оборот огнестрельного оружия не только нарушает международный мир и безопасность, но и является источником затягивания и расширения конфликтов. Прежде чем анализировать опасность незаконного оборота оружия, необходимо отметить, что сутью рассмотрения этого явления в данной статье является то, что все вооруженные действия, а также международные преступления совершаются с применением огнестрельного оружия. Следует отметить, что оружие разжигает конфликты, подрывает мир, а впоследствии приводит к незаконному лишению жизни многих людей, защита которых является основной целью государств и международных организаций.

Распространение и доступность незаконного стрелкового оружия и легких видов вооружения влечет за собой катастрофические гуманитарные последствия. В результате использования незаконного стрелкового оружия более чем 300 000 детей-солдат лишились своего детства, принимая участие в конфликтах на всей планете. Миллионы людей были вынуждены оставить свои дома в результате конфликтов, которым способствует использование такого рода оружия¹.

Справедливо отмечает бывший Генеральный секретарь Организации Объединен-

ных Наций (ООН) Кофи Аннан, что стрелковое оружие так же опасно, как и оружие массового уничтожения: «Число погибших от стрелкового оружия намного превосходит число погибших в результате применения других систем вооружений, причем почти каждый год число погибших от стрелкового оружия значительно превосходит число погибших в результате атомной бомбардировки Хиросимы и Нагасаки. По числу жертв от стрелкового оружия, его действительно можно было бы назвать «оружием массового уничтожения». Но, несмотря на это, в отличие от ситуации с химическим, биологическим и ядерным оружием, до сих пор нет никакого всемирного режима нераспространения, который ограничивал бы расползание этого оружия по всему миру»².

В юридической литературе существует «законный» и «незаконный» оборот огнестрельного оружия.

По мнению Е. Д. Шелковникова, под законным оборотом огнестрельного оружия понимается движение конкретных видов и типов оружия, боеприпасов и патронов к нему внутри страны (конкретного региона), включающее совершение на основании соответствующих правил и ограничений, содержащихся в действующем законодательстве, всех необходимых организационных и технических операций с момента его создания (производства, ремонта, реставрации) или поступления извне (ввоз с территории других государств) до продажи, от-

¹ См.: Стрелковое оружие так же опасно, как и оружие массового уничтожения. URL: <http://www.pfcmc.com/russian/events/smallarms2006/backgrounder.htm> (дата обращения: 1.03.2013).

² См.: Там же.

правки, передачи по каналам сбыта, получения потребителем или экспорта...¹

Под незаконным оборотом огнестрельного оружия Е.Д. Шелковникова подразумевает в правовом отношении не урегулированное, но существенно влияющее на состояние криминальной обстановки в стране криминальное движение объектов оборота оружия в совокупности с отклонениями в сфере законного оборота оружия.²

Пункт «е» статьи 3 Протокола против незаконного изготовления и оборота огнестрельного оружия, его составных частей и компонентов, а также боеприпасов к нему, дополняющий Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности, предусматривает, что: «незаконный оборот» означает ввоз/вывоз, приобретение, продажу, доставку, перемещение или передачу огнестрельного оружия, его составных частей и компонентов, а также боеприпасов к нему с территории или по территории одного Государства-участника на территорию другого Государства-участника, если любое из заинтересованных Государств-участников не дает разрешения на это согласно положениям настоящего Протокола или если огнестрельное оружие не имеет маркировки, нанесенной в соответствии со статьей 8 настоящего Протокола».

По мнению С.У. Дикаева, существует несколько факторов распространения оружия на пространстве бывшего СССР. Одной из основных причин поступления в преступный оборот предметов вооружения считаются просчеты в политической стратегии органов государственной власти и управления, допущенные при ликвидации самого милитаризованного государства на планете – Советского Союза. В результате этого несметное количество вооружения было передано в ведение не устоявшихся политических сил республик, некогда входивших в состав СССР. По мере обострения политической борьбы, нередко сопряженной с вооруженным захватом власти..., сепаратистскими настроениями (Абхазия, Южная Осетия, Приднестровье, Чеченская Республика), политическое руководство России принимало необдуманные решения по защите своих геополитических интересов. Стремясь повли-

1 См.: Шелковникова Е.Д. Проблемы усиления борьбы с незаконным оборотом оружия // Государство и право. 1999. № 7. С.48.

2 См.: Там же.

ять на ситуации, происходящие в сопредельных республиках, командование войск, дислоцированных в указанных регионах, вооружало то одну, то другую сторону конфликта.³

Другим фактором нелегального перемещения оружия и боеприпасов через границу С.У. Дикаев считает контрабанду на судах торгового и рыболовного флота, а также военных кораблях. Рыболовецкие суда (при выходе в море без захода за границу), после оформления отхода, досмотру не подвергаются. В таможенных документах может фигурировать фиктивный груз, а фактически перевозиться другой. В нейтральных водах и экономической зоне можно беспрепятственно перегрузить любой груз с корабля на корабль и доставить его по назначению⁴.

Необходимо отметить, что военные корабли не подлежат таможенному и пограничному досмотру и, на наш взгляд, в последнее время одним из основных каналов контрабанды оружия являются именно военные корабли.

В ходе внутренних вооруженных конфликтов возникает спрос на оружие, и этот спрос является одним из основных факторов превышения незаконного оборота оружия. Следует отметить, что потребителями нелегально распространяемого оружия являются незаконные вооруженные формирования, международные террористы и другие криминальные структуры. После попадания оружия в руки вышеуказанных групп повышается угроза международному миру и безопасности, а также в странах, в которых идут внутренние вооруженные конфликты, приводит к неконтролируемым конфликтам.

На наш взгляд, незаконное распространение огнестрельного оружия приводит к нарушению основных принципов международного права, в том числе: территориальной целостности, уважения прав человека, нерушимости границ, невмешательства, неприменения силы и угрозы силой, а также мирного разрешения споров.

С целью предотвращения нарушения основных принципов международного права ГА ООН 31.05.2001 года, на основании резолюции 55/255 принят Протокол против незаконного изготовления и оборота огнестрельного оружия, его составных частей и компонентов, а также боеприпасов к нему, дополняющий Кон-

3 См.: Дикаев С.У. Незаконное распространение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств : Дис. ... канд. юрид. наук. СПб., 1997. С.129-130.

4 См.: Там же. С.133.

венцию ООН против транснациональной организованной преступности (далее – Протокол).

Цель настоящего Протокола заключается в содействии развитию, облегчению и укреплению сотрудничества между Государствами-участниками для предупреждения и пресечения незаконного изготовления и оборота огнестрельного оружия, его составных частей и компонентов, а также боеприпасов к нему и борьбы с этими деяниями (ст. 2).

Протокол предусматривает, что каждое Государство-участник устанавливает или применяет эффективную систему экспортно-импортных лицензий или разрешений, а также мер в отношении международного транзита, для передачи огнестрельного оружия, его составных частей и компонентов, а также боеприпасов к нему (ч.1 ст.10)¹.

В рамках Совета Европы 28.07.1978 г. принята Европейская Конвенция о контроле за приобретением и хранением огнестрельного оружия частными лицами (далее – Конвенция).

Между Протоколом и Конвенцией существует сходство: это межгосударственное сотрудничество в целях борьбы с незаконной торговлей огнестрельным оружием, перемещенным с территории одного на территорию другого государства. Основным отличием этих документов является то, что Конвенция не применяется к торговым операциям с огнестрельным оружием, в которых все участники являются государствами или действуют по поручению государств (ст.4)² и регулирует отношения между государствами и частными лицами в области торговли оружием. Протокол регулирует только межгосударственный оборот оружия и систему экспортно-импортных лицензий или разрешений, а также мер в отношении международного транзита для передачи огнестрельного оружия. В рамках СНГ 3.06. 2005 г. принята Концепция единой системы информационной маркировки взрывчатых веществ, боеприпасов и огнестрельного оружия государств-участников СНГ. Осуществление согласованной деятельности, содействие развитию и укреплению сотрудничества между государствами-участни-

ками в борьбе с терроризмом, организованной преступностью и незаконным оборотом взрывчатых веществ, боеприпасов и огнестрельного оружия; оказание помощи компетентным органам государств-участников в расследовании актов терроризма, деятельности организованной преступности и незаконного оборота взрывчатых веществ, боеприпасов и огнестрельного оружия; обеспечение возможности идентификации взрывчатых веществ, боеприпасов, огнестрельного оружия и контроль за их оборотом; обеспечение возможности составления, регистрации и ведения унифицированных учетных и отчетных документов, сопровождающих оборот взрывчатых веществ, боеприпасов и огнестрельного оружия, являются основными задачами Концепции (ч. 3)³.

Совет Безопасности ООН может принять решение о признании той или иной ситуации как угрозы международному миру и безопасности. Если обратить внимание на Резолюции Совета Безопасности (СБ) ООН, принятые после 90-х годов, то можно заметить, что этот орган особое внимание уделяет вопросам незаконного оборота оружия. В пункте 5 Резолюции № 733 от 23.01.1992 г., СБ постановляет, что в целях установления мира и стабильности в Сомали все государства должны немедленно ввести всеобщее и полное эмбарго на поставки всех видов оружия и военного оборудования в Сомали до тех пор, пока Совет не примет иного решения⁴.

В Резолюции 1467 от 18.03.2003 г. отмечается, что распространение стрелкового оружия и легких вооружений и наемничество угрожают миру и безопасности в Западной Африке, поскольку они способствуют серьезным нарушениям прав человека и международного гуманитарного права, которые Совет осуждает. В Резолюции СБ заявляет о своей обеспокоенности связью между наемничеством, незаконным оборотом оружия и нарушением эмбарго на поставки оружия, которые содействуют разжиганию и продолжению конфликтов в Западной

1 См.: Документ ООН A/55/255 (2001) от 31 мая 2001г. URL: www.un.org (дата обращения: 25.02.2013)

2 См.: Европейская Конвенция о контроле за приобретением и хранением огнестрельного оружия частными лицами от 28.07.1978 г.. URL: http://www.innovbusiness.ru/pravo/DocumShow_DocumID_33438.html (дата обращения: 10.02.2013)

3 См.: Концепция единой системы информационной маркировки взрывчатых веществ, боеприпасов и огнестрельного оружия государств-участников Содружества Независимых Государств. URL: <http://www.cis.minsk.by/webnpa/text.aspx?RN=N90500016> (дата обращения: 10.02.2013)

4 См. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/733 (1992) от 23 января 1992 г. // URL: www.un.org (дата обращения: 01.03.2013).

Африке, и просит все государства субрегиона прекратить оказывать военную поддержку вооруженным группам¹.

В Резолюции 1366 от 31.08.2001 г. СБ выражает серьезную обеспокоенность по поводу угрозы для мира и безопасности, создаваемой незаконной торговлей и чрезмерным и дестабилизирующим накоплением стрелкового оружия и легких вооружений в районах конфликтов, и по поводу того, что они могут усугублять и затягивать вооруженные конфликты². Анализируя выборочно несколько резолюций СБ ООН, на наш взгляд, незаконный оборот оружия – это сделка вопреки резолюции СБ ООН, который принимал санкции и эмбарго на поставку оружия для правительственных и неправительственных сил, угрожающих международному миру и безопасности.

Аннотатсия

Дар мақола таъсири гардиши ғайриқонунии яроқи оташфишон ба сулҳу амнияти байналмилалӣ ва қўшишҳо оиди пешгириву баргараф намудани он таҳлилу баррасӣ карда мешавад.

Аннотация

В данной статье анализируется влияние незаконного оборота огнестрельного оружия на международный мир и безопасность, а также международные усилия по его пресечению.

Annotation

The present article analyses the influence of the illegal turnover of the firearm on international peace and security, as well as international efforts on its prevention.

1 См.: Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/1467 (2003) от 18 марта 2003г. // URL: www.un.org (дата обращения: 4.03.2013).

2 См.: Резолюция Совета Безопасности ООН [S/RES/1366](http://www.un.org) (2001) от 31 августа 2001г. // URL: www.un.org (дата обращения: 4.03.2013).

Табаров Ф.Д.,
сармутахассиси шуъбаи
ҳуқуқи байналмилалӣ Маркази
миллии қонунгузориши назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ДОИР БА МАСЪАЛАҲОИ МАФҲУМ ВА АЛОМАТҲОИ КОРХОНАҲОИ ДАВЛАТӢ

Калидвожаҳо: мафҳум, аломат, корхонаи давлатӣ, ташкили ягона, мустақилияти амволӣ, ҷавобгарии мустақилонаи амволӣ, дар муомилоти граждани ва суд аз номи худ баромад намудан.

Ключевые слова: понятие, признак, государственное предприятие, организационное единство, имущественная обособленность, самостоятельная имущественная ответственность, выступление в гражданском обороте и суде от собственного имени.

Keywords: concept, sign, state enterprise, organizational unity, property isolation, self property liability, performance in civil circulation and the court on its own behalf.

Дар марҳалаи ҳозираи рушди иқтисоди бозорӣ нақши корхонаҳои давлатӣ ҳамчун субъектони фаъолияти соҳибкорӣ хеле кам гаштааст, аммо актуалӣ будани он аз байн на- рафтааст. Гузариш ба ташкили бозори хоҷагӣ, барқарор намудани шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии ба вай хосро талаб кард. Пеш аз ҳама ин бо пай- до шудани ҷамъияту ширкатҳои хоҷагидорӣ алоқаманд аст, ки иштирокчиёни асосии касбии муомилоти молумулкӣ гаштанд ва ба тадриҷ аз он корхонаҳои давлатӣ-ғайримоликонро, ки пештар ҳукмфармой мекарданд, танг карда истодаанд¹. Аммо ин маънои пурра аз муомилоти граждани гум шудани корхонаҳои давлатиро надорад. Дар самтҳои муайяни иқтисоди бозорӣ онҳо шакли зарурии ташкилӣ-ҳуқуқии фаъолияти соҳибкорӣ, ки пеш аз ҳама аз ҷониби давлат амалӣ карда мешавад, боқӣ мемонанд².

Бояд қайд кард, ки маҷмӯи хосияту хусусиятҳои бо қонун сабт гардида, ки дар низомии аломатҳои умумии шахси ҳуқуқӣ объективона аён мегарданд, имконият медиҳад, ки корхонаи давлатӣ ба сифати шакли мустақили ташкилӣ-ҳуқуқии шахси ҳуқуқӣ баррасӣ карда шавад³. Дар айни замон аз таҳлили муқаррароти

м. 48, 124, 125 ва 127 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон⁴ (минбаъд - КГ ҚТ), инчунин м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ»⁵ аз 28 февралӣ соли 2004 (минбаъд - Қонун дар бораи корхонаҳои давлатӣ) ба ҳуло- са омадан мумкин аст, ки корхонаи давлатӣ ба сифати шахси ҳуқуқӣ ташкилоти тижоратиро ифода менамояд, ки дорои маҷмӯи аломатҳои муайян мебошад. Вобаста ба ин барои тавсифи пурраи маҷмӯи корхонаи давлатӣ пеш аз ҳама баррасӣ намудани аломатҳои, ки ба корхонаи давлатӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ хосанд, инчунин тавсифҳои махсусро, ки имконият медиҳанд корхонаи давлатӣ ҳамчун шакли мустақили ташкилӣ-ҳуқуқӣ муайян карда шаванд, зарур ҳисоб мекунем.

Дар доктринаи ҳуқуқӣ чун анъана чор ало- мати асосии шахси ҳуқуқиро фарқ менамоянд⁶

гражданского права. Дисс. ... канд. юрид. наук. Ростов- на-Дону. 2003. С. 25.

4 Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 1999. № 6. М. 153; 2001. № 7. М. 508; 2002. № 4, қ-1. М. 170; 2005. №3. М. 125; 2006. №4. М. 193; 2007. №5. М.356.

5 Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2004. №2. М. 42; 2008. №10. М.807.

6 Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. - С. 691-711; Братусь С.Н. Советское гражданское право: субъекты гражданского права - С. 52-55; Суханов Е.А. Гражданское право РФ: в 2-х т. Том 1 / Отв. ред. Е.А. Суханов - С. 171-172; Елисеев И.В. Гражданское право. Часть I / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. - С. 112-115; Гражданское право. Часть первая / Под общей ред. Т.И. Илларионовой, Б.М.

1 Суханов Е.А. Акционерные общества и другие юридические лица в новом гражданском законодательстве. Хозяйство и право, 1997, № 1, С. 91

2 Ершова И.В. Казенное предприятие - коммерческая организация? // Хозяйство и право, 2001, № 7. С. 32-33.

3 Орлянкина Е.К. Унитарное предприятие как субъект

ва онҳо бешубҳа ба корхонаҳои давлатӣ ҳамчун намуди он низ дахл доранд.

Ташкилии ягона. Корхонаи давлатӣ сохтори ягонаи ташкилӣ, яъне сохтори дохилӣ дорад, ки воҳидҳои сохтори шахси ҳуқуқӣ ва тобеияти онҳоро ба мақоми ягонаи роҳбарикунанда муайян менамояд¹.

Бояд қайд кард, ки мувофиқи қ. 4 м. 124 КГ ҚТ ва қ. 2 м. 11 Қонун дар бораи корхонаҳои давлатӣ мақоми корхонаи давлатӣ роҳбар мебошад, ки аз ҷониби молик ва ё мақоми он таъин карда мешавад ва ба он ҳисоботдиҳанда мебошад (мақоми идоракунандаи корхонаи давлатӣ роҳбари он мебошад, ки аз ҷониби Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон ё мақоми ваколатдори вай таъин карда мешавад). Дар матни мазкур бояд қайд кард, ки дар шароити сохтани низоми бозорӣ хоҷагидорӣ сохтори дохилии ташкилоти тичоратӣ бояд хеле гуногуншакл бошад ва дар ҳар як ҳолат алоҳида, вобаста аз самти фаъолияти он, микёси вазифаҳои дар назди он гузошташуда, намуд ва ғ. муайян карда шавад. Аммо қонунгузор нисбати корхонаҳои давлатӣ дигар муносибати принсипиалиро сабт намуда, бо нишон додани фақат як мақоми он – роҳбар, ки аз ҷониби молик ва ё мақоми ваколатдори молик таъин карда мешавад, маҳдуд шудааст. Дар ҳолати мазкур хусусияти корхонаи давлатӣ, ки дар асоси ҳуқуқҳои маҳдуди ашъӣ амал мекунад, зоҳир мегардад. Молики амвол ва ё мақоми ваколатдори он, бешубҳа, хоҳиши нигоҳ доштани назоратбарии зиёдро нисбати амволи худ дорад, гарчанде ки ба ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ ё идораи оперативӣ. Вобаста ба ин роҳбари таъинкардашудаи корхонаи давлатӣ – тарзи аз ҳама содда ва самараноки амалӣ намудани чунин назоратбарӣ мебошад².

Қайд кардан зарур аст, ки ташкилии ягонаи корхонаи давлатӣ бо ҳуҷҷатҳои таъсисии он сабт карда мешавад. Мувофиқи қ. 3 м. 125, қ. 3 м. 127 КГ ҚТ ва м. 7 Қонун дар бораи корхонаҳои давлатӣ ҳуҷҷати таъсисдиҳии корхонаи давлатӣ оинномаи он мебошад, ки аз тарафи муассиси он ё мақоми аз тарафи муассис ваколатдоршуда тасдиқ карда мешавад.

Тибқи м. 7 Қонун дар бораи корхонаҳои давлатӣ оинномаи корхонаи давлатӣ бояд

Гонгало и В.А. Плетнева- С. 84-86; Гражданское право России. Курс лекций. Часть первая / Под ред. О.Н. Садикова - С. 53-55 и др.

1 Колбасин Д.А. Гражданское право. Общая часть: Учеб. Пособие. - Мн.: Акад. МВД Республики Беларусь. 2004. С. 125. (496 с.)

2 Орлянкина Е.К. Асари зикргардида. Саҳ. 31.

инҳоро дар бар гирифта бошад: намуди корхона (воҳиди давлатӣ ё давлатӣ); номи он; маҳалли ҷойгиршавии корхона; соҳа ва мақсадҳои фаъолияти он; ваколатҳои роҳбар; тартиби кор; тартиби ташаккули амволи корхона ва тақсими даромадҳо; шартҳои азнавташкилдихӣ ва барҳамдиҳии корхона; андозаи фонди оинномавӣ ва тартиби ташкили он; дигар муқаррароте, ки муҳолифи қонунгузорӣ нестанд. Дар қатори ин дар оинномаи корхонаи давлатӣ бояд муносибати байни корхонаи давлатӣ ва муассис ё мақомоти ваколатдор, маъмурияти корхона ва корманд (кормандон – дар мавриди баста шудани шартномаи меҳнатии коллективона) муайян карда шавад.

Мустақилияти амволӣ. Барои иштироки мустақилона дар муомилоти граждани ҳама гуна ташкилот, аз он ҷумла корхонаи давлатӣ низ, бояд дорои амвол буда, қонунан аз амволи дигар шахсон – шаҳрвандон, ташкилотҳо, давлат ҷудо бошад³.

Бояд қайд кард, ки дар қ. 1 м. 48 КГ ҚТ чунин асосҳои маҳсурияти амволии шахси ҳуқуқӣ, ба монанди ҳуқуқи моликият, ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ ва ҳуқуқи идоракунии оперативии амвол номбар карда шудаанд. Аз ин бармеояд, ки қонунгузор шаклҳои гуногуни ҳуқуқи маҳсурияти амволии шахси ҳуқуқиро сабт намуда, бо ин ҳаҷми гуногуни ваколати шахси ҳуқуқиро нисбати амволи вай низ пешбинӣ менамояд. Аммо сатҳи ками маҳсурияти амволӣ чунин тарзе муайян карда шудааст, ки шахси ҳуқуқӣ, аз он ҷумла корхонаи давлатӣ низ, имконияти мустақилона иштирок намуданро дар муомилоти граждани нигоҳ медорад ва ҷавобгарии мустақилонаро бар душ дорад⁴.

Хусусияти асосии корхонаҳои давлатӣ дар он аст, ки ин ягона шакли ташкилӣ-ҳуқуқии ташкилоти тичоратие мебошад, ки молики амволи ба вай вобастакардашуда намебошад.

Корхонаҳои давлатӣ, ҳамчун шахсони ҳуқуқӣ, дар асоси як шакли моликият – давлатӣ ташкил шуда, амал мекунанд. Вобаста ба ин, муассиси онҳо давлат мебошад. Бинобар ин ташкил намудани шахси ҳуқуқии мазкур бо омехтакунии шакли моликият имконнопазир

3 Легитимнокии маҳсурияти молумулкӣ маънои мувофиқати чунин маҳсуриятро бо қонун дорад, яъне молу мулк бояд ба шахси ҳуқуқӣ бо асосҳои пешбиникардаи қонунгузорӣ тааллуқ дошта бошад. Ниг.: Ахметьянова З. А. Правовой статус имущества юридических лиц. Дисс. ... канд. юрид. наук. Казань, 1997. С. 26-27.

4 Орлянкина Е.К. Асари зикргардида. Саҳ. 42.

мебошад.

Молики амвол корхонаи давлатиро ташкил карда истода, ба вай захираҳои зарурии моддӣ медиҳад ва зимнан ҳуқуқ ба онҳо аз байн намеравад, чӣ тавре ки ин ҳангоми таъсиси ширкату ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ, инчунин кооперативҳои истехсолӣ ба амал меояд. Ҳамин тавр, корхонаҳои давлатӣ фаъолияти соҳибкориро дар заминаи амволе, ки дар моликияти бегона, яъне давлат аст, амалӣ менамоянд. Зимнан моликияти давлатӣ, ки дар асоси он фаъолияти соҳибкории корхонаҳои давлатӣ амалӣ карда мешавад, тақсимнашаванда аст. Бо ин корхонаҳои давлатӣ аз шахсони ҳуқуқие, ки молики амволи дар ихтиёрдориашон буда мебошад, фарқ мекунамд.

Бояд ба назар гирифт, ки ҳам амволи ба онҳо додаи молик ва ҳам амволи дар натиҷаи фаъолияти хоҷагидорӣ ба даст овардашуда ба корхона ба ҳуқуқи маҳдуди ашъй тааллуқ дорад, яъне ба корхонаи воҳид амвол ҳамчун ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ тааллуқ дорад ва дар навбати худ ба корхонаи қазонӣ ҳамчун ҳуқуқи идораи оперативӣ тааллуқ дорад.

Ба сифати аломати берунаи маҳсурияти амволи мавҷуд будани тавозуни мустақил дар ташкилотҳои тичоратӣ хизмат мекунад¹, ва дар айни замон тибқи қ. 1 м. 12 Қонун дар бораи корхонаҳои давлатӣ амволи корхонаи давлатиро фондҳои асосӣ ва воситаҳои муомилотӣ, инчунин арзишҳои ташкил медиҳанд, ки нархи онҳо дар тавозуни корхона инъикос меёбанд. Ҳамин тавр, ифодаи худро маҳсурияти амволи дар он меёбад, ки корхонаи давлатӣ ҳамчун ташкилоти тичоратӣ бояд тавозуни мустақил дошта бошад, ки дар он арзиши амволи он инъикос меёбад. Амволи дар тавозуни ташкилот мавҷуд буда маҳсурияти онро аз амволи муассисон (ё иштирокчиён) тавсиф менамояд, ки бинобар он мавҷуд будани тавозуни мустақил нишондиҳандаи муҳими мустақилии ташкилот мегардад, ки бешубҳа дар бораи маҳсурияти амволи он шаходат медиҳад².

Ҷавобгарии мустақилонаи амволи.

Ҷавобгарии мустақилонаи амволи шахси ҳуқуқӣ аз рӯи уҳдадорихои вай яке аз он унсурҳои шахси ҳуқуқӣ мебошад, ки дар маҷмӯи худ мафҳуми шахси ҳуқуқиро ҳамчун иштирокчии мустақили муомилоти граждани

ташкил менамоянд³.

Корхонаи давлатӣ ҳамчун яке аз шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии шахси ҳуқуқӣ аз рӯи уҳдадорихои худ мустақилона ҷавобгарии амволиро бар душ дорад. Дар айни замон, бояд ба инобат гирифт, ки ҷавобгарии корхонаи давлатӣ ба дараҷаи муайян аз ҳаҷм ва хусусияти ҳуқуқ ба амволе, ки молик ба вай вобаста кардааст, яъне ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ ё ҳуқуқи идораи оперативӣ, вобастагӣ дорад. Масалан, мувофиқи қ. 8 м. 125 КГ ҚТ корхонаи воҳид аз рӯи уҳдадорихояш ба тамоми молу мулкаш ҷавобгар мебошад. Соҳибмулк аз рӯи уҳдадорихои корхонаи воҳид ҷавобгар намебошад. Зимнан қоидаи мазкур ҳамчунин нисбати ҷавобгарии корхонаи воҳиде, ки корхонаи фаръиро таъсис додаст, татбиқ карда мешавад. Тибқи қ. 3 м. 126 КГ ҚТ корхонаи воҳид аз рӯи уҳдадорихои корхонаи фаръӣ масъулият надорад. Дар матни мазкур бояд ба назар гирифт, ки дар ҳолате, ки агар сабаби муфлисии корхонаи воҳид (корхонаи фаръӣ) молики амвол (муассис) ё дигар шахсоне гашта бошанд, ки ҳуқуқи додани дастурҳои ҳатмиро барои корхонаи воҳид (корхонаи фаръӣ) доранд ва ё бо дигар тарз имконияти муайян намудани амали онро доранд, он гоҳ ҳангоми нокифоя будани амволи корхонаи воҳид (корхонаи фаръӣ) молики амвол (муассис) ҷавобгарии субсидиариро (иловагиро) аз рӯи уҳдадорихои корхонаи воҳид (корхонаи фаръӣ) бар душ дорад.

Қайд кардан зарур аст, ки шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии шахсони ҳуқуқие мавҷуданд, ки аз рӯи уҳдадорихои онҳо ба таври субсидиарӣ (иловагӣ) муассисони (иштирокчиёни) онҳо ҷавобгаранд⁴ ва дар матни таҳқиқоти гузаронидашуда чунин шахси ҳуқуқӣ корхонаи қазонӣ мебошад. Дар асоси қ. 6 м. 127 КГ ҚТ Ҷумҳурии Тоҷикистон ё воҳиди марзӣ маъмурӣ аз рӯи уҳдадорихои корхонаи маҳсури (қазонии) давлатӣ масъулияти иловагӣ до-

3 Венедиктов Л.В. Государственная социалистическая собственность. - С. 698.

4 Муфассалтар дар бораи проблемаҳои ҷавобгарии субсидиарӣ аз рӯи уҳдадорихои шахси ҳуқуқӣ Богданова Е.В. Правовое регулирование субсидиарной ответственности. Автореф. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2001; Храпунова Е.А. Субсидиарная ответственность в гражданском праве. Дисс. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2002; Амосов С.С. Актуальные проблемы механизма гражданско-правовой ответственности юридических лиц. Дисс. ... канд. юрид. наук. Иркутск, 2001; Кряжевских К.П. Ответственность казенных предприятий и учреждений. Законодательство. 2000, № 12. С. 8-17.

1 Ахметьянова З. А. Асари зикргардида. Саҳ. 27.

2 Орлянкина Е.К. Асари зикргардида. Саҳ. 45.

ранд, яъне бо фарқият аз корхонаи вохид молики амволи корхонаи казонӣ дар ҳама гуна ҳолат аз рӯи уҳдадорихоӣ корхонаи казонӣ ҷавобгарии субсидиарӣ (иловагӣ) бар душ дорад.

Дар муомилоти граждани ва суд аз номи худ баромад намудан. Дар муомилоти граждани аз номи худ баромад намудан натиҷаи қонунии эътироф намудани ин ё он ташкилот аз тарафи шахси ҳуқуқӣ мебошад, чунки дар ин аломат мустақилияти хоҷагӣ-оперативии охири ифода мегардад¹.

Корхонаи давлатӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ, иштирокчии мустақили муомилоти граждани буда, ҳуқуқҳои амволи ва шахсии ғайриамволиро ба даст меорад ва амалӣ менамояд, уҳдадориро бар душ дорад, дар суд даъвогар ва ҷавобгар буда метавонад. Вобаста ба ин корхонаи вохид ва казонӣ ҳамчун шахсони ҳуқуқии тичоратӣ бояд номи фирмавӣ дошта бошанд². Тибқи қ. 3 м. 124 КГ ҚТ номи фирмавии корхонаҳои давлатӣ бояд ишора ба соҳибмулкӣ онро дошта бошад. Қонунгузор муқаррароти мазкурро дар қ. 1 м. 8 Қонуни ҚТ «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ» мушаххас намуда, пешбинӣ мекунад, ки номи фирмавии корхонаи давлатӣ дар қатори нишондод ба соҳиби амвол, ҳамчунин бояд мансубиятро ба намуди моликияти давлатӣ (ҷумҳуриявӣ ё коммуналӣ) дошта бошад. Дар айни замон дар қ. 2 м. 8 қонун муқаррар карда шудааст, ки номи фирмавии корхонаи ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ дошта, бояд дорои нишондоди он бошад, ки вай корхонаи вохид мебошад ва дар навбати худ дар қ. 3 моддаи мазкур ва қ. 4 м. 127 КГ ҚТ қайд карда мешавад, ки номи фирмавии корхонаи ҳуқуқи идораи оперативӣ дошта, бояд ишора ба он дошта бошад, ки корхонаи казонӣ аст.

Номи (номи фирмавии) корхонаи давлатӣ, инчунин дигар воситаҳои ҳуқуқии фардӣ қунонидани он (маҳалли воқеъ гардидан, тамғаҳои молӣ (тамғаҳои хизматрасонӣ), номгӯйи маҳалли барориши молҳо) имконият медиҳанд, ки ҳам тааллуқияти ҳуқуқи уҳдадорихоӣ мушаххаси субъективӣ ва ҳам тарафи шартномаи дахлдор ё дигар муносибати ҳуқуқӣ, инчунин иштирокчии бахси граждани (даъвогар ё ҷавобгар) аниқ индентификатсия карда шаванд³.

1 Ахметьянова З. А. Асари зикргардида. Саҳ. 30-31.

2 Леонова Г.Б. Унитарное предприятие как субъект гражданского права // СПС «Гарант»

3 Суханов Е.А. Гражданское право: в 2-х т. Т. 1 / Под ред. Е.А. Суханова. - С. 188.

Дар муомилоти граждани аз номи худ баромад намудан – аломати ҷамъбасти корхонаи давлатӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ ва дар як вақт ҳамон мақсаде мебошад, ки баҳри он ташкил карда мешавад. Мавҷудияти сохтори ташкилӣ ва маҳсурияти амволи, ки ба он ҷавобгарии мустақили амволи асос шудааст, расо имконият медиҳанд, ки ба муомилоти граждани субъекти нави ҳуқуқи гражданиро бароранд⁴.

Вобаста ба ин, аз гуфтаҳои дар боло баёнгардида бармеояд, ки корхонаи давлатӣ дорои ҳамаи аломатҳои шахси ҳуқуқӣ, ташкилии ягона, маҳсурияти амволи, ҷавобгарии амволи мебошад ва дар муомилоти граждани ва судӣ аз номи худ бармеояд. Ҳамаи аломатҳои дар боло баррасикардаи мо барои он зарур ва кифояанд, ки корхонаи давлатӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ субъекти мустақили ҳуқуқ эътироф карда шавад.

Аз таҳлили гузаронидашуда ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки корхонаҳои давлатӣ ҳамчунин дорои аломатҳои зерин мебошанд:

1) мақоми корхонаи давлатӣ роҳбар мебошад, ки аз ҷониби соҳибмулк ва ё мақомоти ваколатдори он таъин карда мешавад;

2) ҳуҷҷати таъсисдиҳии корхонаи давлатӣ оиннома мебошад, ки аз тарафи муассиси он ё мақоми аз тарафи муассис ваколатдоршуда тасдиқ карда мешавад.

3) корхонаи давлатӣ молики амвол (соҳибмулк) намебошад. Ҳам амволе, ки ба вай молик додааст ва ҳам дар натиҷаи фаъолияти хоҷагидорӣ ба даст оварда шудааст ба корхона бо ҳуқуқи маҳдуди амволи тааллуқ дорад, яъне ба корхонаи вохид амвол бо ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ тааллуқ дорад ва дар навбати худ ба корхонаи казонӣ ҳамчун ҳуқуқи идораи оперативӣ тааллуқ дорад.

4) корхонаи давлатӣ мустақилона ҷавобгарии амволиро аз рӯи уҳдадорихоӣ худ бар душ дорад. Молики амволи корхонаи вохид аз рӯи уҳдадорихоӣ он масъулият надорад. Зимнан бо фарқият аз корхонаи вохид молики амволи корхонаи казонӣ дар ҳама гуна ҳолат аз рӯи уҳдадорихоӣ корхонаи казонӣ ҷавобгарии субсидиари (иловаги) бар душ дорад.

4 Орлянкина Е.К. Асари зикргардида. Саҳ. 75.

Аннотатсия**Доир ба масъалаҳои мафҳум ва аломатҳои корхонаҳои давлатӣ**

Дар мақолаи мазкур муаллиф нишонаҳои корхонаи давлатиро ҳамчун шахси ҳуқуқӣ баррасӣ менамояд. Дар натиҷаи таҳлили гузаронидашуда, аз ҷониби муаллиф мафҳуми корхонаи давлатӣ дода мешавад.

Аннотация**К вопросу о понятии и признаках государственных предприятий**

В настоящей статье автор рассматривает признаки государственного предприятия как юридического лица. В результате проведенного анализа автором формулируется понятие государственного предприятия.

Annotation**On the concept and signs for state-owned enterprises**

In this article the author considers the signs of the state enterprise as a legal person. The analysis by the author formulated concept of the state enterprise.

Рахимов И.М.,

ведущий специалист Юридического управления
Национального банка Таджикистана

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ НАСЛЕДСТВЕННОГО ПРАВА В МУСУЛЬМАНСКОМ ПРАВЕ

Калидвожаҳо: ҳуқуқи мусулмонӣ, ҳуқуқи меросӣ, Кодекси граждании Ҷумҳурии Исломии Эрон, меросхӯр, ҳиссаи меросхӯр

Ключевые слова: мусульманское право, наследственное право, Гражданский кодекс Исламской Республики Иран, наследник, доля наследников.

Keywords: Muslim law, inheritance law, the Civil Code of the Islamic Republic of Iran, the heir, the share of the heirs.

На протяжении многих веков, начиная с VIII в., т.е. со времени распространения ислама в Средней Азии, в том числе в Таджикистане, здесь без существенных изменений действовала система феодально-канонического права, известного под названием мусульманского, чему способствовала регулятивная функция ислама.

Мусульманское право – это в значительной мере частное право, исторически возникшее из отношений собственности, обмена, личных неимущественных связей¹. Поэтому вполне закономерно, что особую и наиболее развитую отрасль представляет собой «право личного статуса», в котором ведущее место принадлежит нормам, регулирующим личные отношения в семье, наследование «по закону» и завещание.

В сфере брачно-семейного и наследственного права влияние классической правовой доктрины ислама на законодательство мусульманских стран проявляется в наибольшей степени.

Достаточно заметить, что в самом Коране и сунне большая часть правовых норм посвящена именно вопросу раздела наследственного имущества и распределения наследственных долей. Кроме того, издавна среди мусульманских правоведов было распространено мнение, приписываемое пророку, о том, что знание только одних правил о разделе наследства составляет половину всей науки о праве. Такая оценка на-

следственного права, хотя, безусловно, и преувеличена, но, тем не менее, не лишена оснований, поскольку правила о наследственных долях представляют собой достаточно сложную и хорошо продуманную математическую систему, сохраняющуюся почти в неизменном виде уже более десяти веков².

Вместе с тем, в мусульманской правовой доктрине, иначе рассматриваются вопросы о характере и пределах наследственного правопреемства, принципе однократности или неоднократности призвания к наследованию, о значении кровного родства как основы права наследования, о границах свободы завещания и некоторые другие. Наследственное правопреемство по мусульманскому праву ограничено сравнительно узкими рамками и не может быть отнесено ни к типу универсального, ни к сингулярному правопреемству. Наследник не является преемником, например в обязательствах, связанных с личностью наследодателя, не обязан оплачивать его долги сверх актива наследственной массы.

Главная цель мусульманской системы наследования состоит в материальном обеспечении членов семьи и других родственников.

С этой целью мусульманское наследственное право устанавливает жесткое правило в отношении прижизненных дарений и наследования по завещанию. Так, безвозмездное пре-

¹ См: Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право., М., 1986.- С.84.

² См: Пелевин М.С. Брачно-семейное и наследственное права Исламской Республики Иран, СПб., 1998, -С.3.

доставление имущества, производимое путем прижизненных дарений и посредством завещания, не могут быть больше одной трети имущества, которое принадлежит лицу, делающему распоряжение, если оно оставляет после своей смерти детей или внуков. «Дарение со стороны умирающего лица, равносильно отказу, ибо последствия обоих одни и те же, и посему дарение приводится в исполнение в размере до 1/3 имущества – говорится в Хидаяе¹. Таким образом, мусульманское наследственное право существенно ограничивает свободу завещания. Завещатель также не вправе изменить очередность призвания к наследованию наследников по закону и создать особую линию наследования в противоречии с твердо очерченным и строго регламентированным правом.

Вместе с тем в мусульманском наследственном праве установлен принцип неравенства мужчины и женщины при наследовании по закону. Неравенство мужчины и женщины заключается в разнице наследственных долей при одновременном призвании к наследованию: женщина получает лишь половину доли мужчины. Кроме того, отсутствует полное равенство женщины с мужчиной и в вопросах очередности призвания к наследованию более отдаленных родственников умершего².

Вместе с тем «шариат обязывает жену повиноваться мужу, но власть мужа распространяется только на личность жены, а не ее имущество». При этом мусульманское право строго проводит принцип раздельности имущества супругов. Муж не имеет права распоряжаться имуществом жены³.

Нормы наследственного права не признают в качестве наследников умершего мусульманина лиц, принадлежащих к другим религиям и вероисповеданиям. Отречение от ислама служит в мусульманском праве поводом к открытию после отрекшегося лица наследства, так как по закону, вероотступник подлежит смертной казни. Присутствующие при составлении завещания свидетели должны быть мусульманами. Институт вакуфного имущества исходит из признания верховного права собственности на

такое имущество за Аллахом и использования его на религиозно-благотворительные цели.

Анализ нормативного содержания мусульманского права позволил Л.Р.Сюкияйнену сделать вывод о том, что нормы, регулирующие наследование, наиболее прочно связаны с религией и относятся к тем немногочисленным конкретным правилам, которые установлены со ссылкой на Коран и сунну⁴. В этом смысле Л.Р.Сюкияйнен соглашается с выводом А. Выгорницкого, что «в мусульманском кодексе юридические принципы неразрывно связанные с религией, считаются неизменными»⁵.

Усматривая возможность переноса тех или иных частей надстройки, все же правовую систему нельзя считать чем-то позаимствованным извне, ее следует объяснять исходя из особенностей развития экономического базиса общества. Поэтому К.Маркс, изучая вопросы наследования, отмечал: «Как и все гражданское право, вообще, законы о наследовании являются не причиной, а следствием, юридическим выводом из соответствующей организации общества, которая основана на частной собственности на средства производства»⁶. Наследование по мусульманскому праву, также как и в других правовых системах осуществляется как по закону, так и по завещанию. Но отличительной особенностью мусульманского наследственного права является положение о том, что наследование по закону не может быть отменено завещанием. Наследование по закону имеет место всегда при наличии у наследодателя законных наследников. Завещание может уменьшить лишь объем наследственной массы, переходящей к наследникам по закону. Таким, образом, мусульманское право защищает имущественные интересы законных наследников, которыми являются близкие родственники наследодателя, в ущерб свободе волеизъявления последнего⁷.

Так, согласно правилам шариата, оставшееся после смерти мусульманина имущество распределяется в следующем порядке: 1) покрываются издержки по погребению (без расточительности и без скупости) по состоянию

4 См: Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право., М., 1986.- С.16.

5 Саввас-паша. Теория мусульманского права. Ташкент, 1910г.-С.2.

6 Маркс К., Энгельс Ф., Соч., т. XIII. ч. 1, М., 1936. с. 336 .

7 Пелевин. М.С. Брачно-семейное и наследственное право Исламской Республики Иран, СПб., 1998, С. 32.

1 Хидая (Комментарий мусульманского права), т. IVТашкент, 1893г.-С.240

2 См:Гушин В.В., Дмитров Ю.А. Наследственное право и процесс. Учебник. –М.: Изд-во Эксмо,2005-С44.

3 См: Петрушевский И. П. Ислам в Иране вVII- VI веков. Л., 1966.

умершего; 2) уплачиваются бесспорные долги умершего; 3) если имеется завещание, то одна треть имущества идет на удовлетворение наследников по завещанию; 4) оставшееся имущество делится между его наследниками в соответствии с законом¹.

Основаниями открытия наследства являются смерть наследодателя действительная или предполагаемая (безвестное отсутствие), либо, вероотступничество (в этом случае переход имущества к наследникам допускается только у ханифитов, согласно же всем другим толкам, имущество вероотступника переходит в собственность мусульманской общины, то есть казны, в качестве дани)².

К наследованию по закону призываются лица, находящиеся в живых к моменту смерти наследодателя, а также дети наследодателя, родившиеся после его смерти.

Согласно мусульманскому праву, зачатый ребенок наследует, если он родится живым, а также, если большая часть тела выйдет живой³. При этом не имеет значения, сколько ребенок прожил после своего рождения. Даже если это время измеряется в часах и минутах, смерть ребенка может стать основанием для наследственной трансмиссии, т.е. перехода уже к его наследникам права на причитающуюся ему долю наследства⁴.

В случае смерти лиц, погибших от одного несчастного случая, имеющих право наследовать друг после друга, так называемые коммо-риенты, фикх требует доказательств дня смерти каждого из умерших родственников. Если такие доказательства не представлены, то судьба имущества определяется, как если бы умершие не призывались один после другого⁵.

Мусульманское наследственное право предусматривает случаи лишения права наследования. Так, от наследования устраняются: 1) лица, совершившие убийство как умышленно,

1 См: Антаки П. В. Сборник постановлений шариата по семейному и наследственному праву. Вып. 1, СПб., 1912, -С.2.

2 Шарль Р. Мусульманское право // Под ред. и с предисловием Е.А. Беляева, М., 1959, -С. 104.

3 См: Антаки П. В. Сборник постановлений шариата по семейному и наследственному праву. Вып. 1, СПб., 1912, -С.70.

4 Пелевин, М.С. Брачно-семейное и наследственное права Исламской Республики Иран, СПб., 1998, -С. 34.

5 Шарль Р. Мусульманское право // Под ред. и с предисловием Е.А. Беляева, М., 1959, -С. 104.

так и не умышленно (убийство, совершенное хотя бы частным лицом над человеком, приговоренным к смертной казни, или при необходимой обороне, не лишает убийцу права наследования); 2) лица различных с наследодателем религий (исключения допускаются для мусульманина, которому разрешается наследовать имущество мусульманина вероотступника, приобретенное последним, пока он исповедовал ислам; имущество, приобретенное мусульманином после своего отступничества, переходит в казну)⁶.

В мусульманском наследственном праве особый интерес представляет наследование по закону в силу своей своеобразности и сложной системы распределения, наследственной доле между законными наследниками. В мусульманском наследственном праве круг наследников очень широк.

Согласно шариату, наследники по закону, в свою очередь, разделялись на две категории: 1) наследники – фарзгеры, получающие определенную часть (фарз) и 2) наследники – асабиш, которые наследуют оставшуюся часть (асаба).

Определенная часть – фарз зафиксирована в Коране. К числу таких долевых наследников относятся следующее родственники наследодателя: 1) отец, 2) отец отца (дед), 3) родные: брат по матери,⁷ 4) муж, 5) жена, 6) дочь, 7) дочь сына, родная сестра, 8) родная сестра по отцу, 9) родная сестра по матери, 10) мать 11) мать матери, мать отца⁸.

Доля наследников – фарзгеров неустойчива. Она изменяется соответственно тому, вместе с кем наследует данный наследник.

1) Так, например, половину наследства получает муж, если после жены не остается нисходящее потомство.

6 Антаки П. В. Сборник постановлений шариата по семейному и наследственному праву. Вып. 1, СПб., 1912, -С.4.

7 В мусульманском наследственном праве полнородный брат наследодателя не включается в состав наследников фарзгеров, тогда как единоутробные братья имеют такие права.

8 При наследовании эти наследники участвовали в следующих долях: вдовы наследодателя, все вместе получали 1/8, отец -1/2, жены отца -1/2.-; остальная часть распределялась между сыновьями и дочерьми наследодателя, причем сын получал вдвое больше чем дочери. При отсутствии указанных наследников, наследственное имущество переходило полнородным братьям, их сыновьям, дядям, племянникам и т. д., потомстве этих наследников также пользовалось правом представления.

2) Одну четверть также получает муж, если после смерти жены остается нисходящее потомство.

3) Доля единственной дочери равна половине всего имущества наследодателя, если нет сына. Если имеются две или более дочери и нет сына, то их доля равна $2/3$ наследства.

4) Если у умершего есть нисходящие наследники, то отец и мать, каждый в отдельности, получают одну шестую долю наследства. При отсутствии нисходящих, наследственная доля матери равняется одной трети всего наследственного имущества. Отец наследодателя в этих случаях может участвовать при разделе наследства как в качестве фарзгера, так и в качестве асабита.

Например, при наличии одних дочерей и внуков сына, отцу в качестве фарзгера выделяется из наследства одна шестая доля; кроме того, он получает весь остаток наследства в качестве асабите после выделения доли других наследников – фарзгеров.

5) Одна треть наследства выделяется двум или более единоутробным братьям и сестрам умершего в том случае, если после умершего не осталось нисходящих наследников и полнородных братьев и сестер и т.д.

По мусульманскому праву, шариату, наследники-дольщики наследуют все вместе. Однако надо указать, что не все фарзгеры-дольщики всегда получают определенную долю. Среди этих лиц только мать, отец, муж, жена и дети принадлежат к числу тех наследников, которые никогда не могут быть устраняемы другими сонаследниками. А другие фарзгеры могут быть устранены от наследования названными сонаследниками. Так, бабушка и дедушка наследодателя имеют право на одну шестую долю наследства, если нет в живых родителей умершего лица. Также при наличии сына, внука, отца и деда братья и сестры наследодателя не имеют права на наследование.

В случае, когда сумма долей на которую наследники – фарзгеры имеют право, окажется превышающей целое, доля каждого из наследников пропорционально уменьшается (ауля).

К кругу наследников – асабитов принадлежат все родственники мужского пола, связанные с наследодателем только через отцовский род. Наследники – асабиты разделяются на четыре разряда с тем, что каждый последующий разряд исключается предшествующим, а жен-

щины, участвующие в наследовании, получают половину того, что получают мужчины.

Кроме того, лицо, находящееся в ближайшей степени родства с наследодателем, устраняет всех прочих наследников того же разряда. Например, сын наследодателя устраняет от наследования внука наследодателя.

К первому разряду принадлежат сыновья наследодателя и их нисходящее мужское потомство.

Ко второму разряду принадлежат прямые восходящие родственники мужского пола: отец, отец отца, или дед и т.д.

К третьему разряду принадлежат полнородные братья наследодателя, единокровные его братья и их дети обоого пола. К четвертому разряду принадлежат полнородные братья отца (родные дяди наследодателя по отцу), единокровные братья отца (единокровные дяди наследодателя по отцу), нисходящие мужского пола полнородных дядей, нисходящие мужского пола единокровных дядей¹.

По мусульманскому праву наследование по фарзу идет параллельно с наследованием по асабиту. Поэтому остаток наследства за вычетом указанных частей не распределяется между дольщиками, а передается соответствующему асабиту.

Так, например, если после наследодателя остается одна дочь и сын умершего брата, то одна половина наследства достается дочери по фарзу, а другую половину получает в качестве асабата племянник наследодателя.

Однако надо указать, что устойчивость долей фарзгеров (дольщиков) иногда нарушается вследствие возможности перехода некоторых наследников из состава дольщиков в состав асабитов.

Согласно нормам шариата, если женщина наследует вместе с мужчинами, то они иногда не получают указанных долей, а наследуют по принципу «одно» мужчине столько, сколько двум женщинам.

Так, например, если дочь наследодателя наследует вместе с сыном, то она становится наследницей – асаба, и получает не $1/2$ наследства, а лишь $1/3$. В то же время сын наследодателя получает $2/3$ части наследства.

¹ Неправильным является безоговорочное утверждение К.Победоносцева о том, что по мусульманскому праву наследники асабиты разделяются на три разряда. К.Победоносцев.

Если после умершего не остается никаких законных наследников, то имущество поступает в бейт ул-маль – в государственную казну.

Вопросы круга наследников по закону более подробно изложены в Гражданском кодексе Исламской Республики Иран (ИРИ). Данный Закон, появившийся в 1928 г., явился первой кодификацией мусульманского права в области наследования, который с последними изменениями от 1991 г., действует до настоящего времени.

Следует отметить, что в Иране действует ислам шиитского толка, который в значительной степени отличает в определении круга наследников по закону в мусульманском мире Суннитских школ права¹.

Дело в том, что у суннитов сохраняется традиционная, известная и в римском праве, классификация наследников по принципу магнатских и когнатских родственников, причем преимущественное право наследования предоставляется мужским родственникам магнатского происхождения. Кроме того, в суннитской правовой школе отсутствует наследование по праву представления².

Шиитское же наследственное право Ирана уравнивает права агнатовкогнатов, а также дает более простую и привычную систему очередности наследования по закону. Следует отметить, что круг наследников по указанному кодексу представляет собой группу лиц, обладающих правом наследования вследствие прямого указания закона. В определении этого круга лиц наследственное право ИРИ следует положениями брачно-семейного права о родстве (ст. 1031 - 1033 ГК). Наследование по закону, как и родство, может быть двух видов: по происхождению (насаби) и по положению (сабаби)³. Наследниками первой группы являются кровные родственники наследодателя трех степеней родства. В первую очередь наследуют родители, дети и внуки (правнуки) умершего. Следует отметить, что внуки и их нисходящие потомки наследуют по праву представления только при отсутствии всех детей наследодателя. К наследникам второй очереди относятся дед и бабушка

наследодателя, как со стороны отца, так и матери, его братья и сестры, а также их дети. При этом последние наследуют на условиях права представления, т.е. при полном отсутствии братьев и сестер умершего.

Согласно ГК ИРИ, наследниками третьей очереди являются дяди и тети наследодателя со стороны отца и матери, а также их дети (двоюродные братья и сестры), которые наследуют в соответствии с условиями наследования по праву представления. Каждая последующая очередь наследников по закону получает право на наследование в случае отсутствия наследников предыдущей очереди или непринятии ими наследства, а также при наличии у них каких-либо препятствий установленных законом. Законными наследниками по положению являются супруги: переживший муж или пережившая жена (жены) наследодателя (ст. 864 ГК ИРИ). Эти лица наследуют одновременно с наследниками той очереди, которая призывается к наследованию.

Отнесение супругов одновременно с наследниками той очереди, которая признается к наследованию говорит о том, что в данной правовой системе первостепенное значение в семейных отношениях отводится кровнородственной связи. Определенная часть наследственного имущества сохраняется за лицами, связанными с наследодателем кровным родством. Однако иранские законы не ущемляют имущественные интересы супругов. Размер доли пережившего супруга зависит от степени родства законных наследников по происхождению, чем она больше, тем больше доля супруга.

Центральное место в мусульманском наследственном праве занимает наследственная доля, поскольку она представляет собой ту часть наследственного имущества, которая переходит в собственность наследника по закону. Размер наследственной доли зависит от родственных отношений субъектов наследственного правопреемства и определяется в каждом случае по строгим правилам, установленным законом⁴, Иранскому законодательству, как и мусульманскому праву в целом не известно, правило равных долей законных наследников, закрепленное в других правовых системах.

Согласно ст. 893 ГК ИРИ, наследственная доля бывает двух видов: 1) обязательная (фарз),

1 Шарль Р. Мусульманское право // Под ред. и с предисловием Е.А. Беляева, М., 1959, -С. 110.

2 Шарль Р. Мусульманское право // Под ред. и с предисловием Е.А. Беляева, М., 1959, -С. 111.

3 См: Чахонгири Мансур. Васият ва Ирс, Техрон 2007. -С.57

4 Пелевин. М.С. Брачно-семейное и наследственное право Исламской Республики Иран, СПб., 1998, -С.40.

которая является фиксированной для каждого случая раздела наследства; 2) приблизительная (карабат), ее размер может быть разным, большим или меньшим, в зависимости от конкретного случая. В зависимости от получения той или иной доли законные наследники делятся на три группы: 1) приобретатели только обязательной доли – мать, муж, жена; 2) приобретатели в одних случаях обязательной, в других случаях приблизительной доли – отец, дочь (дочери), полнородная или единокровная сестра (сестры), единоутробные братья и сестры; 3) приобретатели только приблизительной доли – все прочие наследники по закону¹. В священных текстах Корана и сунны предусмотрено шесть размеров обязательных долей: половина (1/2), четверть (1/4), одна восьмая (1/8), две трети (2/3), треть (1/3) и одна шестая (1/6)².

Мусульманское право допускает неравенство мужчин и женщин, однако надо отметить, что мусульманское право наследования чуждо понятие «обязательной доли» для несовершеннолетних и нетрудоспособных наследников.

Гражданский кодекс ИРИ устанавливает, что жена не имеет права наследовать недвижимое имущество умершего супруга, причем кровные родственники наследодателя обязаны выдать ее долю в стоимостном выражении. При этом (ст.ст. 946 – 948 ГК ИРИ) только в том случае, если они отказываются передать часть стоимости недвижимого имущества женщине, она вправе получить свою долю в натуре.

Кроме того, в ст. 949 ГК ИРИ закреплено положение, согласно которому при отсутствии всех законных наследников, кроме пережившего супруга, муж после жены наследует все ее имущество, а жена после мужа только полагающуюся ей обязательную долю.

Поскольку в наследственных правоотношениях положение женщин в значительной степени отличается от положения мужчин, в мусульманском праве разработан целый институт наследования гермафродита, что нашло свое отражение в законодательстве современных мусульманских стран.

Согласно ст. 939 ГК ИРИ, если у гермафродита преобладают мужские половые признаки, он наследует долю мужчины, если преобладают женские половые признаки, – долю женщины, а

если эти признаки выражены в равной степени, – половину от суммы доли мужчины и женщины.

Доли наследников по закону первой очереди.

При отсутствии у наследодателя детей и их нисходящих все имущество переходит к его родителям. Если жив только один из родителей, он получает все наследственное имущество: если живы оба, то отец получает 2/3, а мать – 1/3 имущества. Однако у матери может быть препятствие к наследованию этой доли в полном объеме. При наличии у умершего не менее двух братьев или одного брата и двух сестер или четырех сестер, исключительно полнородных или единокровных, мать наследует только 1/6 часть имущества, а остальное переходит к отцу (ч. 2 ст. 892 ГК ИРИ). Данное правило обеспечивает имущественные интересы братьев и сестер наследодателя на случай смерти их общего отца.

Если у умершего есть дети и нет родителей, наследственное имущество переходит к детям следующим образом – один ребенок получает все наследство, однополые дети делят его в равных долях, разнополые дети делят его по общему правилу, согласно которому доля мужчины в два раза больше доли женщины.

Если у наследодателя есть родители и одна дочь, то вначале все наследники получают обязательные доли (1/2 – дочь, 1/6 – каждый из родителей), а затем оставшаяся часть имущества снова между ними в той же пропорции. При наличии у умершего братьев и сестер, мать в разделе остатка не участвует. Если у наследодателя осталось несколько дочерей, то их обязательная доля составляет 2/3 наследственного имущества и делится между ними поровну. Если у наследодателя есть родители и разнополые дети, то родители получают свои обязательные доли, а дети делят оставшееся имущество по общему правилу. Внуки и нисходящие потомки, наследуют по праву представления, получают доли своих родителей, которые также подлежат разделу по общему правилу.

Каждый из переживших супругов получает обязательную долю (1/2 – муж и 1/4 – жена при отсутствии у умершего детей и их потомков; 1/4 – муж и 1/8 – жена при их наличии) наравне с другими получателями обязательной доли³.

Доли наследников по закону второй очереди. В мусульманском наследственном праве при

1 См: Чахонгири Мансур. Васият ва Ирс, Техрон 2007. -С.63.

2 Крачковский И. Ю. Коран. Сура 4. «Женщины», -С.70-71.

3 Пелевин. М.С. Брачно-семейное и наследственное право Исламской Республики Иран, СПб., 1998, -С..43-44

установлении круга наследников второй очереди, а также при определении их наследственных долей первостепенное значение имеет разделение братьев и сестер на полнородных, единокровных и единоутробных.

Если у умершего остались полнородные и единокровные братья и сестры, то к наследованию призываются только полнородные братья и сестры. Единокровные же братья и сестры наследуют в качестве наследников второй очереди по закону только при отсутствии полнородных братьев и сестер, получая их долю. Однако полнородные и единокровные братья и сестры не отстраняют от наследования единоутробных братьев и сестер.

Однополые полнородные и единокровные братья или сестры наследуют в равных долях, разнополые – по общему правилу о двойном размере мужской доли. Следует заметить, что на единоутробных братьев и сестер данное правило не распространяется, все они наследуют в равных долях.

Если имеются одновременно и полнородные (единокровные), и единоутробные братья и сестры, а все иные законные наследники отсутствуют, раздел наследства осуществляется следующим образом. При наличии одного единоутробного родственника (брата или сестры) ему достается $1/6$ имущества, а оставшаяся часть ($5/6$) делится между полнородными (единокровными) братьями и сестрами по общему правилу. При наличии нескольких единоутробных братьев и сестер их общая доля, которую они делят между собой поровну, составляет $1/3$ имущества, а оставшиеся $2/3$ переходят к полнородным (единокровным) братьям и сестрам.

Подобным же образом наследственное имущество делится и между прямыми родственниками по восходящей – родителями отца и матери, если кроме них нет других наследников по закону.

В случаях, если у наследодателя одновременно остались дедушки и бабушки, а также братья и сестры, то $2/3$ наследственного имущества получают родственники по линии отца, и оно делится между ними по общему правилу о двойном размере мужской доли, а $1/3$ имущества переходит к родственникам по линии матери, которые делят его поровну. Если родственником по линии матери оказывается один единоутробный брат или одна сестра, то он или она получают $1/6$ часть наследства. Пле-

мянники умершего наследуют по праву представления, только при отсутствии его братьев и сестер, и получают доли своих родителей. Раздел наследственного имущества между ними осуществляется следующим образом. Доля сыновей, полнородных (единокровных) братьев и сестер в два раза больше доли дочерей. Дети единокровных братьев и сестер делят наследство в равных долях.

Поскольку переживший супруг относится к «скользящей» очереди наследников, то он призывается к наследованию вместе с законными наследниками второй очереди и получает свою обязательную долю (муж – $1/2$, жена – $1/4$).

Обязательными являются и доли родственников по линии матери (кроме полнородных братьев и сестер). Поэтому все прочие родственники – полнородные и единокровные братья и сестры, а также родители отца – наследуют имущество, оставшееся после выделения из него обязательных долей. Размер их общей доли может колебаться от $1/3$ до $7/12$ наследственного имущества¹.

Доли наследников по закону третьей очереди. Определение круга наследников по закону третьей очереди, равно как и определение их долей, подчиняется тому же правилу, что и при наследовании второй очереди, т.е. полнородные дяди и тети наследодателя отстраняются от наследования по закону единокровных родственников.

На основании изложенного можно сделать вывод, что, как и таджикское гражданское право, мусульманское право устанавливает при наследовании по закону три очереди наследования:

- совпадающий с нашим перечень наследников первой и второй очередей;
  - призвание к наследованию наследников следующей очереди только в случае отсутствия наследников предыдущей очереди;
  - внуки также наследуют в случае отсутствия их живых родителей;
  - прадед и прабабка не наследуют вообще.
- Но, в отличие от российского права, мусульманское право:

- при наличии наследников по закону исключает возможность наследования по завещанию;
- предусматривает три очереди наследова-

¹ Пелевин. М.С. Брачно-семейное и наследственное право Исламской Республики Иран, СПб., 1998. -С.46

ния (если не считать, что государство в РФ является практически и юридически наследником третьей очереди);

– в третью очередь входят дядья, тетки и их дети, т. е. двоюродные братья и сестры наследодателя; однако сама очередь включает в себя практически две очереди, и в результате в третью очередь входят двоюродные братья и сестры, а в четвертую – дядья и тетки;

Участие наследников каждой очереди в разделе наследуемого имущества зависит в количественном соотношении от определенных принципов, в числе которых можно выделить явный приоритет братьев перед сестрами, и явно же просматривается, помимо этого, приоритет духовных связей и приоритет объективной степени нуждаемости (соотношение этих принципов и объясняет, видимо, приоритет двоюродных братьев и сестер перед своими родителями – племянники наследуют вместо своих родителей, так же как у нас внуки).

Наследование по завещанию. Согласно предписаниям шариата: «Духовное завещание не является необходимым, но наличие его желательна»¹. В мусульманском праве наследование по завещанию (васийат) играет второстепенную роль по сравнению с наследованием по закону. Коран и все мусульманские законы ограничивают волеизъявление завещателя. В Коране сказано, что завещательное распоряжение ограничивается 1/3 имущества завещателя². Оставшиеся 2/3 наследственного имущества распределяется между наследниками по закону. Так, согласно ГК ИРИ, завещание, предмет которого превышает треть наследственного имущества, может быть признано действительным только с согласия наследников по закону. При этом объем завещательного имущества может превысить установленные размеры исключительно за счет наследственных долей тех законных наследников, которые согласятся с завещанием³.

По шариату, только в том случае, когда наследники по закону отсутствуют, завещательное распоряжение на все имущество признается действительным

1 Антаки П.В. Сборник постановлений шариата по семейному и наследственному праву. Вып. I, СПб., 1912, -С. 84.

2 Антаки П.В. Сборник постановлений шариата по семейному и наследственному праву. Вып. I, СПб., 1912, С. 90.

3 Пелевин. М.С. Брачно-семейное и наследственное право Исламской Республики Иран, СПб., 1998. -С.47.

Кроме того, наследодатель не может в завещании лишить права наследования кого-либо из своих наследников по закону (ст. 837 ГК ИРИ), а также не может изменить порядок распределения наследственных долей. В мусульманском праве завещание, составленное в пользу какого-либо наследника по закону, действительно, оно получает силу только при согласии остальных наследников по закону⁴.

Из этого следует, что в отличие от известных нам правовых систем европейских стран, в мусульманском праве наследование по закону имеет место всегда и не стоит в зависимости от наличия или отсутствия завещания. В мусульманском праве завещание представляет собой одностороннюю и безвозмездно отменяемую сделку о распоряжении имуществом⁵.

Форма завещания. Известный французский исследователь мусульманского права Р. Шарль писал: «Завещание по мусульманскому праву освобождено от соблюдения каких бы то ни было строгих формальностей. Оно может быть либо устным, либо письменным. Присутствие двух свидетелей признается достаточным для законности завещания. Завещание может быть либо написано рукой самого завещателя, либо продиктовано им кази или его адулам (секретарем-понятым)»⁶.

Конечно данное утверждение вполне обосновано. Но нельзя сказать, что современное мусульманское законодательство в области наследования предусматривает соблюдение строгих формальностей при составлении завещания, скорее наоборот.

Так, ст. 276 «Закона по делам об опеке» от 23.06.1940 / 12.08.1940 предусматривает три формы завещания: а) официальную, или нотариальную (расми); б) собственноручную (ходневешт); в) тайную, или закрытую (серри).

4 Антаки П.В. Там же. -С.94.

5 Шарль Р. Мусульманское право // Под ред. и с предисловием Е.А. Беляева, М., 1959, -С. 112.

6 Шарль Р. Мусульманское право // Под ред. и с предисловием Е.А. Беляева, М., 1959, -С. 112-113

Аннотатсия**Баъзе масоили ҳуқуқи мерос дар ҳуқуқи мусулмонӣ**

Дар мақолаи мазкур муаллиф баъзе аз масъалаҳои вобаста ба меросро, ки аз ҷониби меъёрҳои ҳуқуқи мусулмонӣ ба танзим дароварда шудаанд, баррасӣ менамояд. Ба монанди ҳиссаи навбати аввали ворисони қонунӣ, ҳиссаи навбати дуюми ворисони қонунӣ, ҳиссаи навбати сеюми ворисони қонунӣ, меросгири бо васиятнома ва шакли васиятнома.

Аннотация**Некоторые вопросы наследственного права в мусульманском праве**

В настоящей статье автором рассматриваются некоторые вопросы наследства, урегулированные правовыми нормами мусульманского права. Например, доля наследников по закону первой очереди, доля наследников по закону второй очереди, доля наследников по закону третьей очереди, наследство по завещанию и форма завещания.

Annotation**Some questions of inheritance law in Muslim law**

In this article, the author are considered some of the issues of inheritance, regulated by legal norms of Muslim law. For example, the share of legal heirs of the first stage, the share of the heirs at law of the second stage, the share of the heirs at law of the third stage, an inheritance under a will and the will's form.

Рахимов М.З.,

*Директор Национального центра
законодательства при Президенте
Республики Таджикистан доктор
юридических наук, профессор*

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ПРАВОВОМ СТАТУСЕ ЛИЦ, ПРОПАВШИХ БЕЗ ВЕСТИ И ИХ СЕМЕЙ

(Выступление на Круглом столе «Актуальные вопросы имплементации
международного гуманитарного права в Центральной Азии»
г. Туркменбаши, Туркменистан, 12-13 сентября 2013 г.)

Уважаемые дамы и господа!

Уважаемые участники круглого стола!

Национальным центром законодательства при Президенте Республики Таджикистан (РТ), на основании соглашения от 7.02.2012 г. с Миссией Международного Комитета Красного Креста (МККК) в РТ и при её технической поддержке в декабре 2012 г. был осуществлен сравнительный анализ законодательства РТ по вопросу «*Правового статуса лиц, пропавших без вести, по законодательству РТ*» и соответствия законодательства РТ международным правовым актам, признанными Таджикистаном.

Проведенное исследование по рассматриваемой тематике в РТ было проведено впервые и его целью являлось проведение сравнительного анализа законодательства РТ, норм международного гуманитарного права (МГП) и международного права прав человека (МППЧ), относительно лиц, пропавших без вести, защиты их прав и прав членов их семей.

Исследование включало следующие вопросы:

1. анализ законодательства РТ и его соответствие международным правовым актам, признанные Таджикистаном;
2. определение пробелов в законодательстве относительно международных обязательств;
3. разработка рекомендаций по приведению национального законодательства в соответствие с международными нормами и требованиями (стандартами).

Проведенный анализ состоит из 6 параграфов и 19 пунктов, в которых излагаются основ-

ные правовые вопросы о без вести пропавших лицах.

При проведении исследования сотрудниками Национального центра законодательства при Президенте РТ были проанализированы более 100 нормативных правовых актов, касающихся вопросов правового положения без вести пропавших, изучена практика документирования в государственных органах в отношении лиц пропавших без вести, сопоставлены нормы национального законодательства с нормами международного гуманитарного права, а также изучен Модельный закон о пропавших без вести лицах.

В исследовании особое внимание было уделено определению термина лиц, пропавших без вести (понятию «лицо, пропавшее без вести»), их родственников, насильственным исчезновениям и правовому статусу лиц пропавших без вести, розыску лиц пропавших без вести, обнаружению и обращению с мёртвыми телами, идентификации человеческих останков, признанию права на получение информации, включая и обработку личных данных, а также ответственности за систематическое и преднамеренное лишение права члена семьи на получение информации о судьбе без вести пропавшего родственника.

Анализ законодательства РТ по вопросу лиц, пропавших без вести, показывает, что международные правовые акты, признанные Таджикистаном, являются составной частью правовой системы республики. В случае несоответствия законов республики признанным

международно-правовым актам, применяются нормы международно-правовых актов (ст. 10 Конституции РТ). Действующее законодательство РТ по вопросам лиц пропавших без вести в целом соответствует нормам и требованиям международного права, многие международные правовые обязательства, направленные на предотвращение исчезновения людей и обеспечение их прав, и прав членов их семей, уже являются частью правовой базы РТ.

Анализ национального законодательства показывает, что нет необходимости в принятии отдельного закона о лицах, пропавших без вести, поскольку в целом законодательство РТ, в том числе Гражданский кодекс РТ (ГК РТ), Гражданский процессуальный кодекс РТ, Закон РТ «О милиции» и другие нормативные правовые акты уже включают ряд положений, направленные на предотвращение исчезновения людей во время вооружённых конфликтов и в других ситуациях насилия, а также обеспечивающие права пропавших без вести и членов их семей.

Вместе с тем проведенный анализ показывает, что не все правовые аспекты данного вопроса нашли своего четкого отражения в действующем законодательстве, и поэтому оно требует незначительных изменений и дополнений.

В ходе исследования выявлены отдельные пробелы и разработаны соответствующие рекомендации, направленные на совершенствование действующего национального законодательства, приведении его в соответствии с международными нормами (стандартами), а также интеграции международных обязательств в национальное законодательство.

Разработанные рекомендации охватывают три области: гражданское и уголовное законодательство, а также законодательство в области защиты личных данных лиц пропавших без вести.

Относительно к гражданскому законодательству хотелось бы отметить, что выводы и рекомендации, прежде всего, касаются использования различных терминов в законодательстве для определения лиц, пропавших без вести, неопределенность в содержании понятия «близкие родственники», а также правового статуса лиц, пропавших без вести.

Анализ показывает, что в гражданском законодательстве Таджикистана понятие лиц пропавших без вести отражаются тремя терминами: «безвестно пропавший», «пропавший без вести» и «безвестно отсутствующий».

Термин «безвестно отсутствующий» не

является синонимом терминов «пропавший без вести» и «безвестно пропавший». Термины «пропавший без вести» и «безвестно пропавший» используются как синонимы.

Необходимо отметить, что одновременное использование приведенных различных терминов в законодательстве может вызвать путаницу. Вместе с тем в действующем законодательстве РТ, а также в международных правовых актах, признанных Таджикистаном, определение лиц «пропавших без вести» и «безвестно отсутствующих» отсутствует. По этой причине рекомендуется возможная гармонизация терминологий, и принятие термина «безвестно отсутствующий» в качестве определяющего, поскольку это может иметь правовые последствия для лиц, пропавших без вести и их родственников.

При этом законодательством предусматриваются лишь признаки, которые дают основание заинтересованным лицам обратиться в суд о признании гражданина безвестно отсутствующим (ст. 43 ГК РТ). Таковыми признаками в частности являются сведения и срок. Если в течение года в месте жительства гражданина нет сведений о месте его пребывания, суд может признать гражданина безвестно отсутствующим. Решение о признании гражданина безвестно отсутствующим строится не на презумпции смерти гражданина, а на фактическом составе безвестно отсутствующего. При этом фактический состав включает в себя, во-первых, отсутствие сведений о месте пребывания гражданина; во-вторых, длительность – в течение одного года – такой неизвестности; в-третьих, невозможность устранения этой неизвестности путём розыскных мероприятий.

Следует отметить, что действующему законодательству понятие «насильственное исчезновение» неизвестно и его юридические последствия не имеются. В международных документах понятие «принудительное исчезновение» используется в другом определении: насильственное исчезновение (Декларация Генеральной Ассамблеи ООН и его резолюции от 18.12.1992 г., Международной конвенции для защиты всех лиц от насильственных исчезновений от 20.12.2006 г. и ст.7 Римского статута Международного уголовного суда от 17.07.1998 г.). Если подразумевать под «принудительным исчезновением» арест, задержание, похищение или лишение свободы, то данные термины в основном используются в уголовном праве и процессуальном законодательстве РТ.

В законодательстве РТ не дается опреде-

ление родственников лица пропавшего без вести, а указывается, кто может быть близкими родственниками. К ним относятся: отец и мать, дочь и сын, дед и бабушка, братья и сестры, внуки и внучки; усыновители и усыновленные, а также супруг (Семейный кодекс РТ, Уголовно-процессуальный кодекс РТ и т. д.).

Проведенный анализ национального законодательства по вопросу «близкие родственники» показывает, что законодатель интерпретирует данную категорию в каждом конкретном случае по-разному. При этом понятие близкие родственники по законодательству РТ намного шире, чем в Модельном законе о пропавших без вести, поскольку последний не включает в категорию родственников «лиц пропавших без вести» полнородных и не полнородных братьев и сестер, а также бабушек, дедушек, усыновителей. Вместе с тем в отличие от Модельного закона, ГК РТ представляет возможность не только родственникам, но и заинтересованным лицам обратиться в суд о признании гражданина безвестно отсутствующим.

Как известно важнейшее право лица пропавшего без вести – это право на то чтобы его разыскали и нашли. Именно такая формулировка в законодательстве РТ отсутствует, хотя в ст.10 Закона РТ «О милиции» указано, что милиция обязана разыскивать лиц пропавших без вести. Однако законодатель не возлагает на членов семьи или близких родственников лица пропавшего без вести, обязанность предпринимать меры для разыскивания пропавшего. Было бы целесообразно, если данное положение учитывалось бы в законодательстве.

В целом анализ норм международного права показывает, что перечень прав лиц заключенных под стражу или интернированных по количеству, уступает тем правам, которыми наделило обвиняемого, подозреваемого, подсудимого и осужденного законодательство РТ. Законодательство РТ предусматривает для этих лиц свыше сорока прав, в то время как нормы международного права не более тридцати. Надо отметить, что те права, которые предусмотрены в нормах международного права, упомянуты в действующем законодательстве РТ.

При анализе уголовного законодательства РТ выяснилось, что вопросы неправомерного сокрытия имеющихся данных по лицу, пропавшему без вести, или отказа предпринять надлежащие усилия для получения и предоставления информации о факте смерти, причинах и обстоятельствах смерти, которые нарушают права и

интересы семьи без вести пропавшего некриминализованы. Поэтому предлагается в Уголовном кодексе РТ предусмотреть ответственность за систематическое и преднамеренное лишение права члена семьи на получение информации или отказа в получении информации о судьбе без вести пропавшего родственника и другие действия нарушающие права и интересы семьи без вести пропавшего (рекомендация 19).

Поскольку криминализация незаконного сокрытия информации основывается на праве на информацию о местонахождении лица, пропавшего без вести, поэтому предлагается также закрепить в законодательстве права членов семей лиц, пропавших без вести, на проведение независимой судебно-медицинской экспертизы останков (рекомендация 15).

Наконец, в исследовании подчеркивается, что необходимо привести действующее уголовное законодательство в соответствие с Римским статусом Международного уголовного суда, к которому присоединился Таджикистан. В Уголовном кодексе РТ необходимо предусмотреть уголовные санкции за совершение такого преступления как «насильственное исчезновение людей» для защиты всех лиц от насильственных исчезновений (рекомендация 21).

Анализ показывает, что личные данные лиц, пропавших без вести, могут быть использованы, в том числе, для установления личности, идентификации человеческих останков и установления местонахождения лиц, пропавших без вести. В исследовании указывается, что раскрытие или передача данных, касающихся лиц, пропавших без вести, и членов их семей, использование, внесение, исключение и обмен данными должны быть в строгом соответствии с законом и основываться на уважении к сохранению тайны и защите от незаконного использования. Эти правила должны также применяться не только к защите данных живых людей, но и лиц, пропавших без вести, или признанных умершими.

Отмечается, что в правовой системе Таджикистана отсутствует отдельный закон о защите личных данных, а вопрос регулируется иными релевантными нормативными актами, предоставляющими общую защиту и не включающими автоматически личные данные лиц, пропавших без вести. В связи с этим в исследовании рекомендуется усовершенствовать действующее законодательство с целью обеспечения более полной защиты личных данных этой категории лиц (рекомендация 12).

Бобоев Ч.К.,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонки Маркази миллии қонунгузориши назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Азизов И.М.,

муовини сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонки Маркази миллии қонунгузориши назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ТАҲЛИЛИ АНДОЗБАНДИИ СОҲИБКОРОНИ ИНФИРОДӢ ТИБҚИ КОДЕКСИ АНДОЗИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Чи тавре ки ба ҳамагон маълум аст, аз санаи 1 январи 2013 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди амал қарор дода шуд. Оиди меъёрҳои он имрӯз аз ҷониби шахсони гуногун ва инчунин соҳибкорон норозигию нофаҳмиҳо бавучуд омадааст. Баҳри равшанӣ андохтан ба ин масъала Шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук, ва фаъолияти бонкӣ тасмим гирифтааст, ки тибқи супориши роҳбарияти Марказ оиди масъалаи мазкур таҳлили ҳуқуқӣ гузаронад. Пеш аз ҳама мақсад аз ин таҳлил муқоисаи КА ҚТ бо кодекси қаблан амалкунанда мебошад.

Бояд хотиррасон намуд, ки пеш аз ҳама дар таносуб аз Кодекси қаблан амалкунандаи андоз номгӯи андозҳо аз 21 намуд ба 10 намуд оварда шудааст. Дар Кодекси қаблан амалкунандаи андоз, шумораи андозҳои маҳаллӣ 4 ва андозҳои ҷумҳуриявӣ ба 17 намуд оварда шуда буд. Ин номгӯи дар кодекси нав чунин аст: маҳаллӣ 2 ва ҷумҳуриявӣ 8 намуд.

Зимни таҳия гардидани кодекси амалкунанда намудҳои зерини андоз ба инобат гирифта нашауда ҷойи худро дар кодекс наёфтанд:

- боци гумрукӣ ва дигар пардохтҳои гумрукӣ
- боци давлатӣ;
- андози ҳадди ақал аз даромадҳо;
- андоз аз маҳсулоти коркарди молҳо;
- андоз аз фурӯши чакана.

Бояд як ҳолати дигарро дар назар дошт, ки баъзе намудҳои андоз ки ба яқдигар наздикии зич доштанд, муттаҳид гардида намуди андози навро ташкил медиҳанд. Масалан, андоз барои захираҳои табиӣ ки дар кодекси амалкунанда пешбинӣ гардидааст, чунин намудҳои андозро дар бар мегирад:

Роялти барои об ва андозҳо аз истифодабарандагони сарватҳои зеризаминӣ.

Андозҳо аз молу мулки ғайриманкул дарбаргирандаи намудҳои зерини андоз мебошад:

- андози замин
- андоз барои объектҳои ғайри манкул.

Инчунин Кодекси амалкунанда дар қатори намудҳои андоз 4 низоми махсуси андозбандиро пешбинӣ кардааст, ки онҳо чунинанд:

- низоми андозбандии шахсони воқеие, ки фаъолияти соҳибкориро тибқи патент ё шаҳодатнома амалӣ менамоянд;
- низоми соддакардашудаи андозбандӣ барои субъектҳои соҳибкории хурд;
- низоми соддакардашудаи андозбандӣ барои истехсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ (андози ягона);
- низоми махсуси андозбандӣ барои субъектҳои бизнеси бозӣ.

Дар қатори гуфтаҳои боло КА ҚТ аз кодекси қаблан амалкунандаи андоз бо хусусиятҳои гуногуни худ фарқ мекунад, ки он бевосита барои дуруст танзим кардани андозбандӣ мусоид

дат менамояд.

Кодекси амалкунандаи андоз 329 модда ва 50 бобро дар бар мегирад, ки ин нисбат ба кодекси қаблан амалкунандаи андоз 42 модда ва 3 боб камтар мебошад.

Инчунин дар таносуб аз Кодекси андози пешин Кодекси нав ба ҷавобгарӣ кашидан ба рои ҳуқуқвайронкуниҳои андоз ва шикоят кардан аз амали мақоми андоз ва шахсони мансабдори онро дар муносибатҳое, ки Кодекси андоз танзим менамояд пешбинӣ накардааст. Ин талабот дар моддаи 1 Қаблан амалкунандаи андоз дар ҷардида буд.

Кодекси андоз уҳдадорихои андоз гуфта муносибатҳои андозиро ҳамчун калимаҳои ҳаммаъно истифода мекунад, ки дар асл нодуруст мебошад. Зеро муносибат фарогири ҳам уҳдадорӣ ва ҳам ҳуқуқ мебошад.

Ба ин монанд дар кодекси андоз муҳолифатҳо ҷой доранд, ки аксари онҳо хактери назариявӣ доранд. Меъёрҳое, ки муҳолифати санадҳои меърии ҳуқуқиро бавҷуд меорад низ вҷуд доранд. Масалан моддаи 3КА муқаррар намудан тағйир додан ва бекор кардани андозро ба салоҳияти Ҳукумати ҚТ вогузор кардааст. Аммо тибқи моддаи 15 Қонун дар бораи Ҳукумати ҚТ тағйир додани андоз ба салоҳияти Ҳукумати ҚТ дохил нашудааст. Дар қонуни Конституционӣ танҳо дар бораи муқаррар кардан ва бекор намудани андоз ба салоҳияти Ҳукумати ҚТ вогузор кардааст.

Ё ин ки тибқи қисми 4 моддаи 5 КА андозҳои маҳаллиро мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҳуқуқ дорад ҷорӣ намояд.

Аммо тибқи сарҳати 3 моддаи 8 Қонуни конституционӣ ҚТ «дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» муқаррар кардани андоз ва пардохтҳои маҳаллӣ ба ваколати маҷлиси вакилони халқ дода шудааст.

Ба масъалаҳое, ки муҳолифати санадҳои меърии ҳуқуқиро бавҷуд меорад, ё ба масъалаҳои техникаи қонунгузори чандон аҳамияти ҷиддӣ надода ба мавзӯҳои рӯзмарра менигарем, ки пас аз мавриди амал қарор гирифтани КА он ҷигуна метавонад вазъи андозсупорандагонро осон ё вазнин гардонад.

Имруз чи тавре, ки маълум аст, қисме аз шаҳрвандони ҚТ ва ҳатто шаҳрвандони хориҷӣ фаъолияти соҳибкории инфиродиро дар қаламрави ҚТ амалӣ карда истодаанд. Бо назардошти қабул гардидани кодекси андоз Қарори Ҳукумати ҚТ аз 31.08.2012;451 дар бораи тасдиқи қоидаҳои андозбадии соҳибкорони инфиродие, ки дар асоси патент ё шаҳодатнома фаъолият менамоёнд ба тасвиб расидааст. Қарори мазкур тартиби андозбандиро тибқи патент ва шаҳодатнома, намудҳои фаъолият ва меъёрҳои андозро муайян кардааст.

Бояд иброн дошт, ки дар таносуб аз қоидаҳои амалкунандаи пешин қоидаҳои нав боназардошти муносибатҳои ҷамъиятӣ, вазъи андозсупорандагон, дастгирии давлатии соҳибкорӣ таҳия гаштааст.

Баъзе меъёрҳои андоз аз намудҳои фаъолият зиёд ва кам гаштаанд.

Масалан:

	номгуй	Андоз аз даромад	Андози иҷтимоӣ	Андоз аз фуруши чакана	Дар маҷмуъ
		буд/шуд	буд/шуд	буд/шуд	буд/шуд/таносуб/фоиз
1	нос	44 (160)	27 (80)	44 нест	115- 240(125) 52%
2	Яхмос (дар фрейзер) Яхмос дар кутӣ	44 (135) 16	25 (45) 13	44 нест 16	115 -135 (20) 14,8% 45 62%
3	Шириниҳо меваи хушк	44 (135)	25 (45)	44 нест	115-135 (20) 14,8%
4	Сабзавоти турушкардашуда, тухм,	28 (50)	19 (25)	28 нест	75-75 (0) 0%
5.	Нушокиҳои ғайриспиртӣ	28 (60)	19 (30)	28 нест	75 -90 (15) 16,6%
6.	асал	28 (90)	19 (45)	28 нест	75-135(60) 44%
7.	Маҳсулоти нонӣ, ва дигар маҳсулоти он	16 (40)	13 (20)	16 нест	45- 60 (15) 25%
8.	Маҳсулоти ширӣ	16 (50)	13 (25)	16 нест	45 -75 (30) 40%
9.	Мева ва сабзавоти тару тоза	16 (70)	13 (35)	16 нест	45 -105 (60) 57%

10.	Равгани растанӣ	16 (60)	13 (30)	16 нест	45- 90 (45) 100%
11.	Фуруши қисмҳои эҳтиётӣ, воситаи нақлиёт, мол ва таҷҳизоти барқӣ	40 (160)	35 (80)	40 нест	115-240 (125) 108%
12.	Сандуқ гаҳвора, зарфҳои миллӣ	32(70)	21 (35)	32 нест	85-105 (20) 19%
13.	Гулҳои тару тоза	32 (160)	21(80)	32 нест	85 -240 (165) 182%
14.	Конселярӣ ва бозичаҳои кудакона	24(60)	13 (30)	16 нест	45-90 (45) 100%
15.	Ангишт ва ҳезум	15 (60)	13 (30)	16	45 -90 (45) 100%
16.	Омода ва фуруши таомҳо бе ҷои нишаст	24 (40)	17 (20)	24	65-60 (-5) 7,6 кам
17.	Кашонидани мусофирон ба воситаи нақлиёти сабук	50 (60)	30(30)		80 -90(10) 11,1%
18.	Микроавтобус	70(100)	50 (50)		120-150 (30) 20%
19.	Кашонидани бор бо воситаи нақлиёти аз 3-то 5 тона	110-(100)	80 (50)		190-150 (-40) 21% кам
20.	Кашонидани маҳсулоти нафтӣ, газӣ ва семент	145(200)	95 (100)		240 -300 (60) 25%
21.	Соҳтмон, таъмир дар объектҳои шахсони воқеӣ	60(80)	40 (40)		100 -120 (20) 16,6%
22.	Шустани мошин	60 (160)	40 (80)		100-240(140) 140%
23.	Ба наворгирии ҷашну маъракаҳо	50 (60)	30 (30)		80-90 (10) 11,1%
24.	Сурудҳои дар маъракаҳо	100-390	50 (150)		150 -540 (390) 260%
25.	Рақоса	50 (80)	30 (40)		80-120 (40) 50%
26.	Хизматрасонии сантехникӣ, суратгирии берун аз бино	70-(80)	50 (40)		120 -120 (0) 0%
27.	Таъмири соат, техникаи маишӣ	70-(60)	50 (30)		120-90 (30) 33% кам
28.	Чаронидани чорво	25 (30)	15(15)		40-45 (5) 11%
29.	Таъмир ва тоза намудани пойафзол, тез кардани корд, ва асбобҳо, телефонҳои кучаҳо, калидсозӣ	25 (40)	15 (20)		40 -60 (20) 33%
30.	Шудгор ва коркарди замин	90 (100)	60 (50)		150-150 (0)
31.	Куфтани ва ҷамъоварии зироатҳои ғаладона ва хизматрасонии осебӣ	35(60)	15(30)		50-90 (40) 44%

Чи тавре, ки аз нишондодҳои дар боло зикр гардида маълум мегардад, аз 31 намуди фаъолияти зикргардида;

14 намуд то андозаи 35% зиёд,

4 намуд аз 35-50% зиёд

5 намуд аз 50 то 100% зиёд

4 намуд 100-то 260 %зиёд гардид

Ҳамзамон 2 намуди андоз аз номгӯи овардашуда кам гардида 2 тои он бетағйирир боқӣ мондааст.

Бояд иброн дошт, ки меъёри патент барои баъзе намудҳои фаъолият бо назардошти танзими давлатӣ, сатҳи таварум зиёд ва кам гардидаанд.

Қайд намудан ба маврид аст, ки қоидаҳои пешин соли 2008 қабул гардида буданд. Дар давоми солҳои 2008- 2012 музди меҳнати та-

моми кормандони давлатӣ, кормандони илмӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ғайра зиёд гардида буд. Нафақапулиҳо ва кумақпулиҳо низ зиёд гардида буданд.

Масалан, чи тавре ки аз пайёми Президенти ҚТ ба Маҷлиси оилии ҚТ аз соли 2008 бармеояд даромади солонаи аҳоли 34% фоиз, музди миёнаи меҳнати ҳар як корманд 28 фоиз, ҳаҷми миёнаи нафақа қариб 2 маротиба афзуд; музди меҳнати кормандони соҳаҳои тандурустӣ 60 фоиз, илм, фарҳанг ва муассисаҳои ҳифзи иҷтимоӣ 50 фоиз, маориф ва дигар соҳаҳои бучетӣ 40 фоиз, маоши кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомӣ қариб 2 маротиба зиёд карда шуда буд.

Дар соли 2009 бошад маоши кормандони соҳаҳои тандурустӣ, муассисаҳои ҳифзи

ичтимоии аҳоли ва фарҳанг 30 фоиз ва аз 1 сентябр маоши кормандони соҳаи илм ва маориф 15 фоиз зиёд карда шуд.

Аз 1 октябри соли 2010 маоши вазифавии кормандони ташкилоту гуногун ба андозаи 10 фоиз зиёд карда шуд.

Дар соли 2011 бошад маоши кормандани соҳаҳои гуногун ба андозаи 30 фоиз зиёд карда шуд.

Аз 1 сентябри соли 2012 ҳадди ақали музди меҳнат дар тамоми соҳаҳои иқтисодии мамлакат 2,5 баробар зиёд карда шуда, андозаи он 200 сомони дар як моҳ муқаррар карда шуда маоши вазифавии кормандони муассисаҳои томактабӣ, муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, хона-интернатҳо барои пиронсолону маъҷубон ва кӯдакони маъҷуб ба андозаи 60 фоиз ва дигар муассисаҳои соҳаҳои маорифу ҳифзи иҷтимоӣ (ба истиснои муассисаҳо ва ташкилотҳои, ки музди меҳнаташон ба музди меҳнати хизматчиёни давлатӣ баробар карда шудааст) ба андозаи 40 фоиз ва маоши вазифавии кормандони ташкилоту муассисаҳои соҳаи фарҳанг (ба истиснои муассисаҳо ва ташкилотҳои, ки музди меҳнаташон ба музди меҳнати хизматчиёни давлатӣ баробар карда шудааст) ба андозаи 50 фоиз зиёд карда шуд.

Масалан агар соли 2006 маоши ҳадди ақал ба 20 сомони ва дар соли 2010 ба 80 сомони баробар буд, ҳоло он ба 200 сомони баробар карда шудааст. Дар таносуб аз соли 2010 он ба 150% зиёд гардидааст.

Музди миёнаи меҳнат бошад дар таносуб аз соли 2008 ба 2011 ба андозаи 91% зиёд гардидааст.

Дар қатори ин қадар дастгириҳои давлатӣ ба соҳаҳои гуногун дар ин муддат нарху наво низ дар бозори дохила сол то сол тағйир ёфта меъёри андоз бошад якхел боқӣ монда буд.

Масалан аз рӯи ҳисоботи оморӣ дар соли 2009 гушти гов то соли 2012, 85,9%, рағғани чорво 29,4%, рағғани пахта 36,8%, орд 44,8%, шакар 17,3%, шир 16,4%, себ 8,7 % фоиз зиёд гардида буд.

Хизматрасонӣ низ дар ин муддат ба андозаи 50-80% фоиз зиёд гардидааст. Агар дар соли 2008 хизматрасонӣ оиди сартарошӣ баробар ба андозаи 1 дол ИМА баробар карда шуда бошад. Пас ҳоло он ба 2 дол ИМА баробар карда шудааст.

Аксари соҳибкорон сабаби болоравии нархро бо қурби асъори хориҷӣ нисбат ба асъори миллӣ – сомонӣ алоқаманд менамоянд.

Лекин чи тавре, ки аз нишондодҳои оморӣ бармеояд, дар таносуб аз 29 апрели соли 2013 то 1 апрели соли 2008 қурби асъори миллӣ нисбат ба доллари амрикоӣ 37% зиёд гардидааст.

Ба ин хотир зиёд гардидани баъзе меъёри андоз бо назардошти тағйир ёфтани нарху наво мантиқан дуруст ҳам мебошад.

Бояд як ҳолатро ба инобат гирифт, ки кодекси нави андоз пеш аз ҳама ба манфиати соҳибкорони хурд ва соҳибкорооне, ки фаъолияти истехсолиро пеша кардаанд, нигаронида шудааст.

Тибқи кодекси амалкунанда акнун шахсоне, ки даромади умумиашон то 2 млн. сомонӣ баробар мебошад ҳамчун субъектони соҳибкории хурд доништа мешавад. Кодекси қаблан амалкунандаи андоз ин нишондодро ба 800 ҳазор сомонӣ муқаррар карда буд.

Яке аз нишондодҳои муфиди Кодекси андоз, ки ба манфиати соҳибкор нигаронида шудааст, ин аз 200 ҳазор ба 500 ҳазор сомонӣ расидани андозсупорандагони андоз аз арзиши иловашуда мебошад. Яъне акнун шахсе, ки дар соли сипаригардида ҳадди даромадаш аз 500 ҳазор сомонӣ зиёд шудааст супорандаи андоз аз арзиши иловашуда махсуб мегардад. Ин меъёр нисбати шахсони ҳуқуқӣ татбиқ мегардад.

Бояд иброн дошт, ки аз рӯи қоидаҳои қаблан амалкунандаи додани патент ва шаходатнома ки соли 2008 тасдиқ гардида буд андозаи даромади умумии шахси воқеие, ки фаъолияти худро дар асоси Патент анҷом меоданд, набояд аз ҳаҷми даромад, ки бо моддаи 202 Кодекси андози Қаблан амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон вучуд дошт, яъне 200 ҳазор сомонӣ муқаррар гардида буд, зиёд бошад.

Дар ҳолате, ки гардиши ҳақиқии соҳибкори инфиродӣ, ки фаъолияти соҳибкории худро дар асоси Патент анҷом медиҳад, ба талаботи моддаи 202 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бақайдгирии ӯ ба сифати супорандаи андоз аз арзиши иловашуда ҷавобгӯӣ мебошад, ин соҳибкори инфиродӣ вазифадор буд, ки мутобиқи тартиби муқарраргардида ба ҳайси супорандаи андоз аз арзиши иловашуда ба қайд гирифта шавад ва ба шакли дигари андозбандӣ гузарад.

Аз рӯи қоидаҳои андозбандии соҳибкорони инфиродӣ, ки дар асоси патент ё шаходатнома фаъолият менамоянд ва кодекси андози амалкунанда соҳибкорони инфиродии

дар асоси патент фаъолияткунанда, ки даромади умумиашон дар соли 2012 аз 100 ҳазор сомонӣ бештар мебошад ё намуди фаъолияти онҳо ба Номгӯи намудҳои фаъолияти соҳибкории инфиродӣ мутобиқ намебошад, уҳдадоранд, ки то 1 апрели соли 2013 фаъолияти соҳибкории худро тибқи тартиби муқарраршуда қатъ намоянд.

Соҳибкорони инфиродии дар асоси шаҳодатнома фаъолияткунанда, ки даромади умумиашон дар соли 2012 аз 500 ҳазор сомонӣ бештар мебошад, бояд то 1 апрели соли 2013 фаъолияти соҳибкории худро тибқи тартиби муқарраршуда қатъ намоянд (ба истинои супорандагони андози ягона).

Лозим ба ёдоварист, ки Дар Кодекси андоз барои фаъолияти соҳибкорӣ, истехсоли мол ва хизматрасонӣ, таъсиси корхонаҳои муосири истехсолӣ ва хочагиҳои деҳқонӣ фермерӣ зиёда аз 200 имтиёз пешбинӣ гардидааст, ки ин баёнгарии сиёсати давлат оид ба дастгирии давлат нисбат ба соҳибкорон мебошад.

Яке аз нишондодҳои муфиди дигари ки аз 1 январи соли 2013 нисбати соҳибкорон татбиқ гаштааст, ин гуруҳбандии намудҳои фаъолият вобаста ба масоҳати ҷой мебошад.

Тағйиротҳои асосӣ дар ин самт нисбат ба тартиби амалкунанда аз инҳо иборат мебошанд:

- дар гуруҳи 9 («Фурӯши ғайристатсионарии молҳои омехтаи ниёзи мардум ва маҳсулоти хӯрокаи дар растаҳо») маблағи патент вобаста ба майдони савдои соҳибкорӣ инфиродӣ муайян гардидааст. Дар Номгӯи амалкунанда сарфи назар аз ҳаҷми майдони савдо ё миқдори молҳои, ки ба фурӯш бароварда мешуд, маблағи патент аз рӯи категорияҳо 1.1 гуруҳи 1 ё категорияи 1.4 гуруҳи 4 бо маблағи 115 сомонӣ (бе коэффисиентҳои танзимкунанда) муқаррар гардида буд, ки миёни соҳибкорон норозигиро ба миён меовард. Зеро новобаста аз ҳаҷми гардиши мол маблағи якхела-115 сомонӣ пардохт карда мешуд.

Аз 1 январи соли 2013 маблағи патент вобаста ба ҳаҷми ҷойи савдо муқаррар шудааст. Яъне барои савдо дар растаҳои то 1м²-60 сомонӣ, барои савдо дар майдони то 4м² маблағи патент ба 210 сомонӣ баробар мебошад (бекоэффисиентҳои танзимкунанда);

- дар гуруҳи 10 («Фурӯши молҳои омехта дар нуктаҳо ва биноҳои алоҳидаи статсионарӣ то 6м²(бидуни тақсмоти дозихи биноҳои калон ба якҷанд нуктаҳои савдо)» соҳибкорӣ

инфиродӣ дар ҷойи савдои то 10м² ҳуқуқи дар асоси патент фаъолият намуданро дорад. Вобаста ба минтақаи фаъолият барои аз 6м² маблағи патент ва коэффисиентҳои минтақавӣ муқаррар гардида, барои ҳар як метри квадратии иловагӣ 45 сомонӣ (30 сомонӣ андозии итқимой ва 15 сомонӣ андозии даромад) пардохт мешавад.

Ин амал пеш аз ҳама барои он соҳибкороне равона гардидааст, ки маблағи муайяно дар шакли патент пардохт намуда, ба мақомоти андоз ҳар моҳ ҳисобот пешниҳод намоянд. Ҳамзамон, чунин шахсон дар фаъолияти соҳибкорӣ мошинҳои назоратии ҳазинавии дорои хотираи фискално истифода намебаранд. Зеро тибқи муқаррароти қисми 2 моддаи 38 Кодекси андоз соҳибкорони бо патент фаъолияткунанда аз истифодабарии мошинҳои назоратии ҳазинавӣ озод мебошад.

Яке аз масъалаҳои, ки метавонад нофаҳмиҳоро дар ҷамъият бавучуд орад ин нодуруст фаҳмондан ва таҳлили меъёрҳои андоз мебошад. Масалан имрӯз аз ҷониби шахсон гуногун бе назардошти таҳлил ва ё бо пуррагӣ аз худ накардани меъёрҳои Кодекси андоз ақидаҳои гуногун баён карда мешавад. Ингуна таҳлилҳо пеш аз ҳама бо назардошти манфиатҳои хусусӣ гузаронида мешаваду зимни он манфиатҳои оммавӣ ба инобат гирифта намешавад. Лекин таҳлили андозбандии соҳибкорони инфиродӣ баёнгарии он аст, ки ҳангоми омода гардидани Кодекси андоз манфиатҳои ҳарду ҷониб ба инобат гирифта шудаанд.

Лекин зимни таҳлил тарафҳои мусбии Кодекси андоз аз ҷониби таҳлилгарон изҳор карда намешавад. Баъдан шахсоне, ки муттасадии ин соҳа мебошанд, худ чандон ба ин масъала диққат намедиханд. Масалан дар тавзеҳномаи лоиҳаи Кодекси андоз хатогиҳое баназар мерасад, ки тибқи он шумораи меъёрҳои андоз ба таври нодуруст нишондода шудааст.

Ё ин ки дар таҳлили кодекси андоз ки аз ҷониби корманди Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷаллаи Қонунгузори №4 рӯи ҷоп омадааст, чунин нишондодҳои аз ҳақиқат дур вучуд дорад, ки метавонад, сабабгори нофаҳмиҳо шавад. Масалан муаллиф ибраз меорад, ки кодекси пешин дар фарқи аз нав 49 модда кам мебошад, ки дар асл чунин нест. Баъдан ба андешаи ин таҳлилгар андоз аз коркарди молҳо бо андоз аз коркарди нахи пахта ва алюминӣ якҷоя карда шудааст, ки ин дар

асл чунин нест. Андоз аз коркарди молҳо дар кодекси нав умуман вучуд надорад, ва баъдан андоз аз фуруши нахи пахта алюминияи аввалия андози мустақилро ташкил медиҳад.

Инчунин вай қайд намудааст, ки андози ҳадди ақал аз даромадҳо бо андоз аз ғоида якҷоя гардидааст, ки ин ҳам нодуруст мебошад. Кодекси нави андоз чунин муттаҳидшавиро пешбинӣ накардааст, ва бар замми ин чунин намуди андозро умуман дар матнаш истифода намекунад. Бар замми ин инчунин номи намуди андоз хато инъикос гардидааст. Андоз аз молу мулки ғайриманкул дар баргирандаи андози замин ва андоз барои объектҳои ғайриманкул мебошад.

Аз ин хотир дар фарҷоми тадқиқоти анҷом додашуда бори дигар ёдовар мешавем, ки Кодекси андоз пеш аз ҳама ба соҳибкорон, алалхусус соҳибкорони инфиродӣ сабукиҳоро дар самти намудҳои андоз, тартиби ҳисоботу, расмиётҳои гуногун ва ғайра ба вучуд оварда-

аст. Агар аз рӯи Кодекси қаблан амалкунанда соҳибкорони инфиродӣ тибқи патент супорандаи андоз аз даромад, андози иҷтимоӣ ва андоз фуруши чакана пешбинӣ шуда буд, ҳоло бошад, танҳо ду намуди дар аввал пешбинӣ шударо зимни гирифтани патент пардохт менамоянд. Зиёд гардидани меъёрҳои андоз бо назардошти сатҳи таварум, қурби асъори хориҷӣ нисбат ба сомони ва бехтар гардидани сатҳи зинадагии мардум падидаи муқаррарӣ ба ҳисоб меравад.

Албатта вақт довар аст, ва бо гузашти он метавон ҳулоса намуд, ки то чи андоза кодекс ба талабот ҷавобгӯ аст, лекин ҳоло бошад, танҳо метавон гуфт, ки дар таносуб аз кодекси қаблан амалкунанда қадамҳои устувор дар самти алоқаманд кардани манфиатҳои хусусии соҳибкорон ва давлат гузошта шудааст. Ба воқеаи андоз давлат муносибатҳои иқтисодиро дар шароити иқтисоди бозорӣ ба танзим мебарорад.

german
cooperation

DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Исполнитель:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

**GIZ (ГЕРМАНСКОЕ ОБЩЕСТВО ПО МЕЖДУНАРОДНОМУ СОТРУДНИЧЕСТВУ)
«СОДЕЙСТВИЕ ПРАВОВОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ»**

Йорг Пуделька

Судья Административного суда г. Берлин/Германия,
Региональный директор Программы
«Содействие правовой государственности
в странах Центральной Азии» GIZ

СТАНОВЛЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВА НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ И В ГОСУДАРСТВАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Калидвожаҳо: Ислоҳот, ҳуқуқи маъмурӣ, ҳуқуқи расмиёти маъмурӣ, ҳуқуқи муруфиавии маъмурӣ, принсипи тафтишооти расмии ҳолатҳо аз ҷониби суд

Ключевые слова: Реформа, административное право, право административных процедур, административно-процессуальное право, принцип официального расследования обстоятельств судом

Keywords: The reform, administrative law, administrative law procedures, administrative procedural law, the principle of an official investigate the circumstances by the court

1. Введение

Административное право направлено на регулирование деятельности государства. Оно наделяет компетенциями государственные органы и устанавливает пределы их деятельности. Право административных процедур регулирует процессы, в ходе которых государственные органы принимают решения, административно-процессуальное право регулирует контроль за принятием этих решений, осуществляемый независимыми судами.

В то время как материальное административное право в связи с исполняемой им политической функцией регулирования очень сильно зависит от того, как понимает свою роль в конкретном случае то или иное государство, я хотел бы сосредоточиться на внешних границах,

в рамках которых принимаются и проверяются решения, то есть на праве административных процедур и на административно-процессуальном праве. Именно в двух этих сферах имеются общие критерии, которые можно вывести из общего принципа правового государства, однозначно провозглашенного в конституциях всех государств на постсоветском пространстве, и которые поэтому претендуют на универсальное действие, независимо от того, какие материальные задачи или полномочия политика возлагает на соответствующие государственные органы.

2. Реформы и реформаторские усилия

В то время как во многих государствах на постсоветском пространстве уже осуществлена реформа в области регулирования админи-

стративных процедур и административного судебного процесса, в том числе, в частности, во всех прибалтийских государствах, а также в государствах Южного Кавказа, в России и во всех пяти государствах Центральной Азии это не произошло или же было проведено лишь в несущественной степени.

1) В Центральной Азии

В региональном масштабе в Центральной Азии нельзя увидеть конкретные результаты административно-правовых реформ. Во-первых, причина этого заключается в том, что нет каких-либо кодификаций права административных процедур или административно-процессуального права, которые были бы созданы в общую советскую эпоху и сохранили бы сегодня свое действие, чтобы тем самым можно было бы поставить вопрос о необходимости их переработки. Кроме того, в области административного права, в отличие от других областей права, например, от гражданского или акционерного права, не заявлено ни одной инициативы по разработке соответствующих законов в рамках СНГ. Поэтому не было и нет никаких рабочих групп – ни на уровне всего СНГ, ни только для стран Центральной Азии, которые занимались бы разработкой совместных региональных типовых законопроектов.

Все предыдущие разработки – если таковые вообще были – являются строго национальными.

2) Казахстан

В 2000 г. Казахстан принял Закон об административных процедурах, который не заслуживает своего названия. Закон очень краткий и регулирует в основном не административные процедуры, а, скорее, административно-организационные вопросы. В Казахстане нет свода общих регулирующих актов, которые бы действовали в отношении проведения всех административных процедур.

В Казахстане сейчас не ведутся разработки в этой связи. Уже принятый в 2011 г. нижней палатой Парламента проект закона, который должен был по-новому регулировать как административные правонарушения, так и административно-процессуальное право, не был утвержден верхней палатой (сенатом).

Развитие права происходило, практически, только в процессуальной области и только на

основе судебной практики. В этой связи следует упомянуть, в частности, Постановление Верховного суда Республики Казахстан о рассмотрении публично-правовых споров¹, в котором даны точные указания – частично также весьма современные – о рассмотрении споров с применением главы 27 Гражданского процессуального кодекса, следовательно, большинства административно-правовых дел. Однако это надо рассматривать как временное состояние, которое может сохраниться только до принятия законодательного регулирования административного судебного процесса.

3) Киргизия

Киргизия уже достигла значительных успехов в ходе осуществления реформы в сфере административного права. Сюда, несомненно, относится и проект новой, переработанной версии закона об административных процедурах, которая, по всей вероятности, будет утверждена и вступит в силу в начале 2013 года. Благодаря этому общее законодательство об административных процедурах Киргизии еще более сблизится с европейскими стандартами. Однако имеются, конечно, и особенности, которые были взяты из прежнего закона или даже получили дальнейшее развитие и регулируются несколько по-иному, чем в Германии.

Сюда относится, например, включение в закон отдельных процессуальных принципов. В то время как в Германии они были выработаны судебной практикой на протяжении нескольких десятилетий, в Киргизии – как и вообще на постсоветском пространстве – очевидно, остается актуальной серьезная потребность в том, чтобы по возможности больше закрепить в самом тексте закона. За этим стоит надежда, что процессуальные принципы, письменно зафиксированные в тексте закона, будут обладать большей фактической убедительностью или что они просто в большей степени будут учитываться правоприменителями.

Одной из положительных новелл законодательства является отказ от факультативного характера досудебной процедуры по возражению. Согласно прежней правовой ситуации в ст. 44 Закона об административных процедурах

¹ Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 24.12.2010 № 20 «О некоторых вопросах применения судами норм главы 27 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан».

(прежняя редакция) предусмотрено, что процедура досудебного производства по возражению является для заявителя факультативной, т.е. он может свободно выбирать, хотел бы он, чтобы в административном органе состоялось производство по возражению, а затем при необходимости начать судебный процесс, или же он собирается сразу обратиться в суд. Согласно абз. 1 ст. 65 нового законопроекта сначала должна быть проведена процедура рассмотрения возражения, и только после этого заявитель может обратиться в суд. Эту новеллу можно только приветствовать, т.к. благодаря ей процедура в целом не только становится более эффективной (самостоятельное исправление административными органами допущенных ошибок и снижение нагрузки на суды), но и возрастает действенность защиты прав (обязательная проверка правомерности и целесообразности, которая бы не проводилась в случае немедленного предъявления судебного иска).

4) Таджикистан

В Таджикистане были предприняты усилия модернизировать Кодекс об административных правонарушениях и в этой связи дополнить его административно-процессуальными нормами. В 2010 году была создана соответствующая рабочая группа по разработке законопроекта при поддержке Германского общества по международному сотрудничеству (GIZ). Однако рабочая группа, которая к тому моменту уже включила в законопроект нормы, регулирующие рассмотрение публично-правовых споров, в конце 2010 года приняла решение не объединять эти два круга вопросов и, таким образом однозначно следовать примеру Казахстана. Поэтому Процессуальный кодекс об административных правонарушениях, принятый летом 2013 года, является теперь модернизированным законом об административных правонарушениях, выделивший процессуальные нормы из норм материального права.

В отличие от этого уже проведена реформа закона об административных процедурах, который однако, испытывает значительные дефициты при применении. Новые шаги в направлении создания административно-процессуального законодательства – и в связи с этим пересмотра регулирования административных процедур - еще не предпринимались.

5) Туркменистан

В Туркменистане до сих пор не проводились реформы в области права административных процедур или административно- процессуального права. Правда, имеется намерение заменить Гражданский процессуальный кодекс Туркменской ССР, который все еще действует и в котором, наряду с гражданско-процессуальными положениями содержатся и нормы по улаживанию публично-правовых споров¹, новым Гражданским процессуальным кодексом, который еще только предстоит разработать. Законодательная работа в этом направлении должна начаться в 2013 году согласно соответствующему Указу Президента. Было бы желательно в ходе этой реформы изъять из ГПК главу 24.1 и сделать ее отправной точкой самостоятельного административно-процессуального закона.

6) Узбекистан

В Узбекистане – за исключением некоторых изменений в законодательстве об административных правонарушениях – нет заметных успехов в ходе реформы общего административного права. Уже разработанный законопроект об административных процедурах не смог пройти сенат и не вступил в силу. Теперь будет предпринята новая попытка по его переработке, а затем предстоит очередное представление в парламент.

В продолжение советских традиций административный судебный процесс проводится в соответствии с нормами гражданского процессуального кодекса. Реформ в этой области можно ожидать только после 2016 года, с учетом государственных программ проведения реформ.

7) Россия

В России тоже все еще отсутствуют соответствующие законы. Все еще нет административно-процессуального кодекса, который подчиняет судебный контроль за действиями администрации самостоятельным и отделенным от гражданского процесса принципам. Хотя надо сказать, что уже, видимо, признана необходимость соответствующей реформы. Так, президент Путин в ходе своей предвыборной кампании неоднократно указывал на необходимость введения административных судов. Недавно он убедительно повторил это на VIII Всерос-

¹ См. ст. 241.1 – 241.8 Гражданского процессуального кодекса Туркменской ССР от 29 декабря 1963 г.

сийском съезде судей и при этом защитил эту идею, поставив под сомнение то, что, для этого достаточно исключительно самостоятельного процессуального кодекса для специальных палат, которые должны быть созданы в рамках имеющихся юрисдикций.¹ Конечно, председатель Конституционного суда РФ В.Д. Зорькин принципиально прав, говоря, что важнее принять специальный процессуальный закон для производства по публично-правовым спорам, чем создавать самостоятельную административную юрисдикцию. Однако именно для России последнее тоже важно. В противном случае имела бы опасность того, что и разработанное новое административно-процессуальное законодательство могло бы по-разному применяться и толковаться из-за дуализма общей юрисдикции и арбитражной юрисдикции, что как раз при разрешении административно-правовых споров несомненно повредило бы таким важным аспектам, как правовая надежность и ясность. Этого можно было бы с самого начала избежать благодаря самостоятельной административной юрисдикции с самостоятельным процессуальным законом.

Во всяком случае, уже дан новый импульс надежде на принятие соответствующих реформных шагов в административно-процессуальной области.

3. Преимущества самостоятельного административно-процессуального права

Как Россия², так и все страны Центральной Азии³ понимают себя, как и Германия, правовыми государствами.⁴ Помимо других аспектов, слагаемыми правового государства являются, в особенности, разделение властей, связанность действий всех государственных органов правом и законом и функционирующая, независимая судебная система. А общее право административных процедур и независимое от гражданского процесса административное про-

цессуальное право играют очень важную роль именно в деле укрепления правовой государственности в выше названных аспектах.

а) Право административных процедур

Общий закон об административных процедурах имеет решающее значение для правовой государственности, т.к. устанавливал бы общие правила для всех административных процедур. В результате можно было бы повысить уровень прозрачности действий государства. Чем прозрачнее деятельность администрации, тем менее она подвержена коррупции.

Кроме того, более высокий уровень прозрачности позволяет улучшить и доверие граждан к надлежащему функционированию государственного аппарата, а тем самым и имидж государства в целом в глазах его граждан. Но даже если гражданин понимает, как осуществляется процедура принятия решения, то он, конечно, все-таки не будет согласен с любым решением, принимаемым в конце процедуры. Однако он сможет лучше принять это решение, если он видит, что административный орган в ходе стандартной, независимой от личных предпочтений и поэтому - в самом хорошем понимании этого слова - бюрократической процедуры рассмотрел все существенные факты и тщательно взвесил все за и против. Уже известный немецкий социолог Никлас Луман указывал, насколько важна процедура для легитимации решений.⁵

Еще одно преимущество общего закона об административных процедурах заключается в усилении эффективности управления. Административные органы будут работать эффективнее, если применяемые ими правила обозримы, прозрачны и понятны. Кроме того, чиновникам, перемещенным на новую должность, не придется знакомиться с множеством новых подробных регулирующих положений при переходе на другое направление деятельности, если принципиальные процедурные правила повсюду одинаковы. Государство сможет сэкономить расходы на обучение и повышение квалификации и эффективнее организовать процесс обучения. Ускорится процесс наработки судебной практики, если во множестве случаев будет применяться общий закон. Благодаря этому административные органы быстрее получают ясные

1 В этом же направлении высказался В.Д. Зорькин на Всероссийском съезде судей; см., например, http://www.zakon.kz/international_news/4531201-putin-publichno-posporil-s-glavojj.html.

2 Ст. 1 Конституции Российской Федерации.

3 Абз. 1 ст. 1 Конституции Республики Казахстан, абз. 1 ст. 1 Конституции Кыргызской Республики, ст. 1 Конституции Республики Таджикистан, преамбула и абз. 1 ст. 1 Конституции Туркменистана, преамбула и ст. 15 Конституции Республики Узбекистан.

4 Ст. 20 абз. 3 Основного закона Германии (Art. 20 Abs. 3 GG).

5 Niklas Luhmann, Legitimation durch Verfahren, 6. Aufl., Frankfurt a.M. 2001.

«инструкции к действию» или помощь в толковании применяемых законов.

Могут проявиться также и преимущества для экономического развития, т.к. можно будет быстрее осуществлять административные процедуры. Иностранцы инвесторы тоже будут принимать инвестиционные решения в зависимости, по крайней мере, от понятности и надежности применяемой системы права.

Поэтому в целом преимущества общего закона об административных процедурах однозначно перевешивают. Провокационно можно сказать, что не наблюдается вообще никаких недостатков, во всяком случае тогда, когда за масштаб берется принцип верховенства права. Конечно же, неясные, раздробленные и разнообразные правовые предписания выгодны для сохранения теплого местечка или возможностей совершения нечистых гешефтов. Именно поэтому назрела необходимость принятия законодательных мер.

б) Административно-процессуальное право

Самостоятельно регулируемое административно-процессуальное право тоже значительно способствует развитию правовой государственности. Под этим имеется в виду процессуальный кодекс, который объединяет процессуальные правила для рассмотрения публично-правовых споров. При этом не имеет особого значения, проводится ли судебное разбирательство самостоятельными судами административной юрисдикции или специальными палатами в судах общей юрисдикции. Важно, чтобы применялось самостоятельное процессуальное законодательство, учитывающее процессуальные принципы, существенно отличающиеся от гражданского процесса.¹

В отношении организации судов даже следует посоветовать отказаться от немецкого пути специализации даже внутри публично-правовой юрисдикции. В настоящее время в Германии имеется 5 юрисдикций (общая, трудовая, административная, социальная и финансовая), из которых три последние являются публично-правовыми юрисдикциями, и в Германии уже довольно длительное время идет дискуссия об их слиянии. Вполне достаточно одной единственной специализированной пу-

¹ См. выше в п. 2. ж) касательно ситуации в России, что аналогично можно относиться и к странам, где имеется дуализм общей и арбитражной/экономической юрисдикций.

блично-правовой юрисдикции. Это, наверняка, был бы правильный путь и для таких крупных или финансово сильных стран, как, например, Россия или Казахстан, тем более что Казахстан уже имеет административные суды, даже если они в настоящее время почти не занимаются административным правом, а рассматривают, скорее, нарушения общественного порядка. Напротив, для небольших и/или более слабых в финансовом отношении стран можно было бы порекомендовать сначала создать специальные палаты в судах общей юрисдикции, которые, однако, в любом случае должны получить собственное процессуальное законодательство для рассмотрения публично-правовых споров.

Принцип официального расследования обстоятельств судом

Важная причина этого заключается в действии процессуальных принципов, существенно отличающихся от гражданского процесса. В качестве примера можно назвать принцип официального расследования обстоятельств судом (инквизиционный принцип). Если в гражданском процессе делом самих сторон является изложение выгодных для соответствующей стороны фактов и доказывание их в случае оспаривания противоположной стороной, то этот так называемый принцип состязательности никак не может претендовать на использование при рассмотрении публично-правовых споров, потому что этому препятствуют публичные интересы. Ведь имеется разница в том, ведет ли спор покупатель стиральной машины с продавцом по поводу исполнения услуг гарантийного ремонта или же гражданин выражает сомнение в правомерности отказа в удовлетворении его ходатайства о выдаче разрешения на строительство.

В первом случае речь идет о споре между частными лицами, который, собственно, интересен только этим двум сторонам. Соответствующее судебное решение будет иметь значение только для этих участников.

Во втором случае это выглядит по-иному. Конечно, формально и в публичном праве действует правило, что судебное решение связывает только участников судопроизводства. Правда, кроме этого формального обязывающего действия (на кого распространяется правовая сила судебного решения) имеется еще и неформальное обязывающее действие: поскольку все государственные органы вследствие действия

принципа правового государства связаны только правом и законом, то они, следовательно, и в своей будущей административной деятельности должны соблюдать право. Но если суд скажет им, что какая-либо норма закона должна толковаться определенным образом, то административные органы будут применять это толкование и в будущих случаях. В отличие от частного лица, которое и после вступившего в силу вынесенного против него решения по делу в следующем случае снова может действовать противоположным образом и тем самым начать новый судебный процесс, такое невозможно для государственных органов вследствие связанности администрации законом. Так, продавец стиральной машины, даже проиграв судебный процесс против покупателя А, может снова продать стиральную машину с дефектами покупателю Б и начать против него очередной судебный процесс. Административный орган, отказавшийся выдать разрешение на строительство лицу А, в случае Б тоже обязано придерживаться права и закона. Если административный орган проиграл процесс против А и суд разъяснил, как должна толковаться определенная правовая норма, то и в случае Б административный орган будет обосновывать свое решение этой правовой позицией.

Уже эти простые примеры умозаключений четко показывают значение административно-правовых судебных процессов – правда, не юридическое, а фактическое значение. Поэтому чрезвычайно важно, чтобы установление существенных для принятия решения фактов не было бы предоставлено только самим участникам судопроизводства, поскольку вынесенное на этом основании решение суда может иметь как раз такие фактические последствия, которые выходят далеко за рамки интересов участников. Вследствие этой публичной заинтересованности в «правильности» судебного решения суд должен официально расследовать важные для вынесения решения факты и обстоятельства. Разумеется, к этому следует привлекать участников. Например, суд может поручить им представить определенные документы. Но суд может и сам затребовать определенные экспертные заключения, если отсутствует ясность в отношении фактов, важных для вынесения решения. Эта «активная роль» суда является существенным отличием административно-судебного процесса от гражданского процесса. Причем это отличие настолько велико, что целесоо-

бразно ввести самостоятельное процессуальное законодательство, не входящее в гражданский процессуальный кодекс.

Бремя доказывания и презумпции согласно закону

В этой связи следует остановиться еще на одном важном аспекте, который несложно спутать с принципом официального расследования обстоятельств судом. В отношении публично-правовых споров недостаточно (и совсем не рекомендуется) предусматривать наличие некой презумпции виновности государственного органа. Однако именно это многократно восхваляется на постсоветском пространстве как панацея от произвола госорганов, а по выбору и возложение всеобъемлющего бремени доказывания на действующий госорган¹. Но это не может заменить собой принцип официального расследования обстоятельств судом и, кроме того, малопригодным является на практике.

Если устанавливаются факты и обстоятельства, важные для выработки суждения по правовым вопросам, то презумпция виновности государственного органа является совершенно непригодным средством. Во-первых, вина и так уже является в высшей степени личным понятием, которое мало применимо в отношении органов власти. Во-вторых, вопрос вины не имеет ничего общего с установлением фактов. Какой-либо факт может не поддаваться выяснению, и ни один из участников судопроизводства не имеет в этом «вины». Впрочем, если презумпция виновности госоргана понимается так, что недоказуемость фактов и обстоятельств всегда должна относиться на счет госоргана (что не имеет ничего общего с «виной» в узком понима-

1 Так, например, в актуальной редакции проекта Административного процессуального кодекса Киргизии присутствует следующая статья: «Статья 5 (Обязанность по доказыванию):

1. Обязанность доказывания законности и обоснованности акта, действия (бездействия), обжалуемого в суде, возлагается на орган государственной власти, органов местного самоуправления, их должностных лиц, государственных служащих, принявших акт или допустивших действия (бездействие).

2. По требованию вынесения административного акта обязанность доказывания наличия фактических условий, делающих вынесение данного акта необходимым, возлагается на заявителя.

В случае, если административный орган ссылается на наличие фактических условий, исключающих вынесение административного акта, обязанность по доказыванию таких условий возлагается на административный орган».

нии), то это тоже было бы очень опасным.¹ Например, не может быть так, что недоказанность опасности сооружения, для которого требуется разрешение на строительство, объясняют недостаточностью действий администрации, следствием чего является обязательная выдача разрешения. В таких случаях следует ввести правило, что заявитель должен сам представить все выгодные для подтверждения его требования обстоятельства, а суд должен приложить усилия для максимально возможного выяснения обстоятельств путем официального расследования. Если же обстоятельства не поддаются выяснению (например, невозможность доказать безопасность сооружения в примере), то это должно быть отнесено на счет заявителя.²

Поэтому презумпция виновности органов администрации является средством не только непригодным, но и опасным и не может заменить официальное расследование обстоятельств судом.

Досудебная процедура проверки действий администрации

Для обеспечения эффективности административно-судебного контроля следовало бы ввести и досудебную проверку действий администрации. Как уже говорилось³, такого рода предварительная процедура должна была бы стать обязательной до обращения в суд. И даже хотя такая процедура является досудебной и поэтому, собственно говоря, должна быть отнесена к праву административных процедур, имеются вполне убедительные аргументы в пользу

1 В этом смысле, видимо, следует понимать абз. 1 ст. 5 проекта Административного процессуального кодекса Киргизии (см. выше сноска 9). Текст, предусматривающий не только доказывание фактических условий, но даже и законности, не выдерживает критики с позиций теории права. Доказывать можно всегда только факты, но никогда не вопрос законности. Административный акт является либо законным, либо нет. Это обстоятельство недоступно доказыванию, оно должно выясняться объективным путем, при необходимости – в суде.

2 В этом смысле норма, устанавливаемая абз. 2 ст. 5 киргизского законопроекта, не является однозначной, так как она ориентирует только на факты, которые обуславливают необходимость издания административного акта, а не на моменты, которые противостоят изданию акта (например, такие аспекты, как опасность). Тогда норму надо соответствующим образом истолковать или – что еще лучше – до издания закона изменить ее формулировку на соответствующую более ясную.

3 См. выше в п. 2. в) о реформе права административных процедур в Киргизии.

урегулирования ее уже в административно-процессуальном законе (например, так поступили в Германии)⁴. В пользу этого говорит, например, организация этой процедуры как условия допустимости исков, подаваемых в административный суд. Практическое преимущество обязательной предварительной процедуры заключается в том, что мелкие ошибки в действиях административного органа могут быть таким образом устранены еще в самой администрации (как правило, вышестоящим органом) и дело совсем не доходит до суда. Этим можно упростить некоторые моменты для граждан⁵, но прежде всего это уменьшает нагрузку на суды и позволяет им сконцентрироваться не проверке сложных правовых вопросов. Не представляется убедительным часто приводимый аргумент, что обязательное обращение в вышестоящий административный орган якобы только затянет защиту права гражданина, поскольку ведь вышестоящий орган все равно не примет иного решения, чем орган, издавший административный акт. Во всяком случае, это может оказаться и так, если имеются, к примеру, политические указания, например, при утверждении крупных проектов. Однако в абсолютном большинстве административных процедур администрация наверняка будет заинтересована в том, чтобы устранить ошибки до того, как дело попадет в суд. Это может относиться к формальным ошибкам, к примеру, когда принявший спорное решение орган немного ошибся при расчете причитающихся гражданину выплат.

Следует также подчеркнуть, что обязательная досудебная процедура не ограничивает доступ к правосудию. Справедливо обратное: защита права гражданина расширяется! Уже с первого взгляда понятно, что гражданин приобретает дополнительную инстанцию, а именно в лице вышестоящего административного органа. После этого для него и впредь открыты все судебные инстанции. Защита его права расширяется, кроме того, и в содержательном отношении. Потому что только вышестоящий административный орган вправе проверить

4 Раздел 8 Административно-процессуального кодекса Германии §§ 68 и следующие (Verwaltungsgerichtsordnung - VwGO).

5 Прежде всего тогда, когда предусмотрено обязательное участие адвоката в судебном процессе или когда чисто фактически гражданин для защиты своего права в суде склонен просить совета у адвоката. Тогда с этим связан, разумеется, и соответствующий риск уплаты им судебных издержек.

правомерность *И* целесообразность оспариваемого административного действия. Напротив, все судебные инстанции, по причине гарантируемого принципами правового государства разделения властей, могут проверять только правомерность действий администрации, а не их целесообразность. Следовательно, отказ от досудебной процедуры означает, что гражданин лишен возможности проверки целесообразности.

Экономические аспекты

Создание независимой административной юрисдикции может в существенной степени содействовать улучшению экономического и инвестиционного климата. В большинстве случаев создание хорошо функционирующей административной юрисдикции положительно сказывается на рейтингах (например, «doing business» – рейтинг благоприятствования ведению бизнеса). Потому что при принятии решения об инвестировании в какую-либо иностранную экономику иностранные инвесторы придают значение и вопросу о том, не окажутся ли они беззащитными от решений госорганов или же смогут обратиться в независимый специализированный суд для проверки правомерности этих решений. Кстати, это является важным фактором и для отечественных предпринимателей.

Помимо положительного влияния на имидж государства в глазах инвесторов, хорошо налаженный механизм административной юрисдикции приводит и к росту авторитета государственных органов среди собственных граждан. Ведь если принятые в рамках прозрачной административной процедуры решения по ходатайству граждан могут быть проверены еще и в независимом специализированном суде, то гражданам гораздо легче будет согласиться с этими решениями.

Импульс для проведения реформ

Наконец, введение административной юрисдикции может оказаться цезурой, т.е. гранью, и, тем самым, хорошей возможностью для отхода от некоторых старых советских традиций. К этому относится, например, отказ от участия прокурора в публично-правовых спорах. Государственные органы могут сами представлять свои интересы или – так же, как и заявитель – нанять адвоката. Прокурору не место за пределами уголовного права.

При создании собственного процессуального кодекса можно было бы подумать и об отказе от надзорной инстанции. Отказ от надзорного производства приведет к большей правовой надежности, в особенности, если это будет сопровождаться тем, что тогда вступившие в законную силу судебные решения принципиально не будут подлежать никакой проверке (исключение: возобновление производства по вновь открывшимся обстоятельствам).

Кроме того, введение обязательной досудебной проверки оспариваемого решения в административном органе будет способствовать значительному снижению нагрузки судов. Как было сказано выше, только в ходе такой досудебной процедуры вышестоящий административный орган может проверить как правомерность, так и целесообразность оспариваемого административного решения. Это запрещено делать суду по причине разделения властей, суд должен ограничиваться только контролем правомерности. Таким образом, защита права гражданина стала бы шире. Ведь после получения решения не свою пользу гражданин все еще может обратиться в суд. Впрочем, административный орган и сам, конечно, заинтересован в устранении ошибки нижестоящего органа, чтобы не скомпрометировать себя в суде. Этим можно пощадить суды от рассмотрения множества мелких споров, и они могли бы сконцентрироваться не действительно сложных правовых вопросах.

4. Резюме

Общее право административных процедур и судебный административный процесс, регулируемый независимо от гражданского процесса, являются важными шагами на пути к становлению правового государства. Такое развитие в духе правового государства не является самоцелью, а способствует развитию других сфер, прежде всего сферы экономики. Поэтому всем постсоветским государствам можно только пожелать удачи в реформировании их права административных процедур и административно-процессуального права. Насколько можно судить, нет второй такой области права, которой в первые 20 лет независимости постсоветских государств в Центральной Азии и России уделялось бы так мало внимания вопреки ее значимости.

Контроль за решениями административ-

ных органов, осуществляемый в судах административной юрисдикции, является важным, если вообще не самым важным инструментом повышения эффективности действий административных органов, борьбы с коррупцией,

усиления доверия граждан к правовой и судебной системе в целом.

То есть работа предстоит большая. Чем скорее приняты за этот вопрос, тем скорее появятся и успехи в других областях.

Аннотация

Инкишоф ва имконияти инкишофи ҳукуки маъмурӣ дар фазои пасошӯравӣ ва давлатҳои Осиёи Миёна

Дар мақола ислохотҳои соҳаи ҳукуки маъмурӣ, ки дар Руссия ва давлатҳои Осиёи Миёна гузаронида шудаанд, баррасӣ гардидаанд. Ҳамчунин муаллиф оиди муҳимияти гузаронидани ислохот дар соҳаи танзими расмиёти маъмурӣ ва ҳукуки мувофиқи маъмурӣ сухан меронад.

Аннотация

Развитие и перспективы развития административного права на постсоветском пространстве и в государствах Центральной Азии

В статье рассматриваются реформы, проведенные в области административного права в России и государствах Центральной Азии. Вместе с тем автор отмечает о важности осуществления реформ в сфере регулирования административных процедур и административного судебного процесса.

Annotation

The development and perspectives of the development of administrative law in the former Soviet Union and in Central Asia

The article discusses the reforms carried out in the field of administrative law in Russia and Central Asia. However, the author notes the importance of regulatory reform administrative procedures and administrative judicial process.

**ЧАМЪБАСТИ ТАҶРИБАИ СУДӢ АЗ РӢӢИ ПАРВАНДАҶО ВОБАСТА БА ҲОЛАТҶОИ
НАВ ОШКОРГАРДИДА, АЗ НАВ БАРРАСӢ НАМУДАНИ ҲАЛНОМА
Ё ТАӢИНОТИ ЭЪТИБОРИ ҚОНУНӢ ПАЙДОНАМУДА**

Аз талаботҳои боби 41 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, ки ҷиҳати аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъинот вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида ба суд ариза пешниҳод карда мешавад.

Чунончӣ, тибқи талаботи моддаи 383 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон (пешниҳоди ариза дар бораи аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъинот вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида), ариза дар бораи аз нав дида баромадани ҳалнома, таъинот вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида аз ҷониби тарафҳо, прокурор, дигар шахсони иштирокчии парванда ба суде пешниҳод мегардад, ки ин ҳалнома ё таъинотро баровардааст. Чунин ариза метавонад дар муҳлати се моҳ аз рӯзи муқарраргардидаи асосҳо барои аз нав дида баромадани ҳалнома ё таъинот пешниҳод шавад.

Аммо чамъбасти омӯзиши парвандаҳои граждани ва оилавӣ нишон дод, ки дар бисёр мавридҳо судяҳо аризаҳо дар бораи аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъинот вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардидаро ба баррасии суд қабул карда, парвандаи алоҳида оғоз карда, ба чунин парвандаҳо рақами алоҳида дода, онҳоро бо тартиби баррасии аризаҳои даъвогӣ ҳал менамоянд.

Масалан:

Шаҳрванд К.М. 02.04.2011 сол ба суди ноҳияи Варзоб оиди бекор кардани ҳалномаи судиноҳияи Варзоб аз 16.06.2011 сол аз рӯи парвандаи граждани бо даъвои К.М. ба ҷавобгарии С.Б., Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Варзоб, ҷамоати деҳоти Варзоб-қалъа дар бораи безътибор дониستاني Қарор ва Шаҳодатномаи қонунигардонии молу мулк, сертификати ҳуқуқи истифодаи замин, кӯчонидан аз манзили истиқоматӣ, аризаи даъвогии муқобили даъвои С.Б. дар бораи безътибор дониستاني шаҳодатномаи ҳуқуқ ба мерос аз рӯи қонун вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида ариза пешниҳод кардааст.

Ин ариза ҳамчун аризаи даъвогӣ ба баррасии суд қабул ва парвандаи граждани алоҳида оғоз карда, 05.06.2012 сол бинобар бе сабабҳои

узрнок ба суд ҳозир нашудани даъвогару ҷавобгар, бо дастрасии сархати 5 қисми якуми моддаи 227 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ариза бе баррасӣ монанда шудааст.

Аз рӯи ин ариза парвандаи граждани оғоз гардида, ҷиҳати оморасозии он ба мурофиаи судӣ таъинот қабул карда, гузаронидани амалҳои мурофиавӣ нишон дода шудааст.

Ҳоло он, ки қабули чунин таъиноти оморасозии парванда ба муҳокимаи судӣ ва гузаронидани чунин амалҳои мурофиавино вобаста ба баррасии ариза оид ба аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъинот вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида, қонунгузор пешбинӣ накардааст.

Аз моҳияти ариза бармеояд, ки аризадиханда ҳолатҳои нав ошкоршударо ба нишондоди шохидон вобаста накардааст, аммо тарафҳо уҳдадор карда шудаанд, ки рӯйхати шохидоне, ки оид ба ҳолатҳои парванда бояд дар маҷлиси судӣ пурсида шаванд ба суд пешниҳод намоянд.

Ғайр аз он, суд ин парвандаро бо сабаби ҳозир нашудани тарафҳо бе баррасӣ монандааст.

Бояд қайд кард, ки бинобар бе сабабҳои узрнок ба суд ҳозир нашудани даъвогару ҷавобгар бе баррасӣ монандани ариза ба талаботи моддаи 385 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистонро мувофиқ нест. Зеро тибқи муқаррароти ин модда, ба маҷлиси судӣ ҳозир нашудани тарафҳо, прокурор, дигар шахсони иштирокчии парванда барои баррасии ариза монеа намегардад.

Бо ҳамин тартиб аризаи Ӣ.Д. 08.09.2011 сол ба баррасии суд қабул карда, 20.12.2010 сол ариза баррасӣ ва қонун карда шуда, ҳалномаи суди ноҳияи Варзоб аз 28.03.2011 сол аз рӯи даъвои А.Н. ба ҷавобгарии Ӣ.Д. оиди бартариф намудани монеагӣ ва ба ҳолати аввала баргардонидани қитъаи замин бекор карда шуда, парванда вобаста ба ҳолатҳои навошкоргардида аз нав баррасӣ карда, 02.04.2012 сол бинобар аз даъво даст кашидани даъвогар баррасии парванда қатъ карда шудааст.

Дар суди шаҳри Исфара зимни баррасии чунин аризаҳо камбудӣ ба назар мерасад.

Чунончи: 01.06.2010 сол аризаи даъвогии А.А., М.Х., А.Б. дар бораи вобаста ба ҳолатҳои навошкоршуда аз нав баррасӣ намудани ҳалномаи суди шаҳри Исфара аз 14.03.2005 сол ба мурофиаи суд қабул ва парвандаи граждани оғоз карда шудааст. 18-06-2010 сол судя парвандаро барои баррасӣ ба рӯзи 29.07.2010 сол таъин кардааст.

Аммо аризаи даъвогарон оиди рад намудан нисбати судя қонё карда шуда, парванда 29.07.2010 сол барои баррасӣ ба дигар судя дода шудааст. Судя аз 26.08.2010 то 16.11.2011 сол парвандаро бе асосҳои қонунӣ боздошта ва мавқуф гузошта, 16.11.2011 сол аризаро қонё ва ҳалнома аз 14.03.2005 солро бекор карда, минбаъд парвандаеро, ки ҳалномааш бекор карда шудааст, дар давоми 8 моҳ баррасӣ намуда, 17.07.2012 сол ҳалнома қабул карда, даъвои Қ.З. ба ҷавобгарии А.А. дар бораи эътиборнок эътироф намудани шартномаи хариду фурӯши манзили истиқоматиро рад намудааст. Бо қарори коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои граждании суди вилояти Суғд аз 18.10.2012 сол ин ҳалнома бетағйир мононда шудааст.

Ҳамин тавр, ариза дар бораи ҳолатҳои навошкоршуда дар давоми зиёда аз панҷ моҳ, парванда бошад, дар давоми 8 моҳ пас аз бекор кардани ҳалнома баррасӣ ва ҳал карда шуда, муҳлати муқарраркардаи қонун оид ба баррасии парванда (се моҳ, моддаи 157 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон) вайрон карда шудааст.

Бояд қайд намуд, ки асосҳои аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъиноти эътибори қонунӣ пайдонамудаи суд вобаста ба ҳолатҳои навошкоргардида тибқи талаботи моддаи 381 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо мебошанд:

- ҳолатҳои барои парванда ҷиддие, ки барои аризадиханда маълум набуданд ва маълум буда наметавонистанд;

- нишондоди баръало бардурӯғи шохид, хулосаи баръало бардурӯғи коршиноси судӣ, тарҷумаи баръало бардурӯғи тарҷумон, сохтакорӣ далелҳо, ки боиси баровардани ҳалнома ё таъиноти ғайриқонунӣ ё беасос гардидааст ва мутобиқи ҳукми ба қувваи қонунӣ даромадаи суд муайян карда шудааст;

- ҷинояти тарафҳо, дигар шахсони иштирокчии парванда ё намояндагони онҳо ё судяҳо, ки ҳангоми баррасӣ ва ҳалли ҳамин парванда содир гардидааст ва мутобиқи ҳукми ба қувваи қонунӣ даромадаи суд муайян карда шудааст;

- бекор кардани ҳалнома, ҳукм ё таъинот ё қарори дигар мақомоти давлатӣ ё мақомоти

худидорақунии маҳаллӣ, ки боиси баровардани ҳамин ҳалнома ё таъинот гардидааст.

Аз таъиноти судяи суди шаҳри Исфара аз 16.11.2011 сол дида мешавад, ки ҳалномаи ҳамин суд аз 14.03.2010 сол бинобар ба нишондоди шохид К.Н. асоснок кардани он бекор карда, дар таъинот зикр шудааст, ки «суди шаҳри Исфара ҳангоми қаноатбахш кардани аризаи Қ.З. ба нишондоди Қ.З. така карда, ҳалномаро бо ин далел асоснок кардааст, ки ин далелро суд шубҳанок мешуморад, зеро К.Н. дар мурофиаи судӣ аз чунин нишондоди худ даст кашид ва иброз намуд, ки вай ба суд чунин нишондод надодааст»

Аммо чунин хулосаи суд асоснок карда нашудааст, зеро дар маводҳои парванда далелҳои, ки дурустии ин вачҳро тасдиқ намоянд, мавҷуд нест.

Дар суди ноҳияи И. Сомонии шаҳри Душанбе гарчанде, ки аз рӯйи ариза парванда оғоз карда нашуда бошад ҳам, вале зимни ҳалли он ба ҳатогҳои ҷиддӣ роҳ дода шудааст.

Чунончи, бо ҳалномаи суди ноҳияи И.Сомонӣ аз 01.02.2011 сол даъвои Р.Ш. ба ҷавобгарии Р.И. дар бораи аъзои оилаи молик эътироф намудан ва маскун кардан ба манзили истиқоматӣ қонё карда шудааст.

Бо қарори коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои граждании суди шаҳри Душанбе аз 27.04.2011 сол ҳалнома бетағйир мононда шудааст.

Аз маводҳои парванда, аз ҷумла аз протоколи маҷлиси судӣ дида мешавад, ки ҷавобгар дар мурофиаи судӣ даъворо эътироф накарда, баён кардааст, ки айни ҳол ӯ зани дигар гирифтааст, бинобар ин, барои ба хона маскун намудани даъвогар розӣ нест.

Аммо пас аз ҳафт моҳ Р.И. бо ариза оиди аз нав баррасӣ намудани ҳалнома бинобар ҳолатҳои навошкоршуда ба суд муроҷиат намуда, қайд кардааст, ки даъвогар ҳанӯз соли 2003 аз хонаи ӯ баромада ба хонаи падару модараш ба ноҳияи Ёвон рафтааст. Р.И. бо ариза чунин ҳуҷҷатҳо-нусхаи маълумотнома аз мактаби миёнаи ноҳияи Ёвон аз 30.05.2011 солро, ки тибқи он духтараш дар ҳамин мактаб аз синфи 1 то 4 таҳсил намудааст, маълумотномаи ҶСК «Тоҷикхимпром» аз 23.11.2011 солро, ки тибқи он Р.Ш. дар ин корхона аз 20-уми май то 1-декабри соли 2011 кор кардааст ва нусхаи маълумотномаи шуъбаи фарҳанги ноҳияи Ёвон аз 23-11-2011 сол, ки тибқи он Р.Ш. аз 01.07.2007 сол то 02.07.2008 сол дар шуъбаи фарҳанги ноҳияи

Ёвон ба сифати котиба кор кардааст, замима намудааст, ки онҳо ба таври дахлдор тасдиқ карда нашуда, саҳеҳии онҳо санчида нашудааст.

Ҳуччатҳои номбаршударо ҳамчун далел ба асос гирифта, суд 19.12.2011 сол аризаи Р-ро қонеъ ва ҳалномаро бекор кардааст.

Тибқи талаботи қисми 2 моддаи 381 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон, яке аз асоси аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъиноти эътибори қонунӣ пайдонамудаи суд вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида, ҳолатҳои барои парванда ҷиддие, ки барои аризадиханда маълум набуданд ва маълум буда наметавонистанд, мебошад.

Бо дарназардошти ин талаботи қонун, суд ба инобат нагирифтааст, ки Р.И. мебоист ин далелҳоро мутобиқи муқаррароти моддаи 58 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми омодазании парванда ба муҳокимаи судӣ, баррасӣ ва ҳалли парванда дар суди марҳилаи якум ва кассатсионӣ пешниҳод мекард ва инҳо ҳолатҳои навошкоршуда ба ҳисоб намераванд.

Ҳамчунин суд муайян накардааст, ки ба аризадиханда ин ҳолатҳо қай маълум гардидааст.

Бояд қайд кард, ки мувофиқи талаботи 385 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон, тарафҳо, прокурор, дигар шахсони иштирокчии парванда оид ба вақт ва маҳалли маҷлиси судӣ огоҳ карда мешаванд, аммо ҳозир нашудани онҳо барои баррасии ариза монеа намегардад.

Аммо аз маводҳои парванда дида мешавад, ки суд ин талаботи қонунро тамоман риоя накарда, умуман ягон шахсони иштирокчии парванда, аз ҷумла даъвогарро оид ба вақт ва маҳалли баргузори маҷлиси судӣ огоҳ накардааст.

Ҳалномаро бекор карда, суд минбаъд бе иштироки даъвогар Р.Ш. 18.01.2012 сол парвандаро баррасӣ ва даъворо рад намудааст.

Ҷамъбасти таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, ки ҳангоми пешниҳоди ариза барои аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъиноти эътибори қонунӣ пайдонамудаи суд вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида дар баъзе мавридҳо бочи давлатӣ пардохт карда шудааст.

Масалан, агар дар суди ноҳияи Сомонии шаҳри Душабе Х.З. ҳангоми пешниҳоди ариза 8 сомонӣ бочи давлатӣ пардохт намуда бошад, аризаи Р.И. бошад, бе пардохти бочи давлатӣ баррасӣ карда шудааст. Дар суди ноҳияи Вахш бо аризаи А.З. 5 сомонӣ, дар суди шаҳри Ваҳдат

бошад, 2 сомонӣ бочи давлатӣ ситонида шудааст.

Бояд қайд кард, ки тибқи талаботи моддаи 90 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон, андоза ва тартиби пардохти бочи давлатӣ тибқи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ» муайян карда мешавад.

Тибқи муқаррароти қисми 2 моддаи 4-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ», барои пешниҳоди ариза ҷиҳати аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъиноти эътибори қонунӣ пайдонамудаи суд вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида пардохти бочи давлатӣ пешбинӣ нашудааст.

Бояд тазаккур дод, ки мутобиқи банди 14 моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ» ҳангоми баррасии парвандаҳо дар судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ– ҳангоми ба суд додани ариза дар бораи аз нав баррасӣ намудани қарорҳо, таъинот ва қарори суд оид ба ҳолатҳои нав ошкоршуда, аз пардохти бочи давлатӣ озод карда мешаванд.

Ҷамъбасти таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, ки ин таталботи қонун ба таври дахлдор риоя нагардидааст.

Қайд кардан зарур аст, ки тибқи талаботи моддаи 383 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ариза дар бораи аз нав дида баромадани ҳалнома, таъинот вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида аз ҷониби тарафҳо, прокурор, дигар шахсони иштирокчии парванда ба суде пешниҳод мегардад, ки ин ҳалнома ё таъинотро баровардааст.

Аммо ин меъёри қонун дар баъзе мавридҳо риоя карда намешавад.

Масалан, бо ҳалномаи ғоибонаи суди ноҳияи И.Сомонӣ аз 02.05.2011 сол аз рӯйи парвандаи граждани бо даъвои Муртазоева Саидхоним ба ҷавобгарии Х.А. эътироф намудани шартномаи шифоҳии басташуда оиди хариду фӯруши манзили истиқоматӣ, даъвои М.С. қонеъ гардида, ҳуқуқи моликияти М.С. ба манзили истиқоматӣ муқаррар карда шудааст.

Дар таърихи 11.05.2011 сол бошад нусхаи ҳалнома ба тарафҳо ирсол карда шудааст, вале маълум нест, ки тарафҳо онро гирифтаанд ё не. Вақти эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳалнома муайян карда нашудааст.

Аммо, пас аз як сол, яъне 11.06.2002 сол, Х.З., ки шахси иштирокчии парванда ба ҳисоб намеравад ва дар баррасии он иштирок накардааст, ба суд дар бораи вобаста ба ҳолатҳои навошкоршуда бекор кардани ҳалнома

ариза пешниҳод намуда, вачҳ овардааст, ки 23-сол инҷониб дар манзили баҳсӣ истиқомат карда истодааст ва манзилашро ба ягон кас нафурухтааст.

Суд бо дарназардошти ҳамин ҳолат, 26.07.2012 сол аризаи Х.-ро қонё ва ҳалномаро бекор намуда, парвандаро моҳиятан баррасӣ намуда, даъвои М-ро рад кардааст.

Аз ҳолатҳои парванда бармеояд, ки зимни баррасии парванда суди марҳилаи якум ба вайронкуниҳои ҷиддии меъёрҳои ҳуқуқи моддӣ ва муурофиавӣ роҳ додааст. Зеро асосҳои вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоршуда бекор кардани ҳалнома вучуд нашофт.

Шаҳрванд Х-ро лозим буд, ки бо тартиби назоратӣ ба суди марҳилаи назоратӣ мууроҷиат намояд. Суди марҳилаи якум бояд аризаро мавриди баррасӣ қарор наметод.

Ҳамин тавр, суди марҳилаи якум ҳалномаи беасоси худро ҳудаш ғайриқонунӣ бекор кардааст.

Аризаи А.Т. 02.01.2013 сол ба суди ноҳияи Сино ворид гардида, барои баррасӣ ба судья М.М. номнавис карда шудааст. Аз ҷониби судья дар шакли қолабӣ таъинот дар хусуси оморасозии парванда ба муҳокимаи судӣ қабул карда шудааст, ки он воқеан барои баррасии ҷунин аризаҳо зарур нест.

Судья зимни баррасии ариза бар хилофти талаботи моддаи 385 КМГ ҚТ оид ба вақт ва маҳалли баррасии ариза тарафхоро огоҳ накарда, 07.01.2013 сол дар бораи таъини парванда ба муурофияи судӣ таъинот бароварда, баррасии парвандаро ба ҳамон рӯз, яъне 07.01.2013 сол ба соати 9:00 таъин карда, дар ин таъинот зикр намудааст, ки аризадиханда ба суд даъват карда шавад. Бо таъинот аз худӣ ҳамон рӯз ҳалномаи суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе аз 30 январӣ соли 2012 аз рӯи парвандаи оилавӣ бо даъвои И.С. ба ҷавобгарии А.Т. оиди бекор кардани ақди никоҳ бинобар мавҷуд будани ҳалномаи эътибори қонунӣ пайдокардаи суди ҳарбии гарнизони шаҳри Душанбе аз 14 декабри соли 2001 бинобар ошкор шудани ҳолатҳои нав бекор карда шудааст.

Судро зарур буд, ки бо дарназардошти ин ҳолат бо дастрасии моддаи 225 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасии парвандаро бояд қатъ мекард. Вале суд ҳалномаро бекор карда, тақдирӣ минбаъдаи парванда муайян карда нашудааст, ва маълум нест, ки бо ин парванда ҷӣ гуна санади судӣ қабул карда шудааст.

Ҳамчунин суд муҳлати дар моддаҳои 383-

384 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинишуда-ро вайрон кардааст.

Ё дар мисоли дигар, аризаи Д.Х. ва Б.С. 06.07.2012 сол ба суди ноҳияи Сино ворид гардидааст. Судья (Каримов А.) бар хилофти талаботи моддаи 385 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон тарафхоро оид ба вақт ва маҳалли баррасии ариза огоҳ накарда, бо таъинот аз 30 июли соли 2012 ҳалномаи суди ноҳияи Сино аз 6 апрели соли 2011 аз рӯи парвандаи гражданин бо аризаи Д.З. оиди эътирофи ҳуқуқи моликият ба манзили истиқоматино бинобар ошкор шудани ҳолатҳои нав бекор карда, бо таъинот аз ҳамин рӯз парванда бебаррасӣ монанда шудааст.

Ба суди шаҳри Чкалов аризаи Қ.И. 12 мартӣ соли 2012 ворид гардидааст. Судья бар хилофти талаботи моддаи 385 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон тарафхоро оид ба вақт ва маҳалли баррасии ариза огоҳ накардааст.

Бо ҷунин камбуди аризаи Ш.С. 30 майи соли 2012 баррасӣ ва ҳал карда шудааст.

Вобаста ба аризаи Ч.А. баррасии ариза-ро бинобар аз даъво даст кашидани намояндаи даъвогар қатъ кардааст. Аммо аз маводҳои парванда, аз ҷумла аз вақолатнома дида мешавад, ки ба намоянда ҷихати аз даъво даст кашидан вақолат дода нашудааст.

Аризаи муовини Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди барқарор намудани муҳлати пешниҳоди ариза вобаста ба ҳолатҳои аз нав ошкоргардида аз нав баррасӣ намудани парвандаи оилавӣ бо даъвои К.Х. ва дигарон ба ҷавобгарии Б.К. оиди маскун намудан ба манзили истиқоматӣ ба суди вилояти Суғд 8 октябри соли 2012 ворид гардидааст. Судья муайян накардааст, ки ҳангоми пешниҳоди ариза ба манфиати кадоме аз шахсони иштирокчиҳои парванда, ки вобаста ба вазъи саломатӣ, синну сол, ғайри қобили амал будан ва дигар сабабҳои узрнок натавонистааст, ки ҳудаш ба суд мууроҷиат намояд, пешниҳод карда шудааст. Ин ҳолатро муайян накарда, суд аризаро баррасӣ ва ҳал намудааст.

Аризаи Ш.С. 30 майи соли 2012 ба суди ноҳияи Ҷ. Расулов ворид гардидааст. Судья бо таъинот аз 1 майи соли 2012 аризаро ба муурофияи суд қабул намуда, бар хилофи талаботи моддаи 385 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вақт ва маҳалли баррасии ариза тарафхоро огоҳ накардааст. Аз маводҳои парванда дида мешавад, ки ҳамаи далелҳои бо ариза замимакардашуда дар шакли нусха буда, дурустӣ ва саҳеҳии онҳо аз ҷониби суд санҷида нашудааст. Ғайр аз он,

хангоми баррасии ариза дар маҷлиси судӣ Т.С. ҳамчун намояндаи ваколатдор ҷиҳати ҷимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии Ш.С. иштирок кардааст, вале ваколатномаи намоянда барои иштирок дар баррасии парванда мавҷуд нест.

Дар суди ноҳияи Шохмансури шаҳри Душанбе бо вайрон кардани меъёрҳои муқаррарнамудаи боби 41 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд аризаҳо баррасӣ ва ҳал карда шудаанд. Чунончи:

Иҷрокунандаи вазифаи Раиси ноҳияи Шохмансур 26.01.2012 сол ба суд вобаста ба ҳолатҳои нав ошкоргардида бекор кардани ҳалномаи ҳамин суд аз 04.08.2011 сол бо ариза мурочиат намудааст.

Судя худи ҳамон рӯз ин аризаро бо дастрасии моддаи 136 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мурофияи суд қабул намуда, парвандаи граждани оғоз карда, ҳамон рӯз дар бораи оморасозии парванда ба муҳокимаи судӣ таъинот қабул карда, рӯзи дигар, яъне 27.01.2012 сол дар хусуси таъин намудани парванда ба муҳокимаи судӣ таъинот бароварда, баррасии парвандаро ба соати 9-00 рӯзи 30.01.2012 сол таъин карда, тарафхоро аз вақт ва маҳалии баррасии ариза огоҳ накарда, ҳамон рӯз аризаро қонев ва ҳалномаи ҳамин суд аз 04.08.2011 сол аз рӯи парвандаи граждани бо аризаи П.М. дар намояндагии З.Ф. дар бораи эътироф намудани ҳуқуқи моликият ба манзили истиқоматӣ аз рӯи давомнокии муҳлати ба даст оварданро бекор кардааст.

Дар ариза нишон дода шудааст, ки «суд дар асоси Қарори Комитроияи шаҳри Душанбе аз 31.07.1991 сол аризаи шаҳрванд П-ро қонев намудааст ҳоло он, ки ин қарор сохтакорӣ карда шудааст».

Чуноне, ки дида мешавад, аризадиханда доир ба ин вачҳ, яъне доир ба сохтакорӣ карда шудани Қарор ягон далел пешниҳод накар-

дааст ва умуман ба ариза ягон ҳуҷжат ва далел замима карда нашудааст.

Суд умуман ин ҳолатро мавриди муҳокима қарор надода, дар таъинот танҳо бо як ҷумла қайд кардааст, ки «дар ҳақиқат хангоми баровардани ҳалнома асосҳои овардаи Раиси ноҳияро аз мадди назар дур мондааст».

Чунин таъинот умуман ба талаботи қонун ҷавобгу набуда, асоснок ва қонунӣ будани он зери шубҳа мебошад.

Ғайр аз он дар ариза аризадиханда қайд кардааст, ки суд маблағи бочи давлатиро аз ҳисоби арзиши воқеии сохтмони худсарона ба инобат нагирифтааст.

Суд бошад умуман муҳокима накардааст, ки оё ин ҳолат ҳамчун ҳолатҳои нав ошкоргардида барои бекор кардан ҳалнома асос шуда метавонад ё не?

Ҳоло он, ки ин ҳолат умуман барои бекор кардани ҳалнома асос шуда наметавонад, зеро КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ин ҳолатро ҳамчун асос барои бекор кардани санади судӣ пешбинӣ накардааст.

Ҳамчунин суд ба назар нагирифтааст, ки оё аризадиханда муҳлати мурочиатро риоя кардааст ё не? Бо ҳамин гуна вайронкунии қонун судя боз чор адад чунин аризаи Раиси ноҳияро баррасӣ карда, ҳалномаҳоро бе асосҳои қонунӣ бекор кардааст. Чунин камбудихо дар фаъолияти дигар судяҳои суди ноҳияи Шохмансур ба назар расидаанд.

Ҳамин тавр, ҷамъбасти таҷрибаи судӣ нишон дод, ки хангоми баррасӣ ва ҳалли чунин аризаҳо меъёрҳои муқаррарнамудаи ҳуқуқи мурофиявӣ риоя карда намешавад.

Бинобар ин, пешниҳод карда мешавад, ки ҷиҳати бартараф намудани камбудихоӣ ҷойдошта ҷамъбасти мазкур ба Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол карда шавад.

Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ТАФСИРИ
КОДЕКСИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(қисми сеюм)

Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Раҳимов Маҳмад Забирович

(Давомаи. Аввалин дар шумораи гузашта)

ФАСЛИ VI
ҲУҚУҚ БА МЕРОС

БОБИ 58. МУҚАРРАТОТИ УМУМӢ ОИД БА МЕРОСГУЗОРӢ

Моддаи 1138. Ворисии ҳуқуқ ба мерос

1. Ворисӣ ин гузариши ҳуқуқи амволӣ ва дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун ба дигар шахс ё ашхос (ворисон) гузаштани ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкии ба молумулк вобастаи шахси фавтида (меросгузор) тибқи шартҳои ворисии ҳуқуқии универсалӣ эътироф мегардад. Мерос, агар аз қоидаҳои ҳамин фасл тартиби дигаре барнаояд, ҳамчун як маҷмӯи мукамал ва дар ҳамон як лаҳза мегузарад.

2. Ворисии ҳуқуқ ба мерос бо ҳамин Кодекс ва дигар қонунҳо танзим карда мешавад.

1. Конститутсия (Сарқонун) –и Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ менамояд, ки ҳар кас ҳақ дорад соҳиби моликият ва мерос бошад (м.32). Ҳаминтавр Конститутсия ба шахрвандон доштани ҳуқуқ ба меросро қафолат медиҳад. Ҳуқуқи меросӣ-соҳаи муносибатҳои мебошад, ки аз анъанаҳои миллӣ, тафақури мардум оид ба он ки чи вочиб аст ва чи носазост, инчунин чи ахлоқӣ аст ва чи бадахлоқона вобастагии зич дорад. Аз ин лиҳоз қонунгузорӣ оид ба мерос тибқи анъанаҳои миллӣ таҳия гашта, гувоҳи мустақилияти низоми қонунгузории ватанӣ мебошад. Қайд намудан бамаврид аст, ки муносибатҳои ки оид ба мерос ба вучуд меоянд тибқи ҳуқуқи меросӣ бо ҳуқуқи граждани алоқмандии наздик дошта қисми таркибии он ба ҳисоб меравад.

Институти ҳуқуқи меросӣ аз ҷумлаи он институтҳои башумор меравад, ки гузариши ҳуқуқ ва уҳдадорихои гражданиро аз як шахс ба шахси дигар пешбинӣ менамояд.

Фарқияти асосии мерос аз дигар институтҳои ҳуқуқи граждани ки гузариши ҳуқуқ ва уҳдадорихоро ба танзим мебарорад аз он иборат аст, ки факти ҳуқуқие, ки боиси бавучуд овардани муносибатҳои ҳуқуқии меросӣ мегардад ин факти марғи шахрванд ё ин

ки фавтида эълон гардидани он аз қониби суд мебошад. Аз ҳамин лиҳоз моддаи тафсиришаванда дар мафҳуми ворисӣ калимаи «фавт»-ро асоси гузариши ҳуқуқи амволӣ ва дар ҳолатҳои пешбинӣ намудаи қонун ба дигар шахс ё ашхос (ворисон) гузаштани ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкии ба молумулк вобаста бударо пешбинӣ кардааст.

Дар ҳуқуқи граждани ворисии ҳуқуқии маҳсус (сингуляри) ва умумӣ (универсалии) мавҷуд мебошад. Тибқи ворисии ҳуқуқии универсалӣ (умумӣ) ҳамаи ҳуқуқ ва уҳдадорихои шахси фавтида, ки ҳангоми дар ҳаёт будан ба ӯ тааллуқ доштанд дар намуди тағйирнаёфта ба шахси дигар мегузарад. Ба ворисии ҳуқуқии универсалӣ дар ҳуқуқи граждани ворисии ҳуқуқии сингуляри (маҳсус) муқобилгузори карда мешавад, ки ҳангоми он ворис на дар ҳама ҳолат балки дар як ё якчанд муносибатҳои ҳуқуқидиҳандаро ишғол мекунад. Инчунин аз мазмуни моддаи тафсиришаванда бармеояд, ки ба сифати субъекти муносибатҳои меросӣ як ё якчанд шахс (ворисон) баромад карда метавонанд. Ҳамзамон бояд дар хотир дошт, ки тибқи моддаи 1144 КГ ба ҳайси ворис мумкин аст, ки шахсони ҳуқуқӣ ва давлат низ баромад намояд (ниг. тафсири ба моддаи 1144 КГ).

Бояд қайд намуд, ки ба сифати меросдиханда аз рӯи қоидаи умуми метавонад танҳо шахси воқеӣ баромад намояд, зеро нисбат ба он танҳо ҳолати аз олам дар гузаштан хос мебошад. Нисбати шахси ҳуқуқӣ бошад ин меъёр татбиқ карда намешавад, чунончи шахси ҳуқуқӣ субъекти сунъии муносибатҳои граждани буда, марг ё ин ки фавтида эълон гаштани он ба мазмуну мантиқи қонунгузорӣ мутобикат намекунад. Онҳо аз рӯи талаботи қонунгузорӣ метавонад танҳо ба сифати меросгир баромад намояд.

2. Тибқи қисми 2 моддаи тафсиршаванда ворисии ҳуқуқ ба мерос бо Кодекси мазкур ва дигар қонунҳо танзим карда мешавад. Қоидаи қ.2 моддаи мазкур имкон медиҳад изҳор намоем, ки сарчашмаи асосии ҳуқуқие, ки муносибатҳои вобаста ба ворисии ҳуқуқиро ба танзим мебарорад Кодекси граждани ба ҳисоб меравад. Таҳлили моддаҳои 1138 – 1190 Кодекси граждани нишон медиҳад, ки қонунгузор кӯшиш кардааст муносибатҳои ҳуқуқии меросиро асосан бо меъёрҳои Кодекси граждани танзим намояд. Вале на ҳамаи муносибатҳои ҳуқуқие, ки ҳангоми мерос ба вучуд меоянд, бо меъёрҳои Кодекси граждани батанзим дароварда мешаванд. Гумон аст, ки чунин гузориш қобили қабул ҳам бошад. Аз ин лиҳоз дар қисми тафсиршаванда муайян шудааст,

Моддаи 1139. Асосҳои ворисӣ (меросхӯрӣ)

1. Ворисӣ тибқи васиятнома ва қонун анҷом дода мешавад.

2. Ворисӣ тибқи қонун ҳангоми вучуд надоштани васиятнома ё агар он қисмати ҳамаи меросро муайян насозад, инчунин дар дигар ҳолатҳои муқаррарнамудаи ҳамин Кодекс ҷой дошта метавонад.

1. Моддаи тафсиршаванда ду тарзи ворисиро пешбинӣ кардааст. Ҳарду тарзи танзими ҳуқуқӣ предмети умумӣ дошта, ворисии ҳуқуқ ба мерос ба он маъно, ки дар моддаи 1138 ифода карда мешавад. Бояд қайд намуд, ки меъёри тафсиршаванда дар ҷойи аввал ворисӣ тибқи васиятнома ва дар ҷойи дуюм ворисӣ тибқи қонунро пешбинӣ кардааст.

Ворисӣ тибқи васиятнома на танҳо дар моддаи тафсиршаванда балки дар фасли VI КГ «Ҳуқуқ ба мерос» пеш аз ворисӣ тибқи қонун гузошта шудааст.

Фасли VI КГ, ки аз 5 боб иборат мебошад, баъд аз «муқаррароти умумӣ оид ба меросгузорӣ», «меросгирӣ бо васиятнома» -ро пешбинӣ намуда «меросгирӣ мутобики қонун» -ро баъд аз он ҷойгир кардааст.

ки муносибатҳои ҳуқуқӣ вобаста ба мерос, инчунин бо дигар қонунҳо батанзим дароварда мешаванд. Мисол, тибқи моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» соҳиби ҳуқуқи муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он шахси воқеӣ ё ҳуқуқие шуда метавонад, ки ҳуқуқи амволӣ ба он аз рӯи мерос ё ворисият дода шуда ё гузашта бошад

Масъалаҳои вобаста ба мерос гузоштани объекти меросӣ, инчунин бо дигар қонунҳо ба танзим дароварда мешаванд. Масалан, ҳангоми фавти шахсе, ки соҳиби яроқи ғайринизомӣ ё ин ки дар асосҳои қонунӣ яроқи ҷангӣ ё хизматӣ дошт бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 феввали соли 1996 «Дар бораи яроқ»¹ ба танзим дароварда мешаванд. Бояд зикр намуд, ки моддаи тафсиршаванда яке аз сарчашмаҳои асосии танзимкунандаи муносибатҳои меросӣ мебошад, вале дар он на ҳамаи меъёрҳои ҳуқуқӣ дар бораи мерос зикр ёфтаанд. Дар ин маврид пеш аз ҳама сухан дар бораи Конститутсия (Сарқонун) –и Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад, ки тибқи моддаи 32 он ҳар кас ҳақ ба мерос дорад ва он яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон ва шаҳрванд ба ҳисоб меравад.

¹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1996, № 4, мод.57

Агар ба меъёрҳои қисми 2 моддаи 242 КГ, ки ба асосҳои ба даст овардани ҳуқуқи моликӣ бахшида шудааст назар андозем, маълум мешавад, ки дар ин ҷо ҳам ворисӣ тибқи васиятнома пеш аз ворисӣ тибқи қонун омадааст.

Фарқияти асоси ин ду тартиби ворисӣ аз он иборат аст, ки ҳангоми ворисӣ тибқи қонун доираи меросгирон дар қонун пешбинӣ шудааст. Дар ворисӣ тибқи васиятнома, меросдиханда тибқи хоҳишу иродаи худ ҳуқуқ дорад дар доираи муқарраргардидаи қонун ин ё он тағйиротро оид ба маҳдуд кардан ва ё васеъ гардонидани доираи меросгирон муайян намуда, инчунин ҳаҷми ҳиссаи меросгирро дар васиятнома муайян намояд².

² Антимонов Б.С., Граве К.А. Советское наследственное право. –М.: Юр.лит. –1955.С.117

Вобаста ба табиати ҳуқуқи худ васиятнома аҳди яктарафа мебошад, зеро барои содир кардани он тибқи қонун ибрази иродаи як тараф зарур ва басандааст. Дар фарқият аз тухфа, васиятнома гузариши молу мулкро баъди ғавти меросдиҳанда ба ворисӣ он пешбинӣ менамояд, ҳол он ки тибқи тухфа чунин гузариш дар вақти зинда будани соҳибмулк анҷом дода мешавад. Баъдан дар асоси тухфа гузаштани ҳуқуқ ҷой дорад, ҳол он ки тибқи васиятнома уҳдадорӣ низ мутобиқи моддаи 1155 КГ предмети аҳд шуда метавонад.

Бо мақсади тақдирӣ моликияти худро ҳал намудан баъзе аз шахрвандон аз ҳуқуқи васият кардани молу мулкашон истифода мекунанд. Сабаб аз истифода кардани он аз байн бурдани нофаҳмиҳо, низоҳо ва баҳсҳои судӣ, ки баъд аз марги меросдиҳанда миёни меросгирони ӯ вобаста ба тақсими молу мулк ба вучуд меояд.

Ворисӣ тибқи қонун ба тахминҳои меросдиҳанда оид ба муайян кардани доираи меросхӯрон, навбати даъвати онҳо ба мерос, ҳаҷми ҳиссаи мероси муқарраркардаи қонун, инчунин ба иродаи меросдиҳанда, ки мехост аммо натавонист иродаи худро бо тарзи дигар, яъне бо тариқи васиятнома ибраз намояд асос меёбад.

Ворисӣ, тибқи қонун дар ҳаёти воқеӣ нисбат ба ворисӣ тибқи васиятнома зиёд ба чашм мерасад. Онро метавон бо чанд сабаб маънидод кард:

1. Барои аксарияти шахрвандон он тартиби тақсими молу мулке, ки баъди ғавташон тибқи қонунгузори амалкунанда байни меросгиронашон тақсим карда мешавад писанд мебошад. Аз тарафи дигар чунин тартиб қобили қабул ҳам мебошад, зеро меросгирон тибқи қонун ҳешовандони наздики меросдиҳанда мебошанд.
2. Марг ҳама вақт ногаҳон ва ғайри чашмдошт рӯй медиҳад ва на ҳама вақт меросдиҳанда сари вақт ва бармаҳал васиятномаро ба расмият медарорад.
3. Барои баъзеҳо аз ҷиҳати равонӣ (психологӣ) навиштани васиятнома чандон осон нест, зеро навиштани васиятнома ин гӯё ба марг наздик шуданро дорад.

Чи хел дар боло қайд намудем, дар амал чи тавре ки набошад ҳам, ворисӣ тибқи қонун, нисбат ба ворисӣ тибқи васиятнома бештар ба назар мерасад.

2. Қисми 2 моддаи тафсиршаванда пешбинӣ менамояд, ки ворисӣ тибқи қонун

ҳангоми вучуд надоштани васиятнома ё агар он қисмати ҳамаи меросро муайян насозад, инчунин дар дигар ҳолатҳои муқаррарнамудаи ҳамин Кодекс ҷой дошта метавонад. Қоидаи моддаи баррасишаванда оид ба аввал будани ворисӣ тибқи васиятнома нисбати ворисӣ тибқи қонун набояд ҳамчун муқобилгузори яке ба дигаре доништа шавад¹.

Асосҳои қайдкарда шуда метавонанд дар як вақт ва дар як ҷо бо ҳам мавҷуд бошанд.

Вақте, ки шахс ҳангоми дар ҳаёт буданаш хоҳишу иродаи худро вобаста ба идоракунии молу мулки ба ӯ тааллуқ дошта дар васиятнома баён накарда бошад, дар ин ҳолат қонун ба ӯ кӯмак намуда гузариши молу мулки ба шахсоне, ки тибқи қонунгузори ба доираи меросгирон дохил мешаванд пешбинӣ менамояд.

Ворисӣ тибқи қонун метавонад дар он ҳолате низ фаро расад, ки меросдиҳанда васиятнома гузошта бошад лекин он бо тартиби муайяннамуда пурра ё қисман безътибор доништа шудааст.

Баъзан дар таҷриба ҳолатҳои ворисӣ ҳам тибқи васиятнома ва ҳам тибқи қонун рух медиҳанд. Мисол, меросдиҳанда дар васиятнома ба духтараш гузаштани ҳуқуқи соҳибияти хонаи истиқоматиашро пешбинӣ кардааст. Нисбати дигар молу мулкаш дар васиятнома чизе гуфта нашудааст. Дар ин ҳолат нисбати хонаи истиқоматӣ, тартиб оид ба ворисӣ тибқи васиятнома ва нисбати дигар чизу чорааш ворисӣ тибқи қонун истифода мешавад. Дар адабиётҳои ҳуқуқшиносӣ қайд менамоянд, ки ворисӣ тибқи қонун ҳамчун алтернатива нисбати ворисӣ тибқи васиятнома баромад менамояд².

Ба меросгирони тибқи қонун, инчунин шахсоне, ки ҳуқуқи ҳиссаи ҳатмӣ дар меросдоранд дохил мешаванд. Мутобиқи талаботи моддаи 1171 КГ, кӯдакони ба балоғат нарасида ва ғайриқобили меҳнати васиятгар ва ҳамчунин падару модар (падархонду модархонд), ҳамсари ғайри қобили меҳнати вай сарфи назар аз мазмуни васиятнома, ба на камтар аз се ду ҳиссае, ки ба ҳар яки онҳо ҳангоми мероси қонунӣ (ҳиссаи ҳатмӣ) тааллуқ дошт, ҳуқуқ ба меросдоранд.

1 Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации (учебно-практический). Части первая, вторая, третья, четвертая. – 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. С.А. Степанова. – М.: Проспект. 2009. С. 981

2 Ниг.: Барщевский М.Ю. Наследственное право. Учебное пособие - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Белые альвы, 1996. С.6-7.

Моддаи 1140. Бамеросгирии амволе, ки моликияти муштраки умумӣ мебошад

1. Фавтидани иштирокчии моликияти муштраки умумӣ барои муайян намудани ҳиссаи ӯ ба ҳуқуқи моликияти умумӣ ва тақсими моликияти умумӣ ё аз он чудо намудани ҳиссаи шахси вафоткарда асос мебошад. Дар ин ҳолат мерос нисбат ба амволи умумӣ, ки ба ҳиссаи шахси вафоткарда дохил мешавад ва ҳангоми ғайриимкон будани тақсимои амвол дар шакли асл – нисбат ба арзиши ҳамин гуна ҳисса кушода мешавад.

2. Иштирокчии моликияти муштраки умумӣ ҳуқуқ дорад ба ҳуқуқи амволи умумӣ ҳиссаи худро ҷойгир намояд, ки баъди вафоти ӯ мутобиқи қисми 1 ҳамин модда муайян карда мешавад.

1. Меъёри моддаи мазкур чизи нав дар Кодекси граждани мебошад, агарчи муносибатҳое, ки оид ба он сухан меравад, дар амалия бо асосҳои боби 17 КГ (моликияти умумӣ ва навъҳои он) ба танзим дароварда мешавад.

Тибқи талаботи моддаи 292 КГ амволе, ки таҳти моликияти ду ё якчанд шахс қарор дорад, ҳуқуқи моликияти умумии онҳо мебошад.

Дар ҳоли имрӯз қонунгузориҳои граждани ду намуди моликияти умумиро пешбинӣ кардааст: моликияти умумии якҷояи зану шавҳар (ҳамсарон) (моддаи 304) ва моликияти хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) (моддаи 305).

Моддаи тафсиршаванда маҳз бо мақсади батанзимдаровардани муносибатҳои ҳуқуқӣ ҳангоми бамеросгирии амволе, ки моликияти муштраки умумӣ мебошад пешбинӣ карда шудааст.

Асос барои муайян кардани ҳиссаи шахси фавтида дар моликияти умумӣ ва тақсими он ё аз он чудо намудани ҳиссаи вафоткарда, вафоти иштирокчии умумии моликияти муштрак мебошад. Дар ҳолати фавти иштирокчии моликияти муштраки умумӣ қонунгузор пешбинӣ менамояд, ки мерос нисбат ба амволи умумӣ, ки ба ҳиссаи шахси вафоткарда дохил мешавад ҳангоми ғайриимкон будани тақсимои амвол дар шакли асл – нисбат ба арзиши ҳамин гуна ҳисса кушода мешавад.

Дар меъёри мазкур сухан пеш аз ҳама дар бораи муайян кардани ҳуқуқ ба ҳиссаи моликияти муштрак, тақсими моликияти умумӣ ва ҳангоми номуайян будани он чудо кардани ҳиссаи меросдиҳанда меравад.

Аз талаботи моддаи тафсиршаванда маълум мегардад, ки фавти яке аз иштирокчии моликияти муштраки умумӣ асос барои муайян кардани ҳиссаи ӯ дар моликият ва тақсими моликияти умумӣ ва ё чудо кардан аз он ҳиссаи иштирокчии фавтида мебошад. Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки мерос ба ҳиссаи иштирокчии

моликияти муштраки фавтида кушода шуда бошад ҳам, новобаста аз он ворисони иштирокчии моликияти муштрак ҳуқуқ ба ҳиссаи моликияти умумӣ доранд.

Иштирокчиёни моликияти якҷоя ҳуқуқи ҳиссаи муайян дар моликияти муштраки умумӣ надоранд. Аз ин лиҳоз тибқи қисми 2 моддаи 302 КГ ҳангоми тақсими молу мулки умумӣ ва аз он чудо кардани ҳисса, агар бо қонун ё шартномаи тарафҳо тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, ҳиссаи онҳо баробар доништа мешавад. Модоме, ки муайян кардани ҳиссаи ҳамаи иштирокчиёни моликияти якҷоя шартӣ пешакии тақсим ва чудо кардани ҳиссаи моликияти якҷоя мебошад, баъд аз муайян кардани ҳиссаи онҳо дар моликияти умумии якҷоя он ба моликияти ҳиссагӣ монандии калон пайдо мекунад.

Ворисон ҳуқуқ доранд чудо кардани ҳиссаи меросдиҳандаро дар моликияти якҷоя дар шакли асл талаб намоянд. Инчунин ҳолатҳое низ шуданаш мумкин аст, ки ҳангоми чудо кардани молумулк дар шакли асл аз ҳайати молу мулке, ки дар моликияти якҷоя қарор дорад, бо назардошти тақсим нашуданаш иҷозат дода намешавад. Барои ин гуна ҳолатҳо қисми 1 моддаи мазкур тартибе пешбинӣ намудааст, ки тибқи он ҳуқуқ ба пардохти арзиши ҳиссаи меросдиҳандаро ворисони фавтидаи иштирокчии моликияти якҷоя аз дигар иштирокчиёни моликияти умумии якҷоя доранд.

2. Бо назардошти хусусиятҳои хоси ҳуқуқи меросӣ қисми 2 моддаи тафсиршаванда ба иштирокчии моликияти якҷоя ҳуқуқ ба васият кардани ҳиссаи худро дар моликияти муштраки умумӣ, ки баъд аз фавташ тибқи қисми 1 моддаи мазкур тақсим карда мешавад пешбинӣ кардааст. Илова ба он тақсими ингуна молумулк ва аз он чудо кардан ҳиссаи меросдиҳанда тибқи муқарароти умумӣ оид ба моликияти муштрак ба амал бароварда мешавад.

Моддаи 1141. Ворисии ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замини хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагии ёрирасони шахсӣ.

Ворисии ҳуқуқи истифодабарии меросии якумраи қитъаи замини хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагии ёрирасони шахсӣ тибқи ҳамин Кодекс танзим мегардад, агар дар қонун тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад.

Тибқи моддаи 66 Кодекси замин, қитъаи замин ба шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ташкили хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ба истифодаи меросии якумра тибқи тартиби муқаррарнамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» дода мешавад.

Бо сабабе, ки ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин ба сифати объекти махсуси муносибатҳои граждани баромад мекунад, тибқи моддаи тафсиршаванда, агар дар қонун тартибе дигаре пешбинӣ нагардида бошад муносибатҳои ворисии ҳуқуқи истифодабарии меросии якумраи қитъаи замини хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагии ёрирасони шахсӣ тибқи Кодекси граждани ба танзим дароварда мешавад.

Аз мазуни моддаи тафсиршаванда чунин бармеояд ки ҳуқуқи истифодабарии меросии якумраи қитъаи замин ба сифати объекти муносибатҳои ворисӣ баромад мекунад. Ҳавола ба он, ки агар дар қонун тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад, ин муносибатҳо бо Кодекси граждани ба танзим дароварда мешавад чандон қобили қабул намебошад, зеро таҳлили қонунгузори амалқунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки сарчашмаи асо-

сии батанзимдарории муносибатҳои меросӣ Кодекси граждани ба шумор меравад. Қонунҳои дигаре, ки дар онҳо сухан оид ба ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин меравад, пешбинӣ менамояд, ки муносибатҳои меросӣ вобаста ба замин бо меъёрҳои Кодекси граждани ба танзим дароварда мешавад.

Масалан, моддаи 36 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» пешбинӣ менамояд, ки молу мулк ва ҳуқуқи истифодаи замини аъзои хоҷагии деҳқонӣ бо тартиби муқаррарнамудаи Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мерос мегузарад.

Ин гуна тартибро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» низ пешбинӣ кардааст. Тибқи моддаи 13 қонуни мазкур амволи хоҷагии ёрирасони шахсӣ ва қитъаи замин бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори граждани ва қонунгузори дар бораи замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мерос гузошта мешавад. Аз ин лиҳоз муносибатҳо оид ба ворисии ҳуқуқи истифодабарии меросии якумраи қитъаи замини хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагии ёрирасони шахсӣ тибқи Кодекси граждани ба танзим дароварда мешавад.

Моддаи 1142. Кушодани мерос

1. Мерос дар натиҷаи вафоти шахрванд ё фавтида эълон гардидани ӯ (моддаи 46 ҳамин Кодекс) кушода мешавад.

2. Замони кушодани мерос рӯзи (ҳангоми зарурат инчунин лаҳзаи) вафоти меросгузор ва ҳангоми фавтида эълон намудани ӯ рӯзи эътибори қонунӣ пайдо намудани қарори суд дар хусуси фавтида эълон гардидани шахрванд мебошад, агар дар қарори суд рӯзи дигар нишон дода нашуда бошад.

3. Агар дар давоми як шабонарӯз (бисту чор соат) шахсоне, ки ҳуқуқ доштанд яке пас аз дигаре мерос гиранд, вафот карда бошанд, онҳо дар як вақт вафоткарда эътироф мешаванд ва ба меросгири ворисони ҳар яки онҳо даъват карда мешаванд.

4. Агар суд вафот намудани якчанд шахсро дар натиҷаи бедарак ғойб шудан дар ҳамон як ҳолат фавтида эътироф намояд, пас онҳо дар як вақт вафоткарда эътироф мешаванд ва меросгири баъди ҳар яки онҳо кушода мешавад ва ба меросгири ворисони ҳар яки онҳо даъват карда мешаванд.

1. Моддаи тафсиршаванда кушодани меросро дар натиҷаи вафоти шахрванд ё фавтида эълон гардидани ӯ пешбинӣ кардааст. Аз таҳлили моддаи мазкур бармеояд, ки қонун дар ду ҳолат кушодани меросро пешбинӣ кардааст: 1). Дар натиҷаи вафоти шахрванд; 2). Фавтида эълон гардидани ӯ аз ҷониби суд.

Бояд қайд намуд, ки мафҳуми ҳуқуқии кушодани мерос дар қонунгузорӣ мавҷуд нест. Аз мафҳуми назариявии он бармеояд, ки кушодани мерос – ин факти ҳуқуқие мебошад, ки қонун бо он ибтидои ба вучуд омадани муносибатҳои ҳуқуқии меросиро алоқаманд намуда, ҳамзамон ба меросгир имконияти қабул кардани мерос ва ё дасткашидан аз онро ҳавола мекунад.

Муносибатҳои ҳуқуқии вобаста ба мерос мустақилона бе иродаи меросгирон ба вучуд меоянд ва барои кушодани мерос – на ҳаракат, балки бавучудоии ҳодиса асос мебошад¹.

Вобаста ба вафоти шахс баъзе аз олимони иброн медоранд, ки агар фаъолияти ҳаётии организм бо ёрии асбобҳои нафаскашии сунъӣ, чараёни хун ва ғайра ёри расонида шаваду лекин марг нарасида бошад шахсро фавтида гуфтан мумкин нест. Танҳо пас аз қатъ кардани асбобҳои ёридиҳӣ, ки аъзо боиси фаро расидани марг мегардад шахсро фавтида гуфтан мумкин аст. Аз ин лиҳоз лаҳзаи марг дар асоси ҳуччатҳои тиббӣ, ки шаҳодат аз тағйирёбии бебозгашти дар организми инсон бавучудомада мекунад ва имкон медиҳад, ки факти маргро муқаррар кард тасдиқ карда мешавад².

Маҳаки муайян кардани лаҳзаи марг, мутобики сарҳати 2 моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пайвандсозии (трансплантатсия) узв ва (ё) бофтаҳои инсон»³ хулосаи тиббӣ дар бораи фавт дар асоси муайян шудани фавти бебозгашти пурраи мағзи сар (марги мағзи сар) мутобики дастурҳои аз ҷониби мақоми ваколатдор тасдиқшуда мебошад. Тибқи моддаи 1 қонуни тафсиршаванда марги мағзи сар баробар ба марги инсон аст.

Бояд тазакур дод, ки тибқи моддаи 46 КГ, агар дар маҳалли зисти шахрванд дар давоми се сол аз ҷойи иташ маълумоте набошад ва агар ӯ дар вазъияте бедарак ғойб шуда бошад, ки

хатари марг ба ҳаёташ таҳдид мекард ё ба гумони аз фалокат вафот кардани ӯ асос медиҳад, дар давоми шаш моҳ суд метавонад чунин шахрвандро фавтида эълон намояд.

Аз мазмуни меъёри мазкур чунин бармеояд, ки қонунгузор калимаҳои «вафот» ва «фавт» – ро аз якдигар ҷудо намуда, маҳаки асосии фавтро дар набудани ҷасад ва маълумот пешбинӣ кардааст.

Лекин дар баъзе ҳолатҳо фасли мазкури Кодекси граждани, фавтро асос барои бамеросгирии амволе, ки моликияти муштараки умумӣ мебошад пешбинӣ кардааст (моддаи 1040), ки ин талабот боиси нофаҳмиҳои назариявист. Зеро натавонанд аз ҷониби суд баровардани ҳалнома дар бораи фавтида эълон намудани он, балки вафоти шахс низ боиси кушодани мерос шудани мумкин аст.

Мутобики моддаи 284 КМГ ҚТ ҳалнома⁴, ки мутобики он шахрванд фавтида эълон шудааст, барои аз ҷониби мақоми сабти асноди ҳолати шахрвандӣ дарҷ шудани сабт оид ба фавти шахрванд дар дафтари сабти асноди ҳолати шахрвандӣ асос мебошад.

Тибқи моддаи 28 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шахрвандӣ»⁵ бақайдгирии давлатии вафот аз ҷониби мақомоти сабти асноди ҳолати шахрвандӣ дар маҳалли истиқомати охириини шахси фавтида, маҳалли вафот, маҳалли ёфта шудани ҷасади шахси фавтида ё дар маҳалли ҷойгиршавии суде, ки ҳалнома оид ба муқаррар намудани факти вафот ё фавтида эълон намудани шахсро баровардааст, гузаронида мешавад.

2. Барои баамалбарории ҳуқуқҳои меросӣ дуруст муайян кардани замони кушодани мерос аҳамияти басо калон дорад. Аз ин лиҳоз қисми дуюми моддаи тафсиршаванда ба замони кушодани мерос бахшида шудааст.

Таҳлили меъёри ифодагардида нишон медиҳад, ки рӯзи кушодани мерос рӯзе, ки шахс воқеан вафот кардааст мебошад. Факти вафот бо ҳуччати дахлдор тасдиқ карда мешавад.

Ҳамчунин фавтида эълон намудани шахс

1 Антимонов Б.С., Граве К.А. Советское наследственное право. М.: Юр.лит. 1955. С.35

2 Ниг.: Гражданский кодекс Республики Казахстан (особенная часть). Комментарий (Постатейный): В двух книгах, Книга 2/ Отв.ред. М.К.Сулейманов., Ю.Г. Басин. Алматы, 2006 С.551

3 Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2007, №7, мод.693

4 Тибқи КГ (қ.3 м.46) рӯзи вафоти шахрванде, ки фавтида эълон шудааст, рӯзи эътибори қонунӣ пайдо кардани қарори суд дар бораи фавтида эълон намудани ӯ доништа мешавад, ки он ба талаботи КМГ мутобик нест. Суд оид ба фавтида эълон намудани шахс ҳалнома мебарорад.

5 Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2006, №4, мод. 201; 2008, №12, қисми 2, мод.1017; соли 2009, № 3 мод. 89

тибқи моддаи 46 КГ баамал бароварда мешавад. Суд метавонад шахсро ғавтида эълон намояд, агар:

а) дар маҳалли зисти шахрванд дар давоми се сол аз ҷойи исташ маълумоте набошад;

б) ингуна маълумот дар муддати шаш моҳ дар ҳолате ки ӯ дар вазъияте бедарак ғойб шуда бошад, ки хатари марг ба ҳаёташ таҳдид мекард ва ё асос медиҳад ки ӯ ғавтидааст;

в) хизматчи ҷарбӣ ё шахрванди дигари бо сабаби амалиёти ҷангӣ бедарак ғойбшударо танҳо баъди як соли пас аз анҷоми амалиёти ҷангӣ мумкин аст суд ғавтида эълон намояд.

Дар ҳама ҳолатҳои дар боло зикршуда замони кушодани мерос аз рӯзи эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳалнома оид ба ғавтида эълон намудани шахс ҳисоб карда мешавад. Лекин дар сурати ғавтида эълон гардидани шахрванде, ки дар вазъияти бедарак ғойбшуда қарор дошт ё дар натиҷаи фалокат гумони вафот кардани ӯ мавҷуд буд, суд метавонад рӯзи тахминии вафоти ӯро рӯзи вафоти ин шахрванд эътироф намояд.

Замони кушодани мерос инчунин аҳамияти зарурии таҷрибавӣ низ дорад, зеро бо он муайян кардани ҳолатҳои зерин лозим аст:

- 1) Доираи меросхӯроне, ки ба мерос даъват карда мешаванд;
- 2) Таркиби молу мулки меросӣ;
- 3) Муҳлат барои қабул ва дасткашидан аз он;
- 4) Муҳлат барои арз кардани даъво ба кредитор (он);
- 5) Лаҳзаи бавҷуд омадани ҳуқуқи ворисон ба молу мулки меросӣ;
- 6) Муҳлат барои додани шаҳодатнома оиди қабули мерос;
- 7) Қонунгузорию, ки дар вақти кушодани мерос ба роҳбарӣ бояд гирифта шавад.

Тибқи Қарори Пленуми Суди олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба татбиқи қонунгузорию ҳуқуқ ба мерос» аз 18 ноябри 2009, №29, нисбати шахсоне, ки баъди вафоташон сафед карда шуданд, замони кушодани мерос рӯзи аз ҷониби мақомоти дахлдор қабул гардидани қарор оид ба барқарор намудани ҳуқуқҳои шахсони сафедкардашуда дар бораи баргардонидани молу мулки онҳо ё талофи арзиши он ба ворисон, доништа мешавад¹.

1 Мачмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1992-2011) С.203

3.Қисми 3 моддаи тафсиршаванда ҳолатҳои ҳуқуқии дар як вақт вафот кардани меросдиҳандагонро пешбинӣ кардааст. Чи тавре ки аз мазмуни КГ бармеояд, барои муайян кардани замони кушодани мерос соати марги меросдиҳанда не, балки танҳо рӯзи он аҳамияти зарурӣ дорад. Дуруст муайян кардани лаҳзаи марг бисёр вақт тамоман номумкин аст. Аз ин сабаб моддаи тафсиршавандаи Кодекси граждани, тартиби навро ҷорӣ намуд. Дар сурати дар як вақт вафот кардани меросдиҳандагон, ки миёни худ алоқамандии қавмӣ ё муносибатҳои никоҳӣ доштанд ва ё вафоти онҳо дар як рӯз рух додааст, кушодани мерос баъди ҳар яки онҳо гузаронида мешавад. Бинобарин шахсоне, ки ҳуқуқ доштанд яке пас аз дигаре мерос гиранд, аммо дар соатҳои гуногун дар як рӯз вафот карда бошанд, дар як вақт вафоткарда эътироф мешаванд² ва аз ин сабаб ба меросгирӣ баъди марги якдигар ҷалб карда намешаванд.

Масалан, хангоми садамаи автомобилҳои зану шавҳаре, ки аз якдигар фарзанд надоштанд ҳалок гаштанд. Яке то беморхона нарасида ва дигаре бошад дар он ҷо. Фарқият тақрибан 12 соатро ташкил медиҳад (6-00 ва 20-00). Новобаста аз он ки яке аз ҳамсарон пештар аз дигаре вафот кардааст, ҳардуи онҳо дар як вақт вафот карда доништа мешаванд. Дар зимни ин ба меросхӯрӣ ворисони ҳар кадоми онҳо даъват карда мешаванд.

4.Қисми 4 моддаи тафсиршаванда қариб ки инъикоскунандаи қисми 3 моддаи мазкур мебошад. Дар таносуб аз қисми 3 дар он аз ҷониби суд вафот намудани якчанд шахсро дар натиҷаи бедарак ғойб шудан дар ҳамон як ҳолат ғавтида пешбинӣ кардааст.

Масалан, дар натиҷаи обҳезӣ, ки 3 сол пеш дар як қаламрави кишварамон рӯй дода буди якчанд шахс бедарак ғойб эътироф шуда буданд, суд онҳоро дар як вақт вафоткарда эътироф менамояд ва меросгирӣ баъди ҳар яки онҳо кушода шуда, инчунин ба меросгирӣ ворисони ҳар яки онҳо даъват карда мешаванд.

2 Дар илми ҳуқуқи граждани ингуна шахсон коммориентон номида мешавад (commorientes- дар як вақт вафот кардаанд).

Моддаи 1143. Маҳали кушодани мерос

Маҳали кушодани мерос маҳали охирини зисти меросгузор (моддаи 21 ҳамин Кодекс) мебошад. Агар маҳали зисти охирини меросгузор номаълум бошад, пас маҳали кушодани мерос маҳали ҷойгиршавии амволи ғайриманқули ба меросгузор дахлдошта ё қисмати асосии он ва ҳангоми набудани амволи ғайриманқул – маҳали воқеъ гардидани қисми асосии амволи манқул эътироф карда мешавад.

Моддаи тафсиршаванда ҳолатҳои ҳуқуқии маҳали кушодани меросро дар намуни объектҳои ғайриманқул ва манқул пешбинӣ намудааст. Бояд иброн намуд, ки маҳалли кушодашавии мерос аҳамияти калони ҳуқуқӣ дорад, зеро воқеан бо маҳалли кушодашавии мерос парвандаи меросӣ расмӣ карда мешавад ва ҳамаи амалҳои нотариалии зарурӣ баамал бароварда мешавад.

Дар замони имрӯза маҳалли кушодани мерос мавзӯи мубрам дар муносибатҳои меросӣ ба ҳисоб меравад. Айни ҳол қисме аз ҳамватанони мо бо мақсадҳои гуногун ба хориҷи кишвар сафар мекунанд. Яке бо мақсади фаъолияти меҳнатӣ, дигаре бо мақсади таҳсил ва сеюмин дар асоси фаъолияти хизмати давлатӣ ва баъзе аз онҳо берун аз ватан бо сабабҳои гуногун вафот мекунанд. Барои муайян кардани маҳали кушодашавии мерос маҳз маҳалли охирини зисти меросгузор ва ҳангоми номаълум будани он маҳалли ҷойгиршавии амвол аҳамияти ҳуқуқӣ дорад.

Тибқи талаботи қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон маҳали зисти охирин – ин маҳале, ки меросдиҳанда доимо ё ин ки мустақиман бештар дар он истиқомат мекард (то лаҳзаи маргаш). Оиди он ки шаҳрванд доимо ё мувақатан истиқомат мекард бо факти қайд метавон қазоват кард. Маҳали зисти меросдиҳанда – шахсе ки дар зери васоят қарор дорад, маҳали зисти намояндаи қонунии онҳо доништа мешавад (қ.2 м.21 КГ ҚТ).

Аз маҳалли зист маҳалли истиқоматро бояд фарқ намуд. Шахс метавонад дар ҷойҳои зерин мувақатан истиқомат намояд: меҳмонхона, истироҳатгоҳ (санатория), фароғатгоҳ, шифохона ва ғайра. Маҳали асосии фарқияти маҳали зист аз дуюмин дар он аст, ки дар маҳали истиқомат шахс мувақатан зиндагӣ менамояд.

Дар он ҳолатҳое, ки муайян кардани маҳали зисти меросгузор номумкин бошад, моддаи тафсиршаванда пешбинӣ менамояд, ки маҳали кушодани мерос бо маҳали ҷойгиршавии амволи меросдиҳанда (чи ғайриманқул ва манқул) ё қисмати асосии он муайян карда мешавад.

Ҳангоми ба вучуд омадани баҳс роҷеъ ба он ки кадом қисмати амволи меросӣ асосӣ аст, бояд қайд намуд, ки он метавонад бо роҳи гузаронидани ташхис (экспертиза) ва ё бо тартиби судӣ муайян гардад. Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ метавон андешаеро низ пайдо кард, ки тибқи он ҳангоми пайдо кардан дар ҷойҳои гуногун ду ва зиёда қисмати амвол, ки баробар арзишдоранд, маҳали кушодани мерос маҳали қисми амволе, ки аҳамияти бештари хоҷагидорӣ дорад доништа мешавад¹.

Агар на маҳалли зисти охирини меросдиҳанда ва на маҳалли ҷойгиршавии амволи ӯ номаълум бошад маҳалли кушодани мерос бо тартиби судӣ муайян карда мешавад (269 Кодекси мурофиаи граждани).

¹Ниг.:Наследственное право России: учебник / Г.Г. Черемных. М., Эксмо, 2009. С.137

Моддаи 1144. Ворисон

1. Ворисон тибқи васиятнома ва қонун шаҳрвандони дар лаҳзаи кушодани мерос зинда ва ҳамчунин кӯдакони ҳангоми зинда будани меросгузор дар батни модар ва баъди кушодани мерос зинда таваллудшуда буда метавонанд.

2. Ворисон тибқи васиятнома ҳамчунин мумкин аст шахсони ҳуқуқӣ ва давлат бошанд.

1. Моддаи тафсиршаванда ворисонро, ки дар ворисии ҳуқуқ ба мерос иштирок мекунамд пешбинӣ кардааст. Чи тавре, ки аз андешаҳои назариявӣ маълум аст, дар муносибатҳои меросӣ танҳо меросгир баромад карда метавонад. Иштироки меросгузор дар муносибатҳои меросӣ ғайри имкон аст, зеро он дар қайди ҳаёт нест. Перомунӣ ин масъала дар адабиётҳои ҳуқуқӣ қайд шудааст, ки танҳо баъди марги меросгузор муносибатҳои меросӣ ба вуҷуд меоянд. Ҳамзамон бо марги он қобилияти ҳуқуқдорӣ вай қатъ мешаванд. Аз ин лиҳоз Кодекси граждани нисбати ворисоне, ки дар ворисии ҳуқуқ ба мерос иштирок карда метавонанд моддаи алоҳида бахшидааст.

Қисми 1 моддаи тафсиршаванда ворисонро, ки тибқи васиятнома ва қонун баромад карда метавонанд пешбинӣ кардааст. Аз таҳлили қисми якуми моддаи тафсиршаванда маълум мегардад, ки ба сифати ворисон шахрвандони зинда ва ҳамчунин кӯдакони ҳангоми зинда будани меросгузор дар батни модар ва баъди кушодани мерос зинда таваллудшуда буда метавонанд. Шахсоне, ки баъд аз вафоти меросдиҳанда таваллуд мешаванд дар илми ҳуқуқи граждани онҳоро насситурс (ҳо) меноманд (шахсоне ки ҳуқуқҳояшон то замони таваллуд шуданаш ҳимоя карда мешавад).

Онҳо метавонанд натавонанд фарзандони меросдиҳанда инчунин дигар хешовандони наздики ӯ аз рӯи ворисии тибқи қонун бошанд. Бояд дар назар дошт, ки дар қонунгузори маҳдудиятҳои нисбати онҳо пешбинӣ нашудааст. Аз ин лиҳоз ба ҳайси ворис мумкин аст дигар кӯдаке ки бо меросгузор ягон алоқаи хешовандӣ надорад лекин дар батни модараш ҳаст ва зинда таваллуд мешавад баромад намояд. Дар ин ҳолат ворисӣ тибқи васиятнома сурат мегирад.

Аз талаботи қисми 3 Кодекси граждани ки ба масъалаҳои ҳуқуқ ба мерос бахшида шудааст, метавон хулоса намуд, ки дар муносибатҳои меросӣ ба қобилияти амал чандон аҳамияти қатъӣ дода намешавад, зеро дар ҳама ҳолат

субъект метавонад ба ҳайси ворис тибқи васиятнома ё қонун баромад намояд.

Ба доираи меросгирон тибқи қонун, қонунгузори граждани инчунин шахсони қорношоямеро дохил менамояд, ки дар муҳлати на камтар аз як соли то фаоти меросгузор таҳти таъминоти ӯ қарор дошта, бо ӯ якҷоя зиндагӣ мекарданд (ниг: тафсири моддаи 1170 КГ).

Ба ҳайси ворис кӯдакони ба балоғат нарасида ва ғайриқобили меҳнатӣ васиятгар ва ҳамчунин падару модар (падархонду модархонд), ҳамсари ғайри қобили меҳнат сарфи назар аз мазмуни васиятнома баромад менамоянд, ки онҳо ба на камтар аз се ду ҳиссае, ки ба ҳар яки онҳо ҳангоми мероси қонунӣ (ҳиссаи ҳатмӣ) тааллуқ дошт, мерос мегиранд (моддаи 1171 Кодекси граждани).

Дар ҳолате ки ворис ғайри қобили амал ё қобилияти пурраи амал надорад ҳуқуқҳои ӯро дар замони дохил шудан ба меросхурӣ бояд намояндагони қонунӣ онҳо ба амал барорад.

Бояд ибтидо намуд, ки ворисонро метавонад ҳуди меросгузор ва қонун муайян намояд. Агар меросгузор васиятнома наनावишта бошад, ворисони вайро қонун муайян менамояд.

2. Қисми дууми модаи тафсиршаванда ду субъекти дигарро, ки дар муносибатҳои меросӣ ба ҳайси ворис баромад карда метавонанд пешбинӣ менамояд. Бояд дар хотир дошт, ки яке аз онҳо, аниқтараш гӯем шахси ҳуқуқӣ танҳо тибқи васиятнома ба ҳайси ворис баромад карда метавонад. Ишора шудани шахси ҳуқуқӣ ба ҳайси ворис дар қонунгузори граждани беҳуда нест, зеро баъзе аз шахсони хайрхоҳ ба нафъи ташкилотҳои ки ҳадафҳои ғайри тижоратӣ доранд ҳуқуқҳои аввалии ҳудро ё як қисми онро васият менамоянд.

Дар фарқи аз шахси ҳуқуқӣ давлат ҳам тибқи васиятнома ва ҳам тибқи қонун ба сифати ворис баромад карда метавонад. Заминаҳои ҳуқуқӣ ба ҳайси ворис баромад кардани давлатро меъёрҳои моддаи 1149 ва 1150 Кодекси граждани ташкил медиҳанд.

Моддаи 1145. Аз мерос бартараф намудани ворисони ношоиста

1. Шахсоне, ки қасдан меросгузор ё яке аз ворисони имконпазиро аз ҳаёт маҳрум сохтаанд ё ба ҳаёти онҳо суиқасд кардаанд, на тибқи васиятнома ва на тибқи қонун ба ворисӣ ҳуқуқ надоранд.

2. Шахсоне, ки қасдан ба меросгузор барои амалӣ шудани охири ниёти ӯ монеа гардидаанд ва бо ин роҳ барои ба мерос даъват шудани худ ё шахсони наздикашон ё барои зиёд кардани ҳиссаи мероси ба онҳо марбута мусоидат кардаанд, на тибқи васиятнома ва на тибқи қонун ба ворисӣ ҳуқуқ надоранд.

3. Падару модар баъди фарзандоне, ки нисбат ба онҳо аз ҳуқуқи падарию модарӣ маҳрум гардидаанд ва дар лаҳзаи кушодани мерос ин ҳуқуқашон барқарор нашудааст, инчунин падару модар (фарзандхондагон) ва фарзандони болиғ (фарзандхондшудагон), ки аз иҷрои уҳдадорихои бо амри қонун ба зиммашон гузошташуда вобаста ба таъминоти меросгузор саркашӣ намудаанд, тибқи қонун ҳуқуқи ворисӣ надоранд.

4. Ҳолатҳое, ки барои аз мерос барқанор намудани ворисони ношоиста асос мебошанд, аз ҷониби суд муқаррар карда мешавад.

5. Меъёрҳои ҳамин модда инчунин нисбат ба супориши васият низ татбиқ мегарданд.

1. Моддаи тафсиршаванда заминаҳои ҳуқуқии аз мерос баргараф намудани ворисони ношоистаро пешбинӣ кардааст.

Қисми якуми моддаи тафсиршаванда шахсонеро, ки на тибқи васиятнома ва на тибқи қонун ба вориси ҳуқуқ надоранд бо асосҳои зерин аз мерос баргараф менамояд:

1. шахсоне ки қасдан меросгузор ё яке аз ворисони имконпазири ӯро аз ҳаёт маҳрум кардаанд;
2. ба ҳаёти онҳо сӯйиқасд кардаанд.

Дар ҳарду ҳолати қайд шуда, меъёри моддаи тафсиршаванда танҳо нисбати шахсоне амал мекунад, ки қасдан, яъне кирдори худро дидаю доништа содир кардаанд. Агар ин ҳолат бо тартиби судӣ исбот карда шавад, шахсе, ки ин гуна амалро содир кардааст бояд аз мерос ҳамчун вориси ношоиста баргараф карда шавад. Дар моддаи тафсиршаванда тафсири «шахсоне ки қасдан ё сӯйиқасд кардаанд» пешбинӣ гардидааст. Ҳангоми муайян кардани факти ҷойдошта шуда, муҳим он аст, то аз ҷониби ки ва бо супориши ки онро содир кардааст маълум гардад. Аз ин лиҳоз агар муайян карда шавад, ки шахси содир карда бо супориши шахсе ки ба сифати ворис баромад карда метавонист чунин амалро содир намудааст, суд охириро аз ворисӣ баргараф менамояд.

Бояд дар хотир дошт, ки амалҳои шахсе ки аз беҳтиёти ӯ боиси марги меросгузор ё яке аз ворисони он гаштааст, асос барои баргараф намудани вориси ношоиста намегардад. Дар таҷриба ҳолатҳое шудааст, ки ҳангоми рондани автомобил аз ҷониби писар дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ падар вафот мекунад. Писар дар ҳолати мазкур аз ворисӣ баргараф карда намешавад, зеро ӯ қасдан онро содир накардааст.

Дар қисми 1 моддаи тафсиршаванда калимаҳои «қасдан» ва «сӯйиқасд» нақши калидӣ доранд. Аз ин хотир ҳангоми бандубаст кардани парвандаи меросӣ оиди баргараф кардани вориси ношоиста саравал бояд

муайян карда шавад ки амали ба вучуд омада қасдан содир шудааст ё ин ки аз беҳтиёти. Дар адабиётҳои ҳуқуқшиносӣ ақидае ҷой дорад, ки тибқи он агар қасдан маҳрум кардани меросгузор бо мақсадҳои дигар содир шуда бошанд (масалан, дар натиҷаи рашк, бадбинӣ) ва ба тезонидани кушодани мерос нигаронида набошад асос барои аз мерос баргараф намудани вориси ношоиста намегардад¹. Чунин ақида дар воқеъ баҳснок мебошад. Алалхусус бо сабабе, ки қисми моддаи тафсиршаванда ба таври норавшан ифода шудааст. Мисол, эътироф намудани ҳуқуқ ба мерос шахсеро, ки қасдан аз ҳаёт падару модари худро бинобар он ки дӯстдоштаи вайро майзадаву бераҳагард ва ба ҳамин монанд суҳанҳои қабҳ гуфтаанд маҳрум кардааст, мантиқан дуруст намебошад. Ба ҳар ҳол чунин ворис аз ҳуқуқи ворисӣ ҳамчуни вориси ношоиста бояд баргараф карда шавад. Ин ақида ба мазмуни институти ворисӣ наздиктар аст, зеро мақсади институти мазкур таъмин намудани ҳади мутобикати мероси гузошташуда ба иродаи меросгузор мебошад.

Аз ин лиҳоз шахсе ки қасдан ҷиноят содир кардааст, ки натиҷаи ниҳони он боиси марги меросгузор гардидааст, новобаста аз он ки бо мақсади бадаст овардани ҳуқуқи меросӣ ва ё амалҳои он бо сабабҳои дигар алоқамандӣ доранд бояд аз ворисӣ баргараф карда шавад.

Ҳангоми дида баромадани муносибатҳои мазкур саравал бояд маълум кард, ки қасд нисбати ки нигаронида шудааст. Нисбати меросгузор ё ин ки нисбати ворисони имконпазири вай. Ҳолатҳои ба ҳуқуқи меросӣ алоқаманди надошта, низ ҷой доштаниш мумкин аст, ки миёни ворисони имконпазири меросгузор муноқишае рӯй медиҳад ва яке аз онҳо дигареро бинобар он ки ба ҷараёну гуруҳҳои ифродгарои ҳамроҳ

¹ Ниг.: Сергеев А.П., Толстой Ю.К., Елисеев И.В. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации (постатейный), часть третья. М.: Проспект, 2002. С. 21.

шудааст қасдан зада ба ҳалокат мерасонад. Дар ин сурат вориси чиноят содир намуда, тибқи Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаваду, лекин ҳамчун вориси ношоиста доништа намешавад. Гарчанде, ки ӯ яке аз меросгири имконпазири меросгузоро аз ҳаёт маҳрум сохтааст, нисбати он қисми 1 моддаи тафсираванда бояд ба инобат гирифта нашавад, зеро амалҳои содирнамудаи ӯ ба дигар мақсад содир шуда буданд.

Тибқи Қарори Пленуми Суди олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба татбиқи қонунгузорию ҳуқуқ ба мерос» аз 18 ноябри 2009, №29, дар мавриде, ки агар меросгузор дар бораи содир намудани сӯиқасд ба ҳаёти ӯ аз тарафи ворис огоҳ буда, вале пас аз сӯиқасд молу мулкашро ба ворис васият намуда бошад, чунин ворис аз мерос бартараф карда намешавад¹.

2.Қисми дуюми моддаи тафсираванда пешбинӣ менамояд, ки шахсоне, ки қасдан ба меросгузор барои амалӣ шудани охири ниёти ӯ монеагӣ менамояд на тибқи васиятнома ва на тибқи қонун ба ворисӣ ҳуқуқ надоранд. Ҳадафҳои эҷод намудани монеа барои амалӣ шудани охири ниёти меросгузор гуногунанд. Қонун як чандтои онро дар моддаи тафсираванда пешбинӣ кардааст, аз ҷумла:

- ба мерос даъват шудани худ ё шахсони наздикашон;

- зиёд кардани ҳиссаи меросии ба онҳо марбута.

Амалҳои ки зидди баамалбаровардани охири ниёти меросгузор нигаронида шуданд, метавонанд дар тартибдиҳии васиятномаи сохта, пинҳон доштани васиятнома, маҷбур кардан ба тартиб додани васиятнома, маҷбур кардани баъзе аз ворисон барои аз мерос даст кашидан ва ғайра зоҳир ёбад. Барои истифода кардани меъёри мазкур зарур аст, ки амалҳои ғайриқонунии шахс қасдан содир шуда бошанд.

Мисоли ачиб дар китоби Э.Б. Эйдинова оварда шудааст, ки онро мо мехостем барои равшанӣ андохтан ба ин масъала баён намоем. Масалан пеш аз марг модар аз фарзанди худ хоҳиш намуд, ки нотариусро даъват намояд, то ин ки ба манфиати вай васиятнома нависад. Лекин фарзанд бо мақсади он ки ҳолати маънавии модари дардмандро болида гардонад ва нигаронии марги вайро дур қунад хоҳиши модарро иҷро накард. Амалҳои фарзанд, гарчанде

ки нисбати охири ниёти меросгузор нигаронида шуда буданд, наметавон онро ҳамчун амали ғайриқонунӣ баҳо дод, зеро ба ҳуқуқҳои вай ва дигар шахсон равона нагардида буданд².

3.Қисми 3 моддаи тафсираванда ду ҳолатеро, ки шахс тибқи қонун ҳуқуқ ба ворисӣ надоранд пешбинӣ менамояд. Дар ҳолати якум падару модаре, ки нисбати фарзандонашон аз ҳуқуқи падарию модарӣ маҳрум гаштаанду ва дар лаҳзаи қушодани мерос ҳуқуқҳои онро барқарор накардаанд ҳуқуқ ба мерос надоранд. Дар ҳолати дуюм агар падару модар (фарзандхондагон) ва фарзандони болиғ (фарзандхондшудагон) аз иҷрои уҳдадорихое, ки тибқи қонун вобаста ба таъминоти меросгузор ба зимаашон гузошта шудааст саркашӣ карда бошанд.

Вобаста ба ҳолати якум, бояд қайд намоем, ки маҳрум кардан аз ҳуқуқи падару модарӣ тибқи моддаи 69 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон баамал бароварда мешавад. Тибқи он агар яке аз онҳо:

- аз иҷрои уҳдадорихои падару модарӣ, аз ҷумла додани алимент қасдан саркашӣ кунанд;
- бе сабабҳои узрнок аз таваллудхона (таваллудгоҳ) ё муассисаи дигари тиббӣ ё тарбиявӣ, муассисаи ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва ё дигар муассисаҳои монанди он гирифтани фарзанди худро рад намоянд;
- аз ҳуқуқи падару модарии худ суиистифода намоянд;
- ба фарзандон муносибати бераҳмона кунанд, аз ҷумла нисбати онҳо зӯроварию қисмонӣ ё руҳиро раво бинанд, ба дахлнопазирии қинсии онҳо сӯиқасд намоянд;
- майзада ё нашъаманди ашаддӣ бошанд;
- бар зидди ҳаёт ва саломатии фарзандони худ ё саломатии ҳамсари худ қасдан чиноят содир карда бошанд.

Маҳрум сохтан аз ҳуқуқи падару модарӣ бо тартиби судӣ ба амал бароварда мешавад (моддаи 70 Кодекси оила).

Дар ҳолати дуюм бошад қонун 2 категорияи шахсонро муқаррар менамояд, ки ҳуқуқ ба ворисӣ надоранд.

Ба категория якум падару модар ва ба категория дуюм фарзандони болиғ дохил мешаванд. Шахсони зикргардида аз ҳуқуқи ворисӣ бартараф карда мешаванд, агар онҳо аз иҷрои уҳдадорихое ки тибқи қонун вобаста ба таъминоти меросгузор саркашӣ намудаанд.

1 Мачмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1992-2011) С.205

2 Эйдинова Э.Б. Наследование по закону и завещанию. М.: Юрид. литература С.9

Заминаҳои ҳуқуқии уҳдадорҳои падару модар ва фарзандони болиғу қобили меҳнат, ки бо амри қонун ба зимаашон гузошта шудааст аз моддаи 34 Коститутсияи (сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма мегирад. Бояд иброз намуд, ки меъёри мазкур нисбати фарзандони болиғу қобили меҳнат раво доништа мешавад¹. Уҳдадорҳои фарзанди болиғу қобили меҳнат дар моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» дарҷ гардидааст, ки тибқи он фарзанди болиғу қобили меҳнат уҳдадор аст, ки падару модари худро нигоҳубин ва таъмин намуда, онҳоро аз ҷиҳати моддӣ ва маънавӣ дастгири намоянд.

¹ Вобаста ба уҳдадорҳои фарзанд нигаред ба тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд». /Зери таҳрири М.З. Раҳимов. Душанбе. Империл - Групп. С.2011. С.95 – 98.

Моддаи 1146. Уҳдадорҳои шахсе, ки вориси ношоиста эътироф шудааст

Агар шахсро суд вориси ношоиста эътироф намояд, ӯ баъди гирифтани мерос уҳдадор аст, ки ҳамаи мероси гирифтаашро якҷоя бо Ҷоидою даромадаш баргардонад. Ҳангоми нигоҳ надоштани амволи меросӣ ин шахс уҳдадор аст, ки арзиши онро пардохт намояд.

Моддаи тафсиршаванда оқибатҳои ҳуқуқиро нисбати вориси ношоиста ки аз ҷониби суд эътироф шудааст пешбинӣ кардааст. Аз мазмуни меъёри мазкур бармеояд, ки оқибатҳои ҳуқуқӣ танҳо баъди гирифтани мерос ба вучуд меоянд. Агар ворис ҳамчун вориси ношоиста эътироф карда шаваду лекин меросро нагирифта бошад нисбати вай меъёри моддаи тафсиршаванда татбиқ карда намешавад. Бояд қайд намуд, ки баъди гирифтани мерос вориси ношоиста тибқи қонун уҳдадории ҳуқуқиро ба зима мегирад, ки дар асоси якҷоя бо Ҷоидою даромадаш он Ҷоидою гирифтаашро бармегардонад.

Ибораи бо «Ҷоидою даромадаш» баргардонидан зарурати таҳлили ҳуқуқии худро талаб менамояд, зеро мумкин аст, ки боиси нофаҳмиҳо ва баҳсҳои илмӣ гардад. Чунки, қонунгузориҳои граждани мафҳуми ҳуқуқии онҳоро надодааст. Аммо калимаҳои «Ҷоидо» ва «даромад» дар муносибатҳои андозбандӣ васеъ истифода шудааст.

Бояд иброз намуд, ки тибқи муқаррароти

4.Бояд қайд намоем, ки қисми 4 моддаи тафсиршаванда ҳолатҳоеро ки барои аз мерос барканор намудани ворисони ношоиста асос мебошанд пешбинӣ менамояд. Аз мазмуни меъёри мазкур бармеояд, ки масъала оид ба эътироф намудани вориси ношоиста аз ҷониби суд муайян карда мешавад. Ҳуҷҷати мувофиқ барои бартараф кардани ворис аз мерос вобаста аз характери амалҳои содирнамудаи вай метавонад ҳукми суд оид ба парвандаи ҷиноятӣ, инчунин ҳалномаи судӣ бошад, агар масъала ба тартиби граждани, ҳуқуқӣ ҳал шуда бошад.

5. Қисми 5 моддаи тафсиршаванда пешбинӣ менамояд, ки меъёрҳо оид ба ворисони ношоиста, ки дар моддаи тафсиршаванда дарҷ гардидаанд, нисбат ба супориши васият низ татбиқ мегарданд. Ба ибораи дигар меросгирандагон инчунин метавонанд аз ҳуқуқ ба супориши васияткунандаи мерос ҳамчун вориси ношоиста маҳрум карда шаванд.

Кодекси андоз даромад новобаста аз асосҳои ба даст омадани он, бояд мутобиқи Кодекси андоз андозбандӣ гардад. Аммо Ҷоидою бошад манбаеро дар назар дорад, ки баъди андозбандӣ шудан боқӣ мондааст.

Аз ин хотир фикр мекунем, ки дар моддаи тафсиршаванда калимаҳои «Ҷоидою даромад» бе маврид истифода шудааст. Қайд намудан ба маврид аст, ки дар матни русии ин меъёр ба ҷойи калимаи «Ҷоидо» калимаи «самара» истифода шудааст. Фикр мекунем, ки агар дар матни расмӣ меъёри мазкур ба ҷойи калимаҳои «Ҷоидою даромад» танҳо калимаи «Ҷоидо» истифода шавад хубтар аст. Зеро тибқи қ 2 м.232 КГ Ҷоидо метавонад ба тариқи даромад, афзоиши самар, насл ё шаклҳои дигар ба даст ояд. Яъне метавон гуфт, ки Ҷоидо фарогири ҳамаи онҳо мебошад.

Ҳамзамон тибқи моддаи тафсиршаванда ҳангоми нигоҳ надоштани амволи меросӣ, вориси ношоиста уҳдадор аст, ки арзиши онро пардохт намояд. Арзиши объекти меросӣ тибқи нархи бозорӣ ҳисоб карда мешавад.

Моддаи 1147. Мухлати пешниҳоди даъво дар хусуси вориси ношоиста эътироф намудан

Даъво дар хусуси вориси ношоиста эътироф намудани шахс аз тарафи шахсони манфиатдор дар давоми се сол аз лаҳзае, ки ин шахс ихтиёрдории онро ба даст гирифтааст, бояд пешниҳод шавад.

Моддаи тафсиршаванда ба шахсони манфиатдор ҳуқуқ ба даъво нисбати вориси ношоиста пешбинӣ кардааст. Аз мазмуни моддаи тафсиршаванда маълум мегардад, ки даъво нисбати вориси ношоиста эътироф намудани шахс дар ҳолатҳои зерин пешниҳод карда шудани мумкин аст.

1. Агар вориси ношоиста объекти меросро ихтиёрдори намояд.
2. Мухлати даъво тибқи моддаи мазкур нагузашта бошад.

Бояд иброз намуд, ки тибқи моддаи 232 Кодекси граждани ихтиёрдорӣ намудан дар қатори соҳиби ва истифода кардан мазмуни ҳуқуқи моликиятро ташкил медиҳанд.

Ихтиёрдорӣ кардан маънои имконияти қонунан содир кардани ҳаргуна аҳдҳои ҳуқуқӣ оид ба муайян намудани тақдирӣ молу мулк мебошад. Масалан ба иҷора додани молу мулк, тӯҳфа кардан ва ғайра.

Аз мазмуни меъёри мазкур метавон ҳулоса намуд, ки агар вориси ношоиста ихтиёрдории молу мулки меросгузorro ба даст гирифта бошад, дар он сурат метавон ба суд бо даъво муроҷиат намуд.

Ба ҳайси даъвогар тибқи моддаи мазкур шахсони манфиатдор баромад менамоянд. Бояд қайд намуд, ки мафҳуми шахсони манфиатдор дар Кодекси граждани оварда нашудааст. Лекин аз таҳлили моддаҳои алоҳидаи Кодекси граждани бармеояд, ки ба ҳайси шахсони манфиатдор мумкин аст шахсони зерини меросгузор баромад намоянд:

- фарзандон, (аз ҷумла фарзандхоншудагон) (қ.1 м.1166);
- ҳамсарон ва падару модар(қ.1 м.1166);
- фарзандхондагони меросгузор(қ.1 м.1166);
- кӯдакони шахси вафоткарда, ки баъди вафоти ӯ таваллуд шудаанд(қ.1 м.1166);
- наберагони меросгузор (қ.2 м.1166);
- бародару хоҳарони меросгузор (қ.1 м.1167);
- бобою биби ҳам аз тарафи модар ва ҳам аз тарафи падар (қ.1 м.1167);
- фарзандони бародару хоҳарони меросгузор (қ.2 м.1167);

- бародару хоҳарони падару модари (тағо, амак, хола ва амма) меросгузор (қ.1 м.1168);
- духтару писарони амма, хола, тағо ва амаки меросгузор (қ.2 м.1168);
- шахсони корношоёме, ки дар мухлати на камтар аз як соли то ғавти меросгузор таҳти таъминоти ӯ қарор дошта, бо ӯ якҷоя зиндагӣ мекарданд (м.1170 КГ).

Бояд иброз намуд, ки номгӯи шахсони номбаркада шуда пурра нест, зеро мумкин аст, ки ба ҳайси шахсони манфиатдор мақомоти васӣ ва парасторӣ низ баромад намояд. Чи тавре аз моддаи 32 КГ бармеояд васоҷу парасторӣ барои ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои шахрвандони ғайри қобили амал ва қобилияти пурраи амал надошта муқаррар карда мешавад. Ба ҳайси шахсони манфиатдор мумкин аст, ки мақомоти Прокуратура низ баромад намояд. Масалан, ҳангоми муайян кардани факти ҷой доштани ҳолатҳои ки дар моддаи 1145 КГ пешбинӣ шудааст мақомоти дахлдор ба суд оид ба вориси ношоиста эътироф намудани он даъво пешниҳод менамоянд.

Ҳамин тавр ба категорияи шахсони манфиатдор доираи васеи шахсон дохил мешаванд, ки дорои манфиатҳои гуногун мебошанд. Баъзеашон манфиатҳои молу мулкию ғайри молу мулкӣ, дигаре бошад мақсади барқарор кардани адолати иҷтимоиро доранд.

Бояд иброз намуд, ки моддаи мазкур мухлати даворо пешбинӣ кардааст. Тибқи моддаи 220 КГ мухлати даъво мухлатест, ки дар давоми он талаби даъво аз сабаби вайронгардидани ҳуқуқи шахс ё манфиатҳои қонунии ҳифзшудааш ба миён омадааст. Нисбати даъво дар хусуси вориси ношоиста эътироф намудани шахс қонунгузор меъёри мухлати умумии даъво пешбинӣ кардааст.

Қайд намудан бамаврид аст, ки муносибатҳо оид ба мухлати даъво тибқи боби 10 Кодекси ба танзим дароварда мешаванд.

Моддаи 1148. Афзун гардонидани ҳиссаи меросӣ

1. Дар ҳолати аз тарафи ворис рад гардидани мерос ё аз тарафи васиятгар ё суд махрум намудан аз ҳуқуқи мерос ё бинобар аз миён рафтани ҳолатҳои дар ҳамин Кодекс нишондодашуда як қисми мерос, ки ҳиссаи ҳамин гуна ворис буд, ба ворисони қонунан меросгир мегузарад ва дар байни онҳо мутаносибан ба ҳиссаи меросиашон тақсим мешавад.

Агар меросгузор тамоми амволашро ба ворисони таъиннамудааш васият карда бошад, як қисми меросе, ки ба шахси аз мерос дасткашида ё ба вориси аз миёнафта тааллуқ дошт, ба ворисони дигари дар васиятнома зикршуда мегузарад ва дар байни онҳо мутаносибан ба ҳиссаи меросиашон тақсим карда мешавад, чунки дар васиятнома тартиби дигаре пешбинӣ нашудааст.

2. Меъёрҳои, ки дар қисми 1 ҳамин модда пешбинӣ шудаанд, дар ҳолатҳои зерин татбиқ намешаванд:

-агар ба вориси раднамуда ё аз миёнафта вориси иловагӣ таъин шуда бошад (моддаи 1151 ҳамин Кодекс);

-ҳангоми даст кашидани ворис аз мерос ба фоидаи вориси дигар (қисми 3 моддаи 1180 ҳамин Кодекс) ё шахси дигар;

-дар ҳолатҳои, ки агар ҳангоми меросгирӣ бо қонун раққунӣ ё ғоиб гардидани ворис ба меросхӯрии меросхӯрони навбати дигар меорад.

1. Дар ҳаёти воқеӣ ҳолатҳои руҳ медахад, ки яке аз ворисон аз мерос даст мекашад. Бо мақсади дуруст баҳо додан ва таҳлил кардан он Кодекси граждани талаботи махсусро нисбати афзун гаштани ҳиссаи меросӣ пешбинӣ намулдааст. Афзун гардонидани ҳиссаи меросӣ воқеаи зарурии ҳуқуқӣ мебошад, ки дар муҳлати кӯтоҳтарини вақт доираи меросхӯрони меросгузор, ҳаҷм ва иштироки онҳоро дар ворисии ҳуқуқ ба мерос ба таври пурра муайян намуда ва ҳамзамон чараҳои ворисии ҳуқуқро ба анҷом мерасонад.

Моҳияти афзун гардонидани ҳиссаи меросӣ аз он иборат аст, ки ҳиссаи мероси вориси аз миён рафта ҳиссаи дигар ворисонро афзун мегардонад.

Қисми 1 моддаи тафсиршаванда ду ҳолати ба ҳам мондани афзун гардидани ҳиссаи меросиро пешбинӣ намулдааст. Дар ҳарду ҳолат аз тарафи ворис рад гардидани мерос асоси афзун гаштани ҳиссаи меросӣ ба дигар ворисон мебошад. Лекин қайд намудан лозим аст, ки ҳарду ҳолат ба худ бори ҳуқуқии муайян доранд.

Инак, сархати якуми моддаи тафсиршаванда афзун гаштани меросро бо яқчанд омилҳо алоқаманд мекунад. Аз ҷумла:

1) аз тарафи ворис рад гардидани мерос;

2) аз тарафи васиятгар ё суд махрум намудани ворис аз ҳуқуқи мерос;

3) аз миён рафтани ҳолатҳои дар ҳамин Кодекс нишондодашуда.

Ҳангоми ҷой доштани яке аз ин омилҳо як қисми мерос, ки ҳиссаи ҳамин гуна ворис буд, ба ворисони қонунии меросгир мегузарад

ва дар байни онҳо мутаносибан ба ҳиссаи меросиашон тақсим мешавад.

Ҳуқуқи даст кашидан аз мерос аз моддаи 1179 КГ сарчашма мегирад. Аз ин хотир ворис ҳуқуқ дорад, ки аз гирифтани мерос даст кашад.

Аз тарафи васиятгар ё суд махрум намудани ворис тибқи моддаи 1145 КГ ба амал бароварда мешавад.

Тибқи мазмуни моддаи мазкур ҳангоми дар васиятнома ба ҳайси ворис нишон дода шудани шахси ҳуқуқие, ки алақай қобилияти ҳуқуқдорӣ худро гум кардааст сабаби аз миён рафтани ҳолати шуда метавонад.

Субъекти муносибатҳои афзун гардидани ҳиссаи меросӣ аз рӯи мазмуни қисми 1 моддаи тафсиршаванда меросхӯроне, ки ба мерос даъват карда шудаанд ва ҳиссаи ба онҳо тааллуқдоштаро қабул кардаанд мебошанд. Аз рӯи меъёри мазкур ҳиссаи вориси аз мерос даст кашидани ба ворисони қонунии меросгир мегузарад ва дар байни онҳо мутаносибан ба ҳиссаи меросиашон баробар тақсим мешавад. Ин маънои онро дорад, ки муносибатҳои афзун гардидани ҳиссаи меросӣ дар он ҳолат ба вучуд меоянд, агар дар қатори вориси аз миён рафта дигар ворисон тибқи қонун ва васиятнома ба мерос ҷалб шуда бошанд. Мисол, меросдиҳанда аз амволи ба вай тааллуқдошта ба 3 фарзанди бародари худ автомашинашро ки арзиши калон дошт васият намулдааст. Ба меросхӯрии дигар амвол, ворисони қонунии вай аз ҷумла писару духтараш ҷалб карда шуданд. Дар ҳолати аз мерос даст кашидани яке аз ворисони қонунии вай ҳиссаи мероси ӯ ба дигар вориси қонунӣ

мегузарад. Агар аз мерос яке аз ворисони он тибқи васиятнома даст кашад, ҳиссаи вай ба меросхӯрони қонунии меросгузор, яъне ба фарзанди васияткунанда мегузарад. Дар ин ҳолат, ворисоне, ки тибқи васиятнома баромад мекарданд ҳуқуқи гирифтани ҳиссаи вориси дигарро (бародари худро) талаб карда наметавонад.

Дар таносуб аз сархати яқум, сархати 2 чунин шартро нисбати афзун гаштани ҳиссаи меросӣ пешбинӣ намудааст. Аз ҷумла:

1) афзун гаштани ҳиссаи меросӣ танҳо дар асоси **васиятнома** бояд сурат гирад;

2) агар меросгузор тамоми амволашро ба ворисони таъиннамудааш васият карда бошад.

Аз лиҳози он ки тамоми амволи меросгузор васият шудааст, вориси аз миён рафта яке аз онҳо доништа мешавад, яъне ворис тибқи васиятнома. Дар ин ҳолат ҳиссаи вориси аз миён рафта ба дигар ворисон тибқи васиятнома мегузарад ва мутаносибан баробар тақсим карда мешавад, чунки дар васиятнома чизе гуфта нашудааст.

Дар таносуб аз сархати як ҳиссаи вориси аз миён рафта байни дигар ворисони васиятгар, ки тибқи васиятнома ба мерос даъват карда шу-

даанд баробар тақсим карда мешаванд.

Дар ин ҷо ҳам қонунгузор кӯшиш кардааст то қадри имкон воқеяит ё фарзи иродаи васиятгарро риоя кунад.

2. Қисми дуҷуми моддаи тафсиршаванда 3 ҳолати дигарро пешбинӣ менамояд, ки меъёрҳои қисми якуми ҳамин модда нисбати онҳо татбиқ карда намешавад.

Пеш аз ҳама қонунгузор пешбинӣ менамояд, ки тартиб оид ба афзун гардидани ҳиссаи меросӣ ба инобат гирифта намешавад агар ба вориси рад намуда ё аз миён рафта вориси иловагӣ таъин шуда бошад. Сониян тартиб оид ба афзун гардидани ҳиссаи меросӣ дар сурате, ки вориси ба меросгирӣ даъватшуда аз мерос даст мекашаду лекин зимнан нишон медиҳад, ки ба ғайри дигар аз меросгирии тибқи қонун ё васиятнома даст кашадааст истифода карда намешавад. Масалан, даст кашидани яке аз бародарон ба ғайри дигар бародар, ки ба мерос даъват карда шудааст. Баъдан дар қонун дарҷ гардидааст, ки ҳангоми тибқи қонун рад намудани ворис ё ғайб гардидани он дар вақти меросгирӣ ба меросгирӣ меросгирони навбатии дигар даъват мешаванд.

Моддаи 1149. Гузаштани мерос ба давлат

1. Амволи меросӣ бо ҳуқуқи меросӣ дар ҳолатҳои зерин ба давлат мегузарад:

а) агар амвол ба давлат васият шуда бошад;

б) агар меросгузор тибқи қонун ва васиятнома ворис надошта бошад;

в) агар ҳамаи меросгиронро васиятгар аз ҳуқуқи меросгирӣ маҳрум гардонада бошад.

2. Агар яке аз ворисон ба ғайри давлат аз мерос даст кашада бошад, пас ҳиссае, ки ба ин ворис дахл дошт, ба давлат мегузарад.

3. Ҳангоми набудани ворисони тибқи қонун, ки танҳо як қисми амволи меросгузор васият шудааст, қисми боқимонда ба давлат мегузарад.

1. Моддаи тафсиршаванда ба ҳолатҳои, ки объекти меросгузорӣ ба давлат мегузарад бахшида шудааст. Заминаҳои ҳуқуқии эътироф намудани давлат ба ҳайси ворис дар қ.2 моддаи 1144 КҶ инъикос ёфтааст. Пеш аз ҳама бояд иброз намуд, ки қисми якуми моддаи тафсиршаванда ба сифати объекти мерос, ки ба давлат гузаштанаш мумкин аст - амволи меросгузорро муайян кардааст.

Чи тавре ки дар адабиётҳои ҳуқуқшиносӣ баъзе аз муааллифон қайд менамоянд, ба ҳайати мерос хона не, балки ҳуқуқ ба хона, автомашина ва ҳуқуқ ба он дода мешавад¹. Аз ин хотир

ба давлат на танҳо амвол, инчунин ҳуқуқ ба он низ мегузарад.

Қисми 1 моддаи тафсиршаванда 3 ҳолати ба мерос гузаштани амволи меросгузорро ба давлат пешбинӣ намудааст. Дар ҳолати яқум гузаштани амволи мероси ба давлат тибқи васиятнома сурат мегирад, зеро меросгузор бо ирода ва хости худ субъекти ворисиро муайян менамояд.

Дар ҳолати дуҷум бошад қонунгузор ба давлат гузаштани амволи меросгузорро дар он ҳолат раво медонад, ки агар меросгузор тибқи васиятнома ва бо қонун ворис надошта бошад (истисно танҳо нисбати шахсоне, ки дар м.1171 нишон дода шудаанд).

Дар ҳолати сеюм бошад хоҳиши меросгу-

1 Ниг.: Баршевский М.Ю. Наследственное право. Учебное пособие - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Белье альвы, 1996. С.18

зор нисбати маҳрум кардани ҳамаи меросгирон бояд дар васиятнома дарҷ гардида бошад.

Аз таҳлили меъёри мазкур бармеояд, ки гузаштани амволи меросгузор ба давлат ҳам тибқи васиятнома ва ҳам тибқи қонун сураат гирифтаниш мумкин аст. Гузаштани амволи меросгузор ба давлат тибқи моддаи 1187 КГ уҳдадорихои меросгузоро дар назди кредитори он дар доираи арзиши амволи ба мерос гирифтааш ба вучуд меорад.

2. Қисми 2 моддаи тафсиршаванда оқибатҳои ҳуқуқии аз мерос даст кашидан ба ғайридавлатро аз ҷониби ворисон пешбинӣ намудааст. Дар ҳолати аз ҷониби ворис ба ғайридавлат даст кашидан аз ҳиссаи объекти меросие, ки тибқи васиятнома ва ё қонун ба ӯ дахл дошт мерос ба давлат мегузарад. Барои даст кашидан аз мерос ворисони тибқи васиятнома ва ҳам ворисони тибқи қонун ҳуқуқ доранд.

2. Қисми сеюми моддаи тафсиршаванда дар қатори дигар қисмҳои моддаи мазкур гузаштани амволи меросгузоро ба давлат пешбинӣ намудааст. Лекин меъёри мазкур дар он сураат ба ғайридавлат гузаштани амволи меросгузоро раво донистааст, агар меросгузор тибқи қонун ворис надошта бошад қисми амволи вай дар

васиятнома нисбати дигар вориси нишондодаи вай қайд нашуда бошад. Дар ин ҳолат қисми боқимондаи амволи меросгузор ки дар васиятнома пешбинӣ нагардидааст ба ғайридавлат мегузарад.

Шарти асосӣ тибқи меъёри мазкур набудани ворис тибқи қонун ва боқӣ мондани қисми амволе, ки дар васиятномаи меросгузор дарҷ нагардидааст мебошад. Масалан, меросгузор ба дӯсти худ хонаи муайяноро васият менамояд, лекин зимнан дар хусуси автомобили худ дар васиятнома чизе наменгӯяд. Дар ин маврид дӯшташ хонаи васиятнамударо ба мерос мегираду автомобили меросгузор ба ғайридавлат мегузарад.

Бояд тазакур дод, ки моддаи мазкур ба таври пушида ҳолатҳое ки амволи меросгузор ба ғайридавлат мегузарад пешбинӣ кардааст. Лекин бояд дар назар дошт, ки дигар ҳолатҳое низ вучуд доранд, ки тибқи меъёрҳои Кодекси граждани, амволи меросгузор ба манфиати давлат мегузарад. Масалан, эътироф намудани шахс ҳамчун вориси ношоиста дар ҳолате, ки меросгузор дигар ворис надорад, асоси гузаштани амволи меросгузор ба ғайридавлат мебошад.

БОБИ 59. МЕРОСГИРӢ БО ВАСИЯТНОМА

Моддаи 1150. Муқаррароти умумӣ

1. Васиятнома иродаи ихтиёрии шахрванд оид ба ихтиёрдорӣ ҳуқуқи амволии ба ӯ дахлдошта ва дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун ҳуқуқи ғайриамволӣ ҳангоми вафот кардан эътироф мешавад, ки ба тарзи зарурӣ ба расмият дароварда шудааст.

2. Васиятнома бояд шахсан тартиб дода шавад. Тартиб додани васиятнома тариқи намоёнда иҷозат дода намешавад.

3. Шахрванд метавонад ҳамаи амвол ё як қисми амволи худро ба як ё якчанд шахс, ки ба ӯ ҳуқуқи ворисон тибқи қонун дохил мешаванд ё дохил намешаванд, ҳамчунин ба шахсони ҳуқуқӣ ва давлат васият намояд.

4. Васиятгар ҳуқуқ дорад бидуни тавзеҳи сабаб як ё якчанд нафар ё ҳамаи ворисонро тибқи қонун аз мерос маҳрум намояд. Аз мерос маҳрум намудани ворис тибқи қонун ба наслҳои ояндаи ӯ, ки тибқи пешниҳод ҳуқуқи меросро доранд, дахл надорад, агар аз васиятнома тартиби дигаре барнаояд, ба истиснои ҳолатҳое, ки моддаи 1171 ҳамина Кодекс пешбинӣ менамояд.

5. Меросгузор метавонад озодона васиятномаи тартибдодаашро дар вақти дилхоҳ баъди анҷом ёфтани он рад намояд ё тағйир диҳад ва дар ин ҳолат уҳдадор нест, ки сабабҳои рад намудан ё тағйир додани онро нишон диҳад.

6. Меросгузор ҳуқуқ надорад ба зиммаи шахсоне, ки дар васиятнома таъин гардидаанд, дар навбати худ вазифаи ихтиёрдорӣ амволи ба онҳо васиятшударо бо тартиби муайяне дар ҳолати вафот кардани онҳо вогузор намояд.

1. Қисми якуми моддаи тафсиршаванда мафҳум ва мазмуни васиятномаро муқаррар намудааст. Тибқи он васиятнома аҳди яктарафа буда, гузаштани ҳуқуқи молумулқӣ, инчунин

дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун ҳуқуқи ғайримолумулқӣ шахрвандро дар ҳолати вафот кардани ӯ ба шахси дигар ифода менамояд. Чунин гузашт кардан (ихтиёрдорӣ) дар асоси

васиятнома сурат мегирад, ки ҳамчун аҳд эътироф карда мешавад. Мувофиқи моддаи 178 Кодекси граждани аҳд амали шахрвандон ва шахси ҳуқуқӣ буда ба муқаррар намудан, тағйир додан ё қатъ намудани ҳуқуку уҳдадорихои граждани равона гардидааст. Яъне тибқи васиятнома шахрванд ҳуқуқҳои амволи ва ғайривамволии худро ба дигар шахсон барои ихтиёрдорӣ медиҳад. Нисбат ба васиятнома меъёрҳои боби 7 (Аҳдҳо) Кодекси граждани татбиқ карда мешавад.

Қонунгузор дар қисми тафсиршаванда дар зерин мафҳуми ҳуқуқи амволи, тамоми намудҳои объекти ҳуқуқи граждани, ки дар қисми 2 моддаи 140 Кодекси граждани ифода карда шудааст, дар назар дорад. Яъне ашё, пул, аз ҷумла ашёи хориҷӣ, қоғазҳои қиматнок, қору хизматҳо, иттилоот, амал, натиҷаи фальолияти зеҳнӣ, номи фирма, тамғаи мол ва воситаҳои дигари фардиқунонии маҳсулот, ҳуқуқҳои молумулкӣ ва дигар молумулк. Дар ҳолатҳои муқаррар-намудаи қонунгузори инчунин ҳуқуқҳои ғайримолумулки низ ба сифати объекти васиятнома баромад менамояд. Масалан, мувофиқи моддаи 17 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳуқуқҳои муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он” ҳуқуқи муаллифӣ, ҳуқуқ ба ном ва ҳуқуқи ҳифзи эътибори муаллиф, ки ҳуқуқҳои шахсии ғайриамволии муаллиф мебошад, ҳангоми вафот кардани у аз ҷониби ворисонаш амалӣ карда мешавад. Яъне қонуни мазкур пешбинӣ менамояд, ки ҳуқуқҳои ғайриамволии номбаршудаи муаллиф ҳангоми вафоти у ба ворисонаш мегузарад. Ҷамчунин моддаи 26 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ихтироъ» низ муқаррар намудааст, ки патент ба ихтироъ ва ҳуқуқи гирифтани онҳо ба мерос мегузарад. Ҳуқуқи манъи истифода шудани ихтирои номбаршуда аз ҷониби шахсони дигар, ки аз ҷумлаи ҳуқуқҳои ғайриамволии муаллифи ихтироъқунанда мебошад ба ворисон мегузарад.

Ҷамзамон бояд қайд кард, ки мувофиқи қисми 1 моддаи 174 Кодекси граждани дар ҳолатҳо ва мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун ҳуқуқи шахсии ғайримолумулкӣ ва неъматҳои дигари ғайримоддии шахси фавтидаро шахси дигар, аз ҷумла ворисони соҳибҳуқуқ татбиқ ва ҳифз карда метавонанд. Меъёрҳои бо ҷунин мазмун дар ҳуди Кодекси граждани низ вохурдан мумкин аст, масалан, қисми 1 моддаи 174 Кодекси граждани пешбинӣ менамояд, ки ҳифзи шаъну шараф ва эътибори қо-

рии шахрвандро пас аз вафоташон ворисони у амалӣ карда метавонанд.

Қонунгузор талаб менамояд, ки васиятнома дар шакли хаттӣ тартиб дода шуда, дар идораи нотариали ва дигар ҷойҳои, ки васиятномаи тасдиқнамудаи онҳо ба васиятномаи бо таври нотариали тасдиқшуда баробар доништа мешавад тасдиқ карда шавад. Номгӯӣ ҷойҳои, ки васиятномаи тасдиқнамудаи онҳо ба васиятномаи бо таври нотариали тасдиқшуда баробар доништа мешавад дар моддаи 1159 КГ дода мешавад (Ниг: тафсири моддаи 1159 КГ).

2. Қисми дуими моддаи тафсиршаванда талаботро нисбат ба шахсан тартиб додани васиятнома муқаррар намудааст. Васиятнома аз ҷониби васиятқунанда шахсан тартиб дода мешавад ва ин ваколатро Ў наметавонад ба намоянда вогузор намояд. Меъёри мазкур муҳим мебошад, чунки тартиб додани васиятномаро аз ҷониби шахсони зерин истисно менамояд:

волидайн, фарзандҳондагон ва парасторон аз номи ноболигон;

васи аз номи номи шахрванде, ки ғайри қобили амал эътироф гардидааст;

парастор аз номи шахрванде, ки қобилияти амалашон маҳдуд карда шудааст.

Инчунин бояд қайд кард, ки ҳуқуқи тартиб додани васиятномаро танҳо шахрвандони қобилияти амалқунии пурра дошта доранд. Шахсони қобилияти амалқунии маҳдуд ё ин ки қобилияти амалқунии маҳдуд карда шуда ҳуқуқи тартиб додани васиятномаро надоранд.

3. Қисми дуими моддаи тафсиршаванда шаҳодати принципи озодии васиятнома мебошад, яъне шахрванд метавонад амвол ё қисми амволи худро ба як шахс ё гурӯҳи шахсон, давлат ё шахси ҳуқуқӣ васият намояд. Шахрванд метавонад амволи (ҳуқуқи амволи) худро ба шахсоне васият намояд, ки ба гуруҳи ворисон тибқи қонун дохил мешаванд ё дохил намешаванд. Доираи шахсоне, (шахрвандон, шахси ҳуқуқӣ ва давлат) ки ворис метавонад, амволи худро васият намояд маҳдуд карда нашудааст. Давлат гуфта, воҳидҳои марзию маъмурӣ низ дар назар дошта мешавад.

4. Қисми чоруми моддаи тафсиршаванда низ аз принципи озодии васиятнома шаҳодат медиҳад. Тибқи меъёри мазкур васиятгар метавонад як ё якчанд нафар ё ҳамаи ворисонро тибқи қонун аз мерос маҳрум созад. Маҳрум намудан хусусияти шахсӣ дорад, яъне танҳо нисбат ба шахси аз мерос маҳрумшуда дахл дошта, ба ворисони онҳо, ки тибқи пешниҳод

хукуки меросро доранд (моддаим 1169) пахн намегардад, агар дар худди васиятнома тартиби дигар муқаррар нашуда бошад.

Бояд қайд кард, ки принципи озодии вастянома ҳадди худро дорад ва ин озодӣ бо он маҳдуд карда мешавад, ки гуруҳи муайяни шахсон новобаста ба мазмуни васиятнома ҳуқуқ ба ҳиссаи ҳатмии мерос доранд. Шахсон мазкур кӯдакони ба балоғат нарасида ва ғайриқобили меҳнати васиятгар, падару модар (падархонду модархонд) ва ҳамсари ғайри қобили меҳнати меросгузор мебошанд, ки на камтар аз се ду ҳиссае, ки ба ҳар яки онҳо ҳангоми мероси қонунӣ тааллуқ дошт, мерос мегиранд.

5. Қисми панҷуми моддаи тафсиршаванда низ шаҳодати озодии вастянома мебошад. Васиятгузор баъд аз тартиб додани васиятнома метавонад онро дар вақти дилхоҳ тағйир диҳад

ё ин ки бекор намояд. Дар чунин ҳолат васиятгузор бояд онро бо таври нотариалӣ тасдиқ намояд. Риоя накардани талаботи мазкур боиси беътибор гардидани васиятнома мегардад.

6. Тибқи қисми шашӯми моддаи тафсиршаванда доираи ҳукуки вогузорнамоии меросгузор дар ин ҳолат маҳдуд карда шудааст. Зеро мувофиқи он меросгузор наметавонад ба зимаи меросгир вазифаи ба тартиби муайяне ихтиёрдорӣ намудани амволи васиятшударо дар ҳолати вафоти ӯ вогузор намояд. Мисол, агар меросгузор ба ворис хонаи истиқоматӣ васият карда бошад у ҳуқуқ надорад аз ворис талаб намояд, ки хонаи истиқоматино ба иҷора диҳад ё ин ки фурӯшад. Маҳдудияти мазкур инъикоси номумкин будани маҳдуд кардани қобилияти ҳуқуқдорӣ ё ин ки қобилияти амалкунии шахрванд мебошад.

Моддаи 1151. Таъини ворисони иловагӣ

1. Васиятқунанда метавонад барои ҳолатҳое, ки агар вориси дар васиятнома зикргардида то кушода шудани мерос фавтад ё меросро қабул накунад ё онро рад намояд ё аз мерос ҳамчун вориси ношоиста бартараф гардад (моддаи 1145 ҳамин Кодекс), дар васиятнома дигар ворисро таъин намояд (вориси иловагӣ).

2. Вориси иловагӣ ҳар шахсе шуда метавонад, ки мутобиқи моддаи 1144 ҳамин Кодекс ворис буданаш мумкин аст.

1. Таъини вориси иловагӣ яке аз ҳуқуқҳои васиятқунанда мебошад, ки дар васиятнома зикр карда мешавад. Ҳолатҳое, ки дар сурати рух додани он вориси иловагӣ таъин карда мешавад тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда хеле васеъ карда шудааст. Ба он фавтидани вориси дар васиятнома зикргардида то кушода шудани мерос, меросро қабул накардан ё онро рад намудани ворис, инчунин аз мерос ҳамчун вориси ношоиста бартараф гардидани ворис дохил мешавад. Дар асоси он васиятқунанда метавонад дар васиятнома яке аз ҳолатҳои зикршударо ё ин ки тамоми ҳолатҳоро, ки вориси иловагӣ ҳуқуқ ба мерос пайдо мекунад зикр намояд. Дар ин маврид вориси иловагӣ танҳо дар ҳолати рух додани ҳолати зикршуда ё яке аз ҳолатҳои ҳуқуқ ба мерос пайдо менамояд. Та-

ъини вориси иловагӣ қоидаи гузаштани ҳуқуқ ба қабули мерос ба меросгирони навбатӣ (моддаи 1165 КГ ҚТ), қоидаи меросгирӣ бо ҳуқуқи пешниҳод (моддаи 1169 КГ ҚТ) ва қоидаи ба ворисон гузаштани ҳуқуқи гирифтани меросро (трансмиссияи ворисӣ) (моддаи 1175 КГ ҚТ) бартараф менамояд.

2. Қисми дуюми моддаи тафсиршаванда гуруҳи шахсонро, ки ба сифати вориси иловагӣ таъин намудан мумкин аст, муқаррар намудааст. Тибқи он ба чунин сифат шахрвандони дар лаҳзаи кушодани мерос зиндабуда, кӯдакони дар батни модар ҳангоми зинда будани меросгузор мавҷудбуда ва баъди кушодани мерос зинда таваллудшуда, шахсони ҳуқуқӣ ва давлат баромад карда метавонанд.

Моддаи 1152. Супориши васиятқунандаи мерос (легат)

1. Васиятқунанда ҳуқуқ дорад ба зиммаи ворис тибқи васиятнома аз ҳисоби мерос (супориши васиятқунандаи мерос) ба манфиати як ё якчанд шахс (меросгирандагон), ки ҳуқуқи талаб намудани иҷрои супориши васиятқунандаи меросро ба даст меоранд, анҷом додани ягон ухладориро вогузорад.

Меросгирандагон метавонанд шахсоне бошанд, ки ба шумораи ворисони тибқи қонун дохиланд ё дохил нестанд.

2. Мавзӯи супориши васияткунандаи мерос метавонад барои меросгиранда ба моликият, истифода ё дигар ҳуқуқи амволӣ додани ашёи шомили таркиби мерос, ба даст овардан ва ба у додани амволи ба таркиби мерос шомилнабуда, барои у иҷро намудани кори муайян, иҷрои ягон навъи хизматрасонии муайян ва ғайра бошад.

3. Ворисе, ки васияткунанда ба зиммаи у супориши васияткунандаи меросро вогузоштааст, бояд онро дар доираи арзиши воқеии мероси ба у гузашта ва аз ҳисоб баровардани ҳиссаи қарзи меросгузор ба у иҷро кунад.

Агар вориси ба зиммааш супориши васияткунандаи мерос вогузошташуда дорои ҳуқуқи ҳиссаи хатмӣ ба мерос бошад, уҳдадорӣ ӯ оид ба иҷрои он дар доираи арзиши мероси ба ӯ гузашта, ки аз ҳиссаи хатмии ӯ бештар аст, маҳдуд карда мешавад.

Агар супориши васияткунандаи мерос ба зиммаи ҳама ё якчанд ворисон гузошта шуда бошад, супориши васияткунандаи мерос ҳар кадоми онҳоро баробари ҳиссашон дар мерос вазифадор менамояд, зеро дар васиятнома тартиби дигаре пешбинӣ нашудааст.

4. Васияткунанда ҳуқуқ дорад ба зиммаи ворисе, ки ба ӯ хонаи истиқоматӣ, квартира ё дигар бинои истиқоматӣ мегузарад, уҳдадорӣ ба дигар шахс фароҳам овардани истифодаи яқумраи ин бино ё як қисми муайяни онро гузорад. Ҳангоми минбаъд гузаштани ҳуқуқи моликият ба бинои истиқоматӣ ҳуқуқи истифодаи яқумра эътибори худро нигоҳ медорад.

Ҳуқуқи истифодаи яқумраи бинои истиқоматӣ бегона карда намешавад, ба дигар кас дода намешавад ва ба дигар ворисони меросгиранда намегузарад.

Ҳуқуқи истифодаи яқумраи бинои истиқоматӣ, ки ба меросгиранда пешниҳод шудааст, агар дар васиятнома тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, барои дар ҳамин бино истиқомат намудани аъзои оилаи ӯ асос шуда наметавонад.

5. Дар сурати фавти вориси ба зиммааш супориши васияткунандаи мерос вогузошташуда ё аз ҷониби ӯ қабул накардани мерос иҷрои уҳдадорӣ супориши васияткунандаи мерос ба дигар ворисоне, ки ҳиссаи ӯро гирифтаанд ё ба давлат мегузарад.

Супориши васияткунандаи мерос дар сурати фавти меросгиранда то кушода шудани мерос ё баъди кушодани мерос, вале то лаҳзае, ки вориси тибқи васиятнома тавонад, онро қабул кунад, иҷро карда намешавад.

6. Меросгиранда оид ба қарзҳои меросгузор ҷавобгар намебошад.

1. Супориши васияткунанда яке аз ҳуқуқҳои мебошад, ки васияткунанда метавонад дар васиятнома пешбанӣ намояд. Бояд қайд кард, ки супориш бояд дар васиятнома муқаррар карда шавад ва хусусияти молу мулкӣ дошта бошад. Ворисоне, ки ба зиммашон иҷрои уҳдадорӣ молу мулкӣ вогузор карда шудааст чунин уҳдадориро аз ҳисоби молу мулки ба онҳо меросгузошта иҷро менамояд. Шахсоне, ки ба манфитаи онҳо ин уҳдадори иҷро карда мешавад ҳуқуқи талаб намудани иҷрои супоришро пайдо менамояд. Муносибатҳои, ки вобаста ба иҷрои супориши васияткунанда ба вучуд меояд ба муносибатҳои меросӣ дохил намегардад. Чунки меросгирандагон (аз супориш) ворисони бевоситаи васияткунанда намебошад, онҳо ҳамчун кредиторӣ ворисони васияткунанда ба-ромад менамоянд.

Тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда мерос-гирандагон метавонанд ворисони қонунӣ ё ин ки дигар шахсон бошанд. Шахсоне, ки ба манфитаи онҳо супориш иҷро карда ме-

шавад, ворисони тибқи қонун ва дигар шахсон буда метавонанд.

2. Қисми дуюми моддаи тафсиршаванда номгӯи уҳдадорӣҳоеро муқаррар менамояд, ки предмети супориши васияткунандаро ташкил медиҳад. Уҳдадорӣҳои мазкур иборатанд аз:

1. ба моликият додани амвол;

2. ба истифода додани амвол;

3. ба истифода додани ҳуқуқи маҳдуди ашёгӣ (масалан, сервитут, ҳуқуқи истифодаи замин);

4. иҷрои қор;

5. хизматрасонӣ.

Вориси васияткунанда уҳдадорӣҳои зикршударо метавонад аз ҳисоби амволи ба таркиби мерос дохилбуда ё ин ки дохилнабуда иҷро намояд.

3. Кодекси граждани ба васияткунанда ҳуқуқи дар васиятнома муқаррар намудани супоришро додааст. Ҳамзамон доираи ин ҳуқуқи васияткунанда дар доираи мероси воқеии гу-

зашта ба ворис махдуд карда шудааст. Яъне васияткунада дар васиятнома ба вориси худ супориш додааст, ки ба шахсе кори муайянеро барои иҷро диҳад. Доираи супориши васияткунада бо мероси гузашта ба ворис махдуд карда мешавад. Бояд арзиши кори супоришдодашуда аз арзиши мероси ба ворис гузашта зиёд набошад. Бояд қайд кард, ки хангоми иҷрои уҳдадорӣ ҳиссаи қарзи ба зимаи ворис гузаштаи васияткунада низ ба инобат гирифта мешавад (моддаи 1187 КГ). Яъне хангоми иҷрои супориш аз мероси ба ворис гузашта ҳиссаи қарзи васияткунада ба зимаи у афтида соқит карда шавад. Ҳагоми иҷрои супориш мерос бояд аз қарзи васияткунада «тоза» карда шуда бошад. Ба зимаи шахсе, ки ба манфиати уҳдадорӣ иҷро карда мешавад иҷрои қарзи васияткунада вогузошта намешавад. Муно-сибати байни ворис ва шахсе, ки ба манфитаи у уҳдадорӣ иҷро карда мешавад ин муносибати байни қарздор ва кредитор мебошад.

Агар вориси ба зиммааш супориши васияткунадаи мерос вогузошташуда дорои ҳуқуқи ҳиссаи ҳатмӣ ба мерос бошад, уҳдадорӣ ӯ оид ба иҷрои он дар доираи арзиши мероси ба у гузашта, ки аз ҳиссаи ҳатмии у бештар аст, махдуд карда мешавад.

Васияткунада метавонад ба зимаи шахсе, ки ҳиссаи ҳатмӣ ба мерос дорад (моддаи 1171) иҷрои уҳдадорӣ муайянеро вогузор намояд. Дар ин ҳолат вориси ҳиссаи ҳатмӣ дошта супориши васияткунадаро иҷро мекунад, агар мероси ба у гузашта аз доираи ҳиссаи ҳатмӣ бештар бошад. Чунин супориши васияткунада танҳо хангоми зиёд будани мерос аз ҳиссаи ҳатмии вориси иҷро карда мешавад. Яъне қонунгузор ҳуқуқи шахсоне, ки ба мерос ҳиссаи ҳатмӣ дорад ҳимоя намуда, доираи амали супориши васияткунадаро махдуд менамояд.

Дар қисми мазкури тафсираванда тартиби иҷро кардани супориши васияткунада дар ҳолати ба зиммаи якчанд ворис ё ин ки ҳамаи ворисон вогузоштани он низ муқаррар карда шудааст. Ҳамчун ҳолати умумӣ муқаррар шудааст, ки супориши васияткунада, ки ба зимаи якчанд ворис ё ҳамаи ворисон вогузошта шудааст аз ҷониби онҳо баробари ҳиссашон дар мерос иҷро карда мешавад. Агар супориши васияткунада ба зиммаи якчанд ворисе вогузошта шавад, ки ҳиссаи онҳо дар мерос муайян шуда набошад, пас супориш аз тарафи онҳо ба ҳиссаи баробар иҷро карда мешавад. Агар ҳиссаи ворисон тибқи васиятнома дар мерос нобаробар бошад, пас супориш аз тарафи онҳо

баробари ҳиссаи гирифташон аз мерос иҷро карда мешавад.

4. Дар қисми чоруми моддаи тафсираванда махсусан имконияти тибқи супориш ба истифодаи яқумра додани хонаи истиқоматӣ, квартира ё бинои истиқоматии ба таркиби мерос дохилбуда муқаррар шудааст. Дар фарқият аз қонунгузории пештар амалкунанда қонунгузории нав доираи манзилро, ки ба истифодаи яқумра дода мешавад васеъ намуда, мафҳумҳои нав «квартира» ва «дигар бинои истиқоматиро» ворид намудааст. Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст, ки фондҳои манзил аз бино ва квартироҳо (хонаи истиқоматӣ) иборат мебошад. Бинои истиқоматӣ объекти ҳуқуқи моликияти мебошад ва аз якчанд манзили истиқоматӣ ва ғайри истиқоматӣ иборат мебошад. Квартира манзили истиқоматии дар бинои истиқоматӣ воқеъбуда мебошад, ки дорои даромадгоҳи алоҳида ва ошхона мебошад.

Қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ҳифз намудани манфиати шахсоне, ки ба манфитаи онҳо супориши васияткунада иҷро карда мешавад, муқаррар намудааст, ки дар ҳолати гузаштани ҳуқуқи моликият ба шахси дигар ҳуқуқи истифодаи манзили истиқоматӣ нигоҳ дошта мешавад (масалан, хангоми фурӯш, ба мерос гузоштан, тухфа ва ғ). Ин ҳуқуқ хангоми бо таври дигар ихтиёрдорӣ намудани манзили истиқоматӣ низ нигоҳ дошта мешавад (иҷора, ипотека).

Бояд қайд кард, ки ҳуқуқи истифода аз манзили истиқоматӣ хусусияти фардӣ дорад, яъне ба ҳамаи шахсе дахл дорад, ки дар супориши васияткунада муайян карда шудааст. Ин ҳуқуқ ба дигар шахс намегузарад, бегона карда намешавад ва ба меросгирони он шахс намегузарад. Дар ҳолати вафот кардани шахс ё ин ки даст кашидан аз ҳуқуқи истифодаи манзили истиқоматӣ ҳуқуқи мазкур аз байн меравад.

Чи хеле, ки дар боло қайд намудем ҳуқуқи истифодаи манзили истиқоматӣ хусусияти фардӣ дорад ва бегона карда намешавад. Пас ҳуқуқи мазкур танҳо ба шахси дар васиятнома муқарраршуда дахл дошта, асос барои аз манзили истиқоматӣ истифода намудани аъзои оилаи у шуда наметавонад.

5. Қисми панҷуми моддаи тафсираванда муқарраротеро мустаҳкам намудааст, ки мувофиқи он супориши васияткунада хусусияти дунболи мерос гаштанро дорад, яъне новобаста аз он, ки меросро ки қабул менамояд супориш ба у дахл дорад. Агар ворисе, ки ба зим-

мааш супориши васияткунанда вогузор карда шудааст меросро қабул накунад, вафот намояд ё ин ки аз мерос ҳамчун вориси ношоиста бартараф карда шавад, пас ичрои супориши васияткунанда ба ворисе, ки ҳиссаи уро гирифтааст мегузарад. Агар ворисе, ки ба зимааш ичрои супориши васияткунанда вогузор карда шудааст вафот намояд (меросро қабул накунад, аз мерос ҳамчун вориси ношоиста бартараф карда шавад) ва вориси ҳиссаи уро соҳибмешуда пайдо нашавад, пас ичрои ухдадорие, ки аз супориши васияткунанда бармеояд ба зиммаи давлат вогузор карда мешавад. Ҳамзамон бояд қайд кард, ки супориши васияткунанда аз ҷониби дигар ворисоне, ки мерос ба онҳо аз ҳисоби ҳиссаи мероси вориси аз мерос дасткашида (мерос ҳамчун вориси ношоиста бартараф карда шавад, вафот карда) дар доираи тартиби афзун гардидани ҳиссаи мерос (ниг: тафсири моддаи 1148 КГ) ичро карда мешавад.

Супориши васияткунандаи мерос дар сура-ти фавти меросгиранда то кушода шудани мерос ё баъди кушодани мерос, вале то лаҳзае, ки вориси тибқи васиятнома тавонад, онро қабул

кунад, ичро карда намешавад.

Супориши васияткунанда аз ҷониби ворис дар ҳолатҳои зерин ичро карда намешавад:

а) агар шахсе, ки ба манфитаи у ухдадорӣ ичро карда мешавад, то кушода шудани мерос вафот карда бошад;

б) агар шахсе, ки ба манфитаи у ухдадорӣ ичро карда мешавад баъд аз кушода шудани мерос вафот карда бошад, вале то лаҳзае, ки вориси тибқи васиятнома тавонад, онро қабул кунад;

в) агар шахсе, ки ба манфитаи у ухдадорӣ ичро карда мешавад аз ичрои ухдадорӣ даст кашад.

6. Чи хеле, ки дар боло қайд намудем ворисон қарзҳои васияткунандаро дар доираи ҳиссаи аз мерос гирифташон пардохт менамоянд. Ва баъд аз «тоза» шудани мерос аз қарз супориш ичро карда мешавад. Аз ин ҷо тибқи қисми шашуми моддаи тафсиршаванда, шахсоне, ки ба манфиати онҳо ухдадорӣ ичро карда мешавад аз пардохти қарзҳои васияткунанда озод мебошанд.

Моддаи 1153. Гузаштани супориши васияткунандаи мерос ба ворисон.

Агар шахси гирандаи супориши васияткунандаи мерос баъди кушодани мерос фавтад, ки ба қабули супориши васияткунандаи мерос розигӣ надода буд, ҳуқуқи гирифтани ин супориши васияткунандаи мерос ба ворисони ӯ, ки ин васиятро қабул мекунанд, мегузарад.

Чи хеле, ки дар боло қайд намудем супориши васияткунанда ҳама вақт ба гузашти мерос вобаста мебошад ва муқаррароти моддаи тафсиршаванда низ шаҳодати он аст. Дар ҳолати

баъд аз кушодани мерос вафот кардани шахси меросгиранда ичрои супориши васияткунанда ба зиммаи ворисони у ки меросро қабул мекунанд мегузарад.

Моддаи 1154. Мухлати ичрои супориши васияткунандаи мерос

Шахси гирандаи супориши васияткунандаи мерос ҳуқуқ дорад ичрои супориши васияткунандаи меросро дар доираи мухлати сесолаи мухлати даъво, ки аз рӯзи кушода шудани мерос ба ҳисоб меравад, талаб намояд.

Моддаи тафсиршаванда мухлати и талаб намудани ичрои ухдадории супориши васияткунандаро муқаррар намудааст. Мухлати мазкур 3 солро ташкил медиҳад ва он аз рӯзи кушода шудани мерос (ниг: тафсири моддаи 1142 КГ) ҳисоб карда мешавад. Инчунин бояд

қайд кард, ки қонунгузор дар моддаи мазкур мухлати сесоларо ҳамчун мухлати даъво муқаррар намудааст. Ҳолатҳои боздоштан, қанда шудан ва барқарор намудани мухлати даъво бо муқаррароти боби 10 қисми якуми Кодекси граждани ба танзим дароварда мешавад.

Моддаи 1155. Базиммагузорӣ

1. Васияткунанда метавонад ба зиммаи ворис тибқи васиятнома ухдадории анҷом додани ягон амал ё аз он худдорӣ намуданро вогузорад. Ҷиҳати анҷом додани мақсадҳои барои умум судманд

чунин ухдадорӣ мумкин аст ба ичрочии васиятнома бо аз тарафи меросгузор чудо намудани як қисми амвол барои ичрои базиммагузорӣ дода шавад.

2. Базиммагузорӣ, ки мавзуи он ғаъолияти дорои хусусияти амволӣ мебошад, мутобиқан қоидаҳои моддаи 1152 ҳамин Кодекс татбиқ карда мешавад.

3. Ухдадории ичрои базиммагузорӣ ҳамон вақт қатъ мегардад, агар мутобиқи ҳамин Кодекс ҳиссаи мероси ба ворис пешбинишаванда ё дахлдошта, ки ичрои ба зиммагузорино ба уҳда дошт, ба дигар ворисон гузарад.

1. Базиммагузорӣ низ яке аз супоришҳои васияткунанда мебошад, ки дар васиятнома зикр карда мешавад. Моҳияти базиммагузорӣ аз он иборат мебошад, ки васияткунанда ба зиммаи ворис ухдадорӣ анҷом додани ягон амал ё ин ки худдорӣ намудан аз ичрои ягон амалро вогузор менамояд, ки хусусияти ҳам амволӣ ё ин ки ғайриамволӣ дорад ва он бо мақсади барои умум ғоиданок анҷом дода мешавад. Инчунин васияткунанда метавонад ба зиммаи ичрокунандаи васиятнома ичро намудани чунин амалро танҳо дар ҳолате вогузор намояд, агар амволи муайянеро барои ичрои чунин қарар чудо карда бошад. Моҳияти асосии базиммагузорӣ аз он иборат аст, ки он ба мақсади ба аҳли умум анҷом додани ягон амали ғоиданок муқаррар карда мешавад. Дар Кодекси граждани соли 1963 моддаи мазкур бо номи базиммагузорӣ ба ворисон барои анҷом додани амали муфид ифода шуд буд. Базиммагузорӣ аз бисёр ҷиҳат ба супориши васияткунанда монанд аст, вале дорои аломатҳои зерини фарқкунанда мебошад:

а) предмет. Ба зиммагузорӣ ҳам хусусияти амволӣ ва ҳам ғайриамволӣ дорад. Супориши васияткунанда бошад танҳо хусусияти амволӣ дорад;

б) мақсад. Базиммагузорӣ бо мақсади барои умум расонидани амлаи ғоиданок муқаррар карда мешавад (пардохт намудани ҳаққи истифода қувваи барқи маҳал ё ин ки ноҳия, тоза намудани кубурҳои обгузари маҳал, сохтани бинои ҳонаи пинонсолон, таъмир намудани бинои беморхонаи ва ғ.), супориш бошад бо мақсади ба шахси муайян ё гурӯҳи шахсон ичро намудани ягон ухдадорӣ (пардохт намудани ҳаққи хизмати қувваи барқи шахси муайян ё хешу табор, гузаронидани кубури об барои шахси муайян, сохтани ҳонаи истиқоматӣ ва ғ.);

в) субъекти ичрокунанда. Базиммагузори-

ро ҳам ба зиммаи ворисон ва ҳам ба зиммаи ичрокунанда васиятнома вогузор кардан мумкин аст, супориш бошад танҳо ба зиммаи ворисон вогузор карда мешавад;

г) шахсоне, ки ба манфиати онҳо супориш ичро карда мешавад. Ҳангоми базиммагузорӣ амал ба манфиатаи доираи номуайяни шахсон (аҳли ҷомеа) анҷом дода мешавад, супориши васияткунанда бошад ба манфиати шахс ё ин ки гурӯҳи муайяни шахсон ичро карда мешавад.

2. Қисми дуюми моддаи тафсиршаванда тартиби базимма-гузорино, ки мавзуи он хусусияти амволӣ дорад ба моддаи 1152 КГ ҳавола менамояд. Яъне базиммагузорино хусусияти амволдошта бо қоидаҳои супориши васияткунанда (ниг: тафсири моддаи 1152КГ) ба танзим дароварда мешавад. Чунончи :

а) ворис базиммагузорино дар доираи ҳиссаи мероси ба у гузашта ва аз ҳисоб баровардани ҳиссаи қарзи васияткунанда ичро мекунад;

б) шахсе, ки ба манфиати у ухдадорӣ ичро карда мешавад ҳуқуқи талаби ичрои ухдадорино пайдо менамояд;

в) предмети базиммагузорино метавонад ба моликият, истифода ё дигар ҳуқуқи амволӣ додани ашё, барои ӯ ичро намудани қори муайян, ичрои ягон нави хизматрасонии муайян ва ғайра ташкил намояд.

3. Қисми сеюми моддаи тафсиршаванда гузаштани ичрои ухдадории базиммагузорино ба ворисон муқаррар намудааст. Мутобиқи кодекси мазкур (ниг: тафсир моддаи 1151 КГ) ухдадории ичрои базиммагузорӣ дар ҳолатҳои зерин ба дигар ворисон мегузарад:

а) то қушода шудани мерос вафот ёфтани ворис;

б) қабул накардани мерос аз ҷониби ворис;

в) баргараф шудан ҳамчун вориси ношоиста.

Моддаи 1156. Меросгирии қисми амволе, ки васиятнокарда мондааст

1. Як қисми амволи меросгузор, ки васиятношуда мондааст, тибқи қонун ва бо тартиби муқаррарнамудаи моддаҳои 1165-1169 ҳамин Кодекс дар байни ворисон тақсим карда мешавад.

2. Ба ҳисоби ин ворисон инчунин ҳамон ворисон тибқи қонун дохил мешаванд, ки қисми дигари амвол бо васиятнома ба онҳо монда шуда буд.

1. Қисми якуми моддаи тафсиршаванда тақдир амволеро, ки васиятношуда мемонад, муқаррар намудааст. Ҳолатҳое мешавад, ки меросгузор тамоми амволи худро байни ворисон тақсим наменамояд ва масъалаи тақсим намудани амволи мазкур пайдо мешавад. Дар ин ҳолат қисми амволи васиятношудаи меросгузор тибқи қонун байни ворисон тақсим карда шуда ва тақсими мерос бошад тибқи тартиби навбатии тақсими мерос (ниг: тафсири

моддаҳои 1165-1168 КГ) байни ворисон анҷом дода мешавад

2. Мувофиқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванд дар ҳолате, ки васиятқунанда қисми амволи худро ба ворисони тибқи қонун дохил буда мерос гузошта бошад, қисми амволи васиятношуда байни ворисони тибқи қонун тақсим карда мешавад, аз ҷумла байни ворисоне, ки қисми амволи меросгузорро тибқи васиятнома гирифтаанд.

Моддаи 1157. Қоидаҳои умумии шакли васиятнома

1. Васиятнома бояд дар шакли хаттӣ бо нишон додани макон ва замони тартиб дода шудани он таҳия карда шавад.

2. Васиятномаҳои зерин, ки дар шакли хаттӣ тартиб дода шудаанд, эътироф карда мешаванд:

а) васиятномаҳое, ки ба таври нотариалӣ тасдиқ карда шудаанд;

б) васиятномаҳое, ки бо васиятномаҳои ба таври нотариалӣ тасдиқгардида баробар карда шудаанд.

3. Васиятнома бояд аз тарафи васиятқунанда шахсан имзо гардад.

Агар васиятқунанда бо сабаби нуқсонӣ, беморӣ ё бесаводӣ васиятномаро бо дасти худаш имзо карда натавонад, пас бо хохиши ӯ дар ҳузури нотариус ё шахси дигари мансабдор мутобики қонуни тасдиққунандаи васиятнома мумкин аст аз тарафи шахрванди дигар бо нишон додани сабабҳо, ки васиятгар наметавонад васиятномаро бо дасти худаш имзо намояд, имзо карда шавад.

4. Агар мутобики Кодекси мазкур хангоми тартиб додан, имзо намудан ё тасдиқи васиятнома, ки бояд шохидон иштирок намоянд, пас дар ин сурат шахсони зерин шохид буда наметавонанд ва васиятномаро ба ҷойи васиятқунанда имзо карда наметавонанд:

а) нотариус ё шахси дигаре, ки васиятномаро тасдиқ менамояд;

б) ҳамсар, фарзандон, падару модар, набераю абераи шахсе, ки нисбати он васиятнома ё супориши васиятқунандаи мерос таҳия ва тартиб дода мешавад ва ҳамчунин ворисони қонунии васиятгар;

в) шахрвандоне, ки ғайри қобили амал мебошанд;

г) шахрвандон ва шахсони дигар, ки қобилияти хондани васиятномаро надоранд;

д) шахсоне, ки барои нишондоди бардурӯғ додан суд шудаанд.

1. Талаботи асосии қонунгузор нисбат ба шакли васиятнома тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда дар шакли хаттӣ тартиб додани он мебошад. Инчунин дар баробари шакл, қонунгузор талаб менамояд, ки дар васиятнома макон, яъне ҷойи тартиб додан ва замон, яъне вақти тартиб додани васиятнома ифода карда шавад.

2. Қонунгузор танҳо ду намудани васиятномаҳоро, ки дар шакли хаттӣ тартиб дода шудаанд, эътироф менамояд. Ба гуруҳ якум васиятномаҳое дохил мешавад, ки дар мақомоти нотариати давлатӣ тасдиқ карда шудаанд.

Мувофиқи банди 1 моддаи 21 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикитсон аз 16 апрели соли 2012 “Дар бораи нотариати давлатӣ” идораҳои нотариалӣ васиятномаҳоро тасдиқ менамоянд. Идораҳои нотариалӣ барои анҷом додани амалиётҳои нотариалӣ дар шаҳрҳо ва ноҳияҳои ҷумҳурӣ таъсис дода мешавад. Дар маҳалҳои аҳолинишине (шаҳрак ва деҳот), ки идоарҳои нотариалӣ мавҷуд нест васиятномаҳо аз ҷониби ҷамоатҳои шаҳрак ва деҳот тасдиқ карда мешавад. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикитсон, ки дар қаламрави дигар давлатҳо зиндагонӣ менамоянд васиятномаҳои худро дар муассисаҳои

консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда метавонанд. Мувофиқи моддаи 23 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давлатӣ» муассисаҳои консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон васиятномаҳоро тасдиқ менамоянд.

Ба гуруҳи дуюм васиятномаҳои хаттӣ дохил мешавад, ки ба васиятномаҳои ба таври нотариалӣ тасдиқкардашуда баробар карда мешавад. Тафсири чунин васиятномаҳо дар моддаи 1159 КГ дода шудааст.

3. Чунин ҳолатро ба назар гирифта зарур аст, ки васиятнома шахсан аз ҷониби васияткунанда на танҳо имзо, балки тартиб дода шавад. Васияткунанда метавонад васиятномаро тартиб дода, имзо гузошта барои тасдиқ ба идораи нотариалӣ биёрад. Ва ҳамчунин метавонад дар идораи нотариалӣ аз суханони у дар ҳузури шоҳид аз тарафи нотариус тартиб дода шавад. Дар чунин ҳолат васиятнома то ба имзо расидан бояд ба васияткунанда хонда дода шавад.¹ Баъд аз хонда додани мазмуни васиятнома васияткунанда ва шоҳид бояд имзо гузоранд. Агар васияткунанда бо сабаби нуқсони ҷисмонӣ, беморӣ ё бесаводӣ бо дасти худаш имзо карда натавонад шахси дигар ба ҷойи васияткунанда бо баён кардани сабаби аз ҷониби васияткунанда шахсан имзо нагаштани васиятнома дар ҳузури нотариус ва шахси дигари мансабдор (моддаи 1159 КГ) имзо менамояд.

¹ Дастурамали тартиби ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ аз тарафи нотариусҳои давлатии идораҳои нотариалии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, БММХ Адлия

4. Қисми 4-уми моддаи тафсиршаванда се ҳолате, ки шоҳид дар давраи он бояд иштирок намояд муқаррар намуда, шахсоне, ки ба сифтаи шоҳид баромад карда наметавонанд ва ба ҷойи васияткунанда имзо гузошта наметавонанд номбар намудааст. Дар ҳар се ҳолат, яъне тартиб додан, имзо намудан ва ё тасдиқи васиятнома бояд шоҳид иштирок намояд. Шахсоне, ки ба сифати шоҳид баромад карда наметавонанд ва ба ҷойи васияткунанда имзо ҳуқуқ надоранд имзо гузоранд, дар қисми тафсиршаванда муфасал номбар шудааст. Ба сифати чунин шахс нотариус ва шахси дигаре, ки васиятномаро тасдиқ менамояд (моддаи 1159 КГ) баромад карда наметавонад, зеро шахсони мазкур маҳз бо мақсади тасдиқ намудани қонунӣ будани амалиёти мазкур, яъне таҳияи васиятнома вақолатдор карда шудаанд. Инчунин бо мақсади ҳифзи манфиати васияткунанда, ворисон ва мерос аз кирдорҳои зидиҳуқуқӣ ва зидиахлоқӣ ва бо мақсади маҳфӣ нигоҳ доштани васиятнома ба сифати чунин шахсон ҳамсар, фарзандон, падару модар, набераю абераи шахсе, ки нисбати он васиятнома ё супориши васияткунандаи мерос таҳия ва тартиб дода мешавад ва ҳамчунин ворисони қонунии васиятгар баромад карда наметавонанд.

Ғайр аз ин қонунгузор талаботҳоро нисбат ба шоҳидон ва шахсе, ки ба ҷойи васияткунанда имзо мегузоранд, муқаррар намудааст. Чунин шахсон бояд қобилияти амалкунии пурра дошта дошта, босавод бошанд ва барои бардурӯғ нишондод додан суд нашуда бошанд.

Моддаи 1158. Васиятномаи ба таври нотариалӣ тасдиқшуда

1. Васиятномаи ба таври нотариалӣ тасдиқшударо бояд васиятгар нависад ё аз забони ӯ аз тарафи нотариус бо иштироки шоҳид навишта шавад. Нотариус ҳангоми навиштани васиятнома аз забони меросгузор метавонад воситаҳои техникии умумикабулшударо (мошинкаи ҷопӣ, компютери шахсӣ ва ғайраро) истифода барад.

2. Васиятномае, ки нотариус аз забони васиятгар менависад, бояд онро ба васиятгар дар ҳузури нотариус ва шоҳид то ба имзо расонидани васиятнома пурра хонад.

Агар васияткунанда бо сабаби нуқсони ҷисмонӣ, беморӣ ё бесаводӣ шахсан васиятномаро хонда натавонад, пас матни онро шоҳид дар ҳузури нотариус мехонад ва дар ин бора бо нишон додани сабабҳои, ки васиятгар наметавонад шахсан васиятномаро хонад, дар васиятнома сабти дахлдор карда мешавад.

3. Агар васиятномаи ба таври нотариалӣ тасдиқшуда дар ҳузури шоҳид тартиб дода шуда бошад, пас дар васиятнома бояд ному насаб, номи падар ва маҳалли зисти доимии шоҳид нишон дода шавад.

Ҳамчунин дар васиятнома нисбати шахсе, ки васиятномаро ба ҷойи васиятгар имзо намудааст, маълумот ворид карда мешавад.

4. Бо хошиши васияткунанда нотариус васиятномаро бидуни шинос шудан бо мазмуни он (васиятномаи махфӣ) тасдиқ менамояд.

Васиятномаи махфӣ аз хавфи беътибор ҳисобидани он бояд дастӣ навишта шавад, васиятгар ба он имзо гузорад ва дар ҳузури ду шохид, нотариус ба лифофа андохта, ширеш кунад ва шохидон ба он имзои худро гузоранд. Лифофае, ки шохидон имзо намудаанд, дар ҳузури шохидон ва нотариус ба лифофаи дигар андохта, ширеш карда мешавад ва дар он нотариус навиштаҷоти тасдиқкунандаро сабт менамояд.

1. Кодекси граждани ду тартиби таҳия намудани васиятномаро муқаррар намудааст. Якум, васиятнома аз ҷониби васияткунанда навишта мешавад ва дуом, аз забони васияткунанда аз тарафи нотариус бо иштироки шохид навишта мешавад. Дар ҳолати дуом матни васиятнома пеш аз имзо гузоштан бояд хонда шавад. Нотариус дар ҳолати аз суханони васияткунанда навиштани васиятнома метавонад аз воситаҳои техникӣ истифода намояд. Мисол аз компютор ё ин ки мошинаҳои ҷопӣ техникӣ. Дар ҳолати тартиб додани васиятнома аз тарафи нотариус аз суханони васияткунанда бояд нишон дода шавад, ки чунин васиятнома аз ҷониби нотариус навишта шудааст.

2. Чи хеле, ки дар боло қайд намудем васиятномае, ки аз сухани васияткунанда аз ҷониби нотариус навишта шудааст пеш аз имзо намудан бояд хонда дода шавад. Бояд қайд кард, ки васиятномаи аз суханони васияткунанда навишташуда бояд аз ҷониби худи васияткунанда то имзо кардан хонда шавад. Вале бо сабаби хатогии техникӣ дар қисми 2 моддаи мазкур чунин вазифа ба уҳдаи худи нотариус вогузор карда шудааст. Аз мазмуни сархати дуоми ҳамин қисм бармеояд, ки васиятномаи аз ҷониби нотариус навсонида шуда, аз тарфи васияткунанда дар ҳузури шохид ва нотариус хонда шавад. Агар васияткунанда бо сабаби бесаводӣ, беморӣ ё ин ки нуқсони ҷисмонӣ васиятномаро хонда натавонад, пас васиятномаро шохид мехонад ва сабаби аз ҷониби шохид хондани васиятнома нишон дода мешавад. Ҳангоми тасдиқи нотариалии васиятнома шохид дар ду ҳолат иштирок менамояд. Якум, агар васиятнома аз суханони васияткунанда аз ҷониби нотариус навсонида шуда бошад ва дуом, агар васияткунанда бо сабаби бесаводӣ, беморӣ ва ё нуқсони ҷисмонӣ васиятномаи аз суханони вай навиштаро хонда натавонад.

3. Қонунгузор ба мақсади ҳимояи манфиати васияткунанда, меросгирон ва дигар шахсонро талаб менамояд, ки дар ҳолати навиштани васиятнома аз суханони васияткунанда ва

имзо гузоштан ба ҷойи васияткунанда тамоми маълумотҳои дахлдор оид ба шохид гирифта шавад. Аз ҷумла ном, насаб ва номи падар ва ҷойи зисти доимии шохид.

4. Чи хеле, ки қайд намуда будем васияткунанда метавонад васиятномаро шахсан тартиб дода, барои тасдиқ намудан ба идораи нотариалӣ (дар шаҳраку деҳот, ҷамоати шаҳраку деҳот, дар хориҷа-муассисаҳои консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон) биёрад. Инчунин метавонад дар идораи нотариалӣ аз суханони вай нотариус васиятномаро тартиб диҳад. Дар ҳар ду ҳолат нотариус ба мазмуни васиятнома шинос мешавад. Васияткунанда инчунин метавонад мазмуни васиятномаро махфӣ нигоҳ дорад. Дар чунин ҳолат нотариус ба мазмуни васиятнома шинос нашуда, онро тасдиқ менамояд. Мувофиқи банди 120 Дастурамали тартиби ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ аз тарафи нотариусҳои давлатии идораҳои нотариалии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва банди 35 Дастурамали оиди тартиби ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ аз тарафи Раисони Ҷамоатҳои шаҳрак ва ҷамоатҳои деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон васияткунандаи васиятнома ҳуқуқ дорад, ки васиятномаро бе пешниҳоди имконияти шиносӣ бо мазмуни он ба шахсони дигар, аз ҷумла ба шахси масъул ба ҷо оварад (васиятномаи махфӣ). Бинобар ин, агар шахрванд барои маслиҳат нисбат ба ин масъала муроҷиат намояд, шахси масъул ба мазмуни чунин васиятнома дахл накарда бояд хеле амиқ ва муфассал тартиби таҳияи онро фаҳмонда диҳад, зеро аз тарафи васияткунанда нодуруст таҳия гардидани он, мумкин аст боиси беътибор дониста шудани васиятнома гардад.

Нисбат ба васиятномаи махфӣ қонунгузор талаботҳои махсус муқаррар намудааст. Талаботи аввал ин бо даст навиштани васиятнома мебошад. Дар ин ҳолат саволе пайдо мешавад, ки агар васияткунанда бесавод ё бемор бошад ва ё нуқсони ҷисмонӣ дошта бошад пас дигар шахс метавонад аз суханони вай васиятномаро нависад ё ин ки ба ҷойи васияткунанда имзо гу-

зорад? Не чунки қонунгузор талаб менамояд, ки васиятнома аз ҷониби васияткунанда дастӣ навишта шуда, имзо карда шавад. Хусусияти хоси васиятномаи махфӣ дар он аст, ки мазмуни он махфӣ мебошад. Васияткунанда васиятномаро тартиб дода, дар лифофа ҷой намуда ба нотариус медиҳад. Нотариус пеш аз қабул намудан муқаррароти қонунгузорӣ оид ба шакл ва ҳиссаи ҳатмӣ оид ба васиятномаро мефаҳмонад (1171 КГ) ва дар ҳузури 2 шохид месупорад. Мувофиқи банди 36 Дастурамали тартиби ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ аз тарафи нотариусҳои давлатии идораҳои нотариалии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсияти васияткунанда ва шохидон бояд муқаррар гардида, қобили амали онҳо тафтиш карда шавад. Лифофа аз тарафи ду шохид имзо шуда, сипас дар ҳузури шохидон ва шахси масъул дар лифофаи дигар муҳргузорӣ карда мешавад, ки дар он шахси масъул тибқи шакли муқарраргардида навиштаҷоти тасдиқкунанда ба ҷо меова-

рад. Навиштаҷоти тасдиқкунанда дар лифофа бояд маълумот дар бораи васияткунанда васиятномаро (номи хонаводагӣ, ному насаб, санаи таваллуд, ҷойи истиқомат, реквизитҳои ҳуччат, имзои тасдиқкунанда), ки аз у шахси масъул васиятнома, ҷой ва санаи қабули он, номҳои хонаводагӣ, ному насабҳо ва дар бораи ҷойи истиқомати ҳар як шохидро дар асоси ҳуччатҳои шахсиятҳои онҳоро тасдиқкунанда қабул намудааст, дошта бошад. Шахси масъул аз васияткунанда лифофаро оид ба васиятномаи махфӣ қабул намуда, вазифадор аст, ки ба васияткунанда мазмуни қисми 4 моддаи 1158 КГ (қоидаи бо даст навиштан ва имзо намудан) ва моддаи 1171 Кодекси (қоидаи ҳиссаи ҳатмӣ) гражданиро фаҳмонда диҳад ва дар ин бора дар лифофаи дуҷум навиштаҷоти дахлдор ба ҷо оварад, ва ҳамчунин ба васияткунанда ҳуччати тасдиқкунандаи қабули васиятномаи махфиро (шаҳодатномаро) диҳад.

Моддаи 1159. Васиятномаи бо васиятномаи ба таври нотариалӣ тасдиқшуда баробар

1. Васиятномаҳои зерин бо васиятномаҳои ба таври нотариалӣ тасдиқшуда баробар доништа мешаванд:

а) васиятномаи шахрвандоне, ки барои табобат дар беморхонаҳо, госпиталҳо, муассисаҳои табобатии статсионари дигар мебошанд ё дар хонаи пиронсолону маъҷубон зиндагӣ мекунад ва сардухтурон ё муовинони онҳо оид ба қисми тиббӣ ё духтурони навбатдори ин беморхонаҳо, госпиталҳо ва муассисаҳои дигари табобатӣ ва ҳамчунин сардорони госпиталҳо, директорон ё сардухтурони хонаи пиронсолон ва маъҷубон тасдиқ намудаанд;

б) васиятномаи шахрвандоне, ки хангоми шино кардан дар киштиҳои тахти парчами кишвари киштии шинокуанда қарор доранд ва аз тарафи капитани ин киштиҳо тасдиқ шудаанд;

в) васиятномаи шахрвандоне, ки дар экспедитсияҳои кашфиётӣ, арктикӣ ё экспедитсияҳои дигар буда аз тарафи сардорони ин экспедитсияҳо тасдиқ гардидаанд;

г) васиятномаи хизматчиёни ҳарбӣ ва аъзои оилаи онҳо ва дар нуқтаҳои ҷойгиршавии қисмҳои ҳарбӣ, ки нотариусҳо нестанд ва ҳамчунин васиятномаи шахсони мулкӣ ва аъзои оилаи онҳо, ки дар ин қисмҳои ҳарбӣ кор мекунад ва аз тарафи командирони қисмҳои ҳарбӣ тасдиқ шудаанд;

д) васиятномаи шахсоне, ки дар ҷойҳои маҳрум сохтан аз озодӣ ҳастанд ва аз тарафи сардорони маҳали маҳрум сохтан аз озодӣ тасдиқ шудаанд;

е) васиятномаи шахсоне, ки дар маҳалҳои алоҳидаи аҳолинишин зиндагӣ мекунад ва нотариус нест, аз тарафи шахси роҳбарикунандаи мақоми иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ё худидорақунии маҳаллӣ тасдиқ шудаанд.

2. Васиятномае, ки ба қисми 1 ҳамин модда дахл дорад, бояд аз тарафи васиятгар дар ҳузури шохид имзо карда шавад, ки шохид ҳам онро имзо мекунад.

Дар ҳолатҳои дигар ба ҳамин гуна васиятномаҳо мутобикан қоидаҳои моддаи 1158 ҳамин Кодекс ба истиснои талабот оид ба васиятномаҳои ба таври нотариалӣ тасдиқгардида татбиқ карда мешавад.

1. Дар зиндагӣ ҳолатҳое ба вучуд меояд, ки ба шахс имконият намедихад барои тасдиқ намудани васиятнома ба идораи нотариат (чамоати деҳот ё муассисаи консулӣ) муроҷиат намуда, ҳуқуқи худро оид ба васият намудани молу мулк истифода намояд. Барои амалӣ гардонидани ҳуқуқи мазкур қонунгузор тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда имконият фароҳам овардааст, ки васиятномаҳо аз ҷониби шахсони ивазқунандаи ҷунин шахсҳо тасдиқ карда шавад. Рафти тасдиқ намудани васиятномаҳо аз тарафи шахсони мансабдори номбаркардашудаи қисми якуми моддаи мазкур ду хусусияти хос дорад. Якум, васиятқунанда бояд васиятномаро дар ҳузури шахси мансабдори тасдиққунанда имзо намояд. Дуюм дар рафти тасдиқ намудан ҳатман шохид иштирок менамояд ва дар васиятнома имзо мегузорад. Мувофиқи қисми 4 моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давлатӣ»

шахсони мансабдоре, ки ваколатномаҳоро тасдиқ менамояд вазифа доранд як нусхаи ваколатномаи тасдиқнамудаи худро ба идораи нотариалии давлатӣ, ки дар пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё маркази вилоятӣ воқеъ аст, барои маҳфуз доштан бетаъхир супоранд.

Нотариуси калони давлатии бойгонии нотариалии давлатӣ вазифадор аст қонунӣ будани васиятномаи барои маҳфуз доштан воридшударо тафтиш намояд ва дар ҳолати муқаррар кардани номувофиқии он бо қонун ба васиятгар ва шахси мансабдоре, ки васиятномаро тасдиқ кардааст, дар ин бора хаттӣ хабар диҳад.

Нисбат ба васиятномаҳое, ки ба васиятнома ба таври нотариалӣ тасдиқкардашуда баробар карда шудааст қоидаҳои умумӣ оид ба шакли васиятнома (хаттӣ, бо даст нависонда (васиятномаи махфӣ), шохидон ва шахсе, ки ба ҷойи васиятгар имзо мегузорад татбиқ мегардад (ниг: тафсири моддаи 1158 КГ).

Моддаи 1160. Бекор кардан ва тағйир додани васиятнома

1. Васиятқунанда ҳуқуқ дорад ҳар вақт васиятномаро бекор ё тағйир диҳад.

2. Васиятнома мумкин аст бо роҳҳои зерин бекор карда шавад:

а) бо роҳи додани ариза ба мақомоти нотариалӣ дар хусуси пурра бекор намудани васиятномаи пештар тартибдодашуда;

б) ҳангоми тартиб додани васиятномаи нав.

3. Васиятнома мумкин аст бо роҳҳои зерин тағйир дода шавад:

а) бо роҳи додани ариза ба мақомоти нотариалӣ дар хусуси ворид намудани тағйирот ба қисми муайяни васиятномаи пештар тартибдодашуда;

б) ҳангоми тартиб додани васиятномаи нав, ки ба як қисми васиятномаи пештара тағйирот ворид менамояд.

4. Васиятномаи пештар тартибдодашуда, ки бо васиятномаи минбаъда пурра ё қисман бекор карда шудааст, барқарор карда намешавад, агар ин васиятнома дар навбати худ аз тарафи шахси васиятгар бекор карда нашавад ё ба он тағйирот ворид карда нашавад.

1. Тибқи моддаи тафсиршаванда васиятқунанда баъд аз тартиб додани васиятнома ва тасдиқ намудани он ҳуқуқ дорад онро тағйир диҳад ё ин ки умуман бекор намояд. Чи хеле, ки дар боло қайд намудем васиятнома аҳди як-тараф мебошад ва тағйир ва бекор кардани он аз иродаи як шахс, яъне васиятқунанда вобаста аст. Моддаи тафсиршавандат ду тартиби бекор ва ду тартиби тағйир додани васиятномаро муқаррар намудааст.

2. Мувофиқи бандҳои 137, 138 ва 139 Дастурамали тартиби ба ҷо овардани амалиёти

нотариалӣ аз тарафи нотариусҳои давлатии идораҳои нотариалии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон васиятнома бо роҳи тартиб додани васиятномаи нав, ва ё пешниҳоди ариза дар бораи бекор кардани васиятнома ба идораи нотариалие, ки васиятномаро тасдиқ мекунад, бекор карда шавад. Ариза дар бораи бекор кардани васиятнома бояд ба таври нотариалӣ бо он тарзе, ки васиятнома тасдиқ мешавад, ба ҷо оварда шавад.

Зимни тасдиқ намудани ин аҳд нотариус қобилияти амал будани шахсоро, ки бо ариза

васиятномаро бекор мегардонад, тафтиш мекунад. Ариза дар ду нусха тартиб дода шуда, яке аз онҳо барои ҳифз дар идораи нотариалӣ нигоҳ дошта мешавад, нусхаи дигар ба шаҳрванде дода мешавад, ки бекоргардонии васиятномаро ба тартиб даровардааст, агар бекор кардани васиятнома дар ҳамон идораи нотариалие тасдиқ шуда бошад, ки худ васиятномаи бекоркардашуда тасдиқ карда шуда буд. Вале, агар васиятномаи бо ариза бекоркардашуда дар идораи нотариалии дигар тасдиқ шуда бошад, шаҳрванди бекоркардаи васиятнома бояд дар бораи бекор намудани он бо идораи нотариалие, ки васиятномаро тасдиқ намудааст, ариза пешниҳод намояд. Ин амалиётро бо хоҳиши шаҳрванди бекоркардаи васиятнома метавонад худ нотариусе ба анҷом расонад, ки бекор кардани васиятномаро тасдиқ намудааст.

Моддаи 1161. Махфӣ будани васиятнома

Нотариус, шахси дигаре, ки васиятномаро тасдиқ намудааст, шохидон ва ҳамчунин шаҳрванде, ки васиятномаро ба ҷойи васиятгар имзо намудааст, то кушодани мерос ҳуқуқ надорад маълумоти ба мазмуни васиятнома, тартиб додан, бекор кардан ва тағйир додани он дахлноштаро ошкор намояд.

Яке аз хусусиятҳои хоси васиятнома дар махфӣ будани он зоҳир мегардад. Яъне васияткунанда мазмуни онро барои ворисон ва дигар шахсон махфӣ нигоҳ дошта, дастрасии маълумоти дар он ифодаёфтаре танҳо баъди марги худ иҷозат медиҳад. Нигоҳ доштани сирри васиятнома ба тамоми шахсоне, ки мазмуни васиятнома ба онҳо маълум гардидааст дахл дорад. Мувофиқи банди 119 Дастурамали тартиби ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ аз тарафи нотариусҳои давлатии идораҳои нотариалии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон нотариус вазифадор аст шохид ва ҳамчунин шаҳрванди ба ҷойи васияткунанда ба васиятнома имзогузорандаро дар бораи зарурати риояи намудани сирри васиятнома огоҳ намояд, ки ин дар матни васиятнома зикр карда мешавад.

Тартиб, тағйир ва бекор кардани васиятнома ба ҳаёти шахсии васияткунанда дохил мегардад ва дахлнопазирии он мувофиқи Конститутсия (Сарқонун) Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин карда мешавад. Вале қонунгузор ҳолатҳои муқаррар намудааст, ки маълумот оид ба васиятнома ба дигар шахсон дода мешавад. Мувофиқи қисми 3 моддаи 25 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи нораитаи

Дар мавриди ба идораи нотариалӣ ворид гардидани ариза дар бораи бекор кардан ва ё тағйир додани васиятнома, ки ин баробар ба гирифтани васиятномаи нави бекоркунанда ва ё тағйирдиҳандаи васиятномаи пештара аст, нотариуси давлатӣ дар ин бора дар феҳристи бақайдгирии амалиёти нотариалӣ, китоби алифбои баҳисобгирии васиятномаҳо ва дар нусхаи васиятномаи маҳфуз дар идораи нотариалӣ қайд мегузорад. Агар васияткунанда нусхаи васиятномаи дар дасти ӯ мавҷударо пешниҳод кунад, пас қайд дар бораи бекор кардани васиятнома дар ҳамин нусха гузошта мешавад, ва сипас он якҷоя бо ариза (агар васиятнома бо ариза бекор карда шуда бошад) ба нусхае, ки дар парвандаҳои идораи нотариалӣ маҳфуз аст, ҳамроҳ карда мешавад.

давлатӣ” маълумот дар бораи амалиёти нотариалии бачо-овардашуда бо талаби суд, прокуратура, мақомоти тафтиши пешакӣ ва таҳқиқи ибтидоӣ ба иртиботи парвандаҳои ҷиноятӣ ё шаҳрвандие, ки таҳти муҳокимаи онҳо қарор доранд, инчунин бо талаби иҷроҷиёни суд вобаста ба ҳуччатҳои иҷро, ки дар истехсолоти онҳо қарор доранд дода мешавад. Маълумотномаҳо ва нусхаҳои онҳоро бо дархости хаттии мақомоти зикршуда, ки шахси мансабдор имзо кардааст ва мӯҳр гузоштааст, медиҳанд. Дархости хаттӣ бояд фарогири асоснокии талаб карда гирифтани ҳуччатҳое бошад, ки барои ҳалли парвандаҳои ҷиноятӣ ё граждании дар истехсолоти онҳо мавҷуда аҳамияти муҳим доранд.

Рӯйхати шахсоне, ки ҳуқуқи гирифтани маълумотро дар бораи амалиёти нотариалии бачоовардашуда доранд, маҳдуд мебошад. Ба ҳеч кас, ғайр аз мақомоти мустақиман зикршудаи давлатӣ, инчунин ба адвокатҳо ин гуна маълумот дода намешавад.

Вале бояд қайд кард, ки қонунгузори механизмҳои махфӣ нигоҳ доштани мазмуни васиятномаро муқаррар накардааст. Масалан, барои фош кардани сирри васиятнома аз тара-

фи шахсоне, ки мазмуни васиятнома бо сабабаи дар рафти таҳияи васиятнома ба онҳо маълум гардидааст қонунгузор ягон намуд ҷавобгариро муқаррар накардааст. Бо сабабе, ки васиятнома аҳди яктарафа мебошад ва аз рӯи ҳолатҳои умумии аҳд гуфтан мумкин аст, ки васияткунак-

нда метавонад аз шахси ғошқунандаи сирри васиятнома ҷуброни зарари маънавӣ (моддаи 171 КГ) талаб намояд ва ё аз тарзҳои дигари ҳифзи ҳуқуқҳои граждании (моддаи 12) истифода намояд.

Моддаи 1162. Шарҳи васиятнома

Ҳангоми шарҳи васиятнома аз тарафи нотариус, иҷроқунандаи васиятнома ё суд маънои асосии калимаю ибораҳои дар он буда ба эътибор гирифта мешавад. Ҳангоми дақиқ набудани маънои баъзе муқаррароти васиятнома он ба тартиби муқоисаи ин муқаррарот бо муқаррароти дигар ва маънои пурраи васиятнома муқаррар карда мешавад.

Баъзан дар зиндагӣ ҳолатҳои мешавад, ки иродаи изҳорнамудаи васияткунанда дар васиятнома ноаниқ ва нофаҳмо мебошад. Асосан чунин ҳолатҳо дар васиятномаҳои махфӣ дида мешавад. Чунки чунин васиятномаҳо бе ҳузури нотариус ва дигар шахсоне, ки ҳуқуқи тасдиқ намудани васиятномаро доранд тартиб дода мешавад ва ин шахсон имконияти бартаараф намудани чунин нофаҳмоиҳоро надоранд. Нотариус асосан бо мазмуни чунин васиятномаҳо шинос нашуда, танҳо оид ба қоидаҳои тартиб додани васиятнома васияткунандаро хабардор менамояд. Мувофиқи моддаи 40 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давлатӣ» нотариусҳои давлатӣ уҳдадоранд ба тарафҳо маъно ва аҳамияти лоиҳаҳои аҳдҳои пешниҳодкардаи онҳоро фаҳмонда диҳанд ва мувофиқати мазмуни аҳдҳои мазкурро ба мақсадҳои ҳақиқии тарафҳо ва қонунгузориҳои ҷорӣ тафтиш намоянд. Инчунин мувофиқи моддаи 41 қонуни мазкур матни аҳдҳои ба тариқи нотариалӣ тасдиқшаванда бояд возеҳу дақиқ навишта шуда бошад, сана ва муҳлатҳо ба мазмуни ҳуҷҷат дахлдошта ақалан як дафъа бо калимаҳо навишта шуда, унвони шахси ҳуқуқӣ бе ихтисор, бо нишон додани суроғи мақомоти

онҳо ифода карда шавад. Вале чи хеле қайд намудем мазмуни васиятномаҳои махфӣ ба нотариус номаълум мебошад.

Вале агар мазмуни васиятнома норафшану нофаҳмо бошад, пас мувофиқи моддаи тафсиршаванда нотариус, иҷроқунанда ё суд мазмуни васиятномаро шарҳ медиханд. Шарҳ чароёне мебошад, ки бо мақсади равшан намудани мазмун ва маънии ягон санад гузаронида мешавад. Мақсади шарҳи васиятнома ҳам аз он иборат мебошад, ки иродаи ҳақиқии васияткунанда муайян карда шавад. Барои ҳамин ҳангоми тафсир маънои асосии калимаю ибораҳои дар он буда ба эътибор гирифта мешавад. Васиятнома аз тарафи нотариус, иҷроқунандаи васиятнома ва суд тафсир дода мешавад. Васиятнома вақте барои тафсир ба суд дода мешавад, ки агар нотариус ё ин ки иҷроқунандаи васиятнома ҳангоми шарҳ ба мушкилиҳо дучор шаванд ё ин ки ворисон аз шарҳи нотариус ё иҷроқунандаи васиятнома розӣ набошанд. Суд бо истифода аз ваколатҳои худ метавонад барои шарҳ мутахассисро даъват намояд, шохидонро пурсад, лекин танҳо дар доираи моддаи мазкур.

Моддаи 1163. Безътибор будани васиятнома

1. Васиятномае, ки дар шакли номатлуб тартиб дода шудааст, безътибор мебошад. Безътибории васиятнома ҳамчунин ба қоидаҳои ҳамин Кодекс дар хусуси безътибор будани аҳдҳо асос меёбад.

2. Безътибор будани мазмуни алоҳидаи фармоишҳои дар васиятнома буда ба эътиборнокии қисмати дигари васиятнома дахл надорад.

3. Дар ҳолати безътибордонистани васиятнома вориси тибқи ҳамин васиятнома аз мерос маҳрумгардида ҳуқуқ пайдо мекунад, ки дар асосҳои умумӣ ба мерос соҳиб шавад.

1. Чи хеле, ки дар боло қайд намудем васиятнома бояд дар шакли хаттӣ тартиб дода шуда, бо таври нотариалӣ тасдиқ карда шавад. Қонунгузор талаб менамояд, ки васиятнома дар шакли матлуб тартиб дода шавад. Аз рӯйи мазмуни моддаи тафсиршаванда асосҳои безътибор будани васиятномаҳоро ба ду гуруҳ ҷудо намудан мумкин аст. Ба гуруҳи якум асосҳои дохил мегарданд, ки аз ҷумлаи аввали моддаи мазкур бармеояд (асосҳои махсус). Ва ба гуруҳи дуюм асосҳои дохил мегардад, ки аз ҷумлаи дуюми моддаи мазкур бармеояд (асосҳои умумӣ). Ба гуруҳи якум, яъне асосҳои махсуси безътибор будани васиятнома дохил мешаванд; аз ҷумла:

а) риоя нагардидани талабот оид ба шакли васиятнома ва тасдиқи нотариалӣ;

б) риоя нагардидани талабот оид ба шохидон ва шахсоне, ки ба ҷойи васияткунанда имзо мегузоранд (қ.4 м. 1157 КГ);

в) риоя наградидани талабот оид ба иштироки шохидон (қ.3 м.1157 КГ, қ.1-4 м. 1158 КГ, қ.2 м. 1159 КГ).

Ба гуруҳи дуюм, яъне асосҳои умумии безътибордонистани васиятнома дохил мегардад:

1) хилофи қонун будан (м.193 КГ);

2) хилофи асосҳои тартиботи ҳуқуқӣ ва ахлоқ будан (м.194 КГ);

3) қалбакӣ ва рӯякӣ тартиб дода шудан (м.195КГ);

4) аз тарафи шахси ғайри қобили амал эътирофгардида тартиб додан (м.196КГ);

5) аз тарафи шахси қобилияти амлалкуниаш маҳдудкарда шуда тартиб додан (м. 201 КГ);

6) аз тарафи шахси барои дарки аҳамияти амали худ ё идора кардани он қобилият надошта, тартиб додан (м. 202КГ);

7) дар натиҷаи гумроҳийтартиб дода шуда бошад (моддаи 203КГ);

8) бо фиреб, зӯрварӣ, таҳдид, созиши бадқасдонаи намояндаи як тараф бо тарафи дигар ё шароити вазнин тартиб дода шуда бошад (м.204КГ).

2. Ҳолатҳои мешавад, ки қисме аз васиятнома безътибор эътироф карда мешавад. Масалан, дар ҳолати вайрон кардани ҳуқуқи ворисон ба ҳиссаи хатмӣ ба мерос (моддаи 1171 КГ). Безътибор будани қисмати мазкур нисбат ба қисматҳои боқимондаи васиятнома дахл надорад. Мувофиқи моддаи 205 КГ агар тахмин кардан мумкин бошад, ки аҳд бидуни дохил кардани қисми безътибори он ҳам метавонист баста шавад, аз ин қисмҳои дигари аҳд безътибор намегардад.

3. Чи хеле, ки дар боло қайд намудем васиятнома танҳо аз тарафи суд безътибордониста мешавад. Дар ҳолати безътибордонистани васиятнома он барои шахсони дар он зикршуда ягон оқибат ба вучуд намеоварад, яъне онҳо аз гирифтани амволе, ки ба онҳо васият шудааст маҳрум мегарданд. Он ворисон, ки тибқи васиятномаи безътибордониста аз мерос маҳрум карда шуда буданд, тибқи тартиби меросгирии қонун мерос мегиранд (боби 60 КГ).

Моддаи 1164. Иҷрои васиятнома

1. Васиятгар метавонад иҷрои васиятномаро ба шахси дар васиятнома зикргардида, ки ворис намебошад (иҷроқунандаи васиятнома) супорад. Розигии ин шахс барои иҷроқунандаи васиятнома будан бояд бо хатти худаш дар ҳуди васиятнома ё аризае, ки ба васиятнома замима шудааст, сабт шуда бошад.

Ворисон дар мувофиқа байни ҳамдигар ҳуқуқ доранд иҷрои васиятномаро ба яке аз ворисон ё шахси дигар супоранд. Ҳангоми ба ҳамин гуна созиш нарасидан бо талаби як ё якчанд ворисон суд

метавонад иҷроқунандаи васиятномаро таъин намояд.

Иҷроқунандаи васиятнома ҳар вақт ҳуқуқ дорад бо пешакӣ хабардор намудани ворисони васиятнома аз иҷрои уҳдадорихоӣ ба зимааш гузошташуда даст кашад. Ҳамчунин мутобиқи даъвои ворисон имкон дорад, ки иҷроқунандаи васиятнома бо қарори суд аз иҷрои уҳдадорихоӣ озод карда шавад.

2. Иҷроқунандаи васиятнома метавонад шахси қобили амал бошад.

3. Иҷроқунандаи васиятнома бояд:

а) ҳифзи мерос ва идораи онро анҷом диҳад;

б) барои хабардор намудани ҳамаи меросхӯрон ва васияти меросгирифтагон дар хусуси қушода-ни мерос ва супориши васиятқунандаи мерос ва ғойдаи онҳо ҳамаи чораҳои имконпазирро андешад;

в) мутобиқи иродаи васиятгар ва қонун ба ворисон ҳиссаи ба онҳо дахлдоштаи амволро диҳад;

г) аз тарафи ворисон иҷро гардидани супориши васиятқунандаи меросро, ки ба зиммаи онҳо гузошта шудааст, таъмин намояд;

д) базиммагузории васиятномавиرو иҷро намояд ё аз ворисони васиятномавӣ иҷрои ба зиммагузории васиятномавиرو талаб намояд.

4. Иҷроқунандаи васиятнома ҳуқуқ дорад аз номи ҳудаш дар суд ва қорҳои дигари вобаста ба ҳифзи мерос, идораи он ва иҷрои васиятнома баромад намояд ва ҳамчунин метавонад барои иштирок дар ҳамин гуна қорҳо қалб карда шавад.

5. Иҷроқунандаи васиятнома вазифаҳои худро дар давоми муҳлати зарурӣ барои тоза намудани мерос аз қарз, ситонидани маблағҳои ба шахси меросгузор дахлдошта ва аз тарафи ворисон соҳибӣ намудани мерос анҷом медиҳад.

6. Иҷроқунандаи васиятнома барои аз ҳисоби мерос ҷуброн кардани хароҷоти зарурии вобаста ба ҳифз, идора ва иҷрои мерос ҳуқуқ дорад. Дар васиятнома мумкин аст ба иҷроқунандаи васиятнома пардохти подош аз ҳисоби мерос пешбинӣ шавад.

7. Иҷроқунандаи васиятнома ҳангоми анҷом додани иҷрои васиятнома бо талаби ворисон уҳдадор аст, ки ҳисобот пешниҳод намояд.

1. Таъин намудани иҷроқунандаи васиятнома яке аз ҳуқуқҳои васиятқунанда мебошад. Васиятқунанда метавонад шахсоро ҳамчун иҷроқунандаи васиятнома муқаррар намояд. Вале чунин шахс метавонад вориси васиятқунанда набошад. Қонунгузор нисбат ба шахсоне, ки метавонанд ба сифати иҷроқунандаи васиятнома баромад намояд, ягон маҳдудият муқаррар накардааст. Яъне тамоми шахсони воқеӣ (шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд) метавонанд иҷроқунандаи васиятнома аз тарафи васиятгар муқаррар карда шаванд.

Кодекси граждани талаб менамояд, ки шахсе, ки ба сифтаи иҷроқунандаи васиятнома муқаррар карда шудааст, розигии худро барои иҷроқунандаи васиятнома будан диҳад. Розигии иҷроқунандаи васиятнома бояд дар шакли хаттӣ бо роҳҳои зерин дода шавад:

а) дар васиятнома (бо роҳи сабт намудани ном, насаб ва номи падар, ҷойи истиқомат, имзо);

б) бо роҳи тартиб додани аризае, ки ба васиятнома замима карда шудааст.

Дар баъзе ҳолатҳо иҷроқунанда аз тарафи васиятгар таъин карда намешавад. Дар ҷунин ҳолат баъд аз қушода шудани мерос ворисон метавонанд дар мувофиқа бо якдигар иҷроқунандаи васиятномаро намоянд. Онҳо метавонанд ба сифати иҷроқунандаи васиятнома аз ҷумлаи ворисон касеро таъин намоянд ё ин ки ба шахси дигар иҷрои вазифа мазкурро супоранд. Дар ин ҳолат иҷозати ҷунин шахсон бояд гирифта шавад. Агар ворисон дар масъалаи таъин намудани иҷроқунандаи васиятнома ба созиш намоянд, яъне касеро ба вазифаи мазкур таъин карда натавонанд, пас суд метавонад бо талаби як ё якчанд ворис ин масъаларо ҳал карда, иҷроқунандаи васиятномаро таъин намояд.

Иҷро намудани вазифаи иҷроқунандаи васиятнома амали ихтиёрӣ мебошад ва шахсоне, ки ба зимаашон иҷрои уҳдадорихоӣ иҷроқунандаи васиятнома гузошта шудааст, метавонанд дар ҳама давра аз иҷрои он даст кашанд. Лекин барои аз иҷрои васиятнома даст кашидан шахсони таъингардида бояд ворисонро дар ин бора хабардор намоянд. Шахси ба

сифати иҷрокунандаи васиятнома таъингардида метавонад ихтиёрӣ аз иҷрои вазифаи мазкур даст кашад (тартибӣ ихтиёрӣ). Инчунин иҷрокунандаи васиятнома метавонад бо роҳи судӣ аз иҷрои вазифаи мазкур озод карда шавад (тартиби маҷбуриӣ). Тартиби маҷбурии барканор гардонидани иҷрокунандаи васиятнома бо роҳи аз тарафи ворисон пешниҳод кардани даъво ба суд амалӣ карда мешавад. Суд даъворо баррасӣ намуда, метавонад иҷро-кунандаи васиятномаро аз иҷрои уҳдадорихояш озод карда, иҷрокунандаи навро аз ҷумлаи ворисон ё ин ки дигар шахсон таъин намояд.

2. Мақсад аз таъин намудани иҷрокунандаи васиятнома аз амалӣ гардонидани иродаи васиятгар, ки дар васиятнома ифода карда шудааст, иборат мебошад. Дар ҳақиқат аз иҷрои ҷунин уҳдадорӣ шахсе баромада метавонад, ки на танҳо қобилияти амал, балки босавод ва таҷрибаи бойи ҳалли масъалаҳои гуногунро дошта бошад. Зеро дар рафти амалӣ намудани муқаррароти васиятнома масъалаҳои гуногун ба вучуд меоянд ва вазифаи иҷрокунандаи васиятнома аз ҳамин иборат мебошад, ки масъалаҳоро дуруст баҳо дода, ҳал намояд.

Мувофиқи банди 115 Дастурамали тартиби ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ аз тарафи нотариусҳои давлатии идораҳои нотариалии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва банди 30 Дастурамали оиди тартиби ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ аз тарафи раисони Ҷамоатҳои шаҳрак ва ҷамоатҳои деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон нотариус зимни тасдиқ кардани васиятнома бояд шахсияти иҷрокунандаи васиятномаро тафтиш намояд ва ба қобили амал будани ӯ боварӣ ҳосил кунад.

3. Қисми сеюми моддаи тафсиршаванда вазифаҳои иҷро-кунандаи васиятномаро муқаррар намудааст. Рӯйхати мазкури вазифаҳо кушода мебошад, яъне вазифаҳои иҷрокунандаи васиятнома бо ҷунин номгӯи маҳдуд карда нашудааст. Мувофиқи банди 3 Дастурамали тартиби ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ аз тарафи нотариусҳои давлатии идораҳои нотариалии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумотҳое, ки дар мавриди қабули чораҳо доир ба хифзи мерос аз бонкҳо ва дигар ташкилотҳои кредитию молиявӣ вобаста ба меросдиҳандаҳо доштани амонатҳо, дар ҳисоби шахсӣ ва ё дар амонат нигоҳдори кардани пулҳо (асъорҳо), арзишҳои асъорӣ ё гайраҳо ба даст омаданд, нотариусҳо танҳо

ба иҷрокунандаи васиятнома ва ворисон хабар дода метавонад. Додани ҷунин маълумот ҳам бо мақсади хифз намудани мерос анҷом дода мешавад.

4. Қисми чоруми моддаи тафсиршаванда хеле муҳим мебошад, зеро масъалаи хифз намудани мерос дар давраи судиро дар бар мегирад. Яъне иҷрокунандаи васиятнома намояндаи васиятгар, ки дар қайди ҳайёт нест, мебошад. Хуччати асосии тасдиқкунандаи иҷрокунадаи васиятнома дар ин маврид васиятнома ё ин ки шаҳодатномаи аз ҷониби нотраиус тасдиқгардида мебошад.

5. Қисми панҷуми моддаи тафсиршаванда муҳлати амали вазифаҳои иҷрокунандаи васиятномаро муайян намудааст. Муҳлати мазкур барои иҷрои вазифаҳо, яъне тоза намудани мерос аз қарз (пардохт намудани қарзҳои васиятгар (қарздор)), ситонидани маблағҳои ба шахси меросгузор дахлдошат (ситонидани маблағҳои қарзии васиятгар (кредитор) ва тақсими мерос зарур мебошад. Иҷрокунандаи мерос дар ҳолати яқум ҳамчун қарздор баромад намуда, иҷрои уҳдадорихои қарзиро амалӣ менамояд. Дар ҳолати дуҷум бошад иҷрокунанда ба сифати кредитор баромад намуда, аз қарздорони васиятгар иҷрои уҳдадорихояшонро талаб менамояд. Иҷрокунандаи васиятнома аз рӯи муҳлати и умумии даъво метавонад ин вазифаҳоро (ситонидани қарз ва пардохт намудани қарз) иҷро намояд. Баъд аз ба охир расидани муҳлати мазкур ваколатҳои иҷрокунандаи васиятнома низ қатъ мегардад.

6. Иҷрои васиятнома, яъне амалӣ намудани иродаи охири васиятгар харочотҳоро талаб менамояд. Аз ин ру иҷрокунанди васиятнома тибқи қисми шашуми моддаи тафсиршаванда ҳуқуқ дорад харочотҳои мазкурро аз ҳисоби мерос ҷуброн намояд. Васияткунанда метавонад дар васиятнома пардохти харочотҳои мазкурро аз ҳисоби амволи мушаххас ё ин ки маблағи мушаххас муқаррар намояд.

7. Иҷрокунандаи васиятнома баъд аз анҷом додани вазифаҳои худ оид ба иҷрои васиятнома тибқи қисми ҳафтуми моддаи тафсиршаванда ҳисобот пешниҳод менамояд. Қонунгузор муқаррар намудааст, ҳисобот танҳо бо талаби ворисон бояд пешниҳод карда шавад. Агар баъд аз анҷом ёфтани иҷрои васиятнома ворисон пешниҳод намудани ҳисоботро талаб намоянд, пас иҷрокунандаи васиятнома метавонад ҷунин ҳисоботро пешкаш накунад.

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ СОХТОРИ ДАВЛАТӢ,
ҲИФЗИ ҲУҚУҚ, МУДОФИА ВА АМНИЯТ

Дар моҳҳои июн-июли соли 2013 як қатор қонунҳои нав қабул карда шуда, ба баъзе қонунҳои мавҷуда тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд. Ба ҷумлаи қонунгузорию, ки ба соҳаи сохтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофия ва амният мансубанд, танҳо тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд, ки ба ҷумлаи онҳо мансубанд:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузорию терроризм» аз 13 июни соли 2013 № 967;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузорию терроризм» аз 13 июни соли 2013 № 968;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» аз 13 июни соли 2013 № 969;

Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013 № 972;

Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013 № 973;

Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013 № 974;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси иҷроӣ аз 22 июли соли 2013 № 979;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодек-

си ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013 № 980;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Кодекси муҳофизатии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013 № 982;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси муҳофизатии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013 № 983;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати давлатии экспорти аслиҳа, техникаи ҳарбӣ ва маҳсулоти духадафа» аз 22 июли соли 2013 № 986;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофия» аз 22 июли соли 2013 № 987;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо» аз 22 июли соли 2013 № 988;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013 № 989;

Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013 № 1011;

Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» аз 22 июли соли 2013 № 1012;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии вакили Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия» аз 22 июли соли 2013 № 1015;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 22 июли соли 2013 № 1016.

Вобаста ба миён омадани муносибатҳои нав, тағйир ёфтани шакли ташкилии мақомоти давлатӣ, таъсис дода шудани комиссияи дахлдор дар санаи 13 июни соли 2013 ду маротиба таҳти №№ 967 ва 968 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм» тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд.

Бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм» аз 13 июни соли 2013 № 967 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм» тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шудаанд:

1. Дар қисми 2 моддаи 5 ба банди 1) пас аз калимаҳои «ҷойи бақайдгирии давлатӣ ва» калимаҳои «ҳуқуқ ба молиқият, инчунин» илова карда шуда, банди 6) бо мазмуни зерин илова карда шудааст: «6) талаботи бандҳои 1) ва 2) қисми 2 моддаи мазкурро тибқи дастурамалли қабулнамудаи ваколатдор амалӣ менамояд;». Бинобар иловаи мазкур банди 6) банди 7) ҳисобида шудааст.

2. Ҷумлаи дуҷуми банди 3) қисми 1 моддаи 7 дар таҳрири зерин ифода карда шудааст: «Тартиб ва муҳлати пешниҳод намудани маълумотро мақоми ваколатдор муайян мекунад.».

3. Дар қисми 1 моддаи 8 дар банди 4) калимаҳои «Вазорати нақлиёт ва коммуниқатсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «Ҳадамоти алоқои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз карда шуда, банди 7) бо мазмуни зайл илова карда шудааст: «7) назорати иҷрои уҳдадориҳои андоз – аз тарафи Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;». Бинобар иловаи мазкур банди 7) банди 8) ҳисобида шудааст.

Қонунгузор бо қабул намудани қонуни дигар ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда

ва маблағгузориҳои терроризм» иловаи зеринро ворид намудааст:

«Моддаи 14¹. Таъсиси комиссияи байнидоравии доимоамалқунанда

Бо мақсади ҳамроҳсозии фаъолияти мақомоти дахлдори давлатӣ дар татбиқи стандартҳои муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм аз ҳисоби намоёндагони вазорату идораҳои дахлдор комиссияи байнидоравии доимоамалқунанда таъсис дода мешавад, ки ҳайат ва Низомномаи онро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд.».

Дар вобастагӣ бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм» дар қисми якуми моддаи 15 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» сархати шашумро бо мазмуни: «бевосита ё бавосити пешниҳод намудан ё ҷамъ овардани маблағҳо бо мақсади пурра ё қисман истифода кардани онҳо барои амалӣ намудани фаъолияти террористӣ ва ё барои он, ки ин маблағҳо барои амалӣ кардани фаъолияти террористӣ истифода мешаванд;» илова карда шудааст.

Мавриди зикр аст, ки бо ворид намудани тағйирот ба Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» дахлнопазирии судья маҳдуд карда шудааст. Агар то тағйиротҳои мазкур тибқи қисми ҳаштуми моддаи 9-и Қонуни конституционии мазкур судьяе, ки дастгир шудааст, ё ин ки ба мақомоти қорҳои дохилӣ, дигар мақомоти давлатӣ бо тартиби таҳқиқи парвандаи ҳуқуқвайронқунии маъмури оварда шудааст, баъди маълум намудани шахсияташ бояд ҷавран озод карда мешуд, акнун судья барои ҳуқуқвайронқунии маъмури низ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад. Аз ин хотир қонунгузор моддаи 9-и Қонуни конституционии мазкурро такмил дода, махсусан қисми сеюми он дар таҳрири зерин ифода карда шудааст:

«Парвандаҳои ҷиноятӣ ва ҳуқуқвайронқунии маъмури нисбати судья танҳо аз тарафи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз карда мешаванд. Пешбурди тафтиши пешакии парвандаи ҷиноятӣ ва пешбурди парвандаи ҳуқуқвайронқунии маъмури

бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон гузаронида мешавад. Парвандаҳои ҷиноятӣ ва ҳуқуқвайронкунии маъмури нисбати судя бошад аз ҷониби Суди Олии Чумхурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешаванд.»

Қисмҳои шашум ва ҳафтуми моддаи мазкур низ ба таври васеъ баён гардида дар таҳрири зерин ифода карда шудаанд:

«Ба ҳабс ва ҳабси хонагӣ гирифтани судя, муваққатан дур кардан аз вазифа, азназаргузаронии манзил, кофтукови манзил ва утоқи хизмати ӯ, ҳабси молу мулк, гӯш ва сабт кардани гуфтугӯи телефонӣ ва дигар гуфтугуҳо, ҳабси муросилот, азназаргузаронӣ ва ёфта гирифтани онҳо, кофтуков, ёфта гирифтани ашё, ҳуҷҷатҳои дорои маълумоти пасандоз ва суратхисобҳои бонкӣ, ҳабси маблағҳои дар суратхисобҳо ва пасандозҳо ё дар нигоҳдории бонк ва ташкилотҳои кредитӣ қарордоштаи судя бо дархости прокурор ё муфаттиш бо розигии Прокурори генералии Чумхурии Тоҷикистон ва иҷозати Суди Олии Чумхурии Тоҷикистон татбиқ карда мешавад.

Дастгир кардан, маҷбуран овардан, кофтукови шахсии судя, азназаргузаронии молу мулк, воситаҳои нақлиёт ва алоқа, ки онҳоро истифода мебарад, танҳо дар вақти дастгир намудани ӯ ҳангоми содир кардани ҷиноят, дар дигар мавридҳо бошад, танҳо вобаста ба парвандаи ҷиноятӣ оғозгардида нисбати судя бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.»

Вобаста ба ҳолатҳои болоӣ ва дигар маҳдудияти дахлнопазирии судя қисмҳои ҳаштум, нӯҳум, даҳум ва ёздаҳуми моддаи мазкур хориҷ карда шудаанд.

Бинобар ин, дигар судя аз ҳуқуқи дахлнопазирии шахсӣ бархурдор набуда, барои зараре, ки дар натиҷаи амали ғайриқасдона ва камбудӣ ҳангоми иҷрои вазифааш рӯй додааст, мавриди таъқиби судӣ қарор гирифта метавонад.

Ҳамчунин моддаи мазкур дигар ҷавобгариро нисбати шахсоне, ки дар вайронкунии дахлнопазирии судя гунаҳгоранд, пешбинӣ намекунад.

Дар моддаи 119-и Қонуни конститутсионии мазкур тағйирот ворид карда шуда, аз қисми якум калимаи «зерин» хориҷ карда шудааст, ҳамчунин қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи мазкур низ хориҷ карда шудаанд, яъне дигар моддаи мазкур меъёрро оиди он, ки бекор ё тағйир додани санадҳои судӣ, барои ба

ҷавобгарӣ кашидани судя, ки бевосита дар баровардани санади судӣ иштирок кардааст, худ ба худ асос шуда наметавонад, ба шарте, ки ӯ дар вақти баррасӣ дидаю доништа ба вайрон кардани қонун ё хунуқназарӣ роҳ, надода бошад, инчунин муҳлатеро, ки дар давоми он судя ба ҷавобгарии интизомӣ кашида мешавад, пешбинӣ намекунад.

Вобаста ба дар қонунгузори истифода шудани истилоҳи «силоҳ» бар ивази истилоҳи «яроқ» ба як қатор қонунҳо тағйирот ворид карда шудаанд, аз он ҷумла дар қисми чоруми моддаи 57 Қонуни конститутсионии Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Чумхурии Тоҷикистон» калимаи «яроқи» ба калимаи «силоҳи», дар матни моддаи 87, ном ва матни моддаҳои 179 ва 218 Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ Чумхурии Тоҷикистон калимаи «яроқ» ба калимаи «силоҳ», дар Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Чумхурии Тоҷикистон дар қисми 1 моддаи 42 калимаи «яроқи» ба калимаи «силоҳи», дар ном ва диспозитсияи қисми 1 моддаи 467, диспозитсияи моддаи 487, ном, диспозитсияи қисмҳои 1 ва 3 моддаи 488, ном ва диспозитсияи моддаи 489, ном, диспозитсия ва санксияи моддаи 490, ном ва диспозитсияи моддаи 491, ном ва диспозитсияи қисмҳои 1 ва 3 моддаи 492 калимаҳои «яроқи», «яроқро» ва «яроқ» мутаносибан ба калимаҳои «силоҳи», «силоҳро» ва «силоҳ», дар муқаддима, сархатҳои дуюм ва сеюми қисми якуми моддаи 1, сархати якуми моддаи 2, сархатҳои сеюм, чорум ва панҷуми қисми дуюми моддаи 5, қисмҳои якум ва шашуми моддаи 6 ва матни моддаи 11 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати давлатии экспорти аслиҳа, техникаи ҳарбӣ ва маҳсулоти духадафа» калимаҳои «яроқи» ва «яроқ» мутаносибан ба калимаҳои «силоҳи» ва «силоҳ», дар сархати ҳафтуми моддаи 4 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофия» калимаи «яроқу» ба калимаи «силоҳу» иваз карда шудаанд.

Қонунгузор бо қабул намудани қонуни конститутсионии дигар оиди ворид намудани тағйиру иловаҳо ба моддаи 7 Қонуни конститутсионии Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Чумхурии Тоҷикистон» тартиби нисбати прокурорҳо ва муфаттишони мақомоти прокуратура оғоз намудани парвандаҳои ҷиноятӣ ва ҳуқуқвайронкунии маъмуриро, ки дар моддаи 58 Қонуни конститутсионии мазкур ҷой дода

шуда, ба дахлнопазирии прокурор ва муфаттиш бахшида шуда буд, пешбинӣ кард.

Тибқи қисмҳои сеюм ва чоруми ба моддаи 7 Қонуни конституционии мазкур парвандаҳои ҷиноятӣ ва ҳуқуқвайронкунии маъмури нисбат ба прокурорҳо ва муфаттишони мақомоти прокуратура аз тарафи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, оид ба ҷиноятҳо ва ҳуқуқвайронкунии маъмури хусусияти коррупсионидошта, инчунин аз ҷониби директори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз карда мешаванд.

Дастгир намудан, маҷбуран овардан, кофтукови шахсии прокурорҳо ва муфаттишони мақомоти прокуратура, азназаргузаронии молу мулк, воситаҳои нақлиёт ва алоқа, ки онҳо истифода мебаранд, ҳангоми дастгир намудани онҳо дар вақти содир кардани ҷиноят тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

Аз ин хотир қонунгузор моддаи 58-и Қонуни конституционии мазкурро хориҷ кардааст.

Тағйироте, ки ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шудаанд, ба ҷудо карда шудани меъёрҳои мурофиавии баррасӣ намудани парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмури алоқаманданд. Аз ин хотир қонунгузор ба як қатор меъёрҳои Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бевосита ба ин ҳолат дахлдоранд, тағйирот ворид намудааст, аз он ҷумла:

1. Дар моддаи 3 дар сарҳати ҷорум аломати нукта вергул «;» ба аломати нукта иваз карда шуда, сарҳатҳои панҷум, шашум ва ҳафтум хориҷ карда шудааст.

2. Моддаи 4 ва қисми 4 моддаи 5 хориҷ карда шудаанд.

3. Аз моддаи 6 калимаҳои «, демократизм, эҳтимолияти бегуноҳӣ ва ошкорбаёнӣ» хориҷ карда шудаанд.

4. Моддаҳои 13, 14, 15, фасли III (бобҳои 41, 42, моддаҳои 692 – 732) ва Фасли IV (бобҳои 43 - 51, моддаҳои 733 – 853) ҳангоми қабули тағйирот иловаҳо хориҷ карда шудаанд.

Бо дигар асосҳо ба меъёрҳои зерини Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйирот ворид карда шудаанд:

1. Аз санксияи моддаи 314 калимаҳои «ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиёт ба муҳлати се моҳ» хориҷ карда шудаанд.

2. Дар моддаи 318:

- аз санксияи қисми 1 калимаҳои «ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиёт ба муҳлати аз се то шаш моҳ» хориҷ карда шудаанд;

- аз санксияи қисми 2 калимаҳои «ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиёт ба муҳлати аз шаш моҳ то як сол» хориҷ карда шудаанд.

3. Аз санксияи қисми 2 моддаи 324 калимаҳои «ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиёт ба муҳлати аз се то шаш моҳ» хориҷ карда шудаанд.

4. Аз санксияи қисми 4 моддаи 325 калимаҳои «ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиёт ба муҳлати аз се то шаш моҳ» хориҷ карда шудаанд.

5. Аз санксияи моддаи 326 калимаҳои «ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиёт ба муҳлати аз ду то се моҳ» хориҷ карда шудаанд.

Хориҷ намудани қисми 5-и моддаи 124 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қарори Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 декабри соли 2012 асос шудааст, ки аз рӯи дархости шаҳрванд Рачабов А.А. «Дар хусуси муайян намудани мутобикати қисми 5 моддаи 124 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба моддаҳои 14 ва 19 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардидааст. Мувофиқи қарори мазкур қисми 5 моддаи 124 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тибқи он ба қарори судья дар бораи қонуншикояи намудани шикоят, бекор кардани қарор, бенатича гузоштани шикоят ё қатъ намудани парвандаи ҷиноятӣ, ки мутобикати талаботи қоидаҳои ҳамин модда бароварда шудааст, шикоят ё эътироз оварда намешавад, ба моддаҳои 14 ва 19 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобикат надошта доданида шудааст.

Бинобар сабаби хориҷ кардани қисми 5-и моддаи 124 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми 6-и меъёри мазкур қисми 5 ҳисобида шудааст.

Қонунгузор бо қабул намудани қонуни дигар ба Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти зеринро ворид намудааст:

1. Дар қисми 2 моддаи 159 калимаҳои «ба истиснои парвандаҳои дар қисмҳои 7 ва 8 моддаи 161 Кодекси мазкур пешбинишуда» ба

калимаҳои «мувофиқи тартиби пешбининамудаи моддаҳои 161, 168 ва 169 Кодекси мазкур» иваз карда шудаанд.

2. Дар моддаи 161:

- ба қисми 3 ҷумлаи дуюм бо мазмуни зайл илова карда шудааст: «Тафтиши пешакии парвандаҳо оид ба ҷиноятҳои хусусияти коррупсионидошта, ки ба тафтиши парвандаҳо оид ба ҷиноятҳои дар ҳамин қисм ва қисми 2 моддаи мазкур пешбинигардида алоқаманд мебошанд, аз тарафи муфаттишони мақомоти прокуратура гузаронида мешавад.»;

- ба қисми 12 ҷумлаи дуюм бо мазмуни зайл илова карда шудааст: «Агар дар рафти фаъолияти мақомоти прокуратура, корҳои дохилӣ, амнияти миллӣ ва назорати маводи нашъаовар ҷиноятҳои хусусияти коррупсионидошта ошкор шаванд, прокурор ҳуқуқ дорад оид ба тафтиши онҳо гуруҳҳои тафтишотӣ – оперативӣ таъсис дода, тафтиши пешакии парвандаҳои ҷиноятиро ба зиммаи ҳамин мақомот супорад».

3. Дар сарҳати нуздаҳуми қисми 1 моддаи 168 пас аз калимаи «парвандаро» калимаҳои «бо ҳатман нишон додани асос таққи тартиби пешбининамудаи моддаи 161 Кодекси мазкур» илова карда шуда, калимаҳои «бо риояи қоидаҳои тобеияти тафтишӣ» ва «, ба истиснои парванда оид ба ҷинояти хусусияти коррупсионидошта» хорич карда шудаанд.

4. Ба моддаи 169 ҷумлаи сеюм бо мазмуни зайл илова карда шудааст: «Прокурор оид ба пешбурди тафтиши пешакии парвандаҳои ҷиноятӣ, новобаста аз тобеияти тафтишотии онҳо, гуруҳҳои тафтишотӣ, -оперативӣ таъсис дода, тафтиши парвандаро ба зиммаи мақомоти прокуратура, корҳои дохилӣ, амнияти миллӣ, мақоми махсусгардонидашудаи мубориза бо коррупсия ё назорати маводи нашъаовар месупорад.»

Тибқи тағйироте, ки ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо» карда шудааст, моддаи 19-и Қонуни мазкур дар таҳрири зерин ифода гардидааст:

«Моддаи 19. Баҳисобгирӣ, нигоҳдорӣ, мусодира ва нобуд кардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо, инчунин асбобу таҷҳизоти истехсоли онҳо.

Баҳисобгирӣ, нигоҳдорӣ, мусодира ва нобуд кардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо, ки аз муомилоти қонунӣ ва ё ғайриқонунӣ гирифта шудаанд, инчунин асбобу таҷҳизоти истехсоли онҳо тибқи

қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешаванд.

Воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ, прекурсорҳо, инчунин асбобу таҷҳизоте, ки истифодаи минбаъдаи онҳо дар муомилот номатлуб дониста мешавад, бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нобуд карда мешаванд.».

Мутобиқи тағйироти ба қисми 11 моддаи 31 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» карда шуда акнун парвандаи ҷиноятӣ нисбати корманди мақомоти Агентӣ оиди ҷиноятҳои коррупсионӣ, иқтисодии хусусияти коррупсионидошта ва ҷиноятҳои ба андоз алоқаманд, на аз тарафи суд, балки аз тарафи Прокурори генералӣ низ дар қатори Директори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз карда мешавад. Ҳамчунин бо ҳамин тағйирот ҷумлаи дуюми қисми мазкур хорич карда шудааст.

Тағйиру иловаҳое, ки ба Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» карда шудаанд, асосан ба тағйир додани мафҳумҳо, тартиби ташкили мақомоти нави давлатии Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби амалӣ намудани ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ бахшида шуда, аз инҳо иборат мебошад:

Қисми дуюми моддаи 1 дар таҳрири: «Маҷлиси Олӣ фаъолияти худро мутобиқи Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ менамояд» ифода гардидааст.

Дар қисми дуюми моддаи 2, дар қисми якуми моддаи 7, дар қисми дуюми моддаи 21, қисми панҷуми моддаи 23, қисми панҷуми моддаи 31, қисми панҷуми моддаи 41, қисми сеюм ва шашуми моддаи 43, қисми панҷуми моддаи 49, қисми якуми моддаи 68 калимаи «ҳақ» ба калимаи «ҳуқуқ» иваз карда шудаанд.

Дар моддаи 2 дар қисми чорум калимаи «қонуни» ба калимаи «Қонуни», дар моддаи 8 дар қисми якум калимаҳои «тибқи қонун» ба калимаҳои «бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон», дар қисми дуюм бошад калимаҳои «ҳақ», «яроқ» ва «ин ҳуқуқ» мувофиқан ба калимаҳои «ҳуқуқ», «силоҳ» ва «чунин ҳуқуқро», дар қисми чоруми моддаи 9 калимаи «Чаласаҳои» ба кали-

маи «Чаласаи», дар моддаи 37 дар қисми якум калимаҳои «назоратро аз болои иҷрои он ба роҳ мемонад» ба калимаҳои «иҷрои бучети давлатиро назорат мекунад», дар моддаи 56 дар қисми якум калимаи «фиристода» ба калимаи «пешниҳод», дар қисми чорум калимаи «расидаро» ба калимаи «воридшударо», дар моддаи 61 калимаҳои «Конститутсияро» ва «қабул» мувофиқан ба калимаҳои «Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистонро» ва «қабул ва ҷонибдорӣ», дар қисми сеюми моддаи 64 калимаҳои «амволе» ва «амвол» мувофиқан ба калимаҳои «молу мулке» ва «молу мулк», дар моддаи 65 калимаҳои «Аъзои», «шаҳодатномаи вакил» ва «аъзои» мувофиқан ба калимаҳои «Узви», «шаҳодатнома» ва «узви» иваз карда шудаанд.

Дар моддаи 6 баъд аз калимаи «раӢйпурсӢ» калимаҳои «раиси Палатаи ҳисоб», дар моддаи 7 дар қисми панҷум баъд аз калимаҳои «мувофиқ нест», калимаҳои «ба вазифаи дигар таъин намудани вакили Маҷлиси намояндагон», дар моддаи 36 дар қисми якум ба банди 10 баъд аз калимаҳои «раиси Бонки миллии Тоҷикистон» калимаҳои «, муовини якум», дар моддаи 37 ба қисми шашум баъд аз калимаҳои «Маҷлиси намояндагон» калимаҳои «хулосаи аудитории Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба ҳисоботи солонаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи иҷрои бучети давлатӣ барои соли гузашта, ҳисоботи ҷамъбастии Палатаи ҳисоб оид ба фаъолияти аудиториро баррасӣ менамояд ва», дар қисми дуюми моддаи 49 баъд аз калимаҳои «Раиси Маҷлиси намояндагон» калимаҳои «аз ҳисоби аъзои кумита ва комиссияҳои дахлдор», дар моддаи 56 дар қисми сеюм баъд аз калимаҳои «дар бораи» калимаҳои «бучет, оид ба» илова карда шудаанд.

Дар моддаи 36 дар қисми якум бандҳои 14 ва 15 бо мазмуни зерин илова карда шудаанд:

«14. Ташкил ва гузаронидани муҳокимаҳои парламентӣ;

15. Ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани раиси Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон, муовини ӯ ва сараудиторони Палатаи ҳисоб бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;».

Дар банди 14 баъд аз калимаи «мақомоти» калимаи «давлатии», дар банди 15 бошад баъ аз калимаҳои «Ҷумҳурии Тоҷикистон» калимаҳои «раиси Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон, муовини ӯ ва сараудиторони Палатаи ҳисоб»

илова карда шудаанд.

Бинобар бандҳои иловашуда бандҳои 14, 15 ва 16 мувофиқан бандҳои 16, 17 ва 18 ҳисобида шудаанд.

Ҳамчунин ба моддаи 36 қисми сеюм бо мазмуни «Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, раиси Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон, муовини ӯ ва сараудиторони Палатаи ҳисоб пас аз таъин шудан ба вазифа дар чаласаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон савганд ёд мекунанд.», илова карда шуда, қисми сеюм қисми чорум ҳисобида шудааст.

Дар қисми якуми моддаи 42 ба банди 8) баъд аз калимаи «мақомоти» калимаи «давлатии» илова карда шуда, ҳамчунин банди 12) бо мазмуни: «12) муҳлати баррасии лоиҳаи қонунҳо ва тақлифҳои қонунгузорино тамдид менамояд;» илова карда шудааст. Аз ин хотир банди 12) банди 13) ҳисобида шудааст.

Қисми дуюми моддаи 54 дар таҳрири зайл ифода карда шудааст: «Ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ дар шакли пешниҳоди лоиҳаи қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, лоиҳаи қонун дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё аз эътибор соқит донишани қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин дар шакли пешниҳоди ҳаттӣ дар бораи қабул кардани қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон ё ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон (тақлифҳои қонунгузорӣ) амалӣ карда мешавад.».

Матни моддаи 58 дар таҳрири зерин ифода карда шудааст:

«Маҷлиси намояндагон ҳокимияти қонунгузорино амалӣ намуда, санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерин қабул мекунад

- қонунҳои конституционӣ;

- кодексҳо;

- қонунҳо;

- қарорҳо.».

Ҷумлаи сеюми қисми дуюми моддаи 59 хориҷ карда шудааст.

Тибқи тағйиру иловаҳои ба Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» анҷом додашуда қисмҳои дуум ва сеюми моддаи 15, сархатҳои нуздаҳум ва бистуми қисми якуми моддаи 20 хориҷ карда шуда, моддаи 20¹ бо мазмуни зайл илова карда шудааст:

«Моддаи 20¹. Тартиби ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани роҳбарони сохторҳои

маҳаллии мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ

Роҳбарони сохторҳои маҳаллии мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия, ки аз бучети маҳаллии дахлдор маблағгузори мешаванд, аз тарафи раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия бо розигии хаттии роҳбарони мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ ба вазифа таъин ва аз вазифа озод карда шуда, қарорҳои қабулшуда барои тасдиқ ба Маҷлиси вакилони халқи дахлдор пешниҳод карда мешаванд.

Роҳбарони сохторҳои маҳаллии мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия, ки аз бучети ҷумҳуриявӣ маблағгузори карда мешаванд, аз тарафи роҳбарони мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ бо розигии хаттии раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия ба вазифа таъин ва аз вазифа озод карда шуда, қарорҳои қабулшуда барои тасдиқ ба Маҷлиси вакилони халқи дахлдор пешниҳод карда мешаванд. Муқаррароти мазкур барои ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани роҳбарони сохторҳои маҳаллии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳарбӣ, инчунин судяҳо, прокурорҳо, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани онҳо тартиби дигарро муайян намудааст, татбиқ намегардад.

Тартиби баррасии масъалаҳои ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани роҳбарони сохторҳои маҳаллии мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатиро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.»

Бо тағйироте, ки ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии вакили Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия» карда шудааст, моддаҳои 21 ва 23 хориҷ карда шуда, моддаи 22 дар таҳрири зерин баён карда шудааст:

«Моддаи 22. Тартиби ба ҷавобгарӣ кашидани вакили Маҷлиси вакилони халқ

Парвандаҳои ҷиноятӣ ва ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ нисбати вакили Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия аз тарафи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муовинони ӯ, прокурори Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, прокурори нақлиёти Тоҷикистон, прокурори шаҳр, ноҳия оғоз карда мешаванд.

Ба ҳабс ва ҳабси хонагӣ гирифтани, ҳабси молу мулк, ҳабси муросилот, гӯш ва сабт кардани гуфтугӯи телефонии вакили Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия бо розигии Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муовинони ӯ, прокурори Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, прокурори нақлиёти Тоҷикистон ва бо иҷозати Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, суди вилоят, шаҳри Душанбе бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешаванд.»

Ба қисми 1 моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» низ сархати панҷум бо мазмуни «- Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сохторҳои он;» илова карда шудааст.

Дар робита ба тағйири иловаҳои воридшуда қайд намудан ба маврид аст, ки танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, татбиқи амалӣ дар қонунҳо бо мурури замон иҷрои саривақтиро тақозо менамояд. Бо итминони комил метавон гуфт, ки ҷиҳати баргараф намудани муҳолифати қонунҳо ва баъзе мушкилоти қонунгузори дар соҳаи мазкур тағйиротҳои воридшуда куллан навғониҳои зиёдеро ба миён оварда дар пешрафти соҳаҳои дахлдор мусоидат хоҳад кард.

Табаров Н.А.,

и.в. сардори шуъбаи қонунгузори оид ба сохтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофия ва амният

НАВИГАРИҶОИ ҚОНУНГУЗОР ДАР СОҶАИ ГРАЖДАНӢ, ОИЛАВӢ ВА СОҶИБКОРӢ

Дар қонунгузори соҳаи граждани, оилави ва соҳибкори дар нимсолаи якуми 2013 як қатор қонунҳои нав ва тағйири иловаҳо ба қонунҳо қабул карда шуданд, аз ҷумла:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гаравхона (ломбард)» аз 22. 07. 2013 № 992;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» аз 22. 07. 2013 № 993;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ипотека» аз 22.07. 2013 № 994;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» аз 22.07. 2013 № 995;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии молу мулки ғайриманқул ва ҳуқуқҳо ба он» аз 22. 07. 2013 № 997;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» аз 22. 07. 2013 № 998;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санчиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22. 07. 2013 № 1000;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйири иловаҳо ба Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум)» аз 22. 07 2013 № 997;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба қисми дуюми Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22. 07.2013 № 997.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гаравхона (ломбард)» танзими муносибатҳои ҷамъиятии вобаста ба фаъолияти гаравхона, (ломбард) оид ба додани қарзи қутоҳмуҳлат бар ивази гарави молу мулки манқули шаҳрвандон, инчунин нигоҳдошти молу мулки манқулро танзим менамояд. Қонуни мазкур аз 18 модда ва 4 боб иборат аст. Дар он мафҳумҳои асосӣ, маъсалаи иҷозатномадиҳӣ ба фаъолияти гаравхона, шарт ва талаботҳои асосӣ ба фаъолияти гаравхона, нархгузориҳои молу мулки багарав-

монда ва (ё) барои нигоҳдошт супурдашуда, суғурта қардани молу мулки багаравмонда ва (ё) нигоҳдошт супурдашуда, шартномаи қарз, шартномаи нигоҳдошт, махфияти ҳуҷҷатҳои қарздиҳӣ ва нигоҳдошт, тартиби ба расмият даровардани чиптаи гарав ва тартиби барасмиятдарории қвитансияи номии нигоҳдошт, маҷбуран гирифтани молу мулки багаравмонда ва (ё) нигоҳдошт супурдашуда, муҳлати имтиёзноки шартномаи қарз, муҳлати имтиёзноки шартномаи нигоҳдошт, руғидани қарз аз молу мулки дархостнашуда, фуруши молу мулки дархостнашуда ва ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи қонуни мазкур танзим шудааст.

Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» аз 22 июли соли 2013 асосҳои ҳуқуқи фаъолияти аудиториро муайян намуда, муносибатҳои ҷамъиятиро, ки дар ҷараёни амали намудани он ба миён меоянд, танзим менамояд. Қонуни мазкур аз 4 боб ва 32 модда иборат буда, муносибатҳои оид ба фаъолияти аудиторӣ, стандартҳои аудит, намудҳои аудит, ташкилоти аудиторӣ, ҳуқуқ ва уҳдадориҳои ташкилоти аудиторӣ ва аудиториҳои инфиродӣ, ташкили аудити дохилӣ, вазифаҳои аудити дохилӣ, ташкилоти касбии аудиторон, ҳуқуқ ва уҳдадориҳои фармоишгари аудит, ҳуқуқ ва уҳдадориҳои субъекти санҷидашаванда, иҷозатномадиҳӣ барои фаъолияти аудиторӣ, аттестатсияи фаъолияти аудиторӣ, ҳуҷҷатҳои аудиторӣ, сирри аудиторӣ ва дигар масъалаҳои вобаста ба фаъолияти аудиториро танзим менамояд. Бо қабули Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» аз 22 июли соли 2013, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» аз 3 марти соли 2006 аз эътибор соқит доништа шуд. Қонуни мазкур дар фарқи аз қонуни аз эътиборсоқитшуда дар он аст, ки фаъолияти аудиториро боз мукамалтар танзим менамояд, инчунин Қонуни нав ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъриҳои ҳуқуқӣ» мувофиқ карда шудааст.

Ба моддаҳои 7, 8, 11, 12, 13, 33, 45, 47, 48, ва 49- уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ипотека» (аз 22. июли соли 2013) тағйири иловаҳо ворид карда шудааст. Бештари тағйироту иловаҳо ба бегона қардани ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин дар муносибатҳои во-

баста ба ипотека вобаста мебошанд (дар қисми 3 моддаи 7, дар қисми 3 моддаи 11 ва ғ.).

Ҳамзамон ба моддаҳои 16, 21 ва 23 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хуччати электронӣ» тағйирот ворид шудааст. Аз ҷумла ба қисми дуюми моддаи 16 баъд аз калимаи «шартҳо» калимаҳои «муҳлат, додани нусхаҳо» илова карда шуд, дар қисми якуми моддаи 21 калимаҳои «бонкҳои тичоратӣ, ё ташкилоти ғайрибонкии қарзю молиявӣ яке аз» ба калимаҳои «ташкилотҳои қарзӣ ва дигар ташкилотҳои молиявӣ» иваз шудааст, дар қисми сеюми ҳамин модда калимаи «ҳисоботи» ба калимаи «ҳисоббаробаркуниҳои» иваз шудааст. Дар номи моддаи 23 калимаи «ҳисобҳои» ба калимаи «ҳисоббаробаркунии» иваз шуд.

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии молу мулки ғайриманкул ва ҳуқуқҳо ба он». қисми 4 моддаи 14 ва ҷумлаи дуюми қисми 4 моддаи 16 хориҷ карда шудааст.

Инчунин ба моддаҳои 2, 3, 6, 7, 10, 12, 14, 15, 16, 17 ва 20 – уми, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» як қатор тағйироту иловаҳо ворид карда шуд. Қисмати зиёди тағйироту иловаҳои воридшуда бо мақсади мутобиқ намудани меъёрҳои қонуни мазкур ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» равона карда шудааст.

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санҷиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» илова ворид шудааст, ки тибқи он сархати ҳафтум ба қисми 2 мод-

даи 1 қонун бо мазмуни зайл илова карда шудааст: «-Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон;».

Ба қисми якум ва дуюми Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйирот иловаҳо ворид шудааст. Тибқи тағйироти мазкур мафҳуми кооперативҳо дар моддаи 118 КГ дода шудааст, инчунин кооперативҳои истехсолӣ ҳамчунин кооперативҳои тичоратӣ номбар шудааст. Ҳамзамон моддаи нав (моддаи 128(1)) доир ба кооперативи матлубот пешбинӣ шудааст, ки тибқи он «Иттиҳоди ихтиёрии шахрвандон дар асоси узвият бо мақсади қонеъ гардонидани талаботи моддии саҳмдорон бо роҳи муттаҳид сохтани аъзоҳаққии онҳо кооператсияи матлубот эътироф карда мешавад».

Ҳамзамон қисми 3 моддаи 246 КГ ҚТ вобаста ба сохтмони худсарона дар таҳрири нав пешбинӣ гардидааст ва тибқи он «Ҳуқуқи моликии шахси сохтмони худсаронаро анҷомдода аз ҷониби суд ба шарте эътироф карда мешавад, агар қитъаи замин мутобиқи тартиби пешбини-намудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин шахс барои сохтмони иморат дода шуда бошад.

Агар нигоҳ доштани сохтмони худсарона ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи дигар шахсонро вайрон кунад ё ба ҳаёт ва саломатии онҳо ё беҳатарии иншооти дар атрофи ин сохтмон ҷойгиршуда таҳдид намояд, ҳуқуқи моликии ин шахс эътироф карда намешавад.».

Ҳамин тарик, метавон гуфт, ки тағйироту иловаҳои дар боло номбаргардида барои тақмили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон равона шудаанд.

Шамалова М.З.,

мутахассиси пешбари шӯъбаи қонунгузори

оид ба муносибатҳои граждани, оилавӣ ва

соҳибқорӣ

НАВИГАРИҶОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҶАИ МЕҲНАТ, ҲИФЗИ ИҶТИМОӢ, ФАРҲАНГ, ИЛМ ВА МАОРИФ

Вобаста ба талаботи ҳаёти ҷомеа ва ҷиҳати баланд бардоштани сифати Қонун ба қонунгузории соҳаи меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ, фарҳанг, илм ва маориф дар семоҳаи дуоми соли 2013 як қатор тағйироту иловаҳо ворид гардида, як Қонуни нав қабул карда шуд. Аз ҷумла, бо мақсади истифодаи самараноки маҳорати касбии кадрҳои роҳбарикунанда дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва пешгирии зухуроти коррупсионӣ, инчунин бархӯрди манфиатҳо бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013, таҳти №981 ба моддаи 35 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми «ҷойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунанда» ворид карда шуд. Тибқи он ҷойивазкунии (ротатсия) кадрҳои роҳбарикунанда дар мақомоти давлатӣ ба кори дигар гузаронидан ҳисобида нашуда, бо мақсади истифодаи самараноки маҳорати касбии онҳо, пешгирии зухуроти коррупсионӣ ва бархӯрди манфиатҳо тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад.

Ҳамзамон санаи 22 июли соли 2013, таҳти №1004 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» дар таҳрири нав қабул ва ба имзо расонида шуд. Қонуни мазкур аз 8 бобу 69 модда иборат буда, асосҳои ташкилӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва принципҳои асосии сиёсати давлатиро дар соҳаи маориф муайян менамояд. Бояд қайд кард, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз 17 майи соли 2004, ки аз 6 бобу 57 модда иборат буд, бо Қонуни навқабулгардида аз эътибор соқит дониста шуд. Қонуни навқабулгардида дар қиёс бо Қонуни аз эътибор соқитдонисташуда бо якчанд хусусиятҳои фарқ менамояд. Пеш аз ҳама, яке аз хусусиятҳои фарқкунанда дар он аст, ки Қонуни нав аз ҷиҳати техникаи қонунгузорӣ, аз ҷумла аз нигоҳи имлои забонӣ пурра ба талаботи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ва «Дар бораи забони давлатӣ» мутобиқ гардонидан шудааст.

Дуоми хусусияти фарқкунанда дар он ифода мегардад, ки ба боби муқаррароти умумии Қонуни нав бо мақсади муайян ва мушаххас намудани меъёрҳои дохилии Қонун мафҳумҳои нав дар соҳаи маориф ворид карда шудаанд,

аз қабилӣ «адабиёти таълимӣ», «аттестатсияи давлатии муассисаи таълимӣ», «баҳогузории маҷмӯӣ», «аспирант», «бакалавр», «магистратура», «мутахассис», «маблағгузории сарикасӣ», «сифти таълим», «сифати таҳсилот», «таълим», «тарбия», «таҳсилоти калонсолон», «таҳсилоти фарогир» ва ғайраҳо, ки дар Қонуни қаблан амалкунанда ифода наёфта буд. Сеюм, Қонуни нав ба шахрвандони хоричӣ ва шахсони бешаҳрванд гирифтани маълумотро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолат медиҳад. Чорум хусусияти фарқкунанда дар Қонуни нав ин пешбинӣ гардидани кафолати гирифтани маълумоти ройгон дар хонаҳо барои кӯдакони имконияташон маҳдуд мешавад. Панҷум хусусияти асосии фарқкунанда дар он зоҳир мегардад, ки дар Қонуни навқабулшуда мақоми омӯзгор баланд гардида, ҳифзи шаъну шарафи омӯзгор, имтиёзҳо ва таъминоти моддии омӯзгорон ва дигар кормадони соҳаи маориф аз тарафи давлат кафолат дода шудааст. Аз ҷумла, тибқи моддаи 52 Қонуни зикргардида шаъну шарафи омӯзгор таҳти муҳофизати давлат қарор дорад. Дахлати ғайриқонунии мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор ба фаъолияти омӯзгор манъ аст. Санҷиши фаъолияти омӯзгор ва баҳогузорӣ ба кори ӯ танҳо ба мақомот ва шахсони ваколатдор, ки мутобиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор муайян шудаанд, иҷозат дода мешавад. Аз иҷрои вазифаи касбӣ бе асосҳои муайяннамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дур кардани омӯзгорон ва дигар кормадони соҳаи маориф манъ аст. Назорати фаъолият ва аттестатсияи омӯзгорон тибқи низомномаҳо, ки мақомоти дахлдори давлатӣ тасдиқ намудаанд, амалӣ карда мешавад. Фаъолияти касбии омӯзгор танҳо дар доираи касбӣ, аз ҷониби шахсон ва мақомоти дахлдори давлатии соҳаи маориф баррасӣ карда мешавад. Ҳангоми ҷой доштани камбудӣҳо дар фаъолияти касбии омӯзгор шахсияти ӯ набояд таҳқир карда шавад ва ба фаъолияти ӯ воқеъбинона ва бегаразона бояд баҳо дода шавад. Камбудӣҳои содиркардаи омӯзгор танҳо пас аз санҷиши касбии мақомоти дахлдори давлатӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Санҷиши фаъолияти омӯзгорро танҳо дар асоси мурочиати хаттӣ ё санади тартибдодаи мақоми (шахси) ваколатдор оғоз кардан мумкин аст. Омӯзгор ҳуқуқ до-

рад дар хусуси баҳогузори нодуруст ба фаъолияташ ба мақомоти дахлдори давлатӣ ва ё суд мурочиат кунад ва чуброни зарари моддӣ ва маънавии ба ӯ расонидашударо талаб намояд.

Ҳамчунин мувофиқи моддаи 53 Қонун ба омӯзгорон ва дигар кормандони соҳаи маориф якчанд имтиёзҳо дода шудаанд. Аз ҷумла, барои онҳо муҳлати даъвати омӯзгорон ба хизмати ҳарбӣ ба таъхир гузошта шудааст ва имтиёздоранд, ки ба рухсатии эҷодӣ бо нигоҳ доштани музди меҳнат бароянд, хангоми беморӣ бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо доруворӣ ва табобати ройгон таъмин гарданд, аз хизматрасонии коммуналӣ ройгон ё имтиёзнок истифода баранд, ки тартиби онро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, барои дастовардҳо дар фаъолияти омӯзгорӣ ва тарбияи насли наврас бо мукофотҳои соҳавӣ, давлатӣ ва унвонҳои фахрӣ сарфароз гардонидани шаванд, барои меҳнати шоиста ва дастовардҳои педагогиро илмӣ ба ҳавасмандии моддӣ ва маънавӣ сарфароз гардонидани шаванд, омӯзгороне, ки бори аввал аз фонди давлатӣ бо манзили истиқоматӣ таъмин карда мешаванд ё ба беҳтар намудани шароити манзилиашон эҳтиёҷдоранд, бо тартиби муқаррарнамудаи Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон дар навбати аввал бо хонаи истиқоматӣ ё қитъаи замин барои сохтмони манзили истиқоматӣ таъмин карда мешаванд, ба омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ, ки бори аввал хонаи истиқоматӣ месозанд, тибқи қонунгузорӣ аз ҳисоби маблағи ғайрибучетӣ ё ташкилотҳои қарздиҳанда қарзҳои бефоида ё имтиёзноки барои омӯзгор қобили қабул муқаррар карда мешаванд.

Илова бар ин, барои омӯзгороне, ки дар хонаҳои истиқоматии фонди манзили давлатию ҷамъиятӣ зиндагӣ мекунанд, дар сурати доштани собиқаи кории омӯзгории на камтар аз 15 сол манзили истиқоматиашон ройгон хусусӣ карда мешавад ва барои омӯзгорони ҷавоне, ки дар деҳот фаъолият менамоянд, барои 3 сол иловапулӣ ба маош муқаррар карда мешавад, ки андоза ва тартиби пардохти онро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд, инчунин омӯзгорон ва дигар кормандони соҳаи маориф дигар имтиёзҳои, ки бевосита дар Қонуни мазкур мустқам шудаанд, бархӯрддоранд.

Бояд қайд кард, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати ягонаи давлатиро дар соҳаи варзиш таҳти назорати худ қарор дода, онро тавассути қабул намудани санадҳои меъё-

рии ҳуқуқӣ дар соҳаи мазкур дар амал татбиқ менамояд. Аз ҷумла, қабул ва дар амал татбиқ кардани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи варзиши кӯдакон ва наврасон» аз 1 августи соли 2003 низ яке аз санадҳои муҳими баамалбарорандаи сиёсати давлатӣ дар соҳаи варзиш ба шумор рафта, он муносибатҳоро дар соҳаи варзиши кӯдакон ва наврасони то синни 18 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим меади. Аммо, бинобар сабаби дар меъёрҳои Қонуни мазкур ҷой доштани камбудии 22 июли соли равон бо мақсади мутобиқгардонидани он ба қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», «Дар бораи забони давлатӣ» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷиҳати техникаи қонунгузорӣ як қатор тағйири иловаҳо ворид карда шуданд. Ҳамчунин ба Қонуни зикргардида баҳри беҳтар намудани шароит барои кӯдакон ва наврасоне, ки ба машғулиятҳои варзишӣ даъват карда мешаванд, моддаи 14¹ илова карда шуд. Моддаи мазкур масъалаҳои ба машғулиятҳои варзишӣ ҷалб карда шудани кӯдакон ва наврасонро, ки аз муоинаи тиббӣ гузашта, аз рӯйи нишондиҳандаҳои вазъи саломатиашон барои машғул шудан ба варзиш ҳуҷҷатҳои зарурии тиббиро пешниҳод намуданд дар бар мегирад. Инчунин дар моддаи зикршуда масъалаҳои аз ҷониби мақомоти дахлдори ҳокимияти давлатӣ таъсис додани марказҳои солимгардонии ташхисӣ, машваратӣ ва бо таҷҳизоти зарурӣ мучахҳаз гардонидани онҳо ва аз тарафи муассисони муассисаҳои варзишии кӯдакон ва наврасон фароҳам овардани шароити мусоид барои расонидани кӯмаки аввалияи тиббӣ ба кӯдакон ва наврасоне, ки дар ин муассисаҳо бо варзиш машғуланд, муқаррар карда шудаанд.

Бо мақсади мукамал ва мутобиқ намудани меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳунароҳои бадеии халқӣ» аз 1 августи 2003 ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои конститутсионӣ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Қонуни амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳунароҳои бадеии халқӣ» санаи 22 июли соли 2013 як қатор тағйири иловаҳо ворид карда шудаанд. Аз ҷумла, дар қисми дуюми моддаи 4 ва тамоми матни Қонуни амалкунанда асосан иваз

намудани калимаҳои «Мақомоти ҳокимияти иҷроия дар маҳалҳо» ба калимаҳои «Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» дар назар дошта шуда, аз номи моддаҳои 17 ва 18 калимаҳои «бо мамлакатҳои хориҷӣ» ва «миллии» хориҷ карда шудаанд. Ҳамчунин баҳри такмил додани меъёрҳои дохилии Қонун аз ҷиҳати техникаи қонунгузорӣ сархатҳои яқум ва ҷоруми моддаи 5 Қонуни амалкунанда дар таҳрири нав ифода карда шудаанд. Илова бар ин, баҳри ҷалб намудани субъектҳои ҳунароии бадеии халқӣ ва рушди босуръати соҳаи мазкур, инчунин ҷиҳати пурзӯр кардани вазифаҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба қисми яқуми моддаи 5 сархатҳои ҳаштум, нуҳум ва даҳум бо

мазмунӣ зайл илова карда шудаанд: «-кафолати озодии эҷодкориро дар соҳаи ҳунароии бадеии халқӣ таъмин менамоянд, -таҳқиқоти илмиро дар соҳаи ҳунароии бадеии халқӣ дастгирӣ менамоянд, -ба рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳунароии бадеии халқӣ мусоидат менамоянд». Дар робита бо чунин навинобароӣ қайд кардан ҷои аст, ки дар ҳар даври замон марҳила ба марҳила сатҳу сифату қонунгузорӣ ҷиҳати беҳдошти зиндагии мардум ва пешрафти аҳли ҷомеа дигаргун гашта, дар амал барои фароҳам овардани шароити мусоид ва бартараф намудани муҳолифатҳои мусоидат менамоянд.

*Саидов И. Р.,
сармухтаҷисси шуъбаи қонунгузорӣ оид
ба меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ, фарҳанг, илм ва
маориф*

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МОЛИЯ, АНДОЗ ВА ФАӢОЛИЯТИ БОНКӢ.

Бо тақозои шароит ва талаботи қонунгузории соҳаи молия, андоз ва фаӢолияти бонкӢ дар нимсолаи якуми соли 2013 як қатор навигариҳо вобаста ба қабул, ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунанда ба вучуд омад. Аз ҷумла, ба низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаӢолияти роҳдорӣ» №999 аз 22.07.2013, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба «Кодекси фазои ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон» №978 аз 22.07.2013, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими асър ва назорати асър» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давлатӣ» тақвияти гуфтаҳои боло мебошад. Маълум аст, ки қабули ҳар як қонуни нав пешравӣ ва фаӢолияти пурсамари мақомоти қонунгузорино нишон медиҳад. Бо назардошти ба миён омадани муносибатҳои нав, тағйир ёфтани ва ё қатъ шудани ин муносибатҳо зарурат ба миён меояд, ки ба санадҳои меъерии ҳуқуқии амалкунанда тағйироту иловаҳои лозима ворид карда шаванд. Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаӢолияти роҳдорӣ» бо мақсади мукамал ва мутобиқгардонии меъерҳои он ба қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мусоидат намудан ба фаӢолияти роҳдорӣ давлат равона карда шудааст.

Қонун аз 50 модда иборат буда, 10 майи соли 2002 таҳти рақами 47 қабул гардида ба он ду маротиба тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст. Қонуни мазкур ба мақсади такмил ва ташкили идоракунии давлатӣ дар соҳаи роҳдорӣ, барои тараққӣ додани шабакаҳои роҳҳои автомобилгард ва беҳтар кардани истифодаи он бо мақсади таъмини зарурати аҳоли, давлат, субъектҳои фаӢолияти хоҷагӣ чиҳати интиқоли мусофирон ва борҳо равона гардидааст. Тағйироти ба тозагӣ воридгардида ин дар моддаи 18 қонуни амалкунанда мебошад. Моддаи 18 қонуни амалкунанда масъалаи идораи маҷмӯи амволи роҳҳои автомобилгарди истифодаи умумро мукаррар менамояд.

Бояд қайд намуд, ки тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаӢолияти роҳдорӣ» аз 22 июли соли 2013 таҳти №999 ҷумлаи дуёми қисми дуёми моддаи 18 хорич карда шуд. Яъне талаботи ҷумлаи дуёми қисми дуёми моддаи 18 аз он иборат буд, ки роҳбари муассисаи махсусгардонидашуда аз ҷониби мақоми идоракунии давлатӣ дар соҳаи роҳдорӣ бо ризояти мақомоти ҳокимияти иҷроия дар маҳалҳо таъин карда мешуд. Қобили қайд аст, ки Қонуни Конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» тартиби ташкил, ваколат ва фаӢолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатиро танзим намудааст. Инчунин Қонуни Конституционии мазкур дар мавриди муайн кардани тартиби ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани роҳбарони сохторҳои маҳаллии мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия дар Вилояти Мухтори Кухистони Бадахшон, вилоят шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия принсипи асосии танзимкунандаро пешбинӣ намудааст. Яъне мутобиқи моддаи 20 Қонуни Конституционии зикргардида агар сохторҳои маҳаллии мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия аз ҳисоби бучети маҳаллӣ маблағгузорӣ карда шаванд, роҳбарони онҳо бо розигии хатии вазорату идораҳои ҷумҳуриявӣ аз ҷониби раисони вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо бояд ба вазифа таъин ва аз вазифа озод карда шаванд. Дар мавриди аз бучети ҷумҳуриявӣ маблағгузорӣ гардидани сохторҳои маҳаллии вазорату идораҳои ҷумҳурий роҳбарони онҳо бо розигии хатии раисони вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо аз ҷониби роҳбарони вазорату идораҳои ҷумҳурий ба вазифа таъин ва аз вазифа озод карда мешаванд. Яъне ҷумлаи дуёми қисми дуёми моддаи 18 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаӢолияти роҳдорӣ» дар муқоиса ба моддаи 20 Қонуни Конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» дар ҳолати номутобикатӣ қарор дошт. Аз тарафи дигар дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низомномаҳои мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия, ки сохторҳои онҳо дар маҳал дар ҳамбастагӣ бо

мақомоти ҳокимияти давлатӣ фаъолият мебаранд, масъалаи ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани роҳбарони сохторҳои маҳалли мақомоти зикргардида пешбинӣ шуда бошад ҳам вале дар ҳар қадам қонуну низомномаҳо тартиби ҷудогонаи аз ҳамдигар фарқкунандаи ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани роҳбарони сохторҳои маҳаллӣ пешбинӣ гардида буд. Инчунин дар баъзеи онҳо ҳатто меъерӣ “бо тартиби муқарраргардида” истифода низ шудааст, вале ин “тартиби муқарраргардида” чи гуна мебошад ва қадам “тартиби муқарраргардида” дар назар муайян нест. Дар ин замина аз Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаъолияти роҳдорӣ” ва дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истиснои қонунҳои соҳавии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ масъалаи ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани роҳбарони сохторҳои маҳаллии мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия дар Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳияҳо хориҷ карда шуд, ки тадбири саривақтӣ мебошад. Заминаҳо ва мақсади ворид намудани тағйирот дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаъолияти роҳдорӣ” аз ҳамин иборат мебошад.

Тағйироте дигаре, ки дар қонунгузори соҳаи мазкур ба вуҷуд омад ин қабул гардидаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси ҷазоҳои ҳавои Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Кодекси ҷазоҳои ҳавои Ҷумҳурии Тоҷикистон 13 ноябри соли 1998 №720 қабул гардида аз 17 Боб 128 модда иборат буда ба он 5 маротиба тағйир иловаҳо ворид карда шудааст. Кодекси зикргардида муносибатҳои вобаста ба истифодаи ҷазоҳои ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва фаъолияти авиацияро ба тартиб дароварда, асосҳои амалӣ намудани сиёсати давлатиро дар ин соҳа муқаррар менамояд. Тибқи талаботи моддаи 2-и Кодекси мазкур вазифаҳои асосии он танзими таъмини ҳамлу нақли ҳавоӣ, қорҳои авиатсионӣ, мудофия ва амнияти давлат, ҳифзи манфиатҳои шаҳрвандон, бехатарии парвози ҳавопаймоҳо, амнияти авиатсионӣ ва муҳити зист мебошад. Гарчанде, ки кодекси мазкур дар шароити имруза амал намуда истодааст вале раванди инкишофи босуръати муносибатҳои нави ҷамъиятӣ боз водор намуд, ки ба кодекси ҷазоҳои ҳавои Ҷумҳурии Тоҷикистон бори дигар тағйирот ворид карда шавад. Тағйироти ба тозагӣ воридгардида ба кодекси ҷазоҳои ҳавои

Ҷумҳурии Тоҷикистон ин пеш аз ҳама дар матни моддаҳои 77 ва 106 мебошад. Моддаи 70 кодекси мазкур масъалаи таъмини бехатарии авиацияро ва моддаи 106 тартиби ҳамлу нақли ҳавоии борҳои хатарнокро муқаррар менамояд. Бояд қайд намуд, ки дар матни моддаҳои кодекси мазкур ки соли 1998 қабул гардидааст истилоҳоти зиёде мавриди истифода қарор доштанд, ки хоси забони имрӯзаи тоҷикӣ набуда ба талаботҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи санадҳои меъерии ҳуқуқӣ”, “Дар бораи мудофия”, “Дар бораи сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва дигар санадҳои меъерии ҳуқуқӣ муҳолифат менамуданд, ва услуби расмии забони адабӣ ва истилоҳоти ҳуқуқиро коста менамуданд. Бинобар ин дар моддаҳои 70, 106 и кодекси мазкур калимаҳои “яроқ” ва “яроқӣ” ба калимаҳои хоси забони тоҷикӣ “силоҳ” ва “силоҳӣ” иваз карда шуд, ки талаботи замон мебошад. Аз тарафи дигар сабаби аслии тағйироти воридгардида аз он иборат мебошад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1996 оғоз карда Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи яроқ” то 19 март соли 2013 амал менамуд. Бинобар ин, ки Қонуни номбурда дар таҳрири нав бо назардошти истиллоҳи турки будани “яроқ” қабул гардид ва он Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи силоҳ” номгузорӣ карда шуд. Қонуни мазкур 19 март соли 2013 №939 қабул гардида аз 4 боб ва 36 модда иборат мебошад. Қонуни зикршуда муносибатҳои ҷамъиятиро вобаста ба гардиши силоҳи ғайринизомӣ, хизматӣ, ҷангӣ, ҳамчунин лавозимоти ҷангиро дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим намуда, ба ҳимояи ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон, моликият, таъмини амнияти ҷамъиятӣ, ҳифзи муҳити зист ва захираҳои табиӣ, таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бо гардиши ғайриқонунии силоҳ равона карда шудааст. Тибқи талаботи моддаи 1-и қонуни зикргардида силоҳ ин васила ва ашёе, ки амалан барои зарба задан ба ҳадафи зинда ва ё нишони дигар, додани ишораҳо (сигналҳо) таъин шудаанд фаҳмида мешавад.

Мавриди зикр аст, ки дар забони тоҷикӣ мо истилоҳи “силоҳ” асрҳо боз мавриди истифодаи васеъ қарор дорад, ва ҳамчун дар фарҳанги тоҷикӣ ва русӣ низ сабт шуда, онро ҳамзабонони мо дар дар Ҷумҳурии Ислонии Эрон ва Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон ҳамчун “силоҳ” истифода мебаранд. Ба ино-

бат гирифтани қонуни зикршуда ва истифодаи якхелаи истиллоҳи ҳуқуқӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне иваз намудани истилоҳи “яроқ” ба “силоҳ” мутобиқ намудани дигар санадҳои меъёри ҳуқуқӣ ба талаботи зикршуда зарурияти воқеъӣ дорад.

Тағйирёбии вазъи иқтисодию иҷтимоӣ, молиявӣ, низоми ғаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва савдои берунаи кишвар алалхусус воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо ва сатҳи алоқамандии мустақили иқтисодӣ ба ҷумҳурӣ ба иқтисодӣ ҷаҳонӣ, ҳамчунин қабули қонунҳои нав ва бо мақсади такмилдиҳии низоми мубодилаи асъор ва мутобиқ намудани меъёрҳои он ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо, ки яке аз талаботи воридшавӣ ба он ҷорӣ намудани сиёсати нисбатан сабук ва озоди танзиму назорати асъор мебошад, такмили Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» - ро ба миён гузошт. Воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо яке аз муваффақиятҳои тозатарини кишвари соҳибистиклоли мо ба ҳисоб меравад. Барои аъзо шудан ба ин созмони бонуфузи ҷаҳонӣ дар давоми даҳсолаи охир аз тарафи Президенти мамлакатамон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қорҳои зиёде ба анҷом расонида шуда буд.

Аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 2 март соли 2013 таҳти №71 барои баррасӣ ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Лоихаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» пешниҳод гардид, ки 24 апрели соли 2013 бо Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардида 12 июни соли 2013 № 494 аз тарафи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдорӣ шуд ва 13 июни соли 2013 № 964 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» расман аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расид. Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиро дар соҳаи танзими асъор ва назорати асъор муқаррар намуда, ҳуқуқи уҳдадорҳои резидентҳо ва ғайрирезидентҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ сарватҳои асъорӣ муайян менамояд. Қонуни мазкур аз 4 боб ва 24 модда иборат мебошад.

Боби 1 муқаррароти умумиро дар бар гирифта дар он мафҳумҳои асосӣ аз ҷумла: асъор,

пули миллий, сарватҳои асъорӣ, танзими асъор, назорати асъор, амалиёти асъорӣ, резидентҳо, ғайрирезидентҳо, бонки ваколатдор, бонки хориҷӣ, шартномаи асъорӣ, шахси ваколатдор ва нуқтаи мубодилаи асъор ифода гардидаанд. Дар матни қонуни мазкур мафҳумҳои пули миллий, танзими асъор, назорати асъор ва шартномаи асъорӣ ворид шудааст.

Боби 2 қонуни мазкур масъалаҳои танзими асъорро дар бар гирифта дар он мақсад, вазифаҳо, принципҳои танзими асъор, мақомоти танзими асъор ва салоҳияти онҳо, иҷозатномадиҳии ғаъолият оид ба истифодаи сарватҳои асъорӣ, талабот нисбат ба резидентҳо оид ба баргардонидани асъори хориҷӣ ва пули миллий ба суратҳисобҳои худ, тартиби анҷомдиҳии амалиёти асъорӣ марбут ба ҳаракати сармоя, ва ғайра дарҷ гардидааст. Тартиби амалиётҳои мубодилавӣ бо асъори хориҷӣ, содироту воридот ва интиқол додани сарватҳои асъорӣ дар моддаҳои алоҳидаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» низ танзими худро ёфтаанд.

Дар боби 3-и қонун масъалаҳои назорати асъор мушаххас шарҳ гардида дар он мақсади назорати асъор, вазифаҳои назорати асъор, мақомот ва агентони назорати асъор, салоҳияти онҳо, ҳуқуқ ва уҳдадорҳои резидентҳо ва ғайрирезидентҳо аз қабилҳои ҳангоми амалиёти асъорӣ пешниҳод намудани маълумот ва ҳуҷҷатҳо ба мақомот ва агентони назорати асъор, баҳисобгирии амалиётҳои асъорӣ анҷомёфта, пешниҳоди ҳисобот, ҳифз ва ниғаждорӣ ҳуҷҷатҳо ва маълумотҳо нақамтар аз 5 сол ва ғ...пешбинӣ гардидааст.

Боби 4 бошад масъалаҳои тартиби махсуси анҷомдиҳии амалиёти асъорӣ, ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи қонуни мазкур, аз эътибор соқит донишмандони Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995 «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» ва тартиби мавриди амал қарор додани қонунро дар бар мегирад. Ҳамин тариқ барои мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон пули миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон шиносномаи низоми пули миллий ва дар муносибатҳои пулиро қарзӣ берун аз кишвар дар иқтисоди ҷаҳонӣ бо дигар мамлакатҳо асъори хориҷӣ эътироф гардида, дар амалиётҳои низоми пулии ҷаҳонӣ муваффақона иштирок намуда истодааст.

Ҳамзамон қайд намудан зарур аст, ки бо сабаби ворид намудани тағйиру иловаҳо ба

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» ва пешгирии аҳдҳои қалбақӣ, беэътибор донишашуда ва ҷинояткорӣ дар амалиётҳои нотариалӣ зарурат ба миён омад, ки иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давлатӣ» ворид гардид. Қонуни мазкур бо Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 29 майи соли 2013 таҳти № 1202 қабул гардид, аз тарафи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 июни соли 2013 таҳти №500 ҷонибдорӣ шуд ва аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 13 июни соли 2013 таҳти № 970 ба имзо расида, чунин иловаҳо дар бар мегирад:

Дар моддаи 5 қисми 6 «санҷиши фальолияти нотариалӣ дар самти муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм дар якҷоягӣ бо намояндагони мақомот ваколатдори муқовимат

ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм гузаронида мешавад».

Дар қисми 3 моддаи 10 бошад «ба мақоми ваколатдори муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм дар ҳолатҳои бо қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардидаст».

Инчунин дар қисми 1 моддаи 28 «дар бораи ҳама гуна аҳд ва амалиёти шубҳанок ва амалиёти ба маблағи баробар ба 500000 сомонӣ ё зиёда аз он ё баробар ба маблағи асъори хориҷии ҳамаарзиши 500000 сомонӣ ё зиёда аз он ба мақоми ваколатдори муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм хабар диҳад».

Бо боварии комил гуфта метавонем, ки қабули қонунҳои нав ва тағйироту иловаҳое, ки ба қонунҳои дар боло номбаргардида ворид карда шуданд, ба талаботи замон ҷавобгӯ буда, дар пешрафту тараққиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши назаррас хоҳанд гузошт.

Азизов И.М.,

*муовини сардори шӯъбаи қонунгузорӣ
оид ба молия, андозу гумрук ва фальолияти
банкӣ*

Каримова Н.Н.,

*мутахассиси пешбари шӯъбаи
ҳуқуқи байналмиллалӣ*

ТАКМИЛИ ҚОНУНГУЗОРИИ СОҲАИ АГРАРӢ ВА ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТ

Дар нимсолаи дуюми соли 2013 қонунгузори соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист маротибаи навбатӣ ба такмилёбии саривактӣ ноил гашт. Дар ин давра се қонуни нав қабул ва мавриди амал қарор дода шуд:

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагидорӣ ва истеҳсолоти биологӣ»;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муомилот бо партовҳои радиоактивӣ»;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон».

Чуноне, ки таҳлилҳои оморӣ нишон медиҳанд сол то сол тавачҷуҳ ба масъалаҳои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ бе ҳалалдор намудани мувозинати экологӣ меафзояд. Низомии биологии пешбурди муътадили истеҳсолоти кишоварзӣ натавонанд дар дасткашӣ аз истифодаи нуриҳои минералии синтетикӣ ва пеститсидҳо мебошад, балки он давра ба давра коҳиш додани истифодаи воситаҳои химикӣ ва гузаштан ба татбиқи чораҳои алтернативии аграриро дар назар дорад. Аз ин лиҳоз, қонуни нави қабулшуда таҷрибаи аввалин дар ин соҳа буда, имкон медиҳад, ки истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ бо методҳои нави коркард ва парвариш таъмин гардида, асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии фаъолияти хоҷагидорӣ биологӣ дар тамоми давраи истеҳсолот бо меъёрҳои ҳуқуқӣ танзим карда шавад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагидорӣ ва истеҳсолоти биологӣ» аз 5 боб ва 15 модда иборат буда, аз ҷиҳати талаботи таҳқиқи ҳуқуқӣ муқаммал мебошад. Қонуни мазкур асосан масъалаҳои вобаста ба асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии фаъолияти хоҷагидорӣ биологиро муқаррар намуда, ба истеҳсол, коркард, нигоҳдорӣ, ҳамлу нақл, борҷома, тамғагузорӣ ва фурӯши маҳсулоти биологӣ равона карда шудааст. Қонун мафҳумҳо, вазифаҳо ва принсипҳои муайяни ҳуқуқиро барои ба танзим даровардани фаъолияти хоҷагидорӣ ва истеҳсолоти биологӣ муқаррар намуда, барои дар амал татбиқ шудани меъёрҳои ҳуқуқӣ он мазмунан фаҳмо ва ба таври дақиқ муносибатҳои ҳуқуқиро дар ин самт пешбинӣ кардааст.

Тибқи қонуни мазкур субъектони фаъолияти хоҷагидорӣ сарфи назар аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ, ки дар соҳаи истеҳсолоти

биологӣ ҳуқуқи фаъолият карданро доранд, ўҳдадоранд бо мақсади амалӣ гардонидани фаъолияти пешгирифтаи худ дар мақомоти ваколатдори давлатӣ расмиёти азқайдгузаронии маҳсулоти биологии истеҳсолшударо ба таври пурра гузаранд. Худи раванди истеҳсоли чунин навъи маҳсулот бошад, бо сертификат таъмин карда мешавад, ки он дар боби сеюми қонун пешбинӣ шуда, талаботи регламентҳои техникӣ ва стандартҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян менамояд.

Дар боби чоруми қонун бошад, масъалаи қоидаҳои истеҳсоли маҳсулоти биологӣ ва мавриди истифодаи умум қарор додани он ба танзим дароварда шудаанд, ки аз лаҳзаи истеҳсол то коркард, нигоҳдорӣ ва ба фурӯш баровардани маҳсулоти омодашуда пешбинӣ карда шудааст. Аз ҷумла қайд карда мешавад, ки маҳсулоти биологӣ бояд тамғагузорӣ шуда, дар рӯйи борҷома ҳатман тамғаи миллии маҳсулоти биологӣ, ки мутобиқи талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр ва ба қайд гирифта шуда, мавриди истифода қарор дорад сабт шуда бошад ва ҳамзамон дар бораи ба талаботи регламентҳои техникӣ ва стандартҳои муқарраргардида ҷавобгӯӣ будани маҳсулоти мазкур ишора карда шавад. Масъалаҳои ба ҷавобгарӣ кашидан ҳангоми вайрон намудани меъёрҳои қонун ва мавриди амал қарор гирифтани он дар қисми хотимавии қонуни мазкур пешбинӣ карда шудаанд.

Аз ин лиҳоз метавон гуфт, ки дар амал татбиқ намудани қонуни мазкур ба ташкили хоҷагиҳои маҳсулоти биологӣ истеҳсолкунанда заминаи воқеӣ гузошта, як қатор мушкилиҳои ҳуқуқӣ ва техниқиро дар самти омодаسازیи чунин навъи маҳсулот равшанӣ андохта, барои инкишоф ёфтани соҳаи мазкур дар мамлакат шароити мусоиди истеҳсолӣ ва ҳуқуқиро фароҳам меорад.

Қонуни дигаре, ки дар ин нимсола қабул шуд, ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муомилот бо партовҳои радиоактивӣ» мебошад, ки аз 9 боб ва 30 модда иборат аст. Предмети танзимسازیи қонуни мазкурро асосан муносибатҳои фаъолияти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ вобаста ба муомилот бо партовҳои радиоактивӣ алоқаманд ташкил медиҳад, ки

ба мақсади таъмин намудани ҳифзи аҳоли ва муҳити зист аз таъсири зараровари партовҳои радиоактивӣ равона карда шудааст.

Дар боби якуми қонун ба мафҳумҳои партовҳои радиоактивӣ, партовҳои радиоактивии дарозумр ва кӯтоҳумр, Феҳристи давлатии партовҳои радиоактивӣ, объекти муомилот ва маҳфузгоҳи партовҳои радиоактивӣ, арзёбии бехатарӣ ба муҳити зист, консерватсия (барқарорсозӣ ва тармимӣ) маҳфузгоҳҳои партовҳои радиоактивӣ ва дигар мафҳумҳои асосӣ тафсири мухтасар дода шудаанд.

Дар бобҳои баъдӣ бошад, масъалаи танзими давлатии бехатарӣ дар соҳаи муомилот бо партовҳои радиоактивӣ пешбинӣ карда шудааст, ки тибқи он мақомоти қонунгузор чунин чораҳои бехатариро муқаррар менамояд, аз ҷумла пешбурди бақайдгирии давлатии партовҳои радиоактивӣ, гузаронидани Кадастри давлатии маҳфузгоҳҳо, бақайдгирии ҷойҳои гӯронидан ва маҳфуздории муваққатии онҳо, бурдани корҳои лоиҳавию ҷустуҷӯӣ оид ба интиҳоби майдонча барои ҷойгиркунии объектҳои партовҳои радиоактивӣ, лоиҳакашии объектҳо ва воситаҳои нақлиёте, ки барои муомилоти онҳо пешбинӣ гардидаанд, ба истифода додани объектҳои муомилоти партовҳои радиоактивӣ, солимгардонии минтақаи бо партовҳои радиоактивӣ ифлосгардида, муомилот бо партовҳои радиоактивӣ, интиқол ва гӯронидани онҳо, инчунин иҷрои дигар чораҳои зарурӣ.

Вобаста ба субъектони муомилот бо партовҳои радиоактивӣ ва бақайдгирии давлатии онҳо қонуни мазкур муқаррар менамояд, ки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар муомилот бо партовҳои радиоактивӣ уҳдадоранд, ки хангоми лоиҳакашӣ, интиҳоби майдонча, сохтмон, баистифодадиҳии иншоот ва таҷҳизоти муомилоти дахлдор бехатариро таъмин намояд, аз нав арзёбии бехатарии объектҳои муомилоти партовҳои радиоактивиро саривақтанҷом диҳанд, пешбурди бақайдгирии партовҳои радиоактивиро амалӣ намоянд, мониторинги радиатсионии ҷойи маҳфузгоҳро гузаронанд, дар сурати рӯй додани офатҳои табиӣ ва техногенӣ дар объектҳои муомилот мақомати дахлдори давлатиро огоҳ намоянд, барои баргараф намудани садамаҳои радиатсионӣ, таъмини кӯчонидани аҳоли, ҳифзи кормандон ва муҳити зист чораҳои зарурӣ андешанд ва дар ҳолати садамаҳои радиатсионӣ за-

рари расонидаро ҷуброн намоянд. Мақсади бақайдгирии давлатии партовҳои радиоактивӣ ин пеш аз ҳама раҳой ёфтани аз имконияти ҷамъшавии ғайриназоратии партовҳо ва таъмин намудани назорати фаврӣ оид ба ҷойгиршавӣ ва ҷойивазкунии онҳо, инчунин шароити маҳфуздорӣ ва гӯронидани мебошад, ки бевосита бо пешбурди Феҳристи давлатии партовҳои радиоактивӣ, пешбурди Кадастри давлатии маҳфузгоҳҳои партовҳо ва номгӯии маконҳои нигохдории муваққатии партовҳои радиоактивӣ амалӣ карда мешавад.

Қонун инчунин бо назардошти хатари калони радиатсионӣ доштан ба муҳити зист ва саломатии аҳоли тартиби муомилот бо партовҳои радиоактивиро пешбинӣ намудааст, ки дар он бояд соҳиби объектҳои партовҳои радиоактивӣ роҳҳои нигохдорӣ ва гӯронидани партовҳо, воситаҳои таъмини муҳофизати ҷисмонӣ хангоми муомилот бо партовҳои радиоактивӣ, тартиби интиқол, истифодабарии маҳфузгоҳҳо, муваққатан қатъ намудани маҳфузгоҳҳои партовҳои радиоактивӣ барои барқарорсозӣ ва солимгардонии минтақаи бо партовҳои радиоактивӣ ифлосгашта ва дигар чораҳои заруриро андешад.

Қонунгузор қитъаҳои махсуси замин барои маҳфузгоҳ ё объектҳои муомилот бо партовҳои радиоактивиро дар боби алоҳидаи қонуни мазкур пешбинӣ намудааст, ки ба гуруҳи минтақаҳои дорои речаи махсус дохил мешаванд. Заминаи ин минтақаҳо аз гардиши хоҷагидорӣ пурра бароварда шуда, дар онҳо истиқомат намудани аҳоли, истифодабарии сарватҳои табиӣ минтақа, бе иҷозати махсус гузаронидани таҳқиқоти илмӣ ва ба фаъолияти кишоварзӣ машғул шудан, инчунин иҷрои дигар амале, ки боиси вайрон шудани речаи бехатарии радиатсионии муқарраршуда мегардад манъ карда шудааст. Ҳамзамон масъалаи ҷимояи ҳаёт ва саломатии шахрвандони дар ин соҳа фаъолияткунанда низ пешбинӣ карда шудааст, ки мувофиқи он барои ҳифз, нигохдории шароити муътадили корӣ, барқарорсозии саломатӣ ва пешгирии расидани зарар аз ҷониби маҳфузгоҳҳо ва объектҳои муомилот бо партовҳои радиоактивӣ давлат кӯмаку имтиёзҳои иҷтимоиро кафолат медиҳад.

Қонуни навбатии дар ин давра қабулшуда Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои ҷуҷурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад, ки аз 3 боб ва 15 модда иборат аст.

Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба минтақаҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим намуда, бо мақсади таъмин намудани рушди устувори иҷтимоию иқтисодии ин минтақаҳо, нигоҳ доштан, самарабахш ва оқилона истифода бурдани захираҳои табиӣ қабул карда шудааст. Дар боби якуми қонун оид ба мафҳумҳои асосӣ, масъалаҳои сиёсати давлатӣ оид ба минтақаҳои кӯҳӣ, вазифаҳои қонуни мазкур, ҳудудҳои минтақаҳои кӯҳӣ ва захираҳои табиӣ минтақаҳои кӯҳӣ дар боби якум оварда шудааст. Тибқи он вазифаҳои асосии қонуни мазкур аз инҳо иборат мебошанд, аз ҷумла муҳайё намудани шароити хуби зистии аҳолии минтақаҳои кӯҳӣ ва кам кардани фарқияти сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодӣ нисбат ба дигар минтақаҳо, нигоҳдорӣ ва ҳифзи захираҳои табиӣ минтақаҳои кӯҳӣ, фароҳам овардани шароити сармоягузори ва ҷалб намудани сармояҳо барои рушди минтақаҳои мазкур, инкишоф додани соҳибкории хурд ва миёна, инчунин анҷом додани дигар вазифаҳо, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст. Ҳамзамон ҳудуди минтақаҳои кӯҳӣ аз рӯи шароити зист ва баландӣ аз сатҳи баҳр ба намудҳо тақсимбандӣ шуда, истифодаи самараноки ҳамагуна захираҳои табиӣ минтақаҳои мазкур ҳамчун моликияти истисноии давлат ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори кафолат дода шудаанд.

Боби дуюми қонун бошад, масъалаҳои идоракунии ва танзими давлатии рушди минтақаҳои кӯҳиро дарбар гирифта, аз салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ваколатҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии

ҳокимияти давлатӣ оид ба минтақаҳои кӯҳӣ иборат аст. Қонун ҳадафҳои танзими давлатии рушди минтақаҳои кӯҳиро номбар намудааст, ки аз инҳо иборат аст: таъмини афзоиши истеҳсоли маҳсулот, ривож додани истеҳсоли саноати коркард бо мақсади паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва бекорӣ мавсимӣ, инкишофи шаклҳои гуногуни саёҳат ва истироҳат дар минтақаҳои кӯҳӣ, оқилона истифода бурдани захираҳои табиӣ, таъмини дастрасии захираҳои қарзии имтиёзнок ба корхонаҳо ва соҳибкорон ва ғайра.

Дар қисми хотимавии қонун оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ вобаста ба рушд ва нигоҳдории минтақаҳои кӯҳӣ, ҷавобгарӣ ҳангоми вайрон кардани муқаррароти қонуни мазкур ва тартиби мавриди амал қарор гирифтани он пешбинӣ шудааст.

Бо дастгирӣ аз сиёсати пешгирифтаи давлату ҳукумат бахусус дар самти қонунҷодкунии соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист метавон қайд кард, ки қабули ин се қонуни нав ва ворид шудани онҳо ба низоми қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият медиҳад, ки сатҳи сифати меъёрҳои ҳуқуқӣ тадриҷан баланд шуда, сатҳи зиндагии арзанда барои шахрвандони мамлакат муҳайё карда шавад. Мазмун ва сифати қонунҳои қабулгардида ба талаботи Сарқонуни (Конститутсияи) Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ мутобиқ буда, имконият медиҳад, ки дар оянда соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист инкишоф ёфта, истифодабарии самараноки сарватҳои табиӣ ба таври зарурӣ таъмин карда шавад.

Ғуломҳайдаров Ҷ.,

мутахассиси пешбари шӯъбаи қонунгузори оид ба масъалаҳои аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист

КОНФЕРЕНСИЯИ ИЛМӢ – АМАЛИИ ҶУМҲУРИЯВӢ ДАР МАВЗӢИ «ҶАВОБГАРИИ НОБОЛИҶОН: МАСОИЛ ВА РОҶҶОИ ҲАЛЛИ ОН»

Яке аз мушкилиҳое, ки ҷомеаи имрӯзо ба ташвиш овардааст ба ҷинойт даст задани ноболиғон, шомил шудани онҳо ба гуруҳҳо ва равияҳои тундгаро мебошад. Ҳарчанд яке аз омилҳо пеш аз ҳама бемасъулияти волидайн ва муҳити атроф бошад, омили дигари нигаронкунанда паст будани фарҳанги оммавӣ ба ҳисоб меравад. Дар робита ба ин мавзӯи мубрами рӯз бо ташаббуси Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 27-28 майи соли равон Конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Ҷавобгариҳои ноболиғон: масоил ва роҳҳои ҳалли он» бо иштироки намоёндагони мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва муассисаҳои илмӣ баргузор гардид.

Дар қори конфронс намоёндагони Суди Олии ва Суди Конститусионии ҚТ, Прокуратураи генералӣ, Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон, Шӯъбаи ҳуқуқи Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар намоёндагони донишгоҳу донишқадаҳои кишвар иштирок намуданд.

Дар оғози конференсия бо суҳба-

ни ифтихоӣ Директори Маркази миллии қонунгузори доктори илмҳои ҳуқуқ профессор, Раҳимов Маҳмад Забирович ҳозиринро хайрамақдам гуфта, барои иштирокашон дар ҷорабинии мазкур изҳори миннатдорӣ баён намуда, мақсад ва ҳадафи баргузориҳои конфронсро дар шароити имрӯза ва ҷараёни инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ таҳлили қонунгузори ва пешниҳоди таклифҳо барои беҳтар гардида ни қор дар ин самт муҳим арзёбӣ қард. Нақши масъулияти маънавии падару модар дар пешгирии ҷинойтҳои ноболиғонро Раҳимов М.З яке аз омилҳои калидии ҷомеа арзёбӣ намуда қайд қард, ки оғози заминаҳои ташаккулёбӣ ва тарбияи дурусти ноболиғон муҳити оилаи солиму волидони масъулиятшинос мебошад. Давлат бо вучуди Ҳимоя ва Ҳифзи оила як қатор вазифаҳоро низ ба зиммаи волидон гузоштааст, ки заминаи ҳуқуқии он аз Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма мегирад. Аз ин ҷо сари ин нишаст меҳоҳем баъзе масоилҳоро оид ба ҷавобгариҳои ноболиғон муҳоқима намоем то дар амалия татбиқи он дуруст ба роҳ монда шавад илова намуд дар идомаи суҳанронӣ Раҳимов М.З. Конференсияи доиршуда аввалин ҷорабинии ҳуқуқиест, ки зарурати таҳқиқи

комплексии масъалаҳои ҷавобгари маънавӣ, граждони, маъмурӣ, ҷинояти ноболиғон ва хусусиятҳои хоси зоҳиршавии онҳоро мавриди муҳокима қарор дода, проблемаҳои татбиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба ҷавобгари ноболиғон дар амал барои муҳокима пешниҳод менамояд. Гувоҳи ақтуалӣ будани мавзӯи муҳокимашавандаи ин нишаст номгӯи маърузаҳои пешниҳодгардидаи иштирокчиёни конференсия буд, ки паҳлуҳои гуногуни масъаларо дар бар гирифтааст.

Иштирокчиён аз ҷумла қайд намуданд, ки тибқи муқаррароти моддаи 34-и Конституция (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, модару кӯдак таҳти ҳимоя ва ғамхори махсуси давлат қарор дорад. Вале солҳои охир вазъи қонунвайронкунӣ дар байни наврасон ташвишвар гардидааст. Ҳарчанд падару модар, мактаб ва ҷомеа дар ҷараёни таълиму тарбияи фарзандон бояд масъулияти баробар дошта бошанд, вале дар аксар ҳолат бетарафӣ зоҳир карда мешавад, ки ба оқибатҳои номатлуб оварда мерасонад. Сатҳи тарбия ва соҳибкасб гардидаи насли наврас дар давраи соҳибистиқлолии кишвар зина ба зина инкишоф ёфта истодааст ва ҳамзамон низоми дурусти таълиму тарбия бо қабул гардидани қонуни ҚТ “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” дар ҷомеа пазируфта шуд. Қайд кардан ба маврид аст, ки дар ин марҳилаи начандон тӯлонӣ низоми таъқунанда ба дастовардҳои

назаррас ноил гардида аз ҷониби дигар қонуни мазкур падару модар, васӣ парастор ва муассисаҳои дахлдорро водор месозад, ки тамоми саъю кушишу имконияти худро барои тарбияи дурусти фарзандон равона намоянд.

Дар рафти ҷорабинӣ иштирокчиён изҳор намуданд, ки айни ҳол барои тарбия ва дар навбати аввал ба камол расонидани насли солиму соҳибмаълумот масъулиятшиносу ватандӯст тамоми шароитҳои муҳайё карда шудааст, ки моро водор менамояд барои ояндаи миллат бетараф набошем. Бешак дар ин сатҳ пешравӣ ва муваффақияту комёбиҳо аз дастгирӣ ва тадбирҳои хирадмандонаи Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дарак медиҳад, ки дар паёмҳои ҳамасолаи худ доир ба масъалаи мактабу маориф, оила ва ба донишҳои фарохтар фарогирии ноболиғону ҷавонон бахшида мешаванд.

Ҳамзамон аз ҷониби иштирокчиён иброз гардид, ки имрӯз мо набояд танҳо атрофи шумораи ҷиноятҳои содиршуда ҳарф занем, балки ҷиҳати роҳҳои пешгирии он қорҳои фаҳмондадиҳӣ ва баланд бардоштани сатҳи маънавиёти ноболиғон кушиши зиёдтар наоём. Бо қабули босуръати қонунҳо ва мақомоти алоҳидаи назораткунанда наметавон роҳи ҳалли ин мушкилотро пайдо кард, балки қонунҳои амалкунанда боз ҳам тақмили ҷиддитар мецоҳанд, аз ҷумла Кодекси ҷиноятӣ, Кодекси граждони ва Кодекси муурофиявӣ граждони,

ки қисмати зиёди ҷавобгарӣ ва уҳдадорихои ноболиғон дар онҳо муайян гардидааст.

Дар конференсияи мазкур маърузачиён рочеш ба мавзӯҳои “Масъулият ва уҳдадорихои падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд”, “Ҳифзи ҳуқуқи ноболиғон, “Ҳуқуқ ва ҷавобгарии ноболиғон тибқи қонунгузорию граждони ва оилави,” “Пешниҳод намудани хизматрасониҳои тибби дар самти солимии репродуктивӣ бо назардошти ҳифзи ҳуқуқи наврасон”, “Пешгирии ҷинояткори дар байни ноболиғон”, “Масоили пешгирии ҷинояткори дар байни ноболиғон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Ҷавобгарии ноболиғон тибқи қонунгузорию ҷинояти”, “Ҳуқуқҳои ноболиғон дар соҳаи меҳнат”, “Сабаб ва омилҳои ҷинояткорию ноболиғон, роҳҳои пешгирии он”, “Ҷавобгарии падару модар барои иҷро накардани уҳдадорихо дар тарбияи фарзанд” ва ғайраҳо баромад намуданд. Масъалаҳои матраҳгардида, мавриди баррасии мутахассисони соҳа қарор гирифта, ҷиҳати пешгирии ҷинояткори дар байни ноболиғон ва омилҳои

сар задани ҷинояткори таклифу дархостҳои мушаххас пешниҳод карда шуд.

Дар идомаи чорабини Директори Марказ иброз намуд, ки конференсияи мо барои баланд бардоштани ҳисси масъулияти ҷавонон ва иҷрои уҳдадорихояшон дар назди падару модар ва аҳли ҷомеа аҳамияти хосса дорад. Зеро маърифати баланд ва тафаккури созандаву ахлоқи ҳамида метавонад пайванди ногусастанию наслҳо, тарғибгари ахлоқи ҳамида, дар рӯҳияи ватандӯстиву хештаншиносӣ, тарбия ёфтани насли ҷавон гардад.

Баргузорию чунин конфронсҳо ҳам аз ҷиҳати илми ва ҳам аз ҷиҳати амали баҳри ошкор намудани камбудихо ва мушкилоти ҷойдошта дар ин соҳа, баланд бардоштани сатҳи маърифати мутахассисони соҳа, кормандони амалия, падару модар ва шахсоне, ки онҳоро иваз менамоянд мусоидат намуда, ҳамзамон дар таҳлили илман асосноки ҷабҳаҳои гуногуни муносибатҳои зикршуда саҳми муҳим гузошта ҷиҳати баланд бардоштани маърифати ҷавонон ва наврасон замина хоҳад гузошт.

*Малоҳати Зайниддин,
сармутахассиси шӯъбаи умумӣ, оид ба
масъалаҳои кадрҳо ва корҳои махсус*

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗЌИ «ҚОНУНГУЗОРИИ АНДОЗ: ИНКИШОФ ВА ПРОБЛЕМАҲОИ ОН»

Роҷеъ ба қонунгузорию андоз аз қабилу масъалаҳои инкишофи қонунгузорию андоз, проблемаҳои андозбандии соҳибкорони хурду миёна, таносуби Кодекси андоз бо қонунгузорию амалкунанда ва дигар масъалаҳои рӯзмарра дар Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 23 августи соли 2013 мизи мудаввар дар мавзӯи «Қонунгузорию андоз: инкишоф ва проблемаҳои он» бо иштироки намоёндоғони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассисаю ташкилотҳо ва мутахассисони соҳа баргузор гардид.

Мизи мудавварро бо сухани ифтитоҳӣ Директори Маркази миллии қонунгузорӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Раҳимов Маҳмад Забинович оғоз намуда, ҳамаи иштирокчиёро хайрамақдам гуфта, барои иштирок дар чорабинии мазкур изҳори миннатдорӣ баён намуд.

Ҳамчунин мавсуф қайд намуд, ки чараёни инкишофи муносибатҳои ҳамкории дар соҳаи

андоз зарурияти таҳлили қонунгузорию дар шароити иқтисоди бозорӣ тақозо менамояд. Ин раванд бо назардошти тақмили қонунгузорию андоз, гражданию соҳибкорӣ ва соҳаҳои дигари қонунгузорӣ бояд тақмил дода ва ба роҳ монда шавад. Таҳлили қонунгузорию андоз нишон медиҳад, ки вай асосан ҷавобгӯи талаботи имрӯза мебошад. Баъд аз соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин маротиба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи низоми андозро” қабул намуда будем, ки он зиёда аз 40 намуди андозро муқаррар намуда буд. Баъд то имруз мо се маротиба Кодеси андоз қабул намудем, ки ҳар яки онҳо аз якдигар бо хусусиятҳои худ фарқ менамуданд. Кодекси андози соли 2004 баҳсу мунозираҳои зиёдеро ба вуҷуд оварда буд, ки он 17 намуди андозҳои умумиҷумҳуриявӣ ва 4 намуди андози маҳаллиро муқаррар намуда буд. Кодекси андози амалкунанда бошад имруз 8 намуди андозҳои умумидавлатӣ ва 2 намуди андозҳои маҳаллиро муқаррар намудааст. Инчунин тибқи қисми 5 моддаи 6 Кодекси андози амалкунанда

4 низоми махсуси андозбандӣ муқаррар карда шудааст. Бояд қайд намуд, ки давлат барои нигоҳ доштан ва иҷро намудани функсияҳои худ дар рушди иқтисоду соҳибкорӣ андозро муқаррар ва меситонад. Аз ин ҷо мо бояд саҳми худро дар ҷомеа зиёд намоем ба воситаи тарғибу ташвиқ ва корҳои фаҳмондадихӣ дар бораи супоридани андоз то ин ки хазинаи давлат сари вақт пур гардад. Андоз агар функсияи ҳавасмандкунии худро босамарона иҷро намояд ва ҳамзамон барои баланд бардоштани маданияти андозсупорӣ хизмат намояд ин хуб аст. Андоз бояд барои рушди иқтисоду соҳибкорӣ мусоидат намояд. Аз ҳамин лиҳоз мо шуморо ба миззи муддавар даъват намудем, ки фикру дархостҳои худро ба мо пешниҳод намоед, то ин ки нақши андозро дар аҳкоми идоракунии иқтисодиёт баҳо диҳем зикр намуд Раҳимов М.З дар идомаи суҳанронии худ.

Сипас дар мизи мудаввар Шомуродов Фазлиддин–муовини сардори сарраёсати андоз ва пардохтҳои давлатӣ Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба қабули Кодекси андозии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муфассал иттилоот дод. Аз ҷумла иброз намуд, ки Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузории мизи мудаввари мазкурро як иқдоми саривақтӣ меҳисобад, зеро он ба яке аз масъалаҳои муҳими рӯзмара қонунгузории андоз бахшида шудааст. Инчунин таъкид намуд, ки агар аз ҷониби иштирокчиёни мизи мудаввар ягон таклифу пешниҳодҳо дар бораи Кодекси андоз бошад ба Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шавад.

Инчунин Ойматов Ҷ. Сардори шӯъбаи маъмурикунии андозии Кумитаи андозии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба суҳан баромада иброз намуд, ки бояд низоми андозии кишвар ҳамқадами замона буда, зеро сиёсати пешгирифтаи давлату Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад. Ҳамасола Президенти кишварамон Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон доир ба сиёсати дарҳои кушод, ташкил намудани минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар сатҳи пешравию иҷтимоии аҳоли таъкидҳои зиёд менамоянд, бинобар ин дар ҳоле, ки ҳаҷми даромади маблағҳои бучетиро то 30% зиёд менамоем, қонунгузории андоз бори дигар мавриди такмил қарор дода мешавад.

Тибқи барномаи пешбинигардидаи мизи муддавар Сулаймонов Ф. дотсенти кафедраи Ҳукуки байналмилалӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар мавзӯи “Масоили бахсноки

Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон” фикру андешаҳои худро чунин баён намуд. Хуб аст, ки аз тарафи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин вохуриҳо гузаронида мешавад ва мо фикру андешаҳои худро байён менамоем. Бояд қайд намуд, ки қонунҳои ҳаст, ки муносибатҳои субъектҳои соҳибкориро ба танзим мебарорад, ба монанди Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайраҳо. Оиди баъзе масъалаҳои баҳсталаби Кодекси андоз Сулаймонов Ф. ибрази ақида намуд. Ӯ илова намуд, ки пеш аз ҳама бояд қайд кард, ки дар таҷриба андоз аз арзиши иловашударо агар як кас қобили пардохт карданро надошта бошад шахси дигаре, ки бо шахси мазкур шартнома дошта фаъолият менамояд месупорад, ки ин бар зидди меъёрҳои Конституция (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва принсипи андозбандӣ мебошад.

Масъалаи дигаре, ки мехостам инҷо оиди он ибрази ақида намоям системаи идоракунии хавфҳо, ки дар моддаи 43-44 Кодекси андоз мебошад. Мақсади асосии моддаи мазкур аз он иборат аст, ки мақомоти андоз назорат менамояд, санҷида мебинад, ки андозсупоранда фаъол аст ё ғайри фаъол. Аз ин лиҳоз андозсупорандаро тарбия намудан лозим зеро ҳаст андозсупорандае, ки андозҳои калон месупорад ва дар баъзе ҳолатҳо имкон додан лозим, ки дигар масъалаҳоро хубтар бинад.

Сипас Сардори раёсати ассосиатсияи миллии соҳибкорони хурду миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон Улчабоева М. оид ба “Қонунгузории андоз: инкишоф ва проблемаҳои он” ибрази ақида намуд. Мавсуф қайд намуд, ки имруз Кодекси андозе, ки мавриди амал қарор дорад зарурат ба такмилро дорад. Зеро, ки кодекс дар муддати кӯтоҳ таҳия гардида дар он масъалаҳои андозии аксиз, андоз аз арзиши иловашуда ва ғайра то қадри имкон ба назар гирифта нашудааст. Аз ҷумла қайд намуд, ки дар вақти тайёр намудани лоиҳаи Кодекси андоз ассосиатсияи миллии соҳибкорони хурду миёна фаъол буд лекин ҳангоми тайёр намудани он фикру ақидаҳои ташкилотҳои ҷамъияти ба инобат гирифта нашудааст. Ҳамзамон Улчабоева М дар суҳанронии худ иброз намуд, ки аз ҷониби ассосиатсияи миллии соҳибкорони хурду миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи алтернативии Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон омода гардидааст ва дар сомонӣ ассосиатсияи миллии соҳибкорони хурду

миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шудааст. Инчунин мавсуф тақлиф намуд, ки ҳангоми омода гардидани лоиҳаҳои Кодекси андоз хуб мешуд, ки мутахассисони Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ даъват карда шаванд. Ҳамчунин илова намуд, ки масъалае, ки боиси нигаронии аксари соҳибкорон гардидааст, ин назоратҳои барзиёд ва дуруст нафаҳмондани меъёрҳои андоз аз ҷониби мутассаддиёни соҳа мебошад.

Бояд қайд намуд, ки Эмомов Ш. Сармутахасиси раёсати дастгири соҳибкории Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи «Таъсири кодекси нави андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна» баромад намуд. Дар баромади худ қайд намуд, ки имруз дар сиёсати давлатии Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ яке аз ҳадафҳои стратегии миллии ба шумор рафта, барои ноил гардидан ба ин ҳадафҳо тадбирҳои зарурӣ андешида мешаванд.

Дар ин замина, аз ҷониби Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати боз ҳам беҳтар намудани фазои соҳибкориву сармоягузорӣ корҳои назаррас анҷом дода мешаванд ва дар робита бо бахши хусусӣ дар таҳия ва татбиқи барномаҳо ва санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ширкати фаёлона карда мешавад. Дар натиҷаи тадбирҳои андешида шуда, саҳми бахши хусусӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) тақрибан 49,6%-ро ташкил медиҳад. Бо мақсади таҳлили таъсири Кодекси андози Ҷумҳурии

Тоҷикистон дар таҳрири нав ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар заминаи он қабул гардида, Кумитаи мониторинги вазъи соҳибкорӣ, баҳусус соҳибкории хурд ва миёнаро амалӣ намуд. Тибқи маълумоти Кумитаи андоз то 1 июни соли 2013 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 192 ҳазору 288 адад субъекти соҳибкорӣ ба қайд гирифта шудааст, ки ин нисбат ба соли 2012- 4 ҳазору 792 адад зиёд гардидааст.

Аз он ҷумла:

Патент дар шаш моҳи соли 2013 дар ҳудуди ҷумҳури 68714 адад ба қайд гирифта шудааст, ки ин нисбат ба соли 2012- 7710 адад кам гардидааст.

Шаҳодатнома дар шаш моҳи соли 2013 дар ҳудуди ҷумҳури 35928 адад ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2012- 426 адад кам гардидааст.

Шахсони ҳуқуқӣ дар шаш моҳи соли 2013 дар ҳудуди ҷумҳури 30298 адад ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2012- 4378 адад зиёд гардидааст.

Ҳоҷагиҳои деҳқонӣ дар шаш моҳи соли 2013 дар ҳудуди ҷумҳури 57013 адад ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2012-7699 адад зиёд гардидааст.

Филиалу намояндагиҳои бахши соҳибкорӣ дар шаш моҳи соли 2013 дар ҳудуди ҷумҳури 335 адад ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2012-1 адад кам гардидааст.

Дар ин замина тибқи иҷрои банди 1 Протоколи маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 январи соли 2013 №1 аз ҳисоби намояндагони Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастгирии техникаи Агентии байналмиллалии Олмон дар Тоҷикистон (GIZ) мушовир ҷалб карда шуда, дар тамоми шаҳру ноҳияҳои ҷумҳури дар доираи васеи намояндагони соҳибкорон ва кормандони ҳуди мақомотҳои иҷроияи маҳаллӣ корҳои фаҳмондадиҳӣ оид ба муқаррароти Кодекси андози нав гузаронида шуд. Муайян гардид, ки Кодекси андози амалкунанда ба соҳибкории хурд таъсири манфӣ расонидааст. Дар ин замина, тақлифу пешниҳодҳои соҳибкорон, ки дар натиҷаи вохӯриҳо дастрас шуда буданд, ҷамъбаст гардида, ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардид.

Бо дарназардошти пешниҳоду таклифҳои соҳибкорон ва шарикони рушд Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи мазкурро дар чаласаи 11-уми Шӯрои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ пешниҳод намуд, ки аз ҷониби аъзоён дастгирӣ ёфта тибқи Протоколи Шӯро аз 30 апрели соли 2013, №1с/12.2-4 дар назди вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби намояндагони вазорату идораҳои дахлдор ва соҳибкорон бо мақсади тағйиру иловаҳо ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 августи соли 2012 №451 “Дар бораи тасдиқи қоидаҳои андозбандии соҳибкорони инфиродие, ки дар асоси патент ё шаҳодатнома фаъолият менамоянд” гуруҳи корӣ таъсис дода шуда бо дарназардошти пешниҳодҳои соҳибкорон ба он тағйирот дароварда шуд, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 августи соли 2013 №361 қабул карда шуд. Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба танзим даровардани Қонунгузории андоз, инкишоф ва проблемаҳои он дар робита бо мақомотҳои салоҳиятдор ва бахши хусусӣ чораҳои дахлдор андешида, барои боз ҳам беҳтар намудани вазъи соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мунтазам чораандешӣ менамояд.

Инчунин Бобоев Ҷ.Қ сардори шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба молия андозу гумрук ва фаъолияти бонкии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи “Баъзе масъалаҳои ҳалталаби Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон” баромад намуд. Бобоев Ҷ. қайд кард, ки ба ҳамагон маълум аст, аз санаи 1 январи 2013 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди амал қарор дода шуд.

Бояд хотиррасон намуд, ки пеш аз ҳама дар таносуб аз Кодекси андози қаблан амалкунанда номгӯӣ андозҳо аз 21 намуд ба 10 намуд оварда шудааст, ки гувоҳи дастгирии соҳибкорон аз ҷониби давлат аст. Дар кодекси қаблан амалкунандаи андоз,

шумораи андозҳои маҳаллӣ 4 ва андозҳои ҷумҳуриявӣ ба 17 намуд оварда шуда буд. Дар Кодекси андози амалкунанда бошад 2 намуд андози маҳаллӣ ва 8 намуд андози ҷумҳуриявӣ муқарар карда шудааст. Бо назардошти қабул гардидани Кодекси андоз Қарори Ҳукумати ҶТ аз 31.08.2012 №451 “Дар бораи тасдиқи қоидаҳои андозбандии соҳибкорони инфиродие, ки дар асоси патент ё шаҳодатнома фаъолият менамоянд” ба тасвиб расидааст. Қарори мазкур тартиби андозбандиро тибқи патент ва шаҳодатнома, намудҳои фаъолият ва меъёрҳои андозро муайян менамояд.

Бояд ибраз дошт, ки дар фарқият аз қоидаҳои пешина (соли 2008) қоидаҳои нав бо назардошти вазъи андозсупорандагон ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ таҳия шудааст.

Аз ҷумла баъзе меъёрҳои андоз аз намудҳои фаъолият зиёд ва кам гаштаанд. Масалан: аз 31 намуди фаъолияти зикргардида

14 намуд то андозаи 35% зиёд,

4 намуд аз 35 то 50% зиёд

5 намуд аз 50 то 100% зиёд

4 намуд аз 100-то 260 % зиёд гардид

Ҳамзамон 2 намуди андоз аз номгӯӣ овардашуда кам гардида 2 тои он бетағйир боқӣ мондааст.

Ҳамзамон мавзуҳои «Таҳлили Кодекси андоз аз нигоҳи сотсиологӣ», «Масъалаҳои ҳалталаби андоз дар соҳаи нақлиёт», «Ташаккул ва инкишофи қонунгузории андоз», аз тарафи намояндагони мақомоти давлатӣ дар чорабинии доиргардида маъруза карда шуд.

Сипас бо шунидани маърузаҳо атрофи мушкилот ва камбудихо дар қонунгузории андоз миёни иштирокчиёни мизи мудаввар баҳсу мунозира сурат гирифта, таклифу пешниҳодҳо баҳри аз байн бурдани муҳолифатҳои ҷойдошта зикр карда шуд.

Масъалагузорӣ ва таклифу пешниҳодҳо дар мизи мудаввар ҷиҳати такмилдиҳии қонунгузории соҳаи андоз, ошкор намудани камбудихо ва мушкилоти ҷойдошта дар ин соҳа ба баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасонии андозситонӣ мусоидат хоҳанд намуд.

*Азизов И.М.
муовини сардори шӯъбаи
қонунгузорӣ оид ба молия,
андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ*

КРУГЛЫЙ СТОЛ «АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ГУМАНИТАРНОГО ПРАВА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ»

12 - 13 сентября 2013 г. в г. Туркменбаши состоялся Круглый стол на тему «Актуальные вопросы имплементации международного гуманитарного права в Центральной Азии». Организаторами круглого стола выступили Министерство иностранных дел Туркменистана, Туркменский Национальный институт демократии и прав человека при Президенте Туркменистана и Международный Комитет Красного Креста, которые к участию в данном мероприятии пригласили представителей министерств и ведомств стран Центральной Азии.

В работе данного форума принимали участие Директор Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор Махмад Забирович Рахимов, Директор Института государства и права при Президенте Туркменистана Ягмур Нурьев, Директор Института демократии и прав человека при Президенте Туркменистана Яздурсун Гурбанназарова, Аташе Министерства иностранных дел Республики Узбекистан и другие официальные лица министерств и ведомств стран Центральной

Азии, а также сотрудники Регионального Представительства МККК в Центральной Азии.

В ходе этого представительного собрания его участники обсудили вопросы, касающиеся координационных структур по имплементации международного гуманитарного права на внутригосударственном уровне, приоритетных мер по национальной имплементации международного гуманитарного права, а также законодательства о статусе национальных обществ Красного Креста и Красного Полумесяца. При этом собравшиеся ознакомились с опытом работы Национальных комиссий различных стран и Международного Комитета Красного Креста.

Подчеркивая продуктивность работы по имплементации международного гуманитарного права, проделанной в странах Центральной Азии в последние годы, участники встречи заслушали сообщение, посвященное сравнительно-правовому анализу норм международного права и законодательства Республики Таджикистан о правовом статусе лиц пропавших без вести. В частности, Директор Национального

центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, Махмад Забиорович Рахимов отметил, что действующее законодательство Республики Таджикистан по вопросам лиц пропавших без вести в целом соответствует нормам и требованиям международного права, многие международные правовые обязательства, направленные на предотвращение исчезновения людей и обеспечение их прав, и прав членов их семей, уже являются частью правовой базы Республики Таджикистан. Вместе с тем анализ национального законодательства показывает, что нет необходимости в принятии отдельного закона о лицах, пропавших без вести, поскольку в целом законодательство Республики Таджикистан, уже включает ряд положений, направленные на предотвращение исчезновения людей во время вооружённых конфликтов и в других ситуациях насилия, а также обеспечивающие права пропавших без вести и членов их семей.

Таким образом, Круглый стол на тему «Актуальные вопросы имплементации международного гуманитарного права в Центральной Азии» стал определенным этапом в применении правовых основ и практических мер для дальнейшей имплементации норм международного гуманитарного права в национальное законодательство стран Центральной Азии.

В завершение встречи участники круглого стола высказались за интенсификацию дальнейшего сотрудничества по имплементации норм международного гуманитарного права, а также взаимному содействию в распространении знаний о международном гуманитарном праве.

*Пулатов А.С.,
заместитель начальника отдела
международного права Национального центра
законодательства при Президенте
Республики Таджикистан*

Исполнитель:

НОВОСТИ ПРОГРАММЫ

КЫРГЫЗСТАН

Законопроект по административным процедурам

При поддержке программы GIZ совместно с Комитетом по правам человека, конституционному законодательству и государственному устройству Жогорку Кенеша КР (парламента) был разработан проект конституционного Закона КР «Об основах административной деятельности и административных процедурах», который в свою очередь был комитетом рассмотрен, одобрен и направлен на рассмотрение пленарного заседания парламента. 4 сентября на заседании парламента одна из инициаторов - депутат Галина Скрипкина представила данный законопроект перед парламентом. По ее словам, конституционный закон устанавливает основы административной деятельности, регулирует отношения между административными органами и физическими и юридическими лицами, которые относятся к принятию административного акта, обжалованию и исполнению действий и бездействий административных органов (должностных лиц), исполнению административного акта, административным расходам, а также возмещению вреда, нанесенного административной процедурой. «Реализация законопроекта позволит на практике повысить прозрачность, доступность и качество административных процедур, осуществляемых государственными органами, что в свою очередь сократит волокиту и коррупционные элементы в их деятельности», - сообщила парламентарий, отметив, что сейчас в республике «чиновничий

беспредел». В результате обсуждений было решено направить данный законопроект на голосование в первом чтении.

ТАДЖИКИСТАН

С 13 по 20 июля 2013 года состоялась ознакомительная поездка делегаций стран Центральной Азии по административной юстиции в Латвию, Германию и Францию. Этот визит был организован Программой «Содействие правовой государственности в Центральной Азии GIZ совместно с проектом ЕС «Платформа верховенства права», в котором приняли участие высокопоставленные представители из министерств юстиции, а также других заинтересованных государственных органов и учреждений Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана и Узбекистана. В ходе визита в Латвию делегация посетила Верховный суд и Конституционный суд. Кроме того в Риге был проведен совместный семинар для обсуждения текущих административно-правовых вопросов с экспертами из всех стран Центральной Азии, а также из Латвии, Германии и России. В заключение делегация посетила Окружной административный суд и Латвийский Административный суд во второй инстанции. Здесь делегация присутствовала на слушании дела и затем участвовала в обсуждении соответствующих правовых вопросов с судьями.

В Центральном Управлении по делам граждан города Франкфурт на Майне делегация ознакомилась с административными процедурами, включая практические примеры.

Был проведен круглый стол по вопросам правового сотрудничества в Центральном офисе GIZ в г. Эшборне (партнер по переговорам – Йенс Демпе), тема которого вызвала живой интерес у участников.

Во Франции делегацией были посещены европейские организации, такие как Совет Европы. Кроме того были проведены встречи в префектуре региона Эльзас и в Национальной школе администрации (ENA). В ENA подробно рассказали об их роли в подготовке высших должностных лиц и чиновников административных учреждений, а также об их деятельности в области международного сотрудничества со странами Центральной Азии.

РТ, ученые-правоведы. В качестве экспертов на данном мероприятии выступили Анита Ковалевска - Судья Окружного административного суда г. Риги (Латвия), Эрмек Иманалиев – Директор Института публичного права Кыргызской республики, член рабочей группы по разработке административно-процессуального кодекса КР, Йорг Пуделька – Судья Административного суда г. Берлин (Германия), Региональный директор Программы «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии» GIZ и Дилшод Азимов - Докторант Университета г. Киль (Германия).

13-14 августа 2013 г. Программа «Содействие правовой государственности в Центральной Азии» GIZ совместно с Проектом ЕС «Платформа верховенства права» при поддержке Высшего экономического суда Республики Таджикистан состоялся двухдневный семинар «Рассмотрение публично-правовых споров. Нынешнее состояние и перспективы будущего».

На семинаре участвовали судьи Высшего экономического суда РТ, экономических судов ГБАО, Согдийской и Хатлонской области и г. Душанбе, представители Совета юстиции

Участники обсудили вопросы современного понимания административного права и процесса, общие вопросы и роль административной юстиции в современном мире, становление и развитие административной юстиции на постсоветском пространстве, опыт Германии по осуществлению административного правосудия, состояние перспективы административного правосудия в Таджикистане и др. специфические вопросы данной тематики.

На семинаре был презентован Модельный административно-процессуальный кодекс, раз-

работанный экспертами из Германии для стран Центральной Азии, который вызвал большой интерес и бурные дискуссии.

ТУРКМЕНИСТАН

Марафон летних проектных мероприятий в Туркменистане завершился информационной поездкой рабочей группы по разработке нового Гражданско-процессуального кодекса Туркменистана в Германию. В состав туркменской делегации вошли представители Меджлиса Туркменистана (Парламента), Туркменского национального института демократии и прав человека при Президенте Туркменистана, Верховного суда Туркменистана, Министерства адалат (юстиции) Туркменистана, Коллегии адвокатов города Ашхабада и Генпрокуратуры Туркменистана.

Основной целью данной поездки было ознакомление туркменских правоведов с ведением гражданского процесса в Германии. В ходе поездки было также проведено очередное двухдневное заседание рабочей группы с их постоянными международными консультантами, проф. Рольфом Книпером и г-ном Гейнрихом Шнитгером. Практическая часть программы включала в себя в том числе и присутствие на гражданских процессах, проходящих в судах первой и второй инстанции города Бремена. Так как в процессе разработки нового проекта ГПК Туркменистана особо важным стал вопрос относительно изъятия публично-правовых споров из ГПК и их возможного регулирования в отдельном процессуальном законе, то туркменским юристам была предоставлена возможность поближе ознакомиться с административным правом и его судопроизводством на примере Федерального административного суда Германии в городе Лейпциге. Для представителей адвокатуры особенно интересной была встреча с их коллегами в Адвокатской палате федеральной земли Саксония, во время которой было подробно представлено адвокатское самоуправление в Германии. Не обошлось и без официального визита в Генеральную прокуратуру федеральной земли Саксония для того, чтобы ещё раз показать различие деятельности генеральной прокуратуры в этих двух странах.

Последняя встреча была призвана помочь туркменским юристам в решении вопроса относительно необходимости участия генпрокуратуры в гражданском процессе.

УЗБЕКИСТАН

GIZ в качестве партнера консорциума участвует также в программе Европейского Союза «Поддержка судебных реформ в Узбекистане» внося свой вклад в инициативу ЕС по верховенству права. Данный проект нацелен на реформы уголовного правосудия, правоохранительных органов и тюрем. Проект сотрудничает с Министерством внутренних дел, курирующим работу тюремной администрации, Министерством юстиции, прокуратурой и Исследовательским центром при Верховном суде. Программа GIZ оказывает техническое и организационное консультирование Генеральной прокуратуре и обеспечивает работу сквозного компонента по ИТ.

Недавно была запущена альфа-версия электронной библиотеки (E-Library). Данная электронная библиотека предоставит гражданам Узбекистана возможность доступа к судебным решениям, специализированной отечественной и зарубежной литературы в различных отраслях, таких как уголовное право, гражданское право, хозяйственное и административное право, международное право, юридическим журналам, комментариям, статьям и т.д. Не только граждане, но также и, например ученые-правоведы, адвокаты и студенты смогут пользоваться этим важным источником.

Другой пример деятельности проекта это развитие и внедрение Системы управления судебными делами (Court Case Management). Эта система должна будет сначала внедрена в трех выбранных пилотных областных судах, а потом возможно мультиплицирована во всем Узбекистане. Структура системы уже завершена одним экспертом, и в данный момент открыт конкурс на изготовление заказного (специализированного) программного обеспечения. Данная система поможет лучше использовать информацию, делиться ее, хранить и консолидировать, благодаря этой системе можно будет лучше отслеживать судебные процессы и оформлять судебные дела.

Масъули чоп

Ответственный за выпуск

Табаров Фаридун

Маҷалла дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, дар матбааи «VizaPrint» бо тарзи рақамӣ ба таъби расидааст.

Ба матбаа 02.10.2013 супорида шуд. Ба чопаш 18. 10.2013 иҷозат дода шуд. Қоғаз офсетӣ № 1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Тj. Ҷузъи чопии шартӣ 10. Адади нашр 250 нусха. Супориши №6П100М.

Журнал подготовлен для печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «VizaPrint».

Сдан в печать 02.10.2013г. Разрешен к печати 18.10.2013г. Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman Тj. Условный печатный лист 10. Тираж 250 экз. Заказ №6П100М .

**Маркази миллии қонунгузории
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*734025. ш. Душанбе, кӯчаи А.Адҳамов, 13
телефон/факс 227-47-71
Индекси обуна 77710*

**Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан**

*734025. г. Душанбе, улица А.Адхамова, 13
телефон/факс 227-47-71
Подписной индекс 77710*

VizaPrint
центр цифровой печати

г. Душанбе, к. Техрон 21, тел.: 221 42 01, 221 52 01.